Limba ROMÂNĂ ESTE PATRIA MEA

Studii. Comunicări. Documente

Ediția a II-a

CASA LIMBII ROMÂNE
CHIȘINĂU 2007

Biblioteca revistei „Limba Română”

Limba ROMÂNĂ ESTE PATRIA MEA

Coordonatori:	acad. Silviu BEREJAN acad. Anatol CIOBANU prof. Nicolae MĂTCAȘ
Lectori:	Tatiana FISTICANU-CURMEI Veronica ROTARU
Machetare:	Oxana BEJAN
Coperta:	Mihai BACINSCHI

Ediția I. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente.*
Antologie de texte publicate în revista „Limba Română” (Chișinău), 1991-1996.
Chișinău, 1996, 344 p.

Limba
ROMÂNĂ
ESTE
PATRIA MEA

Studii. Comunicări. Documente

Antologie de texte publicate în revista „Limba Română” (Chișinău)

Ediție revăzută și adăugită

Selecție și prefață: Alexandru BANTOȘ,
redactor-șef al revistei „Limba Română”

Cuvînt înainte: acad. Mihai CIMPOI

Casa Limbii Române
Chișinău 2007

În memoria
iluștrilor lingviști basarabeni

Eugeniu COȘERIU
(27.07.1921 – 07.09.2002)

Nicolae CORLĂTEANU
(14.05.1915 – 21.10.2005)

Silviu BEREJAN
(30.07.1927 – 10.11.2007)

SUMAR

IV. „LIMBA MOLDOVENEASCĂ" – O DIVERSIUNE

V. UNITATEA DE LIMBĂ ȘI DE NEAM

VI. DOVEZI DE ROMÂNISM ÎN MOLDOVA ISTORICĂ

VII. CONGRESE. CONFERINȚE. SEMINARE (rezoluții, declarații, proteste)

LIMBA,
CASĂ A FIINȚEI NOASTRE

Limba este casa ființei unui popor, exprimînd cel mai bine datul lui ontologic sau, mai simplu zis, felul lui unic de a fi și de a înțelege propria fire și firea lumii. Ea este rostitoare fidelă a esenței intime a ființei, revelînd ascunsurile cele mai tăinuite ale psihicului și întregul tablou al modulațiilor sufletului.

Constantin Noica spunea că reflecția proiectată secole întregi de limba română asupra ființei merită să fie pusă în lumină. Rostirea românească, scria filozoful, conturează cel puțin șase ipostaze ale ființei ca principiu de viață, factor activ al realității, regăsit mai ales în nota originală a limbii noastre constituită din modalități noi ce converg și se validează prin el:

N-a fost să fie

Era să fie

Va fi fiind

Ar fi să fie

Este să fie

A fost să fie.

Reprezentările din structura limbii noastre vorbesc ele însele despre bogăția graiului, limba română fiind considerată de Eminescu „o împărătească bogată căreia multe popoare i-au plătit dare în metal aur pe cînd ea pare a nu fi dat nimănui nimic".

Cu mult înaintea lui Heidegger, cel care a dat atît de sugestiva definiție a limbii ca loc de adăpost al ființei, poetul nostru exponențial o vedea ca pe un sanctuar, ca pe o „gingașă și frumoasă zidire", în care cuvintele, chiar dacă aparțin unei arhitecturi vechi, sînt însăși „floarea sufletului etnic al românimii". Iată această cugetare plină de frumusețe expresivă și de profunzime, care a zăcut mult timp în miraculoasele sale Caiete: „Nu noi sîntem stăpînii limbei, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunte care a predomnit la zidirea sanctuarului –, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întîmplătoare e un cuvînt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii" (**Fragmentarium**, 1981, p. 241).

Martin Heidegger mai adaugă la definiția mai sus citată și o altă precizare filozofică prețioasă: „Limba este un bun într-un sens mai originar. Ea dă garanție, adică oferă certitudinea că omul poate să *fie* ca ființă ce aparține Istoriei" (**Originea operei de artă**, București, 1982, p. 197; 321).

Acest suport filozofic al rîndurilor noastre ne ajută să înțelegem mai bine dedesubturile luptei pentru limba română din Basarabia.

Știindu-se că limba este factorul identitar primordial, s-a urmărit – în perioada țaristă ca și în cea sovietică – înlăturarea ei din biserică, din învățămînt, din viața publică. Un alt aspect al procesului de înstrăinare a ființei românești a basarabenilor a fost politizarea și impunerea „limbii moldovenești", inclusă, de altfel, prin ignorarea adevărului științific și în Constituția de azi a Republicii Moldova. S-a admis identificarea limbii literare cu cea vorbită, particularitățile regionale ale acesteia „favorizînd" apariția, cu decenii în urmă, a monstruosului **Cuvîntelnic** al lui I. D. Ceban și, recent, a nu mai puțin monstruosului **Dicționar moldo-român** al lui V. Stati, care, de fapt, e „Dicționar moldovenesc explicat", după cum se precizează cu referință la respectiva lucrare în descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova.

Adevărul despre limba vorbită de românii basarabeni a fost profanat, falsificat, ideologizat sau, pur și simplu, trecut sub tăcere în ciuda faptului că l-au afirmat cu probe de natură istorică și etnolingvistică cronicarii și clasicii noștri, printre care și moldovenii Varlaam, Dosoftei, Cantemir, Eminescu, Alecsandri, Alecu Russo, Creangă, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, marii lingviști de la noi și din străinătate, inclusiv basarabeanul Eugeniu Coșeriu, valoroși scriitori din spațiul pruto-nistrean – de la Stere și Mateevici la Grigore Vieru, distinși lingviști moldoveni – de la Nicolae Corlăteanu la Silviu Berejan și Anatol Ciobanu, remarcabili romaniști ruși – de la Budagov la Rajmund Piotrowski...

În condițiile reluării, conjuncturale, a discuției privind adevărul despre limba română, trebuie menționat în mod special faptul că argumentarea științifică și promovarea lui nu a început în perioada *perestroicii gorbacioviste*, a mișcării de renaștere națională basarabeană din anii 1985-1986, ci mult mai înainte.

Sînt cîteva etape, constituite prin demersuri energice sub formă de articole și studii, luări de atitudine în cadrul adunărilor publice, al dezbaterilor cu caracter științific al manifestațiilor stradale.

Inițial se militează pentru săvîrșirea slujbelor în limba băștinașilor, fapt determinat de interdicția categorică din 1871 de a utiliza în biserică graiul străbun.

La începutul secolului al XX-lea, etapă definitorie în procesul de conștientizare a importanței limbii pentru identitatea națională, poetul și preotul Alexei Mateevici, autorul celui mai inspirat imn dedicat limbii române, îi îndeamnă pe deputații moldoveni în Duma rusească de la Chișinău să pledeze pentru

obținerea dreptului de a consfinți limba maternă în altarul bisericesc, iar la Adunarea învățătorilor basarabeni din iunie 1917 (deci pînă la săvîrșirea Marii Uniri) rostește adevărul testamentar: „nu avem două limbi și două literaturi, ci una cu cea de peste Prut" și „sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina, Transilvania".

Începînd cu 1940, intelectualii basarabeni încearcă să opună rezistență limbii ruse și „limbii moldovenești", fabricată în laboratoarele bolșevice. Ulterior, militanții pentru unitatea limbii își concentrează acțiunile asupra reformării normelor ortografice firești ale limbii române (scrisă în R.S.S.M. cu alfabet rusesc), norme acceptate oficial în 1956.

În 1965, Congresul al III-lea al scriitorilor moldoveni repune problema limbii române, marcînd o altă etapă prin eforturile intelectualității de a introduce româna în învățămînt, prin inaugurarea teatrului „Luceafărul" și turnarea peliculelor cinematografice sonorizate în românește.

O adevărată luptă pentru oficializarea limbii române încep scriitorii în deceniul al nouălea al secolului trecut, luptă încheiată cu adoptarea la 31 august 1989 a legislației lingvistice care reglementa pentru prima dată în istoria Basarabiei utilizarea limbii române ca limbă de stat la est de Prut.

Într-o nouă etapă (care nu se știe când va sfîrși), controversata și inutila, în fond, discuție despre denumirea limbii este reluată de la zero, sub amenințarea de a trece – în învățămînt și nu numai – la folosirea exclusivă a sintagmei „limba moldovenească".

În contextul acestei polemici îndelungate și cu intensități sinusoidale, sînt deosebit de prețioase textele-atitudini ale unor prestigioși lingviști și scriitori, care formează materia volumului de față ce apare sub îngrijirea lui Alexandru Bantoș, directorul Casei Limbii Române, redactor-șef al revistei „Limba Română".

Amintim unele dintre opiniile-reper în elucidarea dilemei lingvistice.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea Constantin Stere scria (în „Evenimentul literar", nr. 11 din 27 februarie 1894) despre unitatea limbii românești în toate provinciile: „Am avut și noi o limbă care se vorbea încă din veacul al XV-lea atît în Moldova, cît și în Muntenia și [în] Transilvania". „Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut ca să fie ea cum trebuie?", se întreba Stere. „Se pot închipui două mijloace pentru aceasta: cel mai ușor a fost urmat de scriitorii și de creatorii limbii moderne literare de pînă acuma – pentru noțiunile noi se introduc, pur și simplu, cuvinte străine. Al doilea chip e mult mai greu: trebuie ca, plecînd de la limba vorbită de popor, *să creezi* cuvinte noi din rădăcinile în ființă, potrivit *spiritului* și *legilor* limbei românești".

„Numai astfel se va putea crea treptat, prin o evoluție firească și înceată, o limbă literară, mai scria el, care să poată îmbrățișa întregul material cultural și

intelectual al omenirii, fiind în același timp *potrivită cu legile* și *spiritul limbei românești*, fără ca să fie un singur volapük".

Lingvistul secolului XXI, după cum a fost supranumit Eugeniu Coșeriu, declina categoric existența așa-zisei „limbi moldovenești": „Zic «așa-zisa», fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnoculturală străină, fără nicio bază reală".

Pentru denumirea corectă a pledat în ultimii ani ai vieții sale academicianul Nicolae Corlăteanu: „...odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română".

Silviu Berejan considera că „a numi limba de stat «moldovenească» este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară, cum a subliniat cu mai multe ocazii Eugeniu Coșeriu".

Anatol Ciobanu explică folosirea eronată a noțiunii „limba moldovenească" prin „eroziunea conștiinței naționale a românilor moldoveni".

O pledoarie cu lux de amănunte documentare în favoarea denumirii corecte a limbii noastre a susținut recent, în cadrul ceremoniei de conferire a titlului de Doctor honoris causa de către Academia de Științe a Moldovei, poetul Grigore Vieru.

Reeditarea volumului de față (actual ca și acum un deceniu) se face, bineînțeles, în speranța de a stimula înțelegerea și conștientizarea statutului identitar al românilor basarabeni.

Acad. Mihai CIMPOI

decembrie 2007

PREFAȚĂ
(la ediția din 1996)

Textele adunate între copertele acestei cărți reconstituie, în mare, cronica dezavuării unei dogme. Deznodămîntul fatal și previzibil al acesteia a survenit treptat, dar ireversibil. Trecută sub tăcere jumătate de veac, falsa teorie a „limbii moldovenești", impusă de către cei ce au trasat abuziv frontiere în 1940, nu a putut fi abordată direct și explicit de către specialiști nici la București și nici – cu atît mai mult! – la Chișinău. Majoritatea lingviștilor autohtoni au dezaprobat tacit și doar în discuții particulare pretinsul statut al unei noi limbi romanice răsăritene, însă nu au făcut tentative de a elucida, de pe poziții strict științifice, controversata „problemă" și în proximă legătură cu ea importante aspecte privind originea, structura și evoluția limbii române, inclusiv unitatea și varietatea ei, raporturile *limbă – dialect – grai*, corelația *limbă – conștiință națională* etc.

Semnalînd lipsa unei concepții capabile să explice și să justifice, identitatea românilor basarabeni, revista „Limba Română", unica publicație din întreaga istorie a Basarabiei avînd în titulatură numele autentic al limbii noastre, preciza acum cinci ani în articolul programatic din primul său număr: „...numai cu concursul energic și concret al specialiștilor onești... vom depăși perimatele dogme de sorginte imperial-bolșevică privind etnogeneza, limba și cultura poporului, vom traduce în viață apelul mereu actual al lui Alexe Mateevici: să luminăm poporul cu lumina cea dreaptă".

Reconsiderarea, fără complexe și prejudecăți, a adevărului istoric și științific despre noi și limba noastră se făcea impulsionată de circumstanțe concrete și obiective: destrămarea imperiului sovietic, declararea independenței Republicii Moldova, perspectiva unor noi relații dintre București și Chișinău. Or, românilor de la est de Prut pînă la 1989 le-a fost interzisă CUNOAȘTEREA și CONȘTIENTIZAREA dovezilor ce justifică unitatea lor spirituală cu întregul neam, unitate care a fost menținută prin limbă și nu a putut fi anulată nici chiar de către regimul comunist. Basarabenii, supuși îndelung și metodic unui adevărat genocid, au supraviețuit, rezistența lor reconfirmînd profunzimea dezarmantă a cugetărilor marelui ctitor al limbii române moderne – Eminescu –, care, reflectînd asupra incertitudinii dintotdeauna a destinului românesc, afirma: „...politicește putem fi despărțiți, dar unitatea noastră de rasă și de limbă e o realitate atît de mare și de energică încît nici ignoranța, nici sila n-o pot tăgădui. [...] Azi limba este una de la Satmar pîn-în Cetatea Albă de lîngă Nistru, de la Hotin pîn-în Granița militară, azi datina e una, rasa e una și etnologic e unul și același popor...".

Pertractările lingvistice, înțelese din start drept necesitate firească de a clarifica lucrurile, preconizînd analiza atentă și interpretarea științifică a dihotomiei

limba română – *„limba moldovenească”* și a consecințelor rezultate din politizarea fără precedent a conceptului respectiv, au suscitat interesul și autoritatea a numeroase foruri, instituții, personalități de pe ambele maluri ale Prutului, precum și din străinătate. A venit, în fine, timpul cînd falsul urma a fi dezgolit de hainele sale croite cu aroganță și impertinență, croite tot de către cei ce au întins sîrma ghimpată pe trupul neprihănit al limbii române. Procesul de *re-stabilire* a adevărului științific (fenomen în derulare încă, după cum reiese și din textele incluse în Antologie), a culminat cu trei acțiuni de anvergură: Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași – Chișinău, 1994), Sesiunea științifică organizată de către Secția de Literatură și Filologie a Academiei Române „Limba română și varietățile ei locale” (București, 31 octombrie 1994) și, ultima, Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre” (Chișinău, 20-21 iulie 1995).

Desfășurată sub egida Academiei de Științe a Moldovei și a Parlamentului Republicii Moldova, cu participarea nemijlocită a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei, a catedrelor de specialitate de la instituțiile de învățămînt superior din republică, a uniunilor de creație și a redacției revistei „Limba Română”, conferința de la Chișinău a generalizat și a sintetizat în mod exhaustiv practica de interpretare a fenomenului lingvistic în Basarabia, pronunțîndu-se fără echivoc și în bază de solide argumente de ordin filologic, istoric, juridic etc. asupra necesității imperioase de a fixa în Constituție denumirea autentică a limbii oficiale din cel de-al doilea stat românesc și de a elimina neîntîrziat și definitiv obstacolele ce stînjenesc încă utilizarea și dezvoltarea multifuncțională a limbii române în Republica Moldova.

Mărturie a unui anume segment istoric (1991-1996), paginile acestei cărți au fost scrise onest și cu demnitate, cu durere și speranță, cu bunăvoință și mult respect pentru cititor. Convingătoare și simple prin concluzii, clare și accesibile ca modalitate de expunere, textele incluse în Antologie oferă un punct de reper. Un prilej de meditație. Cartea, în cele din urmă, este o opțiune. Un crez. O izbîndă. Un sacru și multrîvnit legămînt față de limba română, patria noastră și a strămoșilor noștri, care, peste vremi nestatornice și stăpîniri viclene, ne șoptesc încurajator:

Morile Domnului macină încet, dar macină bine!

Alexandru BANTOŞ
iulie 1996

I. LIMBA ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ

Eugeniu COŞERIU

LATINITATEA ORIENTALĂ

1. PRELIMINARII

Latinitatea orientală este reprezentată de români, adică de vorbitorii limbii latine (ori neolatine) orientale; iar aceasta este astăzi – și de multe secole – numai limba română ca limbă istorică (opusă altor limbi istorice, ca italiana, franceza, spaniola, germana, engleza, rusa etc.), cu cele patru dialecte ale ei: dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân.

Romaniștii împart Romania europeană – spațiul lingvistic romanic din Europa – într-o *Romanie occidentală* și o *Romanie orientală,* separate prin linia Spezia-Rimini. Romania *orientală* (ori *apenino-balcanică)* cuprinde dialectele italiene la sud de linia Spezia-Rimini, limba dalmată și limba română. Dar în acest caz e vorba de o unitate genealogică încă „preromanică", anterioară formării limbilor romanice ca limbi istorice independente și, în ceea ce privește limba română, anterioară întreruperii totale, sau aproape totale, a contactelor între Italia – ori, mai bine zis, spațiul lingvistic italo-romanic – și graiurile românești ori preromâne –, adică spațiul lingvistic românesc. În afară de aceasta, criteriul genealogic, deși, bineînțeles, esențial și primar, nu e singurul criteriu cînd e vorba de a clasifica limbile și de a stabili poziția unei limbi în raport cu alte limbi. Vom aplica de aceea aici mai multe criterii pentru a stabili cu exactitate, deși numai în linii mari, a) poziția limbii române între limbile romanice, b) poziția dialectelor românești în cadrul limbii române ca limbă istorică, c) poziția așa-zisei limbi moldovenești în cadrul dialectului dacoromân și în raport cu limba română comună exemplară și literară.

2. CADRUL TEORETIC AL PROBLEMEI

Ca să înțelegem care este locul limbii române între limbile romanice și care sînt raporturile dintre dialectele și graiurile românești în cadrul latinității orientale, trebuie să precizăm mai întîi că:

a) limbajul în general e guvernat de două principii universale, care se află într-un raport dialectic reciproc: *creativitatea* (faptul că limbajul este în esența sa activitate creatoare sau enérgeia) și *alteritatea* (faptul că limbajul este totdeauna „și pentru alții", „și al altora", nu numai pentru un individ și al unui singur individ). Creativitatea duce pe plan istoric la diversitate; alteritatea, la omogenitate. Alteritatea – solidaritatea între vorbitori – este rațiunea de a fi a limbilor și a continuității acestora în istorie; datorită alterității limbajul se prezintă totdeau-

na sub formă de tradiţii istorice pe care le numim „limbi". Tot alterităţii i se datorează, în fond, formarea limbilor comune şi exemplare (standard) supradialectale, adică situate deasupra varietăţii dialectale şi regionale a limbilor. Dar alteritatea nu anulează creativitatea: creativităţii i se datorează „dinamica" limbilor – „schimbarea lingvistică" în diacronie, într-un anumit sens constantă – şi, în sincronie, varietatea „internă" a oricărei limbi;

b) o limbă este o tehnică istorică a vorbirii: nu un produs static, un „lucru", ci un sistem dinamic de procedee, de moduri de a produce;

c) în cadrul unei tehnici lingvistice, se pot deosebi trei niveluri: *norma* limbii (realizarea comună şi tradiţională a tehnicii), *sistemul* limbii (constituirea opoziţiilor distinctive sau funcţionale, atît de conţinut – semantice –, cît şi de expresie – materiale –, atît în gramatică, cît şi în vocabular) şi *tipul* limbii (principiile de structurare funcţională, categoriile de opoziţii funcţionale ale unei limbi).

Un sistem poate corespunde mai multor norme de realizare; şi un tip – mai multor sisteme;

d) afinitatea sau analogia între limbi diferite poate fi de trei tipuri, care nu trebuie confundate. Ea poate fi istorică *primară* sau *genealogică* (datorată provenienţei din aceeaşi limbă istorică anterioară, adică faptul că limbile respective reprezintă forme ulterioare ale unei singure limbi anterioare, rezultatele dezvoltării istorice a unei singure limbi), *tipologică* (datorată faptului că limbile respective ţin de acelaşi tip structural, chiar fără a fi înrudite din punct de vedere genealogic) şi istorică *secundară* sau *„areală"* (datorată faptului că limbile respective, independent de originea lor, aparţin unei aceleiaşi „arii" de influenţe unilaterale sau reciproce). Analogia de natură genealogică este atît funcţională, cît şi materială: limbile „înrudite" în acest sens se aseamănă şi din punct de vedere material (de exemplu, formele şi procedeele morfologice „moştenite" ale limbii engleze se aseamănă cu forme şi procedee morfologice ale altor limbi germanice). Analogia de natură tipologică e analogie de procedee şi categorii funcţionale (de exemplu, maghiara şi turca prezintă aceleaşi procedee generale de „aglutinare" şi de „armonie vocalică"). Analogia de natură „areală" e în primul rînd analogie de procedee condiţionată de influenţe: limbile unei arii utilizează în acelaşi fel „instrumentele" (formele) lor de origine materială diferită.

Prin urmare, limbile pot fi comparate între ele şi clasificate din aceste trei puncte de vedere: ele pot constitui (după G.A. Klimov) *clase genealogice* (sau *„familii lingvistice"*), *clase tipologice* şi *clase „areale"* (sau *„ligi lingvistice")*. Aceste clase pot, bineînţeles, să coincidă; şi coincid chiar de cele mai multe ori, însă nu în mod necesar. Cu alte cuvinte: limbile din aceeaşi familie ţin, de regulă, de acelaşi tip lingvistic şi aparţin, de obicei, aceleiaşi arii lingvistice; ele pot însă şi să dezvolte tipuri lingvistice diferite şi pot fi atrase în arii diferite de afinitate secundară. Astfel, engleza diferă la nivelul tipului lingvistic de celelalte limbi germanice (şi, mai ales, de limba germană); tot astfel, limba bulgară modernă prezintă un alt tip lingvistic decît celelalte limbi slave şi, din punct de vedere areal, aparţine aşa-zisei „ligi lingvistice balcanice".

Aceleași distincții se pot aplica și dialectelor, care, de fapt, nu sînt altceva decît limbi – sisteme lingvistice – „sintopice" (delimitate în spațiu) subordonate unei limbi istorice. Între dialectele aceleiași limbi istorice există prin definiție unitate genealogică, ele pot însă dezvolta subtipuri diferite în cadrul aceluiași tip și pot fi atrase în arii lingvistice diferite. Ba mai mult: dialectele înrudite genealogic, dar ținînd de sisteme dialectale diferite, pot converge într-o singură limbă istorică. Acesta este cazul limbii italiene: italiana, ca limbă istorică, cuprinde, datorită convergenței din epoca preromanică și romanică, dialecte care, la origine, țineau de ramuri diferite ale limbii latine vulgare;

e) schimbarea lingvistică, considerată pentru aceleași serii de fapte în mai multe limbi (sau în mai multe dialecte), poate fi, din aceleași motive, de trei tipuri (Klimov). În cadrul unității genealogice originare, schimbarea este *divergență* și duce la diversitate la nivelul normei și al sistemului, uneori și la nivelul tipului; în cadrul unității tipologice ea este *paralelism* (schimbare în același sens cît privește principiile de structurare); și, în cadrul unității „areale", este *convergență*. Între sistem și normă, raportul este, formal, același ca între tip și sistem: sistemul se realizează în norme diferite, dar schimbările în aceste norme sînt paralele.

3. LIMBILE ROMANICE

Limbile romanice constituie, în primul rînd, o unitate genealogică: o familie de limbi. În această familie se pot deosebi: „o subfamilie occidentală" și o „subfamilie orientală" (italiana, dalmata, româna), limba sardă rămînînd „între" aceste două subfamilii.

În al doilea rînd, toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, țin și de același tip lingvistic care, cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici „analitic", nici „sintetic". Principiul de bază al acestui tip este: determinări interne („paradigmatice") pentru funcțiuni interne (nerelaționale) și determinări externe („sintagmatice": perifraze) pentru funcțiuni externe (relaționale).

În al treilea rînd, toate limbile romanice occidentale, împreună cu franceza și, de data aceasta, cu italiana și dalmata, reprezintă o arie lingvistică continuă de afinitate istorică secundară datorită influențelor comune ori reciproce și, mai ales, contribuției constante a latinei clasice la formarea și dezvoltarea acestor limbi. În această arie se pot deosebi trei subarii: subaria galo-romanică (franceza, franco-provensala, occitana cu gascona), subaria ibero-romanică (portugheza, spaniola, catalana) și subaria italo-romanică (italiana, cu toate dialectele ei cele septentrionale, sarda, retoromana și dalmata).

Aceasta explică extraordinara unitate a limbilor romanice, în afară de franceza modernă (diferită din punct de vedere tipologic) și de limba română (separată din punct de vedere „areal"); cu excepția francezei moderne și a românei, limbile romanice reprezintă o unitate nu numai genealogică, ci și tipologică și „areală".

4. LIMBA ROMÂNĂ

Care este deci poziția limbii române între limbile romanice? Ce ne spun în această privință criteriul genealogic, cel tipologic și cel „areal"?

4.1. Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rînd, pur și simplu latină sau neolatină în toate aspectele ei „moștenite" sau dezvoltate din cele moștenite și care reprezintă structurile ei esențiale. În al doilea rînd, româna ține genealogic de *Romania orientală* și prezintă deci cele mai multe coincidențe „originare" (conservări și dezvoltări comune) cu italiana, mai ales cu italiana centrală și meridională: „dacă toate limbile romanice sînt „surori", italiana și româna sînt surori gemene" (G. Bonfante). În al treilea rînd, atît prin elementele latine care-i sînt specifice (elemente păstrate numai în limba română ori în unul sau altul din dialectele ei, mai ales în dialectul dacoromân) și prin coincidențele cu alte zone conservatoare din Romania (cu sarda – zonă „izolată" – și cu portugheza-spaniola – zonă „laterală", în sensul lui M. Bartoli, ca și româna), cît și prin „divergența" originară, în cadrul latinei vulgare dunărene (datorită, în parte, substratului ei specific și influenței grecești vechi directe), și prin cea ulterioară (datorită, tot numai în parte, influenței slave și influenței grecești bizantine), limba română reprezintă o unitate autonomă în cadrul latinității în general și în cadrul Romaniei orientale în parte. Și anume o unitate foarte omogenă: „Tot ceea ce deosebește limba română, pe de o parte, de limba latină și, pe de alta, de celelalte limbi romanice e comun celor patru dialecte" (S. Pușcariu). În această privință limba română ca limbă istorică este, precum se știe, mai unitară decît alte limbi romanice: mult mai unitară decît limba istorică italiană (în care dialectele primare prezintă diferențe uneori radicale), mai unitară decît franceza și cel puțin tot atît de unitară ca spaniola istorică, cu cele trei dialecte primare ale ei (astur-leonez, castilian, navaro-aragonez).

4.2. Din punct de vedere tipologic, limba română corespunde exact tipului lingvistic romanic general (fără franceza modernă). Ba chiar îi corespunde mai bine decît alte limbi romanice; de exemplu, prin faptul că are articolul hotărît enclitic, prin marcarea dublă a multor forme de plural *(pas-pași, cal-cai, roată-roți, floare-flori),* prin faptul că a înlocuit în mod consecvent toate comparativele de tipul *maior, melior* etc. Din acest punct de vedere e mai avansat uneori dialectul dacoromân, alteori, cel aromân; acesta din urmă, de exemplu, prin faptul că și la nominativ are astăzi nu numai *eu,* ci și *mine,* și nu numai *tu,* ci și *tine* (adică, de fiecare dată, formele dialectale corespondente).

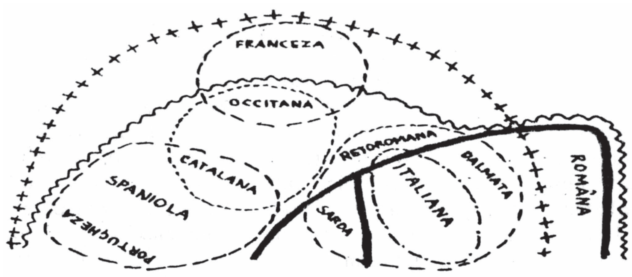
4.3. Din punct de vedere areal, limba română, cu toate dialectele ei, reprezintă o arie autonomă în spațiul lingvistic romanic, arie opusă marii arii romanice occidentale, adică tuturor celorlalte limbi romanice: tocmai din acest punct de vedere româna este azi singura reprezentantă a latinității orientale (din punct de vedere genealogic nu e decît o unitate secundară în cadrul Romaniei orientale; și din punct de vedere tipologic nu e o unitate autonomă).

Autonomia areală a limbii române în cadrul latinității e determinată în primul rînd – și în sens negativ – de faptul că româna s-a dezvoltat fără influența constantă a latinei clasice și în afara rețelei de influențe reciproce care caracterizează limbile romanice occidentale, mai ales la nivelul limbilor comune și

literare (în limba română, influența latină clasică și neolatină occidentală e, pînă foarte tîrziu, numai marginală și sporadică ori indirectă). E ceea ce îl făcea pe W. Meyer-Lübke să considere româna ca dezvoltarea cea mai „autentică" („spontană" și „naturală") a limbii latine (vulgare). De altfel, o intuiție asemănătoare (deși foarte șubred fondată și greșit explicitată) o avusese deja M. Raynouard, care considera limba română ca dezvoltată direct din latină, fără faza intermediară romanică, pe care el o identifica cu provensala. Și nici Petru Maior nu era prea departe de aceeași intuiție.

În al doilea rînd – și în sens pozitiv –, autonomia areală a limbii române e determinată de substratul ei specific, de influența slavă și de contactele în spațiul dunărean cu alte limbi neromanice (cărora, în aria occidentală, li se opun alte substraturi, mai ales cel celtic, și influența germanică). Prin substrat și prin aceste contacte cu alte limbi, româna a fost atrasă într-o altă ligă lingvistică, așa-zisa „ligă lingvistică balcanică". Acest fapt nu trebuie înțeles în sensul că limba română ar fi fost numai ea influențată de alte limbi: în realitate, influențele au fost reciproce. Cum am arătat de mai multe ori (v., de exemplu, **Balkanismen oder romanismen?**, *Fakten und Theorien,* Tübingen, 1982, p. 37-43), latina dunăreană și cea preromână au contribuit în mod decisiv la constituirea ligii lingvistice balcanice; și foarte multe „balcanisme" sînt totodată „romanisme".

4.4. Poziția limbii române între limbile romanice, în conformitate cu cele trei criterii de clasificare pe care le-am adoptat, este, așadar, următoarea:

frontiera genealogică între „România occidentală" și „România orientală"
limită tipologică
+ + + + + limită „areală"
limite de arii secundare

5. DIALECTUL DACOROMÂN

5.1. În procesul de formare a unei limbi istorice schimbarea lingvistică este în același timp divergență (față de limba anterioară) și convergență, atît semantică, cît și materială (prin răspîndirea inovațiilor de la un vorbitor la altul, de la un grai la altul); și, se înțelege, și paralelism, în măsura în care schimbarea e realizare a posibilităților aceluiași sistem în norme diferite ori realizare progresivă a aceluiași tip lingvistic în sisteme diferite. Printr-o divergență-convergență în acest sens în cadrul latinei vulgare dunărene s-a ajuns la ceea ce numim „româna comună" (Urrumänisch). Pe cînd divergența ca atare, ca și paralelismul funcțional

și conservările (adică „neschimbarea”), nu implică unitate „areală”, convergența, mai ales cea materială (fonetică și morfologică), implică o astfel de unitate. Între graiurile preromâne a existat deci continuitate „areală”. Altfel nu ne putem explica trăsăturile care, nefiind nici simple conservări, nici fapte de paralelism numai funcțional (și nu totodată și material), sînt totuși comune tuturor dialectelor, nici inovațiile de același fel (ca, de exemplu, palatalizarea labialelor) care se întîlnesc în cel puțin două dialecte. Aceasta nu înseamnă că româna comună trebuie să fi fost o unitate cu totul omogenă (nu există limbi „naturale” monolitic unitare!), nici că tot ceea ce, în unele graiuri românești, e dezvoltare de fapte latino-vulgare trebuie să fi fost cîndva comun tuturor dialectelor, nici că inovațiile care separă astăzi dialectele românești ar fi toate ulterioare fazei românei comune. Înseamnă numai că în spațiul lingvistic preromân au existat curente de convergență care au ajuns să cucerească în întregime acest spațiu și altele care au cucerit numai o parte din același spațiu, iar altele au atins numai acele graiuri care urmau să constituie mai tîrziu dialectele limbii române. De altfel, chiar și dialectul dacoromân, atît de unitar în comparație cu multe dialecte ale altor limbi romanice, e, foarte probabil, produsul unei convergențe între două tipuri de graiuri (continuate, în parte, de cel moldovenesc și de cel muntenesc). Tot rezultatul unei convergențe, la un nivel mai înalt, este și limba română comună (*Gemeinrumänisch)* și literară: în acest proces de convergență – cu puține excepții (cum ar fi cea a diftongului *îi* în *cîine, pîine, mîini,* care, de altfel, nici pînă astăzi nu e cu totul general în limba scrisă, și încă mai puțin în limba vorbită) – fiecare grai (comun și literar) a renunțat la anumite trăsături regionale în favoarea altor trăsături mai generale ori susținute de tradiția scrisă. Astfel, la nivelul „exemplar” al acestei limbi, avem astăzi, pe de o parte, *zînă, zic,* nu *dzînă, dzîc; cer, cine,* nu *šer, šine; joc, ger,* nu *žoc, žer,* dar, pe de altă parte, *cred, văd, aud, pun, spun,* nu *crez, văz, auz, pui, spui; ușă, mătușă,* nu *ușe, mătușe.*

Această ultimă convergență privește numai dialectul dacoromân. După despărțirea geografică a dialectelor (care, de altfel, n-a fost nici subită, nici simultană), procesele de convergență nu s-au mai produs în tot spațiul lingvistic românesc, ci numai în fiecare dialect în parte, în dialectele sud-dunărene în mai mică măsură decît în dialectul dacoromân și, în general, numai la nivelul graiurilor regionale. Încercarea de a elabora o limbă comună daco-macedoromână a rămas o încercare izolată; încercările unor reprezentanți ai Școlii Ardelene de a introduce aromânisme (de ex., *vrută* pentru „iubită”) în dacoromâna literară n-au avut nici un efect asupra limbii române comune și influența dacoromână asupra aromânei e numai sporadică ori superficială și limitată la nivelul cult și literar.

5.2. Poziția dialectului dacoromân în cadrul limbii istorice române e rezultatul acestor procese de divergență și convergență anterioare și ulterioare despărțirii dialectelor, precum și al influențelor exercitate asupra acestui dialect, mai ales după despărțirea sa de celelalte dialecte.

5.2.1. Din punct de vedere genealogic, dialectul dacoromân este astăzi, pe de o parte, cel care păstrează cele mai multe elemente latine specifice și nespecifice și, pe de alta, cel mai „avansat” sub raport fonetic și gramatical (de exemplu, în ceea ce privește dezvoltarea sistemului verbal și formarea cuvintelor); celelalte dialecte sînt, în general, mult mai conservatoare și mai puțin „dezvoltate”.

5.2.2. Din punct de vedere tipologic, toate dialectele românești țin de același tip lingvistic. Dar, în cadrul acestui tip romanic general (cu excepția francezei moderne), dialectul dacoromân a dezvoltat un subtip caracterizat prin hipertrofia determinării, mai ales a determinării nominale. Astfel, în dacoromână avem nu numai *omu-l,* ci și ***cel** bun,* ***cei** doi,* și, mai puțin generalizate în vorbirea curentă (și deloc în unele graiuri), ***al** doilea,* ***al** meu,* ***ai** mei,* ***ale** mele,* avem „articolul ordinal" *-lea (al patru-**lea**)* și „articolul pronominal" *-a (acest**a**, acel**a**, acești**a**, aceste**a**, atît**a**, unor**a**, altor**a**, cărui**a**, aș**a***, în vorbirea curentă și în cea populară sau regională, și *acum**a**, aice**a**, atunce**a**, alăture**a**, unii**a**, alții**a*** etc.). De același fenomen general țin: prepozițiile compuse *(din, de la, dintre, prin, printre, peste, despre* etc.), sistematic dezvoltate și mult mai numeroase în dacoromână decît în celelalte dialecte; vocativul de identificare cu *-le, -o, -lor: domnu**le**, dracu**le**, porcu**le**, prostu**le**, proast**o**, porci**lor** (= „tu, care ești **x**", „voi, care sînteți **x**");* diferențierea strictă dintre identitatea „externă" sau „reciprocă" *(**același om**),* identitatea „internă" sau „reflexivă" *(**eu** însumi, **omul** însuși)* și identitatea „iterativă" *(tot **eu,** tot **acela,** tot **acolo,** tot **atunci**), pe* ca morfem nu numai „de acuzativ", ci și de determinare (cf. *caut un prieten / îl caut **pe** un prieten)* etc. Hipertrofia determinării (nominale), considerată de E. Lewy drept trăsătura tipologică caracteristică a limbii române, e caracteristică, în realitate, numai pentru dialectul dacoromân.

5.2.3. Din punct de vedere „areal", dialectul dacoromân e caracterizat:

a) prin influența maghiară, influență, ce-i drept, limitată la vocabular, dar care uneori a pătruns pînă în vocabularul de bază, atît în graiuri, cît și în limba comună *(chip, fel, gînd, neam, oraș, seamă, a bănui, a cheltui* etc.);

b) prin faptul că a dezvoltat o limbă comună și literară supradialectală;

c) prin influența latină clasică și neolatină occidentală (nu numai franceză) la nivelul limbii comune și literare. Această influență n-a fost numai adoptare pasivă de elemente latine și occidentale în cadrul limbajelor tehnice și științifice, ci și adaptare la sistemul limbii române, dezvoltare de virtualități ale acestei limbi, creație sistematică stimulată doar de influența occidentală (așa, de exemplu, în domeniul verbelor, avem astăzi, în „familia" lui *a duce,* pe lîngă *a aduce,* și *a conduce, a introduce, a produce, a reduce, a traduce* etc., în „familia" lui *a pune,* pe lîngă a *apune, a supune, și a depune, a impune, a opune, a propune* etc.). Foarte multe dintre aceste elemente au fost integrate în limba vorbita „uzuală" *(Umgangssprache)* și multe au pătruns și în graiurile populare. Astăzi, nu mai putem vorbi și scrie românește, la un nivel cîtuși de puțin cult, fără neologisme latino-occidentale.

Prin influența maghiară, dacoromâna n-a fost atrasă într-o altă arie lingvistică (așa cum n-a fost atrasă în alte arii prin influența neogreacă și turcească). Prin influența latino-occidentală însă – influență care începe cu primele scrieri și tipărituri în limba română, dar devine masivă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și mai ales în sec. al XIX-lea –, dacoromâna cultă, fără a fi desprinsă de „liga lingvistică balcanică", a fost reintegrată în aria culturală romanică și constituie astăzi doar o subarie cu trăsături specifice în spațiul lingvistic romanic. În schimb, celelalte dialecte n-au ajuns să dezvolte norme idiomatice supraregionale; nici măcar dialectul aromân, singurul orientat în acest sens, prin faptul că posedă literatură scrisă, n-a avansat prea mult în această direcție și se află încă într-o fază incipientă. În afară de aceasta, prin influențele masive care s-au

exercitat asupra lor, dialectele sud-dunărene au fost atrase în subarii diferite în cadrul „ariei balcanice”: istroromâna – prin influența croată, aromâna – prin influența neogreacă, meglenoromâna – prin influența greacă și bulgară.

6. AȘA-ZISA „LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ”

Zic „așa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nicio bază reală.

6.1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populația băștinașă și majoritară dintre Prut și Nistru – și, în parte, și dincolo de Nistru – ține de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână și desparte acest dialect de celelalte dialecte românești e caracteristic și pentru graiul românesc din Basarabia și din Transnistria. Ba mai mult: acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom, cu trăsături specifice, în cadrul dacoromânei, cum ar fi, de exemplu, graiul bănățean sau cel maramureșean.

6.1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul „basarabean” ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia (adică cu aceleași preferințe în cadrul acestui tip) și de subtipul dacoromân, cu aceeași hipertrofie a determinării și cu aceleași „tendințe”: multe forme „înaintate” în acest sens (ca *uniia, alțiia, aicea, atuncea,* sau chiar *așă-ia, atîta-ia, acolo-ia, aista-ia)* sînt caracteristice și pentru graiul popular și regional din Basarabia.

6.1.2. Și din punct de vedere „areal”, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentînd aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare au contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), și, în pofida influențelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decît sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lîngă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române și înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost deci o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culți), nu propriu-zis o rusificare a limbii, care, în vorbirea populară, și-a păstrat intacte structurile și procedeele esențiale. Rusismele de semantică și sintaxă (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educație lingvistică românească, nu cunosc în aceeași măsură și cu suficientă diferențiere ambele limbi), sînt totuși și pînă astăzi numai fapte de interferență, lipsite de orice regularitate; și, din perspectiva limbii române, sînt numai greșeli de limbă – greșeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, țăranii) nu le comit, și intelectualii scrupuloși în întrebuințarea limbii le evită –, nu reguli și norme noi integrate în sistemul lingvistic. În fonetică, pronunțarea velară a lui *l*, care se observă la unii vorbitori culți, nu are valoare fonologică și nu e populară; iar palatalizările tipic rusești nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Și rusismele de vocabular,

oricît de numeroase ar fi, țin de vastul domeniu al nomenclaturilor „tehnice", nu de lexicul structurat, și n-au pătruns în vocabularul de bază. Într-un cuvînt, în graiul basarabean autentic, nu se constată nici un fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele δ, γ, θ din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat și în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

6.1.3. Susținătorii existenței unei limbi „moldovenești", confundînd criteriul genealogic cu criteriul „areal" și istoria lingvistică cu istoria politică, cred (sau, cel puțin, afirmă) că, independent de importanța influenței rusești „interne", limba moldovenească s-ar fi despărțit de limba română și ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferențiere – de divergență pozitivă și negativă –, datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la imperiul rus, în 1812. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia și graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politicește, s-ar fi dezvoltat în direcții diferite (unul rămînînd moldovenesc și celălalt devenind român), astfel încît frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul și o frontieră lingvistică, încă din epoca țaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

a) din punct de vedere lingvistic, graiul basarabean nu s-a despărțit niciodată (și nici pînă acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;

b) acest grai nu ține numai de graiul „moldovenesc";

c) linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică (nu există nici un fenomen important de divergență și convergență care să separe graiul basarabean de dacoromâna din dreapta Prutului);

d) graiurile din dreapta și din stînga Prutului, românești dintotdeauna, se considerau și explicit românești cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruși.

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, graiul basarabean nu reprezintă la nici un nivel o unitate lingvistică autonomă. Nu constituie o limbă, alta decît limba română, nici dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: e numai secțiunea din stînga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului. Cum se poate convinge oricine, consultînd hărțile din **Atlasul lingvistic român** (care cuprinde și Basarabia întreagă și cîteva puncte din Transnistria) și comparîndu-le cu hărțile din **Atlasul lingvistic moldovenesc**, graiul din nordul și din centrul Basarabiei ține de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se știe, se întinde și în nordul Transilvaniei (și, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabean cu toate graiurile din nordul spațiului lingvistic românesc, pînă în Maramureş), iar graiul din sud ține de graiul muntean, ca și graiul din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc și cel muntean se prezintă ceva mai la sud decît în dreapta Prutului). Nici o izoglosă esențială nu corespunde liniei Prutului: nici una nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezișul.

Am examinat în această privință hărțile sintetice din **ALRM**. Și rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult granițele Basarabiei, cuprinzînd o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; și, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună și literară. De cele mai multe ori însă, Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puțin două zone, cu forme care se prezintă și în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone. Și, în anumite cazuri, formele din sud (muntenești!) se prezintă pînă și dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în același timp generale (cuprinzînd toată Basarabia) și specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, și numai în vocabular. Numai aproape specific și aproape general e *pleșcat* „chel" (care apare și în Bucovina și pentru care, în sud, apare și *chel*); generale, dar nu cu totul specifice, sînt *lănțuh – lănțug* „lanț" (înregistrat și în Bucovina de Nord) și *baistruc* „copil din flori" (înregistrat și în Bucovina și într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sînt *grieri* „creieri" și *cleioancă* „mușama"; cu totul specifice și generale (cel puțin după acest atlas) sînt numai *sobor* „catedrală" și *sărnice* „chibrituri". Și chiar dacă toate aceste forme și alte cîteva ar fi generale și totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu cîteva *cleioance,* cu cîteva *sărnice* și cu cîțiva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stînga și din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcții diferite „încă din epoca țaristă", dat fiind că și pe la 1940 erau, în fond, identice. Prin urmare, teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci cînd e de bună-credință, o iluzie și o greșeală, cel puțin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credință, e o fraudă științifică.

6.1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba „cultă" – de limba comună (supradialectală) și literară –, știind că nu e just să se compare la același nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deși existența unei limbi moldovenești autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri și deși genealogia limbilor și dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sînt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române („moldovenești") în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă „cultă" (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la imperiul rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele şcoli pînă ce a fost strict interzisă (pe la 1870) și cea a actelor publice, cîte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupației rusești; și era limba care s-a citit în slujba religioasă pînă cînd – tot pe la 1870 – cărțile românești („moldovenești") au fost scoase din biserici și arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături re-

gionale „moldovenești", dar prezenta în primul rînd toate trăsăturile devenite pînă atunci românești generale la acest nivel: trăsături proprii tradiției culte moldovenești, dar mai ales trăsături la origine „muntenești", corespunzătoare tradiției coresiene, consacrate de **Biblia** moldo-munteană de la București (1688), și de mult generalizate în limba română scrisă. Și această limbă se putea considera și „moldovenească", dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rînd românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gîndea că „moldovenesc" s-ar putea afla în opoziție cu „românesc"). Deci nu a „devenit" limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influență muntenească și prin adoptarea de neologisme latine și occidentale: deja așa-zisa **Cazanie** a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează **Carte românească de învățătură** și se adresează întregii „seminții românești"; și numai cu cîteva decenii mai tîrziu, Dosoftei numește limba în care scrie exclusiv „limbă rumânească".

Să admitem, provizoriu, și că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar și în acest caz, a susține că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decît ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rînd cu italiana, spaniola etc. (ba chiar și cu... româna!), și că deci graiurile identice din stînga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și frauda rămîne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; și a fost mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau – decît „calitativă" ori structurală. Cărțile românești tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber și apoi, mai mult sau mai puțin, clandestin; cărți în limba română s-au tipărit pînă destul de tîrziu și la Chișinău, mai ales – dar nu exclusiv! – pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părți ale Moldovei au rămas cît s-a putut în contact între ei; și – lucru încă mai important – modelul ideal de limbă al scriitorilor și intelectualilor basarabeni – atît al celor rămași în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cît și, firește, al celor trecuți „în Țară", de la Alecu Russo și Donici pînă la Hasdeu și pînă la Stere – a fost totdeauna limba cultă și literară din Principate și apoi din România. Și tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente și mai cumpătate despre dezvoltarea și cultivarea limbii române comune și literare. Ca să nu mai vorbim de cît a făcut Hasdeu pentru progresul românismului și pentru afirmarea unității limbii românești de pretutindeni. În tot acest timp, nimeni nu se îndoia de identitatea limbii „moldovenești" cu limba română; nici măcar guvernul rus, deși o numea „moldovenească"; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărți românești în Basarabia. Tot în epoca țaristă, basarabeanul I. Hîncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numește limba română „valaho-moldavă" *(valacho-moldavskij jazyk)* și *romynskij jazyk*, și preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare și mai adecvată; iar I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în

1865 și destinat școlilor din Basarabia („compusă pentru sholele elementare și IV classe gimnasiale”): **Cursulu primitivu de limba rumână** *[cu litere latine!]* **Nacial’nyj kurs rumynskogo jazyka**. Limba moldovenească „diferită de limba română” e o himeră născocită mult mai tîrziu, în Transnistria sovietică.

6.2.1. Dar dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat și nu există ca rezultat al unui proces „natural” și normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte și literare, și anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaște, în situații speciale, și planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înțelege, și chiar s-a și putut, cu rezultatele pe care le cunoaștem cu toții: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică și s-a încercat apoi și în Basarabia, după a doua ocupație rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost și rămîne contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) își propunea să elaboreze o nouă limbă „națională”, adică corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului „moldovenesc”, dar în același timp deosebită de limba română, și deci necorespunzătoare aceleiași identități etnice și acelorași tradiții; b) aspira la o limbă „populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, „pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create *ad-hoc*, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile românești din stînga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric și practic, aceeași întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul „moldovenesc” nu se afla în situația specială a unui popor „nou”, încă lipsit de limbă comună și literară: dispunea de mult, și la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună și literară românească. Și sub regimul sovietic, cînd au vrut să se exprime în limba lor, scriitorii de vază din Republica Moldovenească – de la Druță, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija și atîția alții – au scris pur și simplu în limba română cultă și literară, deși uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atîta insistență. Altfel n-ar fi putut corespunde tradițiilor autentice ale limbii culte și ale graiului popular din Basarabia.

În sfîrșit, întreprinderea sovietică „moldovenistă” a fost utopică, fiindcă își propunea un scop utopic: acela de a separa „limba moldovenească” de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atins. Căci, oricîte rusisme ar fi adoptat și cu oricîte creații *ad-hoc* s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile „moldovenești” și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decît o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși formă a limbii române, ba chiar

numai a dialectului dacoromân. Și, firește, nu putea avea nici un efect asupra poziției genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română și, cu atît mai puțin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărţi printr-un proces de divergență de această limbă și deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile „moldovenești", repet, nu constituie un dialect primar al limbii române și nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică și falimentul total al limbii „moldovenești" artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului-simț al vorbitorilor. Și, de îndată ce limba cultă din Basarabia și-a regăsit făgașul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune și literare. În cursul procesului de renaționalizare și de normalizare a limbii culte, care a urmat (și încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, și-au pus-o vorbitorii conștienți de identitatea lor etnică și culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: „Cum se spune în limba română?", nu: „Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?". Nu „românismele", ci rusismele de formă și conținut și creațiile *ad-hoc* au fost (și continuă să fie) eliminate printr-o operație constantă de „selecție naturală". De pe urma limbii artificiale rămîne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei „limbi moldovenești" deosebite de limba română, și numai la răuvoitori și la vorbitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică.

6.2.2. De altfel, utopia „limbii moldovenești" a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, frauda științifică nu s-a mărginit și nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susținut conștient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le și implică.

De la limbă s-a trecut deci la literatură și apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se știe la ce aberații s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a „moldovenismului" sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinainte de 1812 au putut fi acceptați fără nicio greutate ca scriitori de limbă „moldovenească" (ce-i drept, „veche") și deci ca reprezentanți ai tradiției literaturii „moldovenești". Scriitorii români din alte regiuni – de la cronicarii munteni la Școala Ardeleană și la Caragiale, Coșbuc, Arghezi, Goga, Rebreanu etc. – au fost, se înțelege, excluși din această tradiție: ar fi scris în altă limbă (în limba română) și ar fi ținut deci de o literatură „străină" (la Chișinău cărțile românești se găseau, cînd se găseau, numai la librăria de cărți străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni „occidentali" de după 1812. Cînd au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie „moldoveni" și au devenit „români"? În 1812? În 1859, odată cu unirea Principatelor? Ori numai cîndva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi și Alecsandri au fost, alternativ, „moldoveni", „români", și „moldo-români"; Eminescu și Creangă, cu precădere „români"; iar scriitorii de mai tîrziu, exclusiv „români". Așa s-a ajuns să se pretindă că pînă și Sadoveanu – fiind scriitor „român" – ar fi trebuit „tradus" în limba

moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă: „Audz mişăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!”. Şi, dacă ar fi fost coerenţi, susţinătorii „limbii moldoveneşti” ar fi trebuit să-i considere scriitori de limbă străină şi pe toţi prozatorii şi poeţii basarabeni, cel puţin pînă la 1940 – pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. –, fiindcă şi aceştia au scris toţi, şi au vrut să scrie, româneşte, nu „moldoveneşte”. Cine ar mai fi rămas atunci în literatura „moldovenească” propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare şi la identitatea etnică, istorică şi culturală a acestora. Dat fiind că limba „moldovenească” trebuia să fie altă limbă decît limba română, cu atît mai mult trebuia să fie alte limbi dialectele româneşti sud-dunărene. Şi acestor limbi diferite trebuia să le corespundă, ca entităţi diferite, popoarele care le vorbesc. Deci nu o singură limbă romanică orientală, limba română, şi un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice şi, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puţin slavizate): istroromânii, aromânii, meglenoromânii, „românii” (dacoromânii!) şi „moldovenii”. Mai ales „românii” (inclusiv moldovenii „români” din dreapta Prutului) ar fi trebuit să devină un popor străin şi chiar un popor duşman moldovenilor. Aşa, între altele, „ocupanţii români” ar fi oprimat cultura naţională a moldovenilor şi ar fi impus în Basarabia, între 1918 şi 1940, cultura lor străină şi o limbă pe care „norodul nu o înţelegea” (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-şi înţeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci şi politice, a moldovenilor şi a tuturor românilor.

Multe din aceste aberaţii au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puţin, nuanţate, în literatura ştiinţifică de nivel superior. Chiar şi utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produseseră la nivelul ideologiei populare naive au persistat şi încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămîn.

6.2.3. Acţiunea „moldovenistă” sovietică s-a prezentat totdeauna şi explicit ca avînd în primul rînd un scop politic, în aparenţă, generos şi nobil: acela de a afirma şi a promova identitatea naţională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut şi Nistru (şi de dincolo de Nistru). E adevărat că scopul a fost în primul rînd, ba chiar exclusiv, politic. Dar de generozitate, nobleţe, naţionalitate etc. nu poate fi vorba dacă ţinem seama de premisele reale ale acestei acţiuni şi de sensul în care ea a înţeles identitatea (anume ca neidentitate). Identitatea unui popor nu se afirmă negîndu-i-o şi suprimîndu-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stînga Prutului separîndu-l de tradiţiile sale autentice – reprezentate în primul rînd de limba pe care o vorbeşte –, desprinzîndu-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice şi altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identităţii naţionale, istorice şi culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numeşte, cu un neologism binevenit, „mankurtizare”. Şi „mankurtizarea” e genocid etnico-cultural. Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi „moldoveneşti” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puţin grav decît genocidul rasial, chiar

dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.

6.3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din „moldoveniști”, problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sînt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar și această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – și nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român, românesc* și *moldovean, moldovenesc* nu sînt termeni de același rang semantic *(moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănățean, ardelean, maramureșean,* pe cînd *român, românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, „moldavă sau valahă”, ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, „moldovenesc”, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar limba „moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sînt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește „austriacă” în Austria și cea engleză nu se numește „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cît privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. „Românii” sînt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică, „moldovenii” – cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți moldovenii din Boian sînt „români”, fiindcă vorbesc „limba română”, iar cei din Noua Suliță sînt „moldoveni”, fiindcă vorbesc „limba moldovenească”, deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă „înrudită” cu limba română. Cît de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înțelege cu două studente din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și cînd i-am spus

că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adînc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine deci să le mai facem și noi concesii.

* * *

Nu putem încheia altfel decît cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale și în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural.

Cîteva cuvinte și cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul: avem datoria. Nu, se înțelege, să-i „impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei.

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 10-25

Comunicare prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români,
Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994

Nicolae CORLĂTEANU

ROMÂNA LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIE ŞI ACTUALITATE

1. Ori de cîte ori mă aflu în situația de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puțin versați în problemele lingvistice, obișnuiesc să-mi încep cuvîntul cu adresarea: „Oameni buni”, pe care am auzit-o și am practicat-o mereu în convorbirile nu numai cu sătenii mei caracuieni, ci și cu alți locuitori în timpul investigațiilor dialectologice și folclorice realizate pe teritoriul republicii noastre și al Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldovenește, așa cum eram deprins a vorbi de la mama, tata, frații și surorile mele, de la toți consătenii și concetățenii mei. Și totdeauna m-au priceput, și am ajuns la bună înțelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfățișez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputați din actuala legislatură sînt în marea lor majoritate oameni de la țară, feciori și fiice de țărani, dar care astăzi – mulți dintre ei – nu mai mînuiesc sapa și cazmaua, coasa, îmblăciul și plugul, ci sînt cu studii superioare de specialitate, au ajuns în posturi de conducere (agronomi, ingineri, învățători, profesori, medici, ziariști etc.). Făcînd carte la Universitatea de Stat din Moldova și la alte instituții de învățămînt superior, ei au devenit doctori în diverse științe, profesori de liceu și profesori universitari, conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci și la orașe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dumneavoastră, domnilor deputați, prin voința poporului nostru, ați ajuns acum la cîrma legislației noastre, întocmiți legile.

Și totuși, omul simplu de la țară, ca și cel plecat de curînd de acolo și care trăiește acum o viață nouă, deși are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a științei și tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă și în suflet de la moși și strămoși. Cred că are mare dreptate Petru Cărare cînd spune:

„Eu n-am ucis țăranul din mine
Și, dacă-n vîrtejuri de timp nou
A fost să schimb eu plugul pe stilou,
Tot asudînd îmi capăt drept la pîine”.

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generații, adaptabilitatea la noile condiții de viață i-a preocupat pe mulți oameni de cultură și, în special, pe scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoție gîndul:

„Ca să schimbăm, acum, întîia oară
Sapa-n condei și brazda-n călimară
Bătrînii-au adunat, printre plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani”.

Această experiență a vieții generațiile mai în vîrstă au adunat-o pentru a ușura calea celor tineri spre cuceririle științei, progresului tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare și dezvoltare a tradițiilor seculare, pentru a ridica neamul nostru strămoșesc la un nou nivel de știință, cultură, așezîndu-l alături, în rînd cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această convorbire cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleași cuvinte, moștenite de noi de la strămoși:

Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe înțelesul tuturor unele probleme și să ajungem la o bună înțelegere și în privința chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai menținem tensiunile, neliniștea: nici a noastră, nici a celorlalți concetățeni, mai ales a celor conduși de avînt tineresc.

1.1. Zicînd acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi expun părerile asupra următoarelor teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvînt:

a) Limba vorbită a graiurilor și limba literară;
b) Româna literară – sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;
c) Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;
d) Integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială.

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ȘI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gîndurilor și sentimentelor umane, m-am hotărît să expun aici pe scurt relațiile dintre vorbirea vie – graiurile, limba de conversație, pe de o parte, și limba literară, limba exemplară – cum o numesc unii, pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie este prezența nemijlocită a doi, trei (în orice caz nu prea mulți) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret despre care se discută, uneori chiar arătîndu-l cu degetul *(iată-l, iaca, vezi!*). În asemenea condiții se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulți termeni științifici sau tehnici de specialitate, se recurge frecvent la folosirea pronumelor demonstrative (*acesta, acela,* chiar și la formele lor dialectale *aista, asta, aiasta, ăla*) etc. Caracterul de dialog exclude utilizarea propozițiilor mai lungi și complicate. Se admit și unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar *mimica, gesturile, intonația.* Nu mai menționăm faptul că în vorbirea vie mai apar cîteodată greșeli care pot trece uneori și neobservate, cuvinte străine nelalocul lor sau alte abateri de la normele literare. Cele mai frecvente sînt rostirile populare ca: *tișior, chișior* sau scurtat: *cior – ți-ai spalat cioarili* (rostirea literară cere forma *picior*). Nu sînt recunoscute literare nici formele morfologice dialectale ca *să șie, să știbă* (literar – *să fie, să știe*), precum și construcțiile sintactice de tipul ce *tu faci*? (literar – ce *faci tu?*). Abundente sînt și abaterile de la normele lexicale. Cînd auzim vorbindu-se, chipurile, în moldovenește: *acolo palucesc butîlșili, el îi zaslujenîi, l-o lișît, altă astanovkă* și multe altele de același fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sînt cuvinte și forme luate din diverse limbi. Nu e vorba aici nici de limba noastră, nici de cea rusă, ci de un ghiveci

lingvistic. Asemenea vorbire macaronică circula pe vremea ocupației austriece și în Bucovina, cînd amestecul lingvistic includea germana. „*Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de ia un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă.*” Lucrurile acestea întotdeauna se luau în rîs. Astfel în comediile lui V. Alecsandri cucoana Chirița vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) și de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Rușii au avut și ei chirița lor. În 1840-1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Сенсации и замечания госпожи Курдюковой за границей, дан лэтранже* în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная avec de пенки; / Поросёнок sous le хрен* etc. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozități lingvistice ca cele citate, rostite chiar în serios în convorbirile obișnuite nu numai dintre oameni puțin instruiți.

Mergînd pe această cale, se poate ajunge în genere la o asimilare deplină, cînd vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexico-gramaticale ce aparțin altor limbi.

Se observă totuși în ultima vreme o anumită tendință – ce-i drept, foarte timidă – de a corecta într-o oarecare măsură situația. Am surprins astfel convorbiri dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul: „*Asta-i după potrebnosti.* – Da pe moldovenește? – *După necesitate.* – Și *voobșce* așă-i.– Da moldovenește? – *În general*”. Trebuie deci să fim mereu atenți la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare.

Acum despre limba literară. Ea a luat naștere, mai întîi de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenție și precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată și îngrijită a propozițiilor, o diferențiere mai vădită din punct de vedere stilistic. În vorbirea literară se utilizează frecvent cuvintele cu sens abstract *(aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii științifici și tehnici *(micron, proton*). Se impune aici folosirea corectă și obligatorie a articolului posesiv (*al*, *a*, *ai*, *ale*) și a altor particularități gramaticale normative.

Oamenii de înaltă cultură, scriitorii în special, au sesizat foarte bine această diferențiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Pușkin: „Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?”. Și răspundea: „Nu, tot așa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se împrospătează în fiece clipă cu expresii născute în vorbire, dar nu trebuie să renunțe la cele dobîndite în decursul secolelor. A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu ști limba”, încheia poetul rus.

Sînt importante și instructive și părerile altor maeștri ai cuvîntului. Scriitorul italian Edmondo de Amicis (1846-1908) considera că „diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit” (autorul avea în vedere, probabil, mai ales tempoul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856-1950) preciza: „Sînt cincizeci de feluri de a spune *da* și cinci sute de a spune *nu,* dar numai un singur mod de a scrie aceasta”.

Limba literară, mai ales cea scrisă, adresîndu-se unui public larg, poartă un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare. Are loc ceea ce se numește proces de sublimare, perfecționare, înălțare la cel mai înalt grad de desăvîrșire a vorbirii vii, populare.

Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționînd în toate sferele de activitate umană a entității etnice respective. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversație obișnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNA LITERARĂ – SINTEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că la procesul de formare și stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.), au participat reprezentanții tuturor provinciilor istorice românești, după cum constata și academicianul rus V. F. Șișmariov.

Adevărații ctitori ai acestei forme sublimate a romanității lingvistice orientale – limba română literară – au fost: muntenii Ion Heliade Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariț, A. Mureșanu ș.a. Toți aceștia înțelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (ca cele ce se stabiliseră deja în Spania, Franța, Italia, precum și în Portugalia) nu se pot limita (în noile condiții de dezvoltare socială și economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ținut românesc, ci erau necesare resurse de îmbogățire din toate ținuturile și din alte limbi, în special din latină – ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, de asemenea, din aceste limbi romanice actuale.

Ion Heliade Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine". Aplicînd în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulație o serie întreagă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme *(deputat, instanță, procuror, tribunal, reciproc* etc.). În același timp HeIiade Rădulescu cerea „să lucrăm limba", ceea ce însemna că aceste cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate „după genul și natura limbii noastre". Deci nu se cade a spune, de exemplu, ca în grecește, *patriotismos, cliros* etc., ci *patriotism, cler.* El se pronunța categoric împotriva traducerilor lingvistice artificiale (calcurilor) de tipul: *cuvîntelnic* (în loc de *dicționar*), *neîmpărțit* (*atom*), *asupragrăit* (*predicat*), *aniadzănoapte* (*nord*) ș.a. Ca să anihileze deosebirile regionale „în pronunție, în materie, în formă și în fraze" (adică ceea ce astăzi numim dialectisme – *N.C.*) în 1828, la Sibiu, Heliade Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări similare cunoscute de el (S. Micu și Gh. Șincai, Ienăchiță Văcărescu, I. Molnar ș.a.).

Heliade a purtat o vie corespondență cu ardeleanul G. Bariț și moldoveanul C. Negruzzi, apărînd ca un veritabil animator cultural, dînd dovadă de multă înțelepciune în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni pe baza subdialectelor dacoromânei. Heliade Rădulescu socotea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literară este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva și limba filozofului, matematicului, politicului". Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespundere cu limba vorbită, recurgîndu-se – în

vederea creării terminologiei filozofice, științifice și social-politice – la mijloacele de limbă din latină și din limbile romanice occidentale, să se completeze golurile din sistemul lexical și gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau și prin publicarea de articole, schițe literare, traduceri în revistele și ziarele timpului. Astfel, în revista de sub direcția lui Heliade „Curier de ambe sexe", C. Negruzzi și-a publicat schița **Cum am învățat românește** (nu moldovenește!, deși Negruzzi era moldovean!), recunoscînd că el a învățat limba maternă de la ardeleanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cîrjaliul** și cea a poemului **Șalul negru** – ambele de A. Pușkin. În aceeași revistă C. Negruzzi a publicat nuvela istorică **Alexandru Lăpușneanul** și poemul **Aprodul Purice**, iar V. Alecsandri a apărut cu o serie de poezii populare din Moldova. În tipografia lui Heliade Rădulescu a fost publicată în românește traducerea lui Al. Donici a poemului **Țiganii** de A. Pușkin. Ardeleanul G. Bariț a tipărit și el mai multe articole în ziarele lui Heliade Rădulescu.

C. Negruzzi vorbea cu admirație despre această activitate de pînă la 1848 a lui I. Heliade Rădulescu, numindu-l „vindecător" al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai tîrziu și M. Eminescu în ziarul „Timpul" (21 noiembrie 1881). „El (Heliade) scria cum vorbește, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenționale de scriere din Evul Mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit *unealta sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne* (sublinierea mea – *N.C.*). Din acest punct de vedere Heliade Rădulescu a fost cel dintîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuințăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit", încheia Eminescu. Meritul mare al lui I. Heliade Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanițății, adaptîndu-le la necesitățile timpului și îmbrăcîndu-le într-o haină lingvistică aleasă – româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNEI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltării limbii române literare:

a) vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b) tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în cărțile noastre vechi (literatura religioasă și cea populară, operele cronicarilor);

c) mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

4.1. Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, și limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, căci fundamentalul și principalul încor-

porează diversitatea. „Aceste dialecte – scria poetul – stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă: întîi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eliminarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincronic de varianta populară (și de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicționare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuințare a mijloacelor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvînt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvînt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvîntul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hîrțoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în **Luceafărul**:

„Iar apa, unde *a fost căzut*

În cercuri se rotește”.

El scotea în evidență importanța cărților vechi, avînd în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni și munteni.

4.3. În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaist”, iar Alecsandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” și deșteaptă „dorul țării străbune”.

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni și ardeleni: „Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sînte, profețiilor amare”, „Bolliac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă”, „L-ale țării flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă”, „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită... Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet”.

4.4. Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderență la caracteristicile fonetice și la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, cînd apăreau mostre de tipul: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzîme* (din rus. „materie primă”), *„unirea soartei istorișe, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătu-*

inții naționale” sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădășili, crujoașili, iaceișili, krasnîi ugolok, komnatî* ș.a.

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latiniștilor și italieniștilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost realizată de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade Rădulescu [primul președinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariţ, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș.a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior, avînd o răspîndire teritorială și socială generală și structură riguros normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gîndurilor și sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un diasistem care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-a trebuit nu mai puțin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitori clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Rușii au avut nevoie nu mai puțin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Pușkin, F. Dostoevski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și pînă la apariția clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puțin de patru sau cinci secole. Pînă în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecționa și fără a beneficia eficient de îmbogățirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic și literar român. Despre condițiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Șișmariov, specificînd lipsa limbii naționale în învățămînt, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste n-au putut exista scriitori basarabeni, care ar putea fi considerați clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Șișmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strînsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M. (iar apoi și în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”, deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era coborîtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale și calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire și limbaj, ci de o competitivitate a semnificației

poetice cu o anumită concepţie social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că şi eu personal, ca şi mulţi dintre cei prezenţi aici, am vorbit şi am scris nu o dată (fiind constrînşi de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească". Susţin şi în prezent că noi, moldovenii, – şi din Basarabia, şi din Moldova istorică – am vorbit si vorbim moldoveneşte, cîntăm cîntece moldoveneşti, spunem poveşti moldoveneşti. Sînt creaţiile seculare ale poporului nostru. Am auzit şi am însuşit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la apropiaţii noştri, de la consăteni. Îl vorbim cu toţii şi astăzi în împrejurările şi situaţiile potrivite.

Cît priveşte *limba literară*, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, ştiinţifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice şi administrative, ea trebuie numită limba română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toţi românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni*, cei din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.). E cazul să-l cităm aici pe scriitorul nostru I. C. Ciobanu („Moldova literară", 18 iunie 1995): „Doamne fereşte dacă această limbă (= literară) s-ar fi născut prin uzurpare şi s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenească, bănăţeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română" e unificatoare. Ea nu înalţă, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiţii egale! Şi taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rătăciţilor!".

De altfel, istoria şi situaţia modernă ne oferă multe exemple concrete cînd în diverse state este în circulaţie aceeaşi limbă literară, deşi statele sînt independente şi suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ŞI MONDIALĂ

Se impune a înţelege cu toţii, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat şi, de fapt, nu puteau da nicicînd rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naştere la discuţii infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoriceşte prin unitatea de limbă, literatură, creaţii artistice. Odată şi odată trebuie să ajungem cu toţii la înţelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română. Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambiţiile, nici orgoliul cuiva, cu atît mai mult, independenţa şi suveranitatea statală a Republicii Moldova. Recunoaşterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui şi a folosi întreaga moştenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiţii cultural-istorice), excluzînd practica din trecutul nu prea îndepărtat cînd scriitorii şi valorile artistice, culturale şi istorice comune se divizau după criteriul teritorial şi politic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai eficient pătrunderea mai lesne și în contextul economic și cultural general-european, în care cultura și limba română nu sînt în nici un fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de știință (lingviști, literați, istorici, filozofi, reprezentanți ai disciplinelor biologice și ai științelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strînse între Vestul și Estul romanic european. Un singur exemplu în această privință. Cunoscînd și admițînd concepțiile lui B.-P. Hasdeu, S. Pușcariu, N. Iorga ș.a. despre latinitatea limbii române, asemănările și deosebirile ei structurale față de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist și românist) suedez Alf Lombard în monumentala sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în orașul Lund din Suedia, sublinia că studiul istoric și comparativ al limbilor romanice în general și al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ține cont de ambele Romanii (cea de vest și cea de est), trebuie considerat nu numai incomplet, ci chiar și zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparație plastică. E ca și cum, lucrînd la o masă cu patru picioare, tîmplarul s-ar mulțumi s-o lase doar cu trei. În aceeași situație s-ar afla un romanist care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice, alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi și de a patra – „limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Lübke, „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privințe mai curate decît celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic".

Nu mai vorbim de atenția ce i se acordă Republicii Moldova în prezent în plan internațional, cînd – prima dintre țările C.S.I. – a fost primită în Consiliul Europei, organism în care reprezentanților țării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa limbă moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate de limbă care să redea această opțiune strategică fundamentală, iar știința lingvistică urmărește crearea condițiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în condițiile actuale se impune, poate mai mult decît oricînd, concilierea părților antagoniste ale cercurilor politice din republica noastră în problema denumirii limbii. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privință este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict științifică să fie soluționată de oameni care se orientează poate mai puțin în asemenea domenii teoretice și istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un „sfat cu poporul" în privința sistemului heliocentric și cel geocentric ale universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Mikolaj Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepția populară pînă astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Și mai este ceva. La referendum sînt chemați să se pronunțe toți, toată populația. Ca să determinăm numirea limbii populației majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?

5. Încheind, consider că atribuirea denumirii de limba română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul

civilizației unui popor astăzi este o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente". În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăm în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman și conștiința națională ale vorbitorilor, deoarece la formarea și dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii și oamenii de cultură munteni și ardeleni – au contribuit în mod substanțial, cum am arătat mai sus, și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.-P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.). Afară de aceasta rămîne în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să militām și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decît o singură limbă romanică.

La sfîrșitul acestei comunicări aș dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. A fost întrebat odată Alexandru Macedon cum de a supus el toată lumea cunoscută pe acele timpuri, nimeni pînă atunci nereușind să facă acest lucru. Împăratul a răspuns: „Avut-am patru ajutoare cu mine: unul – cuvîntul dulce; altul – mîna întinsă prietenește; altul – judecata dreaptă; altul – iertarea celor greșiți. Cu aceste ajutoare am supus toată lumea".

Noi astăzi nu vrem să cucerim lumea, dar ca să ne înțelegem – noi înde noi – sîntem în stare? Să cugetăm cu toată înțelepciunea. Dacă toți, cum declarăm în ultimul timp, recunoaștem unitatea limbii, trebuie să mărturisim și unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele unde are circulație această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc). Este o denumire absolut justificată științific, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumire precisă, corectă, durabilă – limba română.

Reformularea cuvenită a articolului 13 din Constituție va servi drept chezășie pentru însușirea unei limbi literare (scrise și orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia științifică, tehnică, culturală, adecvată exigențelor contemporaneității.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 10-19

Comunicare prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chișinău, 20-21 iulie 1995

Grigore
BRÂNCUȘ

VITALITATEA LIMBII ROMÂNE

S-au făcut diferite cercetări asupra graiurilor vorbite de populațiile românești din afara granițelor țării, precum și asupra limbii literare utilizate de unele dintre acestea în presa scrisă și în diverse publicații literare și științifice. Aceste populații s-au stabilit în epoci diferite și din cauze diferite în zonele în care trăiesc astăzi, iar graiurile lor se identifică aproape în totalitate cu graiurile locale dacoromâne din imediata vecinătate. Românii din Bulgaria stabiliți în aria Vidinului vorbesc un grai de tip oltenesc (folosesc, de exemplu, perfectul simplu mai frecvent decît perfectul compus)[1]. Cei din fosta Iugoslavie prezintă particularități bănățene și, incidental, ardelenești și oltenești (de exemplu, optativul cu (*v)reaș*)[2]. Vorbirea românilor din Ungaria nu se depărtează de graiurile dacoromâne învecinate: bănățean, crișean, maramureșean[3].

Se înțelege de la sine că româna vorbită de populațiile românești minoritare din țările vecine a fost influențată de limbile naționale oficiale, bulgara, respectiv sîrbocroata și maghiara. Cum e și firesc, vocabularul a fost, în primul rînd, cel mai afectat. Pe lîngă un număr mare de cuvinte noi (unele exprimînd noțiuni și obiecte noi, altele substituind cuvinte vechi românești), s-au produs și numeroase calcuri, s-au creat construcții frazeologice și chiar unele turnuri sintactice noi. Mai rar a fost atinsă fonetica, aceasta menținîndu-se, în general, în limitele variantelor tolerate de sistemele fonologice ale graiurilor dacoromâne. Compartimentul care asigură individualitatea limbii, morfologia, a rămas neatins. Din cîte ne putem da seama, la românii din țările vecine nu se află nici o normă morfologică neromânească. Dacă totuși se observă că, în unele cazuri, trăsăturile sintetice ale morfologiei se reduc în favoarea celor analitice (e vorba, evident, de flexiunea nominală), trebuie spus că aceasta e o tendință generală a românei populare.

Există, după cum se știe, cîteva comunități românești și în Statele Unite ale Americii, mai ales în Detroit, Cleveland, Philadelphia, precum și în preriile și marile orașe canadiene. Acestea s-au constituit din migrația în valuri succesive de țărani din Transilvania, Banat, Maramureș și chiar din Bucovina, începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut pînă către 1930. Stabiliți, de regulă, în centre urbane, românii americani au trecut, mai toți, de la agricultură și oierit la industrie și comerț. Și-au făcut biserici, cluburi, școli duminicale (la care generațiile mai noi învață limba părinților), scot ziare, reviste, unde se străduiesc să folosească româna literară din țară[4]. În graiul acestor comunități, fie în cel vorbit, fie în aspectul scris, se recunosc particularități ale graiurilor dacoromâne din aria transcarpatică, ușor arhaizante. Influența englezei americane e

puternică, mai ales la generațiile mai noi. Pe lîngă vocabularul românesc general sau regional (cunoscut în Transilvania și Banat), au pătruns numeroase cuvinte englezești care denumesc obiecte și noțiuni noi pentru vorbitori (din domeniul tehnic și de civilizație urbană, de viață socială, economică, culturală etc.). Cuvintele englezeşti sînt, în general, adaptate la specificul morfologic al graiului românesc. E posibil ca numărul lor foarte mare să impună cu vremea foneme în felul spirantelor interdentale *th* și *dh*. Gramatica nu este însă în nici un fel atinsă de influența limbii oficiale. Nu se poate vorbi, prin urmare, de o transformare a românei din America într-o limbă mixtă, într-un amestec, lingvistic[5]. Fizionomia unei limbi e dată în primul rînd de structura ei gramaticală, care, în cazul românei, pare greu penetrabilă de o influență externă.

Am distins deci două tipuri de comunități lingvistice românești: primul, format din populațiile existente în Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria (teritorii învecinate cu România), al doilea, din populațiile stabilite în ultimul secol, prin emigrare, pe un teritoriu foarte depărtat de România. Aceste populații au menținut, direct sau indirect, contactul cu țara de origine.

În ambele grupuri, evoluția limbii s-a petrecut, nestingherit, aproape la fel: s-au conservat particularitățile graiului dacoromân originar (sau din vecinătatea imediată), iar aspectul literar a urmat, în linii generale, cursul românei literare naționale (e cazul limbii ziarelor și publicațiilor din Iugoslavia, Ungaria, Statele Unite, Canada).

Sortită să fie folosită cu statut alogen, româna acestor comunități e supusă unor continue influențe din partea idiomurilor oficiale: împrumută cuvinte, operează numeroase calcuri, preia unele clișee lingvistice, se lasă ademenită de unele particularități de articulație, dar conservă intactă flexiunea, trăsăturile gramaticale, precum și partea cea mai rezistentă a vocabularului, cea moștenită din latină. Toate, aceste comunități au conștiința că vorbesc românește și că reprezintă etnii românești, așadar, se recunosc ca părți integrante în unitatea spirituală românească.

Al treilea grup de graiuri românești utilizate în mediu străin îl reprezintă cele din Republica Moldova. Zicem „mediu străin", termen impropriu în acest context, pentru că româna multă vreme nu a funcționat acolo, *de facto,* ca limbă oficială în stat. Aspectul ei literar, caracterizat, între altele, prin promovarea unor particularități ale graiurilor locale, e supus, ca și graiurile vorbite, unei presiuni din partea limbii oficiale – rusa.

După cum se știe, unii lingviști s-au prefăcut că acceptă punctul de vedere oficial privind statutul de limbă romanică diferită de română al idiomului local din Basarabia. Acceptarea aceasta era fals motivată de perspectiva pe care ar avea-o graiul din această provincie de a se dezvolta ca limbă distinctă. Lingviști demni de toată stima s-au chinuit să demonstreze, fără nicio dovadă serioasă, că „moldoveneasca" este a 11-a limbă romanică, de fapt a 14-a, pentru că se susținea totodată – și trebuia să se susțină – că limbi romanice diferite de română sînt și cele trei dialecte din sudul Dunării: aromâna, meglenoromâna și istroromâna.

Este meritul lui Carlo Tagliavini de a fi arătat cel dintîi, într-o comunicare ţinută la cel de-al VIII-lea Congres de Filologie Romanică de la Florenţa, din 1956, în acord cu gîndurile inexprimabile ale celor mai mulţi lingvişti români, că pretinsa „limbă moldovenească nu este decît româna literară scrisă cu un alfabet rusesc uşor modificat (adică în chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă folosite timp de mai multe secole de toţi românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldoveneşti, cunoscute, de altfel, şi în interiorul graniţelor României”[6].

Dintre dialectologii români autori de manuale în care sînt descrise variantele teritoriale ale limbii române, unul singur, după cunoştinţele noastre, Paul Lăzărescu, include graiurile din Basarabia în cadrul general al subdialectului moldovean, căruia îi consacră un studiu unitar în volumul colectiv coordonat de Valeriu Rusu, **Tratat de dialectologie românească** (**Scrisul românesc**, Craiova, 1984, p. 208).

Există indicii că nici lingviştii de la Chişinău n-au crezut vreodată, cel puţin unii dintre ei, că în Basarabia am avea de-a face cu altă limbă decît româna. De exemplu, în **Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti**, publicat în 1978, pentru cuvintele moştenite sau formate pe teren românesc, nu se face nici o referire la română, ci numai la idiomurile din sudul Dunării şi, evident, la limbile romanice occidentale; se subînţelege clar de aici că pentru autorii dicţionarului limba din Moldova nu e altceva decît limba română.

Termenul *limba moldovenească*, folosit astăzi constant chiar în mediile culturale din Chişinău, nu trebuie să ne surprindă, deşi i se dă o conotaţie politică evidentă. El e cunoscut încă din vremea cronicarilor din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea. Grigore Ureche vorbeşte de „limba noastră moldovenească” (**Letopiseţul Ţării Moldovei**, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1955, p. 61), Miron Costin – de „limba moldovenească sau românească” (**Opere**, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1958, p. 212), iar D. Cantemir – „despre graiul moldovenesc”, toţi înţelegînd însă că „moldovenesc” se identifică cu „românesc”. Cantemir scrie răspicat că „valahii şi ardelenii au acelaşi grai cu moldovenii” (**Descrierea Moldovei**, trad. de P. Pandrea, Editura Minerva, 1973, p. 279). După Cantemir, nici aromânii nu vorbesc o limbă aparte, ci tot un grai românesc: „Un grai mult mai stricat au cuţovlahii, care locuiesc în Rumelia, la hotarul cu Macedonia” (*ibid.*, p. 280). Aceleaşi idei cultivă şi stolnicul Constantin Cantacuzino care pe aromâni îi uneşte cu dacoromânii în mai multe privinţe: „Sînt dară aceşti cuţovlahi... oameni nu mai osebiţi, nici în chip, nici în obicine, nici în tăria şi făptura trupului, decît rumânii ceştia, şi limba lor românească ca acestora, numai mai stricată şi mai amestecată” (**Istoria Ţării Rumâneşti**, în **Cronicari munteni**, I, ed. îngrijită de Mihail Gregorian, E.P.L., 1961, p. 45).

Care e locul pe care îl ocupă graiurile din Basarabia în peisajul dialectal românesc? După părerea noastră, întemeiată pe datele oferite de **Atlasul lingvistic român**, Basarabia nu reprezintă o arie dialectală unitară, nu poate fi considerată al şaselea subdialect al limbii române. Foarte rar se poate contura cîte

o particularitate de grai basarabean, cu izoglose care să se suprapună peste granițele administrative ale republicii. În astfel de situații e vorba de fapte total nesemnificative pentru caracterizarea graiului (de ex., *baistruc* „copil din flori”, în **ALRM**, I, h. 292, răspîndit în toată Basarabia). Nici în **Atlasul lingvistic al Moldovei**, întocmit de dialectologii de la Chișinău, nu apar trăsături care ar izola lingvistic Basarabia de celelalte regiuni nordice ale dacoromânei. Chiar în punctele cu grai moldovenesc mult îndepărtate spre est de Republica Moldova se recunosc caractere generale ale vorbirii românești din aria de est și cea de nord ale dacoromânei. În unele cazuri, se întîlnesc chiar trăsături din zona Transilvaniei și a Crișanei, ca, de exemplu, conjunctivul cu *și,* dentalele palatale *t’*, *d’* provenite din *k’*, *g’ (înt’ină < închină*) etc., explicabile, în bună măsură, prin transhumantă pastorală și prin migrațiuni, din cauze felurite, de populație din Transilvania pînă departe, dincolo de Prut și Nistru.

Reproducem aici un text ilustrativ din com. Recea, jud. Bălți, din volumul **Texte dialectale** (1943, p. 182) al lui Emil Petrovici: „Cînd m-au dus la ruş, acoló la Kiu, ápu-acoló uóili iará gramadî și niel, și uáii, și biérbiec. Da ieu li-ã spus cum îi la noi. Și m-am apucat și li-am muls și iii sî nará cum îi la noi. Iii o spus cî numa brîndzî vangercî fac, di ŝei galbînî. În altî parti, în *Kirsõski gubierni,* acoló fag brîndzî vangercî. Acoló-s tăț moldovieni, grăiesc ca și la noi” (a. 1936).

Zona Basarabiei (inclusiv Bucovina) s-ar putea segmenta în trei mari arii: de nord, de mijloc și de sud, fiecare dintre ele grupîndu-se cu ariile respective din dreapta Prutului. În aria de nord se întîlnesc și unele particularități maramureșene, iar în cea de sud, trăsături specifice Munteniei. Toate aceste arii, a căror existență e justificată și de istoria socială a Moldovei, pot reprezenta graiuri locale ale subdialectului moldovean. Deci Basarabia nu este al șaselea grai dacoromân.

În Basarabia vocabularul pare înțesat de cuvinte rusești din sfera modernă a civilizației, de calcuri, construcții frazeologice și multe cuvinte (mai exact clișee lingvistice) neadaptate (sau adaptate parțial) la morfologia graiului. După părerea noastră, acestea din urmă vor dispărea de îndată ce limba română va funcționa temeinic ca limbă oficială în stat și se va primeni continuu cu inovațiile din limba națională. În general, Basarabia, ca toată Moldova, merge cu aria nordică a dacoromânei.

În încheiere, arătăm că gramatica graiurilor românești din afara granițelor țării e rezistentă, nealterată, unitară, se identifică cu gramatica limbii comune. Influențele nu au intervenit deloc în morfologia limbii noastre. Faptul acesta s-ar explica, după părerea noastră, prin aceea că opozițiile gramaticale ale românei se exprimă printr-un număr mare de mărci pozitive, ceea ce conferă rezistență gramaticii în condițiile bilingvismului. Sunetele noi care au apărut devreme în română, africatele și fricativele, vocala *ă,* sînt utilizate la finală în distincții morfologice și asigură posibilități interne românei pentru adaptarea fără dificultăți a numărului imens de cuvinte din limbile cu care a venit în contact în cursul istoriei, în primul rînd cu limbile slave de sud.

Dacă prin contactul românei cu limbile balcanice sau cu cele din apropierea Balcanilor (slava, turca, maghiara, greaca) a putut fi verificată rezistența structurilor ei latinești, deși s-a dezvoltat izolat de celelalte idiomuri romanice, acest lucru trebuie înțeles ca o dovadă a vitalității tendințelor originare latinești, a capacității de asimilare a elementelor nelatine. La aceeași concluzie se ajunge și prin examinarea trăsăturilor graiurilor românești tîrzii vorbite în medii alogene. Unitatea latinei dunărene, favorizată de unitatea politică a Daciei, unitatea românei comune (faza de dinaintea separării dialectale), unitatea graiurilor dacoromâne reflectă, de fapt, unitatea spirituală a românilor. Indiferent de locul unde Ie-a sortit istoria să viețuiască, românii, vorbindu-și limba părintească, au conștiința etnicității lor. Factorul conștiință – în sensul foarte larg al cuvîntului – este determinant în menținerea limbii. Atît timp cît românii (ne referim la cei din afara granițelor țării) au conștiința apartenenței lor etnice reale (chiar și numai la o provincie românească) nu se poate vorbi de dispariția limbii, oricît ar fi de puternică presiunea limbii ruse.

NOTE

[1] T. Teaha, *Aspecte ale graiului românesc din sudul Dunării* // „Omagiu Rosetti", EA, 1965, p. 895-898; V. Nestorescu și M. Petrișor, *Graiul românilor din Bregovo (reg. Vidin, Bulgaria)*, Craiova, 1969 (litografiat); A. Hartular, *Graiuri românești în medii alogene // Tratat de dialectologie românească* (coord. V. Rusu), Scrisul românesc, Craiova, 1984 (mai departe: *Tratat*).

[2] Radu Flora, *Graiurile românești din Banatul iugoslav* // FD, 1, 1958, p. 123-141 (cu 5 hărți); idem, *Rumunski banatski govori u zvetlu lingvističke geografije (Les parlers roumains du Banat à la lumiére de la géographie linguistique)*, Belgrad, 1969.

[3] Rodica Bogza Irimie, *Sistemul supranumelor la românii din Ungaria*, Editura Didactică, Budapesta, 1979; Ana Borbély, *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria***,** Budapesta, 1990; Victor Iancu, *Cum vorbesc românii din Ungaria*, Compress, 1994.

[4] Gr. Brâncuș, *Despre limba unei gazete românești editate peste hotare* // „Omagiu Iordan", 1958, p. 113-118; Edith Iarovici, *Unele aspecte ale influenței limbii engleze asupra limbii românilor din S.U.A.*, AUB, XVI, 1967, p. 223-239; Anca Belchiță Hartular, *American langue mixte or langue mélangee*, RRL, 1975, p. 459-460; idem, cap. *Graiuri românești în medii alogene // Tratat*, p. 407 ș.a.

[5] Cf. Al. Rosetti, *Langue mixte et mélange de langues* // „Acta linguistica", V, 1945-1946, Copenhague, p. 79 ș.a.

[6] Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, versiune românească îngrijită și coordonată de Al. Niculescu, București, 1977, p. 289.

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 28-33

Comunicare prezentată la sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 octombrie 1994

Dumitru IRIMIA

LIMBA – COMPONENTĂ FUNDAMENTALĂ A SPECIFICULUI NAȚIONAL

„Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvîntului. Și fiindcă spirit și limbă sînt aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin."

Fraza, preluată dintr-un articol publicat de Eminescu în anul 1876 în „Curierul de Iași", cuprinde concentrat esența însăși a raportului dintre limba unui popor și specificul său național. Orice popor și-a format în timp, încă din epoca genezei sale, un mod propriu de a simți și a gîndi lumea, construindu-și astfel o identitate distinctă între celelalte popoare. În dezvoltarea acestei identități limba ocupă o poziție dublă: 1) concentrează și reflectă o anumită viziune asupra lumii; 2) modelează viziunea vorbitorului (individual și colectiv) asupra lumii. Spiritul național trece în limbă, iar prin aceasta limba și specificitatea națională devin consubstanțiale: „Spirit și limbă sînt aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea". Factori diverși au generat moduri diferite de a simți și gîndi lumea, adică moduri diferite de *a fi în lume*. Diversității de moduri de a simți și a gîndi lumea a trebuit să-i corespundă aceeași diversitate de caractere naționale, iar diversității de caractere naționale, diversitate de limbi. „Într-adevăr, scria Eminescu în același articol din „Curierul de Iași", dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea «așa voiesc să fiu eu și nu altfel», oare s-ar fi născut atîtea limbi pre pămînt? Prin urmare, simplul fapt că noi românii cîți ne aflăm pe pămînt vorbim o singură limbă, *una singură* (subl. lui Eminescu), ca nealte popoare și aceasta în oceane de popoare străine ce ne-ncongiură e dovadă destulă că așa voim să fim noi și nu altfel."

Fraza din urmă aduce în prim plan alte aspecte ale aceluiași raport: unitatea de limbă este semn al unității etnice; identitatea de caracter și conștiința apartenenței la aceeași unitate etnică sînt asigurate și dezvoltate, conștientizate prin limbă; apărarea identității specifice se face prin apărarea limbii.

Dezvoltat în timp, specificul național al unui popor este construit de limbă și reflectat în limbă, în interiorul unui raport de interdependență, desfășurat deci în ambele sensuri. Au contribuit la dezvoltarea civilizației spirituale, a dimensiunii spirituale specifice factori multipli, dintre care unii țin de coordonate geografice, istorice etc. ale existenței unui popor („natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra", M. Eminescu, **Opere**, IV, 416), dar totul s-a decantat în limbă: „Neapărat că zona în care locuiește și natura părinților din

care coboară și încrucișările trebuie să se fi înmagazinat în spiritul poporului și în limba lui într-o formă oarecare” (M. Eminescu, *loc. cit.*).

Raportul limbă – specific național se înscrie în raportul mai general, central în gîndirea eminesciană: *om – limbă – lume*, definit foarte exact de Eminescu printr-o frază ce anticipa cu cîteva decenii pe cea aproape identică a lui Heidegger: „Nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră”.

Din această perspectivă, se înțelege că omul intră în raport cu lumea prin intermediul limbii, dar raportul cu lumea nu înseamnă numai raportul interuman, adică un raport de comunicare informațională să-i spunem, ci raportul efectiv (în sens filozofic) cu universul. Iar în desfășurarea acestui raport limba este spațiul sacru în care omul își dezvoltă umanitatea, adică componenta spirituală, afectivă și rațională concomitent, a ființei sale celei mai adevărate. In acest spațiu sacru, limba lasă omului toată libertatea manifestării sale spirituale, dar totodată îl și orientează dintr-un plan de adîncime, pe care subiectul vorbitor rareori îl conștientizează. Omul intră în raport cu lumea prin intermediul limbii, dar aceasta este o anumită limbă. Limba este astfel spațiul în care, în timp ce învață ce este lumea, omul își învață și umanitatea, și naționalitatea, el și le asumă adică, și procesul acesta începe în etapa deprinderii vorbirii. În mod subconștient, copilul își dezvoltă prin limbă concomitent umanitatea și naționalitatea – ipostaza specifică a umanității. De pe acest temei teoretic Eminescu susține necesitatea învățării aprofundate a limbii materne în școală: „Limba românească este totdeauna organul prin care neamul moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gîndi și a simți românește”.

În felul acesta limba se impune ca marcă a identității specifice a unui popor, iar prin aceasta dezvoltă, în interiorul raportului om – limbă, unul din aspectele suveranității sale. Altfel spus, limba este marcă, emblemă a identității unui popor, pentru că ea construiește identitatea spirituală a acestui popor. Fraza lui Eminescu „Limba e stăpîna noastră” înseamnă, din această perspectivă, instituirea unui mod de a fi al omului în primul rînd prin *limbă*.

Expresie a unei spiritualități specifice, limba acționează ea însăși asupra spiritului individual sau colectiv, fie prin intermediul artei (sau culturii în general), fie direct. Raportul cu arta (sau cu artele, dar în primul rînd, cu arta cuvîntului) este de un tip special și a fost, de asemenea, fixat, în aspectele lui esențiale, de Eminescu; limba și arta reprezintă cele „două poluri statornice” unite printr-o „osie statornică”, metaforă a spiritului național în viziune eminesciană: „De aceea numai arta națională are rațiunea de a fi, numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensivitatea acelui simțămînt subiectiv care face ca toți să se numere de membrii aceluiași corp”. Arta cuvîntului, literatura, care „formează focarul spiritului național, unde concurg toate razele din toate direcțiunile spiritului național”, își întemeiază înainte de toate caracterul național pe stratul de adîncime al limbii: „Comoara și puterea limbistică, felul stilului și al expresiunii la un popor reflectează și se manifestă în literatura sa națională”. În acest

sens, de fapt, limba însăşi se poate aşeza la baza unei literaturi naţionale: „dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă şi să fie originală pentru alţii, nu se poate întemeia decît pe *graiul viu al poporului nostru propriu* (s.n.), pe tradiţia, obiceiurile şi istoria lui, pe geniul lui".

În mod direct limba acţionează asupra spiritului în primul rînd prin statutul de spaţiu în care ne recunoaştem ca aparţinînd aceleiaşi naţionalităţi, limba se impune ca expresie a unităţii naţionale şi dezvoltă conştiinţa apartenenţei la această naţionalitate, conştiinţa unei anumite identităţi naţionale.

Pe de altă parte, limba acţionează asupra spiritului prin universul semantic pe care îl conţine în structura componentelor sale, caracterizate de un proces de îngemănare ca şi perfectă, conţinut – formă, propriu mai ales fondului de bază al limbii naţionale: „Căci numai o limbă în care cuvintele sînt îngemănate c-un înţeles hotărît de veacuri este clară şi numai o cugetare care se serveşte de o asemenea limbă e limpede şi cu temei". Din această perspectivă aprecia Eminescu, într-un articol din 1882, discursul prinţului Grigore M. Sturza, rostit într-o „limbă românească atît de curată şi de frumoasă, precum arareori se aude şi care contrastează, spre lauda ei fără îndoială, cu păsărească lustruită şi pe sponci a d-nilor Boerescu ori Grădişteanu (...) Ceea ce ne pare un semn caracteristic al vremii este că în Senat se vorbeşte româneşte; bine, de-a dreptul şi fără încunjur şi fără frază. Cine ştie însă ce însemnătate are limba asupra spiritului, cum îl acoperă şi îl pătrunde, cum limba noastră veche trezeşte în suflet patimile vechi şi energia veche, acela va înţelege de ce ne pare bine de lucrul acesta. Fie cineva ateu sau păgîn, cînd va auzi muzică de Palestrina, sentimentul întunecos, neconştiut al creştinităţii îl va pătrunde şi păgînul sau ateul va fi, pe cît ţine impresia muzicei, creştin pîn-în adîncimile sufletului. Şi limba strămoşească e o muzică; şi ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice şi mai mari decît ticăloşia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul şi una limba".

„A vorbi frază" reflectă felul cum vedea Eminescu opoziţia *frază – cuvînt*. *Frază* este expresia limbii desemantizate şi deznaţionalizate, limba politică cel mai adesea; *cuvînt* este limba încărcată de sens, purtînd însemnele naţionalităţii. În cuvînt se află concentrată limba naţională, pentru că în cuvînt expresia şi sensul sînt perfect îngemănate de o istorie continuă şi o simţire constantă, care înseamnă statornicie a spiritului, condiţie fundamentală a caracterului şi identităţii specifice naţionale. Limba română cea adevărată se află dincolo de structura de suprafaţă; din această cauză, „ceea ce lasă părinţii strănepoţilor lor... sînt lucruri pe cari străinii nu le pot înţelege chiar dacă ar vorbi cu sunete româneşti".

Iar dincolo de suprafaţă, limba română este un punct propriu de vedere asupra lumii.

Reluînd distincţia *cuvînt – frază*, vom observa că, e adevărat, simplificînd întru cîtva, ea reflectă distincţia dintre funcţia de comunicare a limbii şi funcţia de expresie. În timp, limba s-a impus tot mai mult ca mijloc de comunicare şi şi-a

trecut în umbră sau i-a fost lăsată în umbră funcția de expresie. Limba este, într-adevăr, mijloc de comunicare, chiar principalul mijloc de comunicare, dar este (și este așa în structura ei de adîncime) și spațiu de expresie a unui mod de a fi. Tocmai în acest spațiu fiecare are un punct de vedere specific asupra lumii.

Este adevărat că lumea are o existență obiectivă, dar este la fel de adevărat și că aceeași lume există numai în felul în care este interpretată de omul care intră în raport cu ea, deci în felul în care este interpretată de un popor, iar această interpretare se conține în și depinde de limba acestui popor.

Această interdependență între limbă și viziunea unui popor asupra lumii se reflectă în primul rînd în vocabular, în lexicul popular, străvechi prin excelență. Termenul românesc *floarea-soarelui,* de exemplu, reflectă o viziune metaforică asupra lumii, cu deschidere spre mit. Corespondentul italian *girasole* vorbește mai degrabă de o viziune descriptivă. *Ghiocel* din limba română reflectă aceeași viziune metaforică; *bucaneve* din italiană e tot o viziune descriptivă, de tip dinamic, *podsnejnik,* din limba rusă, tot o viziune descriptivă, dar de tip static, ș.a.m.d.

Dar interdependența *limbă – interpretarea lumii* se reflectă și în structura gramaticală. Studiul gramaticii limbii se limitează, de obicei, la stratul de suprafață, formal, într-un înțeles mai larg, neglijîndu-se, de regulă, ce este dincolo de acest strat.

E. Fromm observa o distincție între limbi în funcție de întrebuințarea verbului a *fi* sau a *avea;* verbul a *fi* subiectivează, verbul a *avea* reflectă o detașare a subiectului vorbitor. Limba română spune *mi-e dor, mi-e sete, mi-e teamă*; subiectul vorbitor se implică total în starea de *sete, teamă, dor.* Limba italiană spune *ho sete, ho paura,* subiectul vorbitor își privește starea cu detașare.

Specificitatea viziunii în interpretarea lumii prin limbă se reflectă în funcționarea diferitor categorii gramaticale și în organizarea vocabularului din perspectiva acestor categorii.

La substantiv, de exemplu, limba română distinge clasa inanimatelor prin situarea la genul neutru a majorității substantivelor care denumesc obiecte fără viață. Distincția nu e absolută, dar, atît cît este, ea reflectă o viziune (sau ecourile unei asemenea viziuni) animistă asupra lumii: *copac, pom, arbore* sînt substantive masculine; *lemn, trunchi* (rezultînd din copacul tăiat, desființat) sînt de genul neutru.

Limbile situează la genuri diferite substantive care interpretează componente fundamentale ale lumii, totul în corespondență cu un anumit mod de a privi lumea și determinînd în consecință dezvoltarea într-un anumit sens a culturii spirituale a unui popor. Cîteva exemple.

În limba română, *soare* e masculin, *lună* – feminin; așa a putut lua naștere legenda **Soarele și Luna**. Fiind *soarele* masculin și *marea* feminin, Luceafărul lui Eminescu s-a putut naște din *soare* și *mare*: „Și soarele e tatăl meu / Iar mumă-mea e marea”.

În limba italiană, ziua și noaptea, răsăritul și apusul sînt denumite prin substantive organizate în cuplul masculin – feminin; cu această organizare internă a limbii italiene și, de aici, a culturii italiene, Michelangelo a putut realiza grupul sculptural de la Capella dei Medici: **Il giorno** și **La notte**, **L'Aurora** și **Il Crepuscolo**, grup sculptural care nu ar fi fost posibil în cultura română din cauza, între altele, și altui mod de a interpreta în interiorul genului gramatical cele patru momente temporale.

Sînt acestea numai cîteva aspecte ale interpretării lumii prin limbă, componentă fundamentală a specificului național. Ele sînt în general ignorate de subiectul vorbitor, de interpretul de gramatică, dar sînt recuperate de limba poetică, prin care poetul reconstituie ceea ce este limba în stratul ei de adîncime, adică originalitatea și sacralitatea ei: „Nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte, nu după fantazia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunte care-a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întîmplătoare e un cuvînt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii".

„Limba Română", nr. 2, 1991, p. 65-68

Ioan OPREA

LIMBA LITERARĂ ŞI CONŞTIINȚA NAȚIONALĂ

Limba a fost dintotdeauna mijlocul cel mai simplu și mai sigur de constatare a apartenenței unor oameni sau unor grupuri de oameni la un anumit popor cu trăsături etnice specifice. O asemenea apartenență nu era apreciată însă numai din perspectiva folosirii unui idiom ca mijloc de comunicare, ci și prin anumite trăsături psihice. S-a creat astfel curînd opinia că există o legătură nemijlocită între limba vorbită de o anumită comunitate umană și particularitățile care caracterizează comunitatea în general. Din faptul că limbile prezintă atît însușiri comune, cît și însușiri care le diferențiază s-a ajuns la concluzia că numai acestea din urmă stau la baza specificului etnic. Astfel se explică faptul că asemenea trăsături au fost identificate cu ceea ce este netraductibil într-o limbă, așa cum făcea Mihai Eminescu, care era de părere că numai „această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre de la moși-strămoși, pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omenești în genere”[1]. Opinia a avut o mare răspîndire, iar un mare lingvist ca André Martinet notează că „nu este lingvistic cu adevărat decît ceea ce poate diferi de la o limbă la alta”[2]. S-a conturat astfel în cadrul unor concepții lingvistice principiul potrivit căruia ceea ce nu este specific în limbă nu participă la istoria propriu-zisă a limbii. Într-o asemenea situație, istoria limbii conține numai ce este strîns legat de istoria comunității care o vorbește, limba însăși devenind nu numai mijlocul specific de a comunica, dar și mijlocul specific de a cunoaște și interpreta lumea. Fiind mijloc de denumire a obiectelor și fenomenelor (și participînd astfel direct la procesul cunoașterii), precum și mijloc de comunicare și de organizare a cunoștințelor, limba ne impune un anumit mod de manifestare în cadrul acestor procese. Dar fiind în același timp și corespondentul unor structuri psihice și logice umane, limba devine o componentă și o dominantă a spiritualității.

În acest sens, John Lyons[3] arată că omul este determinat în viziunea sa asupra lumii de un mediu cultural în cadrul căruia limba reflectă caracteristicile de bază. Se poate conchide de aici că limba participă nemijlocit la formarea conștiinței umane, între faptele de conștiință și faptele de limbă manifestîndu-se deseori relații observabile. Aceasta este esența a ceea ce Al. Philippide și G. Ivănescu au numit baza psihologică drept o cauză a schimbării limbii.

Întrucît este expresie și mijloc de comunicare pentru cunoaștere (concepută atît cantitativ, ca însumare de fapte cunoscute, cît și calitativ, ca nivel de prelucrare a cunoștințelor și ca grad de pătrundere în esența realităților), limba întrunește în ea înseși particularitățile proprii comunității care o vorbește. Acestea au o răsfrîngere directă la nivelul conștiinței, încît vorbitorii unei limbi au aceeași grilă de bază în modul de a vedea și interpreta lumea. Trebuie de aceea admise

opiniile după care majoritatea fenomenelor culturale ale unui popor poartă pecetea specificului limbii. Aceasta este consecința legăturii dintre limbă și gîndire, care explică corespondența dintre limbă și spiritualitate sau implicarea limbii în determinarea „stilului" specific al unui popor.

Referințele de pînă acum au vizat limba sub aspectul ei popular; aceasta, împreună cu realizările spirituale de același nivel, alcătuiește cultura populară care fundamentează conștiința etnică, constituie liantul ce unește membrii unui popor și elementul principal de diferențiere față de alte etnii. Limba cunoaște însă pe lîngă acest aspect popular și aspectul literar, forma cultivată, rațional articulată și legiferată prin norme. Filozoful Lucian Blaga arăta că într-un spațiu etnic se realizează, de obicei, două niveluri culturale: o cultură minoră, care cuprinde creația populară strîns legată de istoria și particularitățile unui popor, și o cultură majoră, corespunzătoare creației științifice, filozofice și artistice elevate. Pornind de aici, G. Ivănescu[4] a arătat că limba populară corespunde culturii minore, iar limba literară se aplică culturii majore Dar, atît Blaga, care se referea la cultură, cît și Ivănescu, care avea în vedere limba, deși au stabilit diferențe cu trăsături distinctive între cele două aspecte (minor și major), nu au neglijat faptul că ele reprezintă realități cărora nu le pot fi contestate numeroasele puncte de convergență. Din acest motiv, trăsăturile de bază ale limbii populare își vor găsi reflexul la nivelul limbii literare, deși nu întotdeauna în aceeași formă. Cert este însă că o limbă literară, indiferent de modul în care a fost alcătuită (pe baza unui dialect, din mai multe dialecte sau graiuri, pe baza unor faze mai vechi ale limbii), conține și elemente pe baza cărora se realizează conștiința etnică. Aceste elemente sînt integrate în structuri psihice și cognitive de alt tip, corespunzătoare atît imperativului realizării unei identități comunitare, cît și unei mai largi deschideri spre comunicarea spirituală cu alte comunități.

Epoca modernă se caracterizează în general prin restructurarea vechilor concepții privitoare la societate. În acest context, dacă limba populară corespundea noțiunii de „popor" și participa la formarea conștiinței etnice, limba literară corespunde aceleia de „națiune" și este principala componentă a conștiinței naționale. Se explică astfel de ce renașterea națională a fost întotdeauna însoțită de lupta pentru crearea limbii literare sau pentru recuperarea funcțiilor ei în cadrul organizării social-statale. Obiecția care s-ar putea naște, că și înainte de constituirea națiunilor moderne au existat limbi literare, unele cu o tradiție foarte îndelungată și cu mari realizări culturale, poate fi contracarată de menționarea statutului limitat pe care îl aveau limbile literare vechi în raport cu masa mare a poporului, în condițiile învățămîntului și circulației ideilor de atunci. De asemenea, existența mai multor națiuni care se slujesc de aceeași limbă literară nu infirmă principiul enunțat în măsura în care acesta nu este privit în perspective absolutizante.

Componenta spirituală a limbii populare se manifestă diferit la nivelul limbii literare, în sensul că de data aceasta nu se mai dă expresie culturii minore fundamentate în mare parte pe cunoașterea comună corespunzătoare particularităților istorico-etnice, ci culturii majore care a integrat cunoașterea științifică și filozofică, avînd ample posibilități de comunicare cu alte culturi, cu alte experiențe

etnice, și caracterizată prin organizarea logică riguroasă a cunoștințelor. În cazul cînd devine posesor al limbii literare, vorbitorul ei nativ se convertește în purtător de civilizație cu forță civilizatoare și în partener de dialog la nivel superior cu reprezentanți ai altor culturi. De aceea, a nu poseda limba literară, cu terminologiile, normele și variantele ei funcționale, înseamnă, pentru epoca modernă, a fi numai parțial purtătorul unei etnii sub aspect cultural lingvistic. Imposibilitatea exprimării fluente pe terenul științei, filozofiei, tehnicii etc. și apelarea la mijloacele altei limbi pentru suplinirea unor deficiențe în cunoașterea aspectului literar al propriei limbi materne certifică pentru un vorbitor existența unei înstrăinări accentuate față de poporul din care face parte și, în ultimă instanță, a unei înstrăinări față de apartenența la o entitate etnică istoricește determinată. Dacă un vorbitor cultivat al unei limbi nu este în măsură să folosească aspectul ei literar și apelează la o limbă străină, el se află, de fapt, într-o situație paradoxală: conștiința lui etnică poate rămîne neatinsă, dar conștiința națională este infirmată. Pe de o parte, el nu poate beneficia de toate posibilitățile națiunii sale pentru a se angaja în actul creației specifice bazei etnice, pe de altă parte, el nu poate asimila toată forța limbii literare străine pentru a se afirma în cadrul ei, lipsindu-i filonul etnic corespunzător acestei limbi. Este explicabil în acest mod de ce popoarele supuse presiunilor deznaționalizatoare prin limitarea funcțiilor limbii literare înaintează cu mare greutate pe calea progresului cultural și social, fiindu-le periclitată, în ultimă instanță, existența. În asemenea condiții, efortul însușirii și întrebuințării limbii literare nu constituie o gratuitate și, oricît de mare ar părea acest efort pentru indivizi sau pentru grupuri sociale ori dialectale, el este justificat prin beneficiul realizat în desăvîrșirea personalității umane și în progresul cultural și științific al persoanelor sau al grupurilor.

Dacă folosirea și cultivarea propriei limbi literare și neacceptarea formării propriei culturi majore cu concursul altei limbi este un imperativ evident în măsura în care se tinde spre cristalizarea conștiinței naționale, trebuie subliniat că limba literară proprie nu-și poate îndeplini cu adevărat menirea decît în măsura în care este unitară. După cum este știut, au existat încercări în unele provincii românești aflate sub ocupație de a se acredita ideea unei limbi literare deosebite de cea românească și chiar crearea unor surogate în care limba română era împestrițată cu xenisme sau fenomene specifice graiurilor locale, dar neacceptate de limba comună. Ținînd cont de influența accentuată a limbii de cultură asupra limbii populare, se poate deduce cît de mult se submina astfel nu numai conștiința națională, ci si conștiința etnică. Nu întîmplător G. Ibrăileanu nota la începutul secolului trecut că „silința de a avea aceeași limbă coincide cu silința de a avea o unitate sufletească și culturală”[5]. Lipsa de unitate a limbii literare sau încercarea de a eluda normele ei în favoarea unor variante ce nu-și au un temei istoric sau sistematic reprezintă o mare scădere pentru cultură, un aspect al absenței progresului cu reflexe importante la nivelul întregii vieți spirituale. Numai pe terenul culturii majore și al limbii literare influența altei culturi sau limbi nu produce deznaționalizarea, căci contactul se produce în acest caz de la egal la egal.

Unitatea nu presupune totuși imposibilitatea existenței unor variații pe terenul limbii literare. Este deci în primul rînd o unitate „de esență”, care presupune res-

pectarea întocmai a structurilor de bază și care admite o variabilitate „fenomenală” mai ales sub raport stilistic. O problemă deosebită o pune limba literară vorbită, care admite la rîndul ei chiar păstrarea unor particularități de grai, fapt ce nu impietează unitatea. În acest mod, utilizarea limbii literare nu presupune imitarea servilă a vorbirii dintr-o anumită zonă sau dintr-un anumit centru, ci necesită numai respectarea corectitudinii în raport cu o formă vizată de normele unui aspect al limbii care să permită creația și expresia la nivelul culturii majore. De aceea este de preferat însușirea limbii literare simultan cu însușirea cunoștințelor din diferite domenii științifice și profesionale, iar nu sub forma unor reguli abstracte și formale ce pot fi ușor asociate dogmelor sau închistării. Folosirea lucrărilor normative (gramatici, dicționare, îndreptare etc.) devine astfel un sprijin în perfecționarea exprimării, iar nu o memorizare de forme fără conținut, căci exercițiul limbii literare este cel mai bun mijloc de a o însuși.

Realizată prin efortul mai multor generații de cărturari, limba română literară modernă prezintă astăzi toate mijloacele care să-i permită să dea expresie unei culturi înalte. Fiind creată pe baza contribuției tuturor graiurilor dacoromâne, însușirea și folosirea ei nu pune probleme deosebite vorbitorilor, indiferent de zona geografică în care trăiesc și indiferent de nivelul lor cultural. Din același motiv și influența limbii literare asupra graiurilor e foarte mare, efortul de a renunța la particularitățile de grai fiind minime.

Cît privește dialectele sud-dunărene, deși au existat încercări de a realiza pentru unele o formă literară, chiar în cazul în care aceste tentative ar fi reușit, eventualele limbi literare nu s-ar fi putut dezvolta suficient și n-ar fi rămas decît dialecte ale limbii române literare. De aceea, nu este normal în zilele noastre să se mai depună eforturi pentru formarea de dialecte literare, existența lor nemaifiind caracteristică epocii actuale. În aceste condiții, singura posibilitate de a contribui la păstrarea tradițiilor vorbitorilor dialectelor și graiurilor românești, de dezvoltare a culturii lor și de fortificare a conștiinței naționale este însușirea limbii române literare, purtătoare a unei culturi de nivel european și mijloc pentru exprimarea ideilor din orice domeniu de activitate. Pentru romanitatea est-europeană, limba română literară rămîne singura posibilitate de păstrare a identității etnice, de dezvoltare cultural-științifică și de progres în condițiile păstrării depline a tuturor valorilor spirituale naționale.

NOTE

[1] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, 1980, p. 487.

[2] A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p, 40.

[3] J. Lyons, *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, 1977, vol. I, p. 247-248.

[4] G. Ivănescu, *Storia delle pariate popolari e storia delle lingue letteraria* // „Philologica”, II, 1972, p. 19.

[5] G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. VII, București, 1979, p. 115.

„Limba Română”, nr. 3-4, 1991, p. 127-131

Anatol CIOBANU

EROZIUNEA CONŞTIINŢEI NAŢIONALE A ROMÂNILOR MOLDOVENI

Deseori în presă, în luările de cuvînt se afirmă că limba noastră nu diferă de cea română, dar totuși trebuie denumită „moldovenească". Argumentele în sprijinul acestei denumiri sînt exclusiv de ordin extralingvistic (politic de cele mai multe ori). Se face trimitere la așa-zisa conștiință națională a moldovenilor. Cică la Recensămîntul din 1 ianuarie 1989 aproximativ 2.700.000 de persoane din fosta R.S.S.M. au confirmat că limba lor maternă e moldoveneasca.

Ce s-ar putea răspunde la această teză?

Conștiința națională nu este un fenomen ereditar; ea se formează în procesul dezvoltării fiecărui individ, în ambianțe sociale concrete, în contact direct cu lumea, cu cei care-l înconjoară, cu conaționalii săi, cu tradiția, cultura națională etc.

În situații anormale, cum au fost cele create la noi în anii totalitarismului, conștiința națională a copiilor, a tineretului studios putea să difere de cea a părinților acestora și viceversa. Caz paradoxal, dar prezent în viața republicii noastre. Așadar, conștiința națională este reflectarea cognitivă de către om a convingerilor pe care el și le-a format în urma unei educații concrete într-un mediu concret.

Conștiința, în general, este forma superioară a reflectării realității de către sistemul psihic uman, care apare pe baza activității sociale și culturale, și, în ultimă instanță, se educă la om. Cu atît mai mult conștiința națională e, să zicem așa, direct proporțională cu mediul ambiant în care se dezvoltă individul, cu ideile, care i se implementează din anii de școală, cu modul de a i se explica originea, trecutul istoric al neamului său, natura și importanța limbii materne pe care o vorbește și o studiază. Or, toate aceste componente indispensabile ale conștiinței naționale ne-au fost deformate (ca să nu spun batjocorite) de la 1812 încoace (cu mici întreruperi: 1918-1940 și 1941-1944). Limba și neamul au fost tot acest timp amenințate cu moartea de două imperii: rus și sovietic.

Odioasa politică imperială s-a extins, în primul rînd, asupra școlilor de toate gradele, deoarece principala țintă a colonizatorilor țariști era deznaționalizarea învățămîntului, anihilarea spirituală a tinerelor generații de autohtoni, modelarea sufletelor, a conștiinței lor naționale în direcția supunerii oarbe *modus*-ului *cogitandi* al opresorilor. Această criminală strategie putea fi ușor pusă în aplicare prin excluderea din instruire și din viața publică a limbii române, acțiune la care a și recurs țarismul cît a stăpînit Basarabia (pînă în 1917). Sînt foarte semnificative în acest plan cuvintele scriitorului basarabean Constantin Stamati-Ciurea (1828-1889), fiul lui Constantin Stamati (1786-1869): „Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din

Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; n-am nici un institut național, nici o școală populară măcar: am fost și sînt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic” (vezi **Opere alese**, Chișinău, 1957, p. 424).

Și, într-adevăr, scriitorul nu avea ce spune, pentru că în anii ’30-’40 ai sec. al XIX-lea în Basarabia nu mai existau școli naționale, limba română predîndu-se doar ca disciplină opțională (facultativă) în unele licee, aproximativ cam pînă în anul 1872, cînd obiectul a fost exclus din programele de studiu. Această constatare o face academicianul rus V. F. Șișmariov (în studiul său **Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești**, Chișinău, 1960, p. 61-62, trad. din limba rusă), notînd că ultimul manual de limbă română în Basarabia a fost **Cursul primitiv** (începător) **de limbă română** (1865) de Ioan Doncev.

Dacă în primii ani după anexarea Basarabiei în 1812 Prutul încă nu constituia o frontieră lingvistică și chiar politico-statală, apoi „în anul 1878 acest rîu, după cum remarca savantul, a fost închis ca mijloc de comunicare, iar regimul țarist a creat o astfel de situație, încît cei care puteau să mențină, să continue în Basarabia tradiția moldovenească și să cultive limba literară au început să plece peste hotare. Păstrătorul izvoarelor și tradițiilor naționale a rămas poporul” (p. 63). Așadar, ne convingem o dată în plus de adevărul celor spuse de către Constantin Stamati-Ciurea (vezi supra).

Un cunoscut cercetător al istoriei învățămîntului în Republica Moldova, savantul pedagog Tudor Cibotaru, scrie: „Niciun imperiu, după prăbușirea lui, n-a lăsat în urmă atîta întuneric și ruină ca cel rus. Nu exista nici o școală moldovenească ce să fi funcționat în limba maternă. Deci nu puteau exista nici cadre naționale didactice pentru predarea limbii și literaturii române, istoriei neamului, geografiei Patriei ș.a. Verbul matern nu putea fi auzit nici măcar în biserică... peste 90 la sută din populația autohtonă era analfabetă” (T. Cibotaru, **Primele asociații ale învățătorilor basarabeni** // „Făclia”, 3 septembrie 1993, p. 8).

Mă întreb cu groază: cum putea tineretul în asemenea întuneric intelectual să-și dezvolte o veritabilă conștiință națională? Fără istoria neamului, fără literatură, fără contact cu frații de peste Prut!

Problema educării conștiinței naționale s-a schimbat radical după Unirea din 1918. În Basarabia majoritatea școlilor (de toate gradele) au funcționat timp de 22 de ani (pînă în vara anului 1940) în limba română. Procesul de predare era asigurat atît de profesorii invitați din Regat, cît și de către cei din Basarabia, care în cîțiva ani de studii în diferite instituții de învățămînt reușeau a se întoarce cu diplomele respective de învățători de școli primare și profesori de liceu, completînd în mod normal corpul didactic din școlile noastre.

Dispunem de unele date incomplete privind învățămîntul din Basarabia în anul 1940 (pînă la intrarea în acțiune a odiosului Pact Molotov-Ribbentrop): pe acest „picior de plai” funcționau 2.700 de școli primare românești cu un contingent de 17.400 de elevi; 25 de școli de meserii și gimnazii industriale; două facultăți universitare (de teologie și agricultură). Numărul total al profesorilor din aceste instituții de învățămînt depășea cifra de 8.000 de persoane.

Acum, la distanța de șapte decenii, se poate afirma, cu toată certitudinea, că anume cei vreo 22 de ani de școală românească în Basarabia au contribuit la trezirea moldovenilor din somnul cel de moarte în care îi adînciseră „barbarii de tirani”, la educarea lor în spiritul național al unității de neam, de limbă, de istorie și de obiceiuri strămoșești, le-au insuflat basarabenilor demnitatea și mîndria națională, le-au dezvoltat adevărata conștiință națională.

Dar vine primăvara anului 1944... Aproape toți intelectualii, în primul rînd corpul profesoral-didactic, de frica deportărilor în Siberia, au luat toiagul pribegiei, refugiindu-se peste Prut. În această ordine de idei, cunoscutul savant și critic literar Efim Levit, martor al evenimentelor despre care vorbim, notase: „În 1940-1941 și în anii imediat de după război regimul bolșevic efectuase o acțiune perseverentă de decimare a intelectualilor basarabeni autohtoni, arestați, deportați sau siliți să emigreze” (E. Levit, **Scriitorii evrei și literatura basarabeană contemporană**, „Moldova literară” din 19 iulie 1995, p. 2).

Nu dispunem de date exhaustive referitoare la numărul de refugiați (intelectuali).

La sigur, sînt cunoscute următoarele cifre: în 1944, în județul Bălți, din 2.180 de profesori de toate gradele au rămas 129; în județul Cahul, din 1.286 au rămas 10; în județul Soroca, din 980 au rămas 18; în orașul Bălți, din 240 au rămas 13; în orașul Chișinău, din vreo 500 au rămas 70 (vezi ziarul „Sovetskaia Moldavia” din 23 februarie 1991).

Nu este greu să ne imaginăm că acest vacuum de cadre pedagogice (și nu numai pedagogice!) s-a resimțit decenii de-a rîndul în viața publică a republicii, în cultură, economie, industrie ș.a.m.d. Dar repercusiunile cele mai adînci și cele mai grave ale fenomenului menționat mai sus Ie-a suportat procesul de formare a conștiinței naționale a generațiilor tinere.

La catedrele universitare și în școlile medii de cultură generală au venit mulți oameni educați în spirit antinațional, antiromânesc, care aveau misiunea de partid să infiltreze în mințile a zeci de serii de absolvenți ai diferitor așezăminte de învățămînt ideea că moldovenii din Basarabia nu sînt români, că limba lor e moldovenească și nu română, că ei formează o națiune aparte, diferită de cea de peste Prut, că alfabetul rusesc (chirilic) este cel mai adecvat pentru limba „moldovenească”, pentru că este „al nostru, strămoșesc”, iar cel latin ne-a fost impus de către „ocupanții români ai Basarabiei” în 1918. Pe baza acestor și altor inepții și enormități s-a format conștiința națională a cîtorva generații de basarabeni în perioada de după război, care au ajuns astăzi la vîrsta maximă de 45-55 de ani și care, poate chiar fără voia lor, neglijează, resping, uneori chiar urăsc ceea ce e românesc (limba, istoria, cultura).

În toți anii de putere sovietică deformarea conștiinței naționale a continuat, de data aceasta la un nivel „calitativ” nou. Pe de o parte, limba maternă nu a mai fost oprită (ca pe vremea țarismului), dar, pe de altă parte, s-a interzis a i se zice română, inventîndu-se o „teorie” deșucheată despre așa-zisa „limbă moldovenească”, diferită de cea română. Pe de o parte, se vorbea de înflorirea limbii naționale, iar pe de altă parte, se promova pe toate căile așa-zisul bilingvism

moldo-rus, în urma căruia moldovenii trebuiau să cunoască în mod obligatoriu și limba rusă, iar nemoldovenii continuau a comunica, la orice nivel în public, numai în rusește. Pe de o parte, se propaga învățămîntul național, iar pe de altă parte, se sugera ideea că elevii din școlile cu limba de predare „moldovenească" nu au nici o perspectivă, deoarece în toate instituțiile de învățămînt superior din „Marea Uniune Sovietică" se predă numai în „limba lui Ilici". Deci, dacă vrei să ajungi acolo, trebuie să absolvi școala rusă.

Fariseismul politicii oficiale în domeniul ideologiei era cît se poate de transparent. Pe de o parte, se vorbea de „creșterea cadrelor naționale, de dezvoltarea culturii autohtone", iar pe de altă parte, tacit, se promova ideea că „limba moldovenească" e săracă, fără tradiții, că nu dispune de fonduri terminologice, că nu se poate face știință într-o asemenea limbă și că, în ultimă instanță, ar fi mai bine și cu un mai mare folos să ne instruim copiii în „graiul lui Pușkin".

În asemenea condiții părinților moldoveni nu le rămînea altceva de făcut decît să-și trimită copiii la grădinițele și școlile ruse sau la cele moldo-ruse, în care, *de facto*, tot limba rusă era cea dominantă.

Mankurtizarea elevilor, pervertirea conștiinței lor naționale porneau anume din instituțiile mixte moldo-ruse, inventate *ad-hoc* de vechiul regim. Visul de aur al regimului totalitar era bine cunoscut: a-l face pe românul basarabean să-și uite cît mai repede limba maternă – româna, istoria proprie – istoria românilor, tradițiile, credința în Dumnezeu și să se transforme în *homo sovieticus* – individ cu creierii spălați, îndoctrinat pînă la refuz cu tot felul de teorii „internaționaliste", total indiferent față de soarta neamului său.

Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate. În grădinițe și în școli ruse fiecare al treilea (uneori chiar al doilea) copil era moldovean, aproape toate școlile tehnice profesionale și instituțiile de învățămînt superior au trecut la predarea în limba rusă, fondurile bibliotecilor științifice și publice se completau, în principiu, cu lucrări rusești (80-90 la sută). Nu este greu să ne imaginăm că absolvenții unor asemenea instituții, împotriva dorinței lor, deveneau un fel de „ieniceri intelectuali", uitînd cultura lor națională și, în primul rînd, limba română. Pînă la urmă așa-zisele cadre naționale de orice nivel s-au rusificat sub toate aspectele (începînd, desigur, cu cel lingvistic), ajungînd a nu mai fi în stare să comunice, la nivel profesional, în limba română.

Ne întrebăm ce conștiință națională aveau ei? Se poate afirma că limba a constituit un obstacol foarte serios pentru cei ce doreau a obține studii superioare. În acest sens nu este deloc întîmplător faptul că în Republica Moldova la o mie de locuitori numărul moldovenilor cu studii superioare este cel mai scăzut – 61 de persoane (față de 112 ucraineni, 170 de ruși, 286 de evrei trăitori în republică).

Ar fi cazul să facem o mică digresiune de ordin statistic privind tabloul pe care-l avem în agricultură. La 1.000 de locuitori, la pămînt muncesc 700 de moldoveni, 200 de ucraineni și numai 6 ruși (vezi săptămînalul „Literatura și Arta" din 10 iunie 1993; „Făclia" din 28 ianuarie 1994).

Tragicul proces de alterare a conștiinței naționale a moldovenilor s-a manifestat și prin dezicerea oficială a unora de limba maternă (numită atunci „moldovenească”) în favoarea limbii ruse. Aceasta s-a văzut foarte clar în Recensămînturile populației care s-au făcut pînă la 1989. Astfel, la Recensămîntul din 1969 circa 40.000 de moldoveni au declarat că limba lor maternă e rusa; la cel din 1979 – 82.000 de persoane, și la cel din 1989 (ultimul) – 130.000 de moldoveni au afirmat că limba lor maternă e rusa!

Mai poate fi vorba în cazul dat de conștiință națională? Limba maternă este factorul primordial al națiunii, și dacă individul se dezice de ea (n-o cunoaște și nici nu vrea s-o cunoască), mai poate fi vorba că el are o conștiință națională sănătoasă?

Mai e ceva foarte dramatic în problema de care ne ocupăm. E vorba că în toate orașele republicii moldovenii au devenit minoritari. Nu vom discuta cauzele acestui fenomen ieșit din comun (ele sînt bine cunoscute), ci vom constata doar faptele:

Chișinău	moldoveni	42-43 la sută (față de 77,5 în 1940)
Bălți	-//-	37-38 la sută (față de 70,1 în 1940)
Tighina	-//-	25 la sută (față de 53,1 în 1940)
Cahul	-//-	49 la sută (față de 51,2 în 1940)
Dubăsari	-//-	33 la sută
Rîbnița	-//-	24 la sută
Tiraspol	-//-	18 la sută

Oricît ar fi de straniu, dar moldovenii orășeni ar trebui să fie ocrotiți de stat ca minoritate națională, chiar la ei acasă. Probabil că e unicul caz în Europa!

Deci cum rămîne cu ceea ce numim conștiința națională la moldovenii orășeni? Unde mai pui că în unele orașe (de pildă, Bălți), conform unor sondaje sociologice, peste 35 la sută din numărul de familii de moldoveni sînt mixte! Conform opiniei lui V. I. Morev, „printre cele mai tinere familii cifra se ridică la 70 la sută” (vezi „Sovetskaia Moldavia” din 2 octombrie 1990, p. 2). Nu este greu de presupus ce fel de conștiință națională vor avea copiii ieșiți din asemenea familii. Nu sîntem împotriva familiilor mixte, dar credem că acest proces trebuie conștientizat și orientat spre interesele Republicii Moldova.

În această ordine de idei, ar fi cazul să menționăm încă un fapt extrem de alarmant: scade văzînd cu ochii genofondul nostru, românii moldoveni se cam topesc ca etnie în Basarabia.

În anul 1812 ei constituiau 95 la sută din toată populația Basarabiei istorice; în anul 1918 – deja 77 la sută; în 1979 – 64,5 la sută, iar în 1989 – 63,5 la sută. Mergem deci pe linie descendentă, pe cînd reprezentanții altor etnii conlocuitoare se tot urcă în sus. Astfel, numai în Republica Moldova (mult mai mică decît Basarabia istorică) rușii în 1940 erau în număr de 188.000 de persoane, iar în 1989 au ajuns la 560.000. Ucrainenii în 1940 numărau cam 200.000 de oameni, iar în 1989 au atins cifra de 600.000. Comentariile sînt de prisos! E o creștere mecanică, și nu naturală, a populației. Această creștere mecanică a populației e pur și simplu înspăimîntătoare. În anul 1959 populația republicii

era de 2.884.500 de persoane, în anul 1979 numărul locuitorilor se ridică la 3.947.000, iar în anul 1989 a atins cifra de 4.341.000 de persoane.

Conform Recensămîntului de la 1 ianuarie 1989, densitatea populației în republică ajunge la 137 de oameni pe km^2. Este foarte mult pentru noi! Nefavorabil e și coraportul orășeni – săteni. La 1 ianuarie 1989 acest coraport a fost 47:53, adică 2.037.000 de orășeni și 2.304.000 de săteni.

Și cînd ne gîndim că sînt o mulțime de state care au știut să-și păstreze peste veacuri genofondul, demonstrînd prin aceasta omogenitatea și puterea națiunii. Să dăm numai cîteva exemple concludente: suedezii din Suedia constituie 95 la sută; ungurii din Ungaria – 96 la sută; chinezii din China – 97 la sută; germanii din Germania – 97 la sută; italienii din Italia – 98 la sută; polonezii din Polonia – 98 la sută; portughezii din Portugalia – 99 la sută; japonezii din Japonia – 99 la sută (vezi „Moldova Suverană” din 1 decembrie 1992).

Dar să vedem acum creșterea populației orășenești din republică între anii 1979 și 1989. Conform datelor aceluiași Recensămînt, în unele orașe ale noastre tabloul e următorul:

Ungheni	–	147%:	25.800 – **38.000** de persoane
Rîbnița	–	147%:	41.800 – **61.000** de persoane
Soroca	–	140%:	30.400 – **42.500** de persoane
Chișinău	–	132%:	503.000 – **665.000** de persoane
Tiraspol	–	131%:	139.000 – **192.000** de persoane
Cahul	–	130%:	33.100 – **43.000** de persoane
Tighina	–	128%:	101.000 – **130.000** de persoane
Bălți	–	127%:	125.000 – **159.000** de persoane
Dubăsari	–	126%:	30.900 – **35.300** de persoane

Adevărata conștiință națională a românilor basarabeni a fost îngropată odată cu cei vreo 300.000 de morți pe timpul foametei organizate de regimul bolșevic (1946-1947), a rămas sub zăpezile Siberiei odată cu cei vreo 50.000 de deportați (1949,1951) și ostracizați, a fost spulberată prin Kazahstan, Caucaz, prin regiunile nordice ale Rusiei odată cu vreo 300.000 de români moldoveni angajați „benevol” (așa-zisa *verbovkă*) în anii imediat postbelici la diferite munci etc.

Din cele spuse mai sus se deduc uşor următoarele: scăderea continuă a genofondului aborigen conduce nu la fortificarea, ci la pierderea treptată a conștiinței naționale a românilor moldoveni, la crearea unei atitudini oarecum indiferente față de ea, cum se întîmplă astăzi, de pildă, în fostele noastre teritorii istorice Ismail, Cetatea Albă, Hotin, Cernăuți ș.a.

Un exemplu și mai elocvent ni-l oferă raioanele de est ale Republicii Moldova. În anul 1924, cînd, în scopuri politice, s-a format R.A.S.S. Moldovenească în componența R.S.S. Ucrainene, moldovenii locuiau mai mult sau mai puțin compact în fiecare din cele 13 raioane ale republicii autonome. 7 dintre ele în 1940 au fost reîncadrate în Ucraina. Și acum ne întrebăm: ce s-a întîmplat cu moldovenii din aceste raioane? Își mai păstrează ei conștiința națională ca mai înainte? Au ei con-

diţii favorabile pentru aceasta? Nu e greu să ne imaginăm că mulţi dintre ei au fost asimilaţi deja, iar ceilalţi sînt pe cale de a fi absorbiţi şi lingvistic, şi etnic.

Situaţii similare privind destinul neamului întîlnim şi în alte ţări. Astfel aromânii din Grecia în 1926 atingeau cifra de 150.000 de suflete, în 1953 numărul lor a scăzut la 37.000, iar „în prezent statul elen nu recunoaşte că ar mai exista minorităţi naţionale" (V. Slusaru, **Istoria românilor,** „Glasul Naţiunii", nr. 32, august 1993, p. 7). În anul 1914 istroromânii din Croaţia erau în număr de 100.000, In 1956 au rămas doar 1500 de suflete, pe cînd „în prezent nici nu se mai vorbeşte despre ei" (idem, ibidem).

Iată cum se pierde conştiinţa naţională!

Realitatea social-politică reclamă concluzia: numai prin propagarea permanentă şi asiduă a adevărului istoric vom reuşi a-i face pe băştinaşii din Republica Moldova (de la vlădică pînă la opincă şi de la portar pînă la parlamentar) să înţeleagă că au aceeaşi origine etnică cu fraţii de peste Prut, aceeaşi limbă – româna, aceeaşi istorie, aceleaşi tradiţii etc., fapt despre care scria Luceafărul poeziei noastre încă la 3 aprilie 1882: „Azi limba este una de la Satmar pîn-în Cetatea Albă de lîngă Nistru, de la Hotin pîn-în Graniţa militară, azi datina e una, rasa e una şi etnologic e unul şi acelaşi popor, care nu mai doarme somnul pămîntului şi a veacurilor" (Eminescu, **Publicistică**, Chişinău, 1990, p. 441).

În încheiere, aş vrea să reamintesc următoarele versuri ale lui George Coşbuc din poezia **Graiul neamului**: „Cîţi duşmani aveam pe lume / Graiul ni-l cereau anume / Să-l lăsăm!".

Eu n-am crezut şi nu pot să cred că parlamentarii care pledează pentru formularea actuală din art. 13 al Constituţiei Republicii Moldova sînt neprieteni ai neamului nostru (sau chiar duşmanii lui). După opinia mea, aici e vorba de o lipsă de documentare istorico-filologică, de o optică inadecvată (chiar greşită) asupra noţiunilor de limbă şi dialect, de limbă şi grai, de limbă oficială (literară) şi limbă vorbită (populară), de limbă şi stat, de naţiune şi popor.

Vreau să sper că, în această privinţă, lucrurile se vor limpezi, şi actualii adversari ai glotonimului „limba română" vor deveni în curînd prietenii lui cei mai fideli şi vor revota art. 13 din Constituţia Republicii Moldova în următoarea formulare propusă demult de către savanţii oneşti şi recent de către Preşedintele Republicii Moldova dl Mircea Snegur în Mesajul adresat Parlamentului la 27 aprilie 1995: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Aceasta e unica şi singura cale pentru ca neamul nostru românesc să supravieţuiască pe această palmă de pămînt străbun numit astăzi Republica Moldova.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 67-72

Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chişinău, 20-21 iulie 1995

Nicolae
MĂTCAŞ

SIMULACRUL ARGUMENTULUI ŞTIINŢIFIC

Errare humanum est, „a greși este omenește”, spuneau romanii, atenuînd, într-o anumită măsură, fără însă a le îndreptăți, greșelile involuntare. Căci tot ei respingeau necruțător orice compromis sau promovare cu cerbicie a unei erori premeditate: *sed stultum est in errare perseverare* (sau: *diabolicum perseverare*), „este o neghiobie însă a persevera într-o eroare”.

În istoria gîndirii se cunosc multe cazuri cînd unele concepții greșite au reușit să domine timp de zeci sau chiar de sute de ani conștiința umană (teoria geocentrică, bunăoară, potrivit căreia Pămîntul ar fi centrul imobil al Universului, în jurul cărui centru s-ar roti Soarele și ceilalți aștri), însă, în cele din urmă, eroarea a cedat locul argumentului științific (în exemplul nostru: teoria geocentrică a fost substituită prin teoria heliocentrică, potrivit căreia planetele, inclusiv Pămîntul, se învîrt în jurul Soarelui). Nu lipsesc nici cazurile în care oameni de o ținută morală ireproșabilă au găsit în sine curajul să renunțe la unele concepții greșite, pe care le promovaseră anterior, atunci cînd s-au convins că adevărul este altul (un exemplu mai apropiat de sfera noastră de preocupări îl constituie cazul celor doi lingviști ruși notorii, R.A. Budagov și S. B. Bernstein, care, în 1956, la numai cîțiva ani după ce susținuseră în public la o Sesiune științifică unională un mare neadevăr, și anume – falsa teorie despre existența a două limbi romanice diferite – româna și moldoveneasca, știind că se speculează cu numele lor, s-au decis să-și recunoască sincer greșeala, demonstrînd pînă și celor mai recalcitranți românofobi diogenic de elegant și convingător că e vorba de una și aceeași limbă – limba română[1].

Obscurantismul, reacţiunea, ahtiații de putere și de profituri personale s-au străduit, în toate timpurile, să-și aservească știința, adevărul pentru a-și ascunde cu iscusință nelegiuirile după paravanul unor aparenţe cu alură de adevăr demonstrat, corupînd moralitatea și speculînd cu nume care reușiseră să se impună în lumea științifică. Iar atunci cînd nu reușeau să-i îngenuncheze pe nobilii slujitori ai științei și cavaleri ai adevărului, îi exterminau fizicește sau moralicește (l-au ars pe rug pe Giordano Bruno, l-au umilit la proces pe Galileo Galilei, l-au expulzat din țară pe Aleksandr Soljenițîn după ce nu l-a înfrînt nici infernul GULAG-ului sovietic, l-au izolat de lume și de baștină pe Andrei Saharov, i-au pus la zid pe Curicheru și pe Petre Ștefănucă etc.). Admițînd că ar putea fi manipulat pe o perioadă de timp un individ slab de înger, ținut în întuneric un colectiv sau o țară, vom reține că nu poate fi promovat la infinit un neadevăr, că nu poate fi înșelată o lume. Chiar dacă

se mai întîmplă că minciuna stă cu regele la masă. Odată și odată adevărul neapărat va ieși la suprafață, iar propovăduitorii minciunii vor compărea la judecată în fața istoriei.

Sîntem datori să știm a face delimitare între o rătăcire inocentă, o eroare involuntară a savantului sau a omului politic, pe de o parte, și între una comisă cu bună știință, adică o minciună sfruntată, secundată de simulacrul adevărului științific, pe de altă parte. Au fost și mai sînt dintre acei care îmbracă minciuna în mantia adevărului. Promovarea în mod conştient, din rea-voință, a unui neadevăr în știință pentru a obține dividende materiale sau morale trebuie calificată și apreciată drept fraudă.

În rîndurile ce urmează mă voi referi la unele din erorile și fraudele comise în legătură cu pretinsele teorii despre existența a două limbi și națiuni est-romanice diferite – română și moldovenească. Nu însă înainte de a face cîteva precizări.

Primo. Orice cuvînt ce există într-o limbă, fie că desemnează o realitate obiectivă, fie că denumește una imaginară, are dreptul la întrebuințare. Nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră, vorba clasicului. De aceea cruciada furibundă dezlănțuită în ultimul timp de către unii diriguitori actuali ai dreptului la propria convingere și la libertatea de exprimare a ei la catedră, la radio, televiziune și în presă împotriva unor vocabule și îmbinări „eretice", cum ar fi *Basarabia, basarabeni, români, români basarabeni, români transnistrieni, români bucovineni, limbă română, românism, românesc, grai și suflet românesc*, denotă o teamă agonizantă de realitate și adevăr și este, precum o califică titanul lingvisticii generale și romanice contemporane Eugen Coșeriu, o neghiobie.

Secundo. Cei care depun eforturi sterile pentru a stabili cînd a apărut cutare sau cutare cuvînt în limbă și de cîte ori este atestat el în scris de la primele monumente și pînă în etapa contemporană trebuie să-și dea bine seama că astfel de cuvinte cum sînt *Molda, Moldova, Țara Moldovei, moldoveni, neamul moldovenilor, scris moldovenesc, Stat Moldovenesc, grai moldovenesc, păstor sau cioban moldovean, Muntenia, munteni, Țara Muntenească, Țara Românească, români, limbă română, păstor vrîncean, ungurean* ș.a.m.d. nu s-au născut în limba noastră nici odată cu legenda despre descălecatul voievodului Dragoș, nici cu cea despre pogorîrea lui Radu Negru-Vodă, nici cu balada **Miorița,** nici, cu atît mai mult, odată cu formarea statului unitar român, nici chiar odată cu prima lor atestare în textele scrise. Ele au luat naștere atunci cînd le-a cerut realitatea obiectivă, au fost întrebuințate necontenit în vorbirea celor care le-au dat viață și au fost transmise din gură în gură, în pofida faptului că izvoarele străine de multe ori le-au ignorat, inventînd alte denumiri: *valahi, volohi, limba valahă, Valahia, Valahia Mare, Valahia Mică, Ungrovlahia, Rossovlahia* etc. Nimeni nu contestă existența lor, după cum nu se îndoiește de existența altora, cum ar fi *transnistrieni, bucovineni, dobrogeni, olteni, bănățeni, ardeleni, transilvăneni, maramureșeni* sau *soroceni, orheieni, bălțeni, bihoreni, prahoveni, vrînceni* ș.a. A te ocupa de atestarea lor în scris din anul cutare pînă în anul cutare în-

seamnă a forța niște uși deschise. Denaturarea realității însă începe odată cu interpretarea voluntaristă a semnificațiilor pe care le comportă aceste cuvinte și îmbinări, odată cu atribuirea unor sensuri pe care nu le au. De exemplu, a susține că prezența vocabulei *moldovean* din balada **Miorița** ar fi o mărturie a conștiinței naționale deja formate a poporului moldovenesc de sine stătător, fără a ține cont de atenționările folcloriștilor (A. Fochi, A. Hîncu, Gh. Vrabie ș.a.) că în toate cele peste 800 de variante nu e vorba de un conflict interetnic (el producîndu-se între frați, verișori, reprezentanți ai unor diverse regiuni) și a nu spune ce „conștiință națională" reprezintă în acest caz baciul vrîncean (știindu-se că la un moment ținutul Vrancei făcea parte și el din Țara Moldovei) și cel ungurean (care nu e altcineva decît tot un român, ca și primii doi, numai că din Transilvania, care atunci făcea parte din Țara Ungurească) înseamnă a recurge la o fraudă în știință, pentru a-i induce în eroare pe neinițiați[2].

Tertio. A te erija în postură de militant pentru apărarea drepturilor omului la propriile convingeri și la libera lor exprimare, a te lamenta în privința anumitor îngrădiri în societatea noastră la realizarea acestor drepturi[3] și, în același timp, a instiga pe toate căile conducerea politică la reprimarea adversarilor tăi de idei („care-și cîștigă pîinea la instituțiile Republicii Moldova"; care se hrănesc „din banii moldovenilor", „există pe banii a circa trei milioane de moldoveni"; sînt finanțați „din sudoarea moldovenilor"; își permit „să scrie și să vorbească defăimător despre poporul, pîinea căruia i-o mănîncă" etc.)[4] este un fariseism și un machiavelism cras. A spune că de la 1812 pînă la 1990 limba românilor din Basarabia nu e numită de aceștia română, a pescui cu pasiune de lexicograf amator cuvinte și îmbinări precum *moldav, moldovean, moldovenesc, moldovenește, moldovenism, a moldoveniza, limbă moldovenească, popor moldovenesc* în dicționarele și lucrările din această perioadă[4a], cînd se știe prea bine că erau interzise în uz, inclusiv în lucrările științifice și didactice, nu numai cuvintele, ci se afla pe muchia pierzaniei chiar și limba însăși, înseamnă a comite aceeași fraudă.

Pe parcurs de secole poporul român ca unic descendent al daco-geților și romanilor a trebuit să-și apere, în focul războaielor năprasnice impuse de ahtiații de pămînturi și bogății străine și în vîltoarea polemicilor provocate de revendicările statutului de prim venit și stăpîn, dreptul la existență, la teritoriu, la limbă, la istorie, ba chiar și dreptul la nume. Precum spunea M. Kogălniceanu, „...începutul nostru ni s-au tăgăduit, numele ni s-au prefăcut, pămîntul ni s-au sfîrșit, drepturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne arătăm dreptățile"[5]. Un popor care nu are istorie și deci nu are nici origini și nici patrie – așa ar fi vrut să-i vadă pe români savanții din țările vecine care voiau să fundamenteze drepturile de stăpîn ale propriilor lor popoare asupra teritoriilor românești[6]. Unii savanți bulgari, constată istoricul Gh. I. Brătianu, „resping categoric ipoteza formării poporului român în Valahia și în Bulgaria, după cum ungurii neagă continuitatea daco-romană în Transilvania sau unii dintre savanții ruși nu acceptă prezența în Evul Mediu a

românilor în Moldova și în Basarabia”[7]. După cum sîrbii nu le-ar accepta leagănul primitiv al românilor acolo unde-i trimite cu ușurință pe românii migratori bulgarul P. Mutafciev – spre sudul Serbiei, în Herțegovina, Muntenegru și sudul Bosniei[8]. „Tăcerea” izvoarelor scrise, mai cu seamă a celor bizantine, demne de cea mai mare încredere, în ceea ce privește continuitatea romanicilor de est pe pămînturile vechii Dacii a lui Decebal și Traian și ale dacilor liberi romanizați pentru o perioadă considerabilă – de la finele secolului al IV-lea și pînă prin secolul al XIII-lea – i-a determinat pe unii specialiști să vorbească despre „o enigmă a istoriei”, iar hiatusul dintre romanicii nord-dunăreni de la părăsirea provinciei din dispoziția împăratului roman Aurelian și pînă la romanicii fixați cu începere din secolul al XIII-lea în documentele scrise ca trăitori pe aceleași teritorii istorice să-l explice ca o retragere totală nu numai a populației militare și administrative, ci și a celei civile spre sud de Dunăre, în Moesia, în fața invaziilor barbare din Evul Mediu, constituirea acolo a poporului român și o revenire ulterioară masivă prin ocuparea mai întîi a Transilvaniei și printr-o expansiune următoare în Muntenia și Moldova, pe niște teritorii care erau, chipurile, ocupate de alți stăpîni în temeiul dreptului „primului venit”. Astfel a luat naștere teoria cunoscută sub numele de imigraționistă.

Teoria despre originea în exclusivitate sud-dunăreană a românilor și imigrarea masivă a acestora cu începere de prin secolul al IX-lea la nord de Dunăre a fost inventată de austriecii Fr. J. Sulzer[9] și J. Chr. Engel[10] în scopuri vădit politice – pentru a legitima drepturile istorice de „primi veniți” ale ungurilor și sașilor la teritoriile, chipurile, odinioară „absolut pustii” ale Panoniei și ale Transilvaniei. Ultima, după cum se știe, a avut dintotdeauna o populație română majoritară, care, la un moment dat, era declarată de unguri și de sași – nici mai mult, nici mai puțin – venetică. Venetică acolo unde în realitate ea s-a menținut de-a lungul anilor, încă de la Decebal și Traian, rezistînd stoic la toate invaziile, la toate cuceririle și aservirile, pusă în situația umilitoare ca anume ea, populație băștinașă majoritară pe pămînt propriu, să cerșească drepturi politice în temeiul unor drepturi istorice de la minoritarii poposiți de aiurea. O situație în multe privințe asemănătoare cu a populației autohtone majoritare din Republica Moldova, ca să nu mai amintim de conaționalii noștri de pe teritoriile lor istorice din sudul Basarabiei și din nordul Bucovinei și ținutul Herța. Nu trebuie să ne mire prea mult deci faptul că teoria imigraționistă a austriecilor a fost îmbrățișată ulterior cu drag de o serie de istorici ungari, germani, bulgari și ruși și că ea ar putea fi pe placul unor extremiști ucraineni și găgăuzi. Cineva i-a așezat, prin forța propriei imaginații, cu mult înainte de români, pe unguri și pe sași în Ardeal, altcineva – pe bulgari și pe descendenții unor seminții turcice în Dobrogea și în Bugeac, alții – pe ruși și pe ruteni în Moldova, Basarabia și în nordul Bucovinei, basna a prins și a fost pusă în circulație, iar mai departe – lasă știința să se descurce[10a]. Treaba nebunului e să arunce piatra în apă...

Încă înainte de cel de-al doilea război mondial (prin 1936), un emigrant din Basarabia, stabilit în S.U.A., Iacob Bromberg, avuse tupeul să-i declare unui mare medievist român că „principatul lui Dragoș era slav, rusesc chiar, nici-

decum românesc", că „e imposibil de dovedit că Ștefan cel Mare vorbea românește", în schimb e „neîndoielnic că el vorbea rusește". Tot el se ambiționa să susțină că Dobrogea, Moldo-Valahia și Basarabia ar fi „leagănul istoric al lumii slave"[11]. În perioada postbelică (de la 1946 încoace) mai mulți arheologi leningrădeni, moscoviți, kieveni împreună cu discipolii lor servili chișinăuieni – I. M. Samoilovski, P. I. Zasurțev, G. B. Fiodorov, I. A. Rafalovici, G. F. Cebotarenko, P. P. Bîrnea ș.a. – sapă de zor în solul fertil al culturii premedievale de pe teritoriul Republicii Moldova pentru a declara toate vestigiile descoperite (inclusiv valul lui Traian) drept monumente ale culturii materiale slave – mărturii, chipurile, ale prezenței masive neîntrerupte a acestora aici în secolele VI-XIII. Noroc că am mai avut și cîte un arheolog ca E. Rickmann, I. Niculiță, I. Hîncu ș.a., care nu și-au vîndut sufletul diavolului și au fixat și urmele culturii daco-romane prin aceste locuri, altminteri am fi putut descoperi vestigii ale predecesorilor noștri numai prin Siberia!

Prin ce se explică excesul de zel al arheologilor slaviști din cohorta celor enumerați mai sus la rebotezarea unor monumente de cultură daco-romană în monumente de origine slavă? E cunoscut faptul că toată știința din Moldova se făcea la comanda și sub ochiul omniprezent ai Moscovei și ai c.c.-ului. Deci și arheologii aveau indicația „de sus" să demonstreze că populația romanizată de aici s-ar fi retras integral (și pentru foarte mult timp, dacă nu chiar pentru totdeauna!) în munți în fața invaziei hunilor și a altor hoarde de năvălitori, astfel încît atunci cînd triburile slavilor încep să populeze teritoriile dintre Carpați și Nistru (secolul al VI-lea), ultimele ar fi fost pustiite[12]. Este o minciună sfruntată această afirmație (iar demonstrarea ei am văzut prin ce metode se efectua!). Teoria continuității strămoșilor românilor pe pămînturile vechii Dacii și pe teritoriile populate de dacii liberi ulterior romanizați a demonstrat, prin dovezi geografice, arheologice, numismatice, lingvistice, chiar și epigrafice de netăgăduit că romanicii răsăriteni nici n-au pierit cu desăvîrșire, striviți de puhoaiele străinilor, nici nu s-au retras în spațiul intracarpatic pentru decenii și secole întregi sau pentru totdeauna[13], ci au rămas să conviețuiască, indiferent de condiții, cu aceștia, pînă la urmă asimilîndu-i cu desăvîrșire[14].

Strămoșii românilor așezați pe propriile lor pămînturi nu le-au mai părăsit în masă niciodată, și dacă nu sînt menționați în mod curent în documentele scrise în decurs de mai multe secole, aceasta se întîmplă din cauză că în ele se relatează despre invadatori, cuceritori și împilători, și nu despre învinși. Și dacă „enigma istorică" privind poporul român a fost inventată de avocații ahtiaților de pămînturi românești, celălalt calificativ adus poporului român – „un miracol istoric"[15] – reflectă admirația științei europene față de rezistența, față de stoicismul românilor în apărarea ființei lor naționale. Miracolul constă în „menținerea ființei statale românești în Evul Mediu și în timpurile moderne la confluența intereselor și poftelor de expansiune a trei mari imperii, acolo unde alte popoare și-au pierdut pentru multe veacuri neatîrnarea și structurile politice proprii, [...] realizarea unității naționale a românilor în epoca modernă în luptă cu aceleași tendințe dominatoare..."[16].

Permanența, continuitatea în bloc a daco-romanilor și a românilor în spațiul carpato-danubiano-nistrean și, insular, în oceanul eteroetnic din Peninsula Balcanică o demonstrează nu numai datele culturii materiale (de multe ori falsificate de pseudosavanții angajați), ci mai cu seamă unitatea etnoculturală, psihică, lingvistică a acestora. Rare limbi în Europa în care, aidoma românei, diferențierile dialectale să fie atît de puține și să nu afecteze înțelegerea dintre vorbitorii din cele mai diverse teritorii, ca să nu mai vorbim de inexistența, practic, a unor standarde sau variante naționale normate diferite în cadrul unor granițe politice diferite. Uimitoarea unitate de limbă le-a ținut românilor de pretutindeni mereu trează conștiința de apartenență la același neam, chiar dacă, fiind puternic legați de locul de trai sau constrînși de alți factori, ei mai adăugau la noțiunea generică români și diferite precizări de genul *moldoveni, basarabeni, transnistrieni, bucovineni, munteni, olteni, bănățeni, dobrogeni* sau dacă, atunci cînd se subînțelegea de la sine, omiteau cu bună știință termenul generic *români*, utilizînd numai concretizatorul locului de origine sau de trai: *moldoveni, basarabeni, transnistrieni, bucovineni, munteni, olteni, bănățeni, maramureșeni, dobrogeni, bihoreni, orădeni, prahoveni, soroceni, bălțeni, orheieni* ș.a.m.d. Exemplele (atestate și în textele scrise, începînd cu cronicarii, mereu conștienți de apartenența etnică a românilor de pe diferite teritorii și din diverse state și care tocmai de aceea nu uită să ne avertizeze de fiecare dată că „măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în de sine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobîndescu și alte numere, iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: *rumân* [...]. Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere, iară cela din rădăcină nu se mută. Și așa ieste acestor țări și țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenești numile cel direptu de moșie, ieste rumân..."[17], și terminînd cu scriitorii români contemporani din România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei, Banatul sîrbesc ș.a.m.d.) sînt la îndemîna oricui. Se denaturează voit o realitate istorică atunci cînd se susține sus și tare că autohtonii din Republica Moldova bunăoară, bucovinenii din Ucraina calificați în buletinele de identitate eliberate în perioada sovietică drept moldoveni (spre deosebire de o parte mai mică din conaționalii lor care au reușit să-și mențină și în documentele oficiale identitatea națională de români) sau valahii de astăzi din teritoriile fostei Iugoslavii n-ar mai avea în conștiința sau chiar în subconștientul lor înțelegerea faptului că ei sînt nu numai moldoveni, bucovineni, valahi, ci și români, adică români moldoveni, români bucovineni, români din Serbia, Macedonia ș.a.m.d. Acest adevăr incontestabil li-l tălmăcea A. Mateevici învățătorilor basarabeni la Congresul lor din 25 mai 1917: „Da, *sîntem moldoveni, fii ai vechii Moldove,* însă facem parte din *marele trup al românismului,* așezat prin România, Bucovina și Transilvania. Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, *ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi*"[18].

Această fenomenală unitate etnică și lingvistică a românilor au recunoscut-o, în fața unor fapte incontestabile, toți oamenii onești de pretutindeni, de la vlădică pînă la opincă, de la Ștefan cel Mare, care, într-o scrisoare adresată la 1478 venețienilor, numește Muntenia „*l'altra Vlachia*", „o altă Valahie"[19], ceea ce înseamnă că și *Moldova era o Valahie* (iar noi am văzut mai sus că Valahii erau numite de străini țările populate de valahi, adică de români), pînă la conducătorii de

azi ai Republicii Moldova, care au declarat în public că vorbesc românește și că pledează pentru *integrarea* economică și spirituală *dintre cele două state românești*[20]; de la istoricul bizantin din secolul al XV-lea Laonic Chalcocondil, convins că s-ar putea demonstra precum că neamul locuitorilor din Bogdania Neagră (așa era numită Moldova) și al celor de lîngă Istm (de lîngă Dunăre, adică din Muntenia), „deși demult despărțit în două, [...] așezat sub două stăpîniri și cîrmuiri", „vorbește aceeași limbă"[21], și de la savantul spaniol din secolul al XVII-lea Lorenzo Hervas y Panduro, „primul lingvist vest-european care stabilește în mod categoric că *valaha* (adică româna – *N.M.*) și *moldoveneasca* constituie una și aceeași limbă"[22], pînă la neuitatul nostru coleg, ucrainean de obîrșie și român de suflet, marele patriot militant pentru reîntregirea neamului Ion Dumeniuk; de la mucalitul țăran moldovean cu gîdilici la limbă moș Ion Roată, care pînă la urmă se dovedește a fi și român (căci scrie Creangă: „...om cinstit și cuviincios, *cum sînt mai toți țăranii români de pretutindeni*"[23] și care-i cerea pe la 1857 în Divanul ad-hoc al Moldovei unui boier, moldovean ca și el, însă înfumurat nevoie mare, crescut de mic „în străinătate numai cu franțuzească și nemțească"[24], care și-a înstrăinat „și legea, și limba, și chiar dragostea sătenilor"[25] și care se exprima într-o românească franțuzită, dar mai cu seamă într-o frazeologie demagogică de liberal, să vorbească *„mai moldovenește"*[25a], mai pe înțelesul celor cu palmele „străpunse de pălămidă și pline de bătături"[26], *adică tot românește, dar într-o românească de-acasă, nu pocită, într-o românească „dreaptă"*, așa cum vorbeau boierii mai în etate din Divan, care nu se lăsaseră de limbă, de port și de datinile strămoșești, pînă la alt fiu de țăran moldovean, ostașul transnistrian Toma Jalbă, care, la Congresul Ostașilor Moldoveni din octombrie 1917, cînd apăruse ideea unei autonomii a Basarabiei față de Rusia, li se adresa basarabenilor ca să nu-i lase nici pe frații lor de peste Nistru[27].

Cu alte cuvinte, românii din Transilvania (transilvănenii), din Țara Muntenească (muntenii), din Țara Moldovei (moldovenii), din Bucovina (bucovinenii), din Basarabia (basarabenii) și din alte teritorii ale strămoșilor lor au avut dintotdeauna convingerea că sînt acasă, că sînt români și că vorbesc românește. Acest lucru nu vor să-l recunoască răuvoitorii. Oricît ar părea de paradoxal, românii sînt puși să-și apere nu numai romanitatea, ci și romanitatea lor. E mai trist că acest lucru trebuie să-l facă nu numai în fața străinilor, ci și în fața conaționalilor.

Minciunile gogonate ale unor Sulzeri, Engeli, Brombergi și C° de peste hotare și ale unor Rafalovici, Cebotarenko, Bîrnea și C° de la noi despre teritoriul viitoarei Moldove ca loc de geneză și de baștină al poporației vechi rusești, despre cel al Transilvaniei ca loc de baștină pentru unguri etc. și ca pămînturi ocupate de strămoșii noștri nu pot concura cu cele ale baronului Münchhausen. Dar ele, știindu-se că o minciună atrage după sine alta și mai gogonată, le-au prins bine altor Simioni Dascăli contemporani, plăsmuitori de basne de la noi, cum sînt alde L. L. Polevoi, J. O. Kneazki, N. A. Mohov, V. S. Zelenciuk ș.a., fondatori ai „teoriei" despre o nouă comunitate etnică în istorie – volohii – și despre existența a două popoare est-romanice diferite: român și moldovenesc.

Conceptul de volohi ca o nouă comunitate etnică ce s-ar fi constituit pe parcursul secolelor VII-XII ca urmare a unei fuziuni dintre populația romanizată și cea slavă ce au conviețuit pe teritoriile actualei Românii, Republicii Moldova, în nordul Bucovinei și în Peninsula Balcanică este rodul fanteziei lui N. A. Mohov, istoric oficial la curtea lui Bodiul[28]. Caracterul pseudoștiințific al lucrărilor lui și ale acoliților săi, opuri ce au poluat mai bine de două decenii mințile „maiștrilor și învățăceilor" de la noi, a fost recunoscut chiar și de adepții lor de idei[29]. O lume întreagă știe – atît din sursele autohtone, începînd cu cronicarii, cît și din sursele străine – că romanii de la nord și de la sud de Dunăre și-au menținut numele lor propriu de romani, iar urmașii populației romanizate, conștienți de faptul că de la Rîm se trag, tot romani și-au zis. în urma acțiunii legii fonetice potrivit căreia un **a** latin urmat de **n** se transformă în **î** *(c**a**niș – c**î**ine, m**a**nus – m**î**nă, rom**a**nus – rom**â**n)* și a legii căderii consoanelor finale, cuvîntul *romanus* și-a schimbat parțial aspectul material (sonor și grafic), pronunțîndu-se *român* și scriindu-se cu **â** (**î** din **a**). Deci, atît romanicii răsăriteni, cît și cei de miazăzi și-au zis *romani,* ulterior *români.* Dacă apărea necesitatea de a preciza despre care români era vorba în funcție de locul de obîrșie sau de trai, se apela la elementul de concretizare adăugat la etnonimul intern[30]: *daco-români* (românii de pe teritoriul fostei provincii romane Dacia și din teritoriile învecinate populate cîndva de dacii liberi care s-au romanizat), *moldoromâni* (românii din Moldova), *istroromâni* (românii din peninsula Istria), *meglenoromâni* (românii din Meglen), *macedoromâni* (românii din Macedonia). Străinii însă ne-au dat alte nume[31]: *valhi, vlahi, olahi, valahi, vlohi, volohi.* De altfel, la fel ca și limbii comune a valahilor de pretutindeni – *limba valahă,* precum și teritoriului populat de valahi – *Vlahia, Valahia* (termen restrîns ulterior pentru a denumi numai Muntenia sau Țara Românească), cu specificarea, atunci cînd trebuia precizată formațiunea statală, *Valahia Mare, Valahia Mică, Ungrovlahia (Vlahia dinspre Ungaria,* adică Muntenia), Rossovlahia *(Vlahia dinspre Rusia,* adică Moldova).

A susține că volohii ar fi altcineva decît populațiile romanizate care se autodenumeau în mod constant pe teritoriile pe care nu le-au părăsit integral niciodată romani și, respectiv, români, este o neghiobie la fel de mare ca și a afirma că volohii ar fi altcineva decît vlahii sau valahii. Falsificatorii mai vechi și mai noi ai istoriei poporului român și ai limbii române și-au dat bine seama că termenii *roman – român, română* demonstrează evident permanența românilor pe propriile teritorii și continuitatea caracterului daco-romanic al poporului și al limbii, pe cînd ei aveau nevoie de absolut altceva, și anume – să demonstreze caracterul romano-slav al românilor (care ar fi deci semiromani – semislavi) și al limbii acestora (care ar fi rezultatul unei „încrucișări dintre limba latină a romanilor și idiomurile slave ale populației slave), dar mai cu seamă să execute „comanda de stat" – să-i nască pe moldoveni și limba acestora – limba moldovenească, să-i separe de români ca o comunitate etnică nouă și să separe de limba română inventata de ei limbă moldovenească drept o nouă limbă romanică. „Volohii" au fost o „găselniță" nemaipomenită pentru trucul lor odios: volohii de pe teritoriul viitoarei Moldove ar fi fuzionat cu slavii de răsărit, dînd naștere unui popor nou

în istorie – moldovenilor, valahii din viitoarea Muntenie sau Țara Românească și din alte regiuni din Balcani – cu slavii de miazăzi, dînd naștere unui alt popor nou în istorie – românilor (după Mohov[32], muntenilor, aromânilor ș.a.). *Mutatis mutandis*, dintr-o limbă comună la origine, latina, apoi – latina balcanică, latina dunăreană, protoromâna, româna comună, s-ar fi constituit, paralel cu cele două popoare romanice răsăritene diferite, și două limbi noi romanice răsăritene diferite: româna, limba est-romanică impregnată cu elemente din limbile sud-slave și est-slave, și moldoveneasca, limbă romanică „mai de răsărit decît româna"[33], impregnată cu elemente din limbile est-slave[34], în special cu rusisme și ucrainisme. Astfel, la comanda Moscovei și a rusofililor locali, fu creat un popor care să nu se mai creadă parte a poporului român, să nu mai aspire vreodată la unire. Astfel se ștergea cu buretele memoria istorică a românilor basarabeni, dreptul istoric al României de a revendica pămînturile luate cu hapca de ocupanți. Basarabia, răpită de ruși la 1812, devenea pe vecie pămînt neromânesc, populată de neromâni și în care, chipurile, nu s-ar mai fi vorbit limba română (în pofida faptului că toată lumea – de la Marx, Engels, Lenin la marile puteri ale Europei și la cele de peste ocean – știa că acesta e pămînt românesc, că el e populat de români, ca și Moldova de peste Prut, Ardealul și Țara Românească). Pe parcursul întregii perioade postbelice lingviștii din Moldova Sovietică au fost condamnați să caute cu lumînarea acest pretins specific al „limbii moldovenești" care ar deosebi-o de română. Însă eforturile lor au fost zadarnice. Căci nu există nici un cuvînt, nici o formă gramaticală care ar deosebi aspectul normat, literar ai limbii vorbite în România (și peste tot de românii de pe glob) de al celei vorbite în Republica Moldova, precum și în sudul Basarabiei, nordul Bucovinei și în regiunea Transcarpatică ale Ucrainei. Confidența celor doi lingviști ruși citați mai sus îi caracterizează și pe colegii lor din Moldova: „Ne-am străduit cît ne-am străduit, dar n-am mai reușit să arătăm și să demonstrăm – pe bază de fapte concrete și edificatoare – deosebirile dintre limbile moldovenească și română"[35]. N-au reușit fiindcă ele nu există[36].

În timpul așa-zisului „dezgheț hrușciovist" unii lingviști din Republica Moldova încercaseră să adie despre unitatea de limbă moldo-română[37]. Lingvistul rus A. A. Reformatski (spre deosebire de colegii săi din România Al. Graur, Em. Petrovici ș.a., care, la comandă, își dădeau ghes să consemneze evenimentul istoric – constituirea, chipurile, în condiții istorice și social-politice diferite, a unei noi limbi romanice de răsărit, moldoveneasca, avînd o orientare diferită de a românei[38]) avuse curajul să considere „moldoveneasca" o varietate a limbii române[39], iar D. E. Mihalci – să declare în public la Conferința unională de romanistică din 1961, ce și-a desfășurat lucrările la Chișinău: „În ceea ce privește chestiunea existenței de sine stătătoare a unei limbi moldovenești deosebite de română personal aș prefera să ader la lingviștii burghezi de peste hotare care nu recunosc o atare limbă".

Am putea numai să ne imaginăm chinurile și remușcările pe care trebuia să le fi suferit savanții onești în timpul regimului totalitar cînd erau siliți să spună neadevăruri. Este suficient să parcurgi astăzi raportul renumi-

tului romanist sovietic V. F. Şişmariov la Sesiunea ştiinţifică unională din 1951, consacrată problemelor lingvisticii moldoveneşti, ca să-ţi dai seama de aceasta. Savantul e nevoit deja în titlu să anunţe despre existenţa mai multor limbi romanice în sud-estul Europei, printre care şi limba naţională a R.S.S.M., nominalizată în noţiunea *limbă moldovenească*[40]. Totuşi, pe parcursul expunerii, deşi utilizează termenii ceruţi de regim – *limbă română şi limbă moldovenească* –, el constată constituirea unui standard de limbă romanic nord-dunărean unic, care nu e nici curat moldovenesc, nici curat muntenesc, la cizelarea şi definitivarea căruia şi-au adus contribuţia atît scriitorii moldoveni, cit şi cei munteni. Acest standard nu e altceva decît limba literară (normată) comună şi pentru moldoveni, şi pentru munteni, şi pentru ardeleni[41], adică limba română literară, care-i uneşte pe românii din ambele Principate Dunărene şi pe cei din Transilvania. Chiar şi un lingvist cum e M. V. Serghievski, care încă de prin deceniul patru se străduia să demonstreze specificul limbii moldoveneşti faţă de română, se împotmolise de-a binelea în prizonieratul faptelor reale de o cu totul altă natură decît a ideii lui fixe despre două limbi est-romanice diferite, încît la un moment dat ajunsese să declare, contrar propriei voinţe, că în ambele principate s-a constituit o limbă literară unitară[42].

În 1972 la Chişinău a avut loc o Conferinţă unională în probleme de tipologie a asemănărilor şi deosebirilor dintre limbile înrudite. Tezele referatelor unor somităţi de talia lui G. V. Stepanov, E. A. Referovskaia, R. A. Budagov, R. G. Piotrowski, N. A. Katagoşcina, A. I. Domaşnev, A. D. Schweizer, V. G. Gak ş.a., precum şi ale referatului colectiv din partea Moldovei lăsau să se întrezărească ideea că, în lumina teoriei variativităţii limbilor, la a cărei dezvoltare contribuise substanţial şi şcoala lingvistică sovietică, se va pune capăt şi falsei teorii despre cele două limbi romanice orientale diferite, *româna* şi *moldoveneasca,* recunoscîndu-se identitatea lor, altminteri spus, existenţa unui standard unic. Cu atît mai mult cu cît unul dintre corifeii de atunci ai lingvisticii, G. V. Stepanov, promotor ardent al teoriei variativităţii şi autor a mai multor studii în care apără unitatea limbii spaniole vorbite în Spania şi în ţările Americii Latine, savant care în 1966, la Leningrad, la susţinerea tezei de doctorat, afirmase literalmente că româna şi moldoveneasca s-ar afla exact în aceeaşi situaţie ca şi diversele tipuri de vorbire spaniolă de pe glob, adică ar reprezenta una şi aceeaşi esenţă, unul şi acelaşi sistem, *una şi aceeaşi limbă,* şi nu limbi diferite[43].

O indicaţie „de sus", din centru, şi o altă indicaţie tot „de sus", însă de pe teren, i-a pus atît pe oaspeţii, cît şi pe gazdele numitei conferinţe în situaţia confuză de a o scălda în două ape, de a vorbi despre diverse tipuri de spaniolă, franceză, germană, engleză, portugheză etc. ca despre nişte varietăţi teritoriale ale limbilor-tip respective şi numai în cazul aşa-numitei limbi moldoveneşti şi al raporturilor ei cu româna – ca despre două limbi romanice diferite a două naţiuni diferite (în situaţia în care nimeni n-a fost în stare să demonstreze cum şi cînd s-a constituit naţiunea moldovenească şi prin ce se deosebeşte ea

de națiunea română[43]), și nu ca despre una și aceeași limbă vorbită de unul și același popor, care, în virtutea cunoscutelor împrejurări istorice și politice, locuiește în cadrul unor state diferite[44]. Este acesta un fals premeditat? Un neadevăr? O măsluire a faptelor? N-am vrea să-l calificăm atît de dur, cunoscînd circumstanțele în care a fost comis, însă trebuie să recunoaștem că ne aflăm în fața unui neadevăr determinat de lipsa de curaj a omului de știință neapărat în fața forței brutale a dictaturii sau a ciolanului pe care aceasta i-l arată. Un neadevăr care vine în contradicție atît cu realitatea faptelor, cît și cu o teorie științifică general acceptată și general aplicabilă în situații similare, teorie din care îți făcuseși crez pentru o viață și prin intermediul căreia îți cîștigaseși, și bine meritat, un nume de referință în domeniul dat. Ai un sentiment de jenă față de autorii care manevrează între adevăr și neadevăr, fără a spune lucrurilor pe nume. Căci ce-ar însemna a afirma că „sub aspect sociolingvistic limba moldovenească este o limbă de sine stătătoare în sensul unei funcționări și dezvoltări libere și independente – a națiunii moldovenești, limbă care are o structură tipică pentru orice limbă națională dezvoltată...”?[44a]. Portugheza din Brazilia, spaniola din țările Americii Latine, engleza din S.U.A., Australia ș.a. nu au aceleași funcții, nu cunosc aceeași dezvoltare, nu sînt limbi ale unor națiuni aparte (dacă e să recunoaștem pentru un moment, împreună cu autorul, că ar exista o națiune moldovenească aparte)? Ce înseamnă aici „de sine stătătoare”? Căci în sensul funcționării „libere independente” (independente, probabil, de limba-standard) engleza din S.U.A. și Australia, spaniola din America Latină, portugheza din Brazilia se află în aceeași situație ca și limba de stat din Moldova (dacă nu mai bună chiar), ceea ce nu le conferă însă statut de limbi de sine stătătoare, adică de limbi noi, care s-ar deosebi în mod absolut de, respectiv, portugheza, spaniola, engleza din „metropolă”.

Sînt pur și simplu niște manevre terminologice în albia îngustă a adevărurilor lingvistice. Este totuși de deplîns compromisul reputaților lingviști, cu atît mai mult cu cît se aflau în 1972, nu în 1938.

Atestăm însă și falsuri zămislite cu bună știință. Astfel, T. P. Iliașenko concepe și naște din nimic o nouă limbă romanică – limba braziliană[45], în timp ce nici un specialist din domeniul limbilor ibero-romanice nu riscă să vorbească de o asemenea limbă, admițînd doar existența a două variante de funcționare a portughezei, una în Portugalia și alta în Brazilia, variante care constituie, în esență, aceeași limbă[46]. Ba încă și-l face complice pe R. A. Budagov (prin trimitere la studiul **Literaturnîe iazîki i iazîkovîe stili**, p. 39), care niciodată n-a întrebuințat sintagma „limba braziliană”, ci întotdeauna s-a referit la variantele uneia și aceleiași limbi portugheze[47]. Să fie oare o regretabilă întîmplare? Și nu urmărirea vreunui scop anume, mizîndu-se pe neinițierea unui cititor grăbit și pe autoritatea unui reputat savant? Deși nu-l exprimă explicit, scopul acesta iese în vileag, și anume: a infiltra în conștiința cititorului că, odată ce se recunoaște existența a două limbi romanice occidentale foarte înrudite, dar cu nume diferite, portugheza și braziliana (ce funcționează, ca și româna și „moldoveneasca”, în state diferite), cu atît mai mult, adică, n-ar trebui să trezească niciun fel

de îndoială existența altor două limbi romanice, de astă dată orientale, înrudite îndeaproape și cu denumiri (glotonime) diferite – româna și moldoveneasca. Scopul camuflat iese limpede la iveală dacă ne amintim cît de ușor a permutat semnul interogării în titlul comunicării cunoscutului romanist italian Carlo Tagliavini la cel de-al VIII-lea Congres Internațional al Romaniștilor, care și-a ținut lucrările în aprilie 1956 la Florența: în loc de *Una nuova lingua litteraria romanza? Il moldavo,* dumnealui l-a plasat la finele celui de-al doilea enunț, după primul enunț punînd punct și conferindu-i, astfel, caracter enunțiativ, adică de adevăr știut, cunoscut, care nu trezește nici o îndoială: *Una nuova lingua litteraria romanza. Il moldavo?*[48] Cititorului i se strecoară, prin acest „nevinovat" transfer de semne de punctuație, ideea că autorul referatului, Carlo Tagliavini, ca și cum ar afirma, în prima propoziție, existența unei noi limbi romanice literare (*Una nuova lingua litteraria romanza*), discuția purtîndu-se în jurul denumirii ei: *Moldoveneasca? (Il moldavo?).* Doar există, în accepția unui lingvist ca T. P. Iliașenko, și o altă limbă romanică nouă – braziliana. Adică, Tagliavini ar fi putut întreba: *Moldoveneasca?* Sau, poate, *braziliana (Il brasiliano?).* Sau, poate, alta *(L' altro?)!*

Să ne amintim, cu această ocazie, de un alt articol al lui T. P. Iliașenko din 1971[49], în care semnatara lucrării examina cu o superficialitate surprinzătoare pentru pregătirea pe care o avea argumentele aceluiași C. Tagliavini din același referat contra caracterului de sine stătător al limbii moldovenești, transformîndu-le, printr-un gest de iluzionist, în contraargumente, adică în dovezi că „limba moldovenească" s-ar deosebi evident de limba română[50] și afirmînd că semnul interogării de la finele primului enunț cade de la sine: *Una nuova lingua litteraria romanza. Il moldavo.* Cu alte cuvinte, contrariul celor susținute de prof. Tagliavini, însă tocmai ceea ce urmărea prin „simpla" permutare de semne de punctuație în monografia citată mai sus membrul corespondent al A.Ș. din republică T. P. Iliașenko.

De fapt, prof. C. Tagliavini nici nu aducea argumente propriu-zise pentru combaterea teoriei despre existența unei așa-numite limbi romanice noi, moldoveneasca, idiom care s-ar deosebi net de română. Și aceasta din cauză că pentru d-sa nu existau astfel de deosebiri. C. Tagliavini reproducea „deosebirile" invocate, de obicei, de adepții teoriei celor două limbi romanice orientale vii, pentru ca tocmai pe baza acestor exemple „vii" să demonstreze neesențialitatea lor[51]. Care ar fi aceste „deosăghiri" (cum le-ar zice scriitorul român bucovinean Vasile Levițchi) dintre „moldovenească" și română?

„Moldoveneasca" s-ar deosebi de română prin faptul că: 1) în planul expresiei folosește scrisul chirilic în variantă rusească; 2) autorii români de peste Prut originari din Moldova utilizează în scrierile lor dialectisme proprii „limbii moldovenești"; 3) termenul „limbă moldovenească" a fost întrebuințat în vorbirea orală și scrisă din Basarabia în toate timpurile; 4) literatura moldovenească din Basarabia de după 1812, spre deosebire de cea din Moldova de peste Prut, n-ar fi luat parte la procesul de unificare a limbii române care s-a înfăptuit în secolul trecut.

Nu poți să nu fii de acord cu lingvistul italian în ceea ce privește netemeinicia acestor „deosebiri", mai ales cînd ești la curent cu deosebirile evidente dintre variantele americană, canadiană, australiană etc. ale limbii engleze, cu variantele (deosebirile la nivel fonetic, lexical, sintactic, stilistic ș.a.) din țările Americii Latine ale limbii spaniole ș.a.m.d., pe care, cu toate acestea, o lume întreagă (în pofida „patriotismului" național local al unor purtători ai lor „cu o conștiință de sine națională nu mai puțin romanică, britanică etc.", cum s-ar exprima un P. P. Moldovan[52]) le consideră că reprezintă cîte o singură limbă (engleza, respectiv spaniola ș.a.m.d.). *Prima „deosebire"* nu ține de esență, ci de formă. Poți s-o transpui și în hieroglife chinezești sau în semne ale scrisului devanagari, în urma unei atare „deosebiri" limba română nu-și schimbă esența, nu devine o altă limbă. Precum ne-a apărut în toată goliciunea ei „deosebirea" dintre „moldovenească" și română atunci cînd în 1989 am revenit ia grafia latină.

„Deosebirea" a doua. Nu numai scriitorii români de peste Prut de origine moldovenească (adică născuți în Moldova, purtători, pe lîngă limba română literară, și ai dulcelui grai moldovenesc de-acasă) pot folosi în scrierile lor, atunci cînd au această necesitate, dialectisme moldovenești, ci și cei munteni, ardeleni, bănățeni etc.; după cum fiecare din ei poate folosi, la caracterizarea prin vorbire a personajului sau la crearea cadrului istoric sau geografic, dialectisme bănățene, oltenești, transnistriene ș.a. și chiar elemente lexicale din alte limbi. T. P. Iliașenko recunoaște și ea acest adevăr.

„Deosebirea" a treia: persistența glotonimului „limbă moldovenească" de-a lungul istoriei. Nimeni nu pune la îndoială perpetuarea în timp a acestei sintagme (deși există deosebiri între sintagma „limba moldovenilor" și îmbinarea „limba moldovenească", pe care se face a nu le observa P. Moldovan). Folosită fără substrat politic la nivelul uzului cotidian al omului de rînd (atîta timp cît nimeni nu-i bagă bumbac în cap) în sensul de „limbă română vorbită în Moldova cu toate particularitățile regionale moldovenești", sintagma e înlocuită în mod firesc chiar de omul neinstruit prin „limba română" atunci cînd vine vorba de limba literară, îngrijită, normată. Numai „proletcultiștii" din R.A.S.S.M. au ridicat vorbirea de-acasă, dialectală, la rang de „limbă literară moldovenească", dar ce a ieșit din această aventură, o știe toată lumea. Nu-i vorbă că de-acolo ni se trag o seamă din belelele de care nu ne putem debarasa nici azi. Folosită în scopuri politice bine determinate în uzul oficial al regimurilor de ocupație țarist, bolșevic, comunist și neocomunist (o dată cu interzicerea întrebuințării îmbinărilor „limbă română", „popor român din Moldova" și cu persecutarea cruntă a celor care le promovau) și al adepților teoriei celor două limbi, sintagma „limbă moldovenească" țintea să inducă lumea în eroare, să deformeze conștiința națională a poporului român din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei, regiunea Transcarpatică ș.a. De aceea știința cu adevărat liberă recomandă drept adecvat și neechivoc termenul *limba română*[53].

„Deosebirea" a patra. Nu este adevărat că hotarul politic de la 1812 ar fi întrerupt, chiar de la acea dată, schimbul de valori culturale, colaborările și influ-

ențele reciproce, contribuția comună la crearea fondului cultural și sublimarea limbii literare unitare. Mai mult decît atît, putem afirma că mai ales prin filiera basarabeană (C. Negruzzi, C. Stamati, A. Donici) au continuat tradiționalele relații literare româno-ruso-ucrainene cu repercusiuni benefice pentru procesul literar din țările contactante.

La întrebarea din titlul referatului lui Carlo Tagliavini se impune în mod logic un singur răspuns: nu există nici un fel de limbă romanică nouă, „moldoveneasca" este aceeași limbă română recunoscută de știință[54]. Semnul de întrebare din titlu nu cade nicidecum de la sine, cum susține cercetătoarea din Republica Moldova. A încercat să-l dea jos cu de la sine putere, fără argumente, și n-a reușit. Ceea ce se știe cu siguranță că a căzut inexpiabil este reputația ei de savant incoruptibil.

O abordare de-a dreptul coțcărească a problemei privind statutul limbilor estromanice o întîlnim într-o ediție didactică pentru studenți[55].

După ce teoria variativității este interpretată eronat, după bunul-plac al autorului (că variantele unei și aceleiași limbi n-ar fi altceva decît niște limbi de sine stătătoare înrudite îndeaproape, cum e situația celei moldovenești în raport cu româna)[56]; după ce noțiunea de „grai moldovenesc" (al dialectului dacoromân al limbii române) este substituită prin cea de „dialect moldovenesc", pentru ca acesta să fie ridicat la rangul de „limbă moldovenească"; după ce ni se infiltrează ideea că moldovenii de la țară ar inunda orașele (în timp ce se știe prea bine că orașele noastre sînt populate în masă de nemoldoveni în urma unei politici bine dirijate de la țarism încoace, dar mai cu seamă în perioada postbelică, de rusificare) și că, în calitate de exponenți ai unui tip de vorbire supradialectal, ar fi făuritorii unor norme de exprimare orală („norme" ce diferă, firește, de cele ale limbii române liberare vorbite, la aceasta „contribuind" și influența rusească în condițiile monolingvismului rusofonilor și ale dominării limbii ruse chiar în sfera de acțiune a moldovenilor bilingvi), norme care, în opinia lui B. Vaksman, ar trebui codificate în dicționare și în alte lucrări normative; după ce ni se spune că actualele norme literare fixate în scris nu ar corespunde celor din vorbirea moldovenească, ele fiind proprii mai mult pentru limba română (sugerîndu-se, astfel, ideea că ele ar fi fost preluate de savanții moldoveni din lucrările normative românești[57]); după toate acestea se promovează concluzia dorită de autor (și nu numai!) că lingviștii din Republica Moldova ar trebui să renunțe la normele scrise bazate pe tradiția clasicilor, norme ce poartă un caracter prescriptiv, și să purceadă la fixarea unor norme ce ar reflecta vorbirea de azi a populației orășenești „ruralizate", norme cu un vădit caracter descriptiv[58]. Un atare îndemn de a renunța la tradiția de limbă a cronicarilor feudali și a scriitorilor clasici burghezi (care, în plus, mai aveau păcatul de a fi „moldo-români") și de a fixa niște norme bazate pe rostirea „din satul meu" a fost auzit și luat în seamă prin anii '20-'30 ai secolului nostru în R.A.S.S.M., iar din dezastrul lingvistic și cultural la care ne-a adus nu ne putem smulge nici astăzi. B. Vaksman reia, așadar, „tradiția" proletcultiștilor, își fixează aceste norme în principiu pe baza **Atlasului lingvistic moldovenesc** și în temeiul lor face o

descriere a specificului limbii moldoveneşti[59] faţă de limba română. Să sperăm că, graţie unui fericit concurs de împrejurări, şi anume – tirajului extrem de redus al cărţii (300 de exemplare), trucul „moldovistului" din aula universitară de lîngă Moscova n-a reuşit să pervertească în masă spiritele sănătoase ale tineretului studios, iar învăţăceii şi profesorii de la cursurile de perfecţionare vor fi interceptat scopurile subversive ale aşa-zisului seminar special. Deşi pericolul de poluare a conştiinţei cititorului neromân, mai cu seamă a celui de limbă rusă, mai planează încă. Nişte colege de idei din Sankt Petersburg, de exemplu, într-un manual de introducere în lingvistica romanică (apărut la o prestigioasă editură din Moscova şi recomandat de Ministerul Învăţămîntului Superior şi Mediu de Specialitate din fosta Uniune drept manual pentru universităţi[59a]), fac trimitere la materialul didactic al lui B. Vaksman.

După ce în ultimii ani ştiinţa filologică naţională şi internaţională a prezentat, practic, toate argumentele posibile, demonstrîndu-i pînă şi lui Toma necredinciosul unitatea de limbă a românilor moldoveni din Republica Moldova, a românilor bucovineni, transcarpatieni şi basarabeni din Ucraina, a românilor moldoveni, munteni, transilvăneni, maramureşeni ş.a.m.d. din România, la fel ca şi a românilor din Serbia, Macedonia, Bulgaria, Grecia, Albania, Ungaria, Canada, S.U.A. ş.a., ar fi culmea obrăzniciei să mai susţii, fără argumentare, dintr-o pură ambiţie, supărare pe toată lumea şi sete de răzbunare, că româna şi moldoveneasca ar mai fi două limbi romanice diferite. Cu regret, un astfel de ambiţios, care opune interesele şi ambiţiile personale intereselor de neam, învestit la moment cu nelimitate drepturi de a dirija activitatea spirituală din republică, a apărut în paginile unui hebdomadar din Rusia cu o nedisimulată nostalgie după aşa-zisele realizări din perioada stagnării şi cu vechea teză despre necesitatea de a combate românizarea a tot ce e moldovenesc în învăţămîntul de la noi, chiar dacă, declară doctorul în filologie intervievat, „există o comunitate a limbilor noastre – moldoveneasca şi româna"[60]. Deci, după ce se neagă ostentativ identitatea de limbă fixată în codul legislativ al statului, ni se face această „concesie" – recunoaşterea comunităţii „celor două limbi". Iarăşi nu o limbă, ci două!

Perseverează în aberaţiile sale despre „sinestătornicia linghii moldoveneşti" cunoscutul din anii ante- şi postbelici „stîngomaluriinic" I. D. Ciobanu. Două din ultimele sale opuscule[61], scrise în limba rusă şi editate la Tiraspol, vehiculează aceleaşi teze răsuflate din perioada antebelică şi din cea postbelică imediată şi nu merită a fi discutate aici[62]. Menţionatul mai sus necunoscut în lumea savantă din republică P. P. Moldovan, deşi declară pe ici, pe colo hoţeşte că nu ştie în ce măsură s-ar putea vorbi de două limbi literare deosebite[63], că recunoaşte identitatea de limbă moldo-română[64] şi că nu stăruie decît în ceea ce priveşte menţinerea *etnonimului popor moldovenesc* şi a glotonimului *limbă moldovenească,* consfinţite de tradiţie, totuşi, pînă la urmă, reduce identitatea la comunitate[65]. Simulînd o prezentare obiectivă şi imparţială a situaţiei privind vechimea şi perpetuarea în istorie a termenilor *popor moldovenesc, limbă moldovenească,* trunchiind citatele şi interpretîndu-le voluntarist, întrerupîndu-le şi continuîndu-le cu propriile idei, insuflîndu-i cititorului că ar fi ale autori-

lor citați, rupîndu-le din context și atribuindu-le autorilor gînduri care nu le aparţin, speculînd cu numele și cu autoritatea unor personalități marcante, de la Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, Gh. Asachi, A. Russo, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. I. Creangă, A. Mateevici (ca să nu zic de la Ștefan cel Mare) la M. Sadoveanu, O. Ghibu, Șt. Ciobanu, Gh. Madan ș.a., permițîndu-și insulte la adresa autorilor și utilizînd un limbaj de mahala, el le prezintă obiectivist și tendențios, iar prin acțiunile sale frauduloase aduce prejudicii serioase științei, precum și politicii și construcției lingvistice din republică. Opinia publică respinge categoric tonul agresiv-injurios și intolerant și metodele și procedeele speculative de minciunire a cititorului neinițiat[66].

Datoria omului de știință este de a sta de veghe la focul sacru ai cugetului și al conștiinței, de a da ripostă hotărîtă uneltirilor puse la cale de minciună. Știința nu trebuie să se afle la cheremul cutărui sau cutărui conducător sau partid, scopul suprem al ei constînd în a sluji adevărul.

NOTE

[1] R.A. Budagov, S. B. Bernstein, *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească* // „Nistru", nr. 11, 1988. Revista unională „Voprosî iazîkoznaniia", la care a fost prezentat articolul în 1956, nu l-a mai publicat.

[2] Acest lucru îl face cu pretenție de descoperitor de *terra incognita* un autor ce se ascunde sub pseudonimul Petre P. Moldovan într-o scriitură de 179 de pagini, intitulată *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chișinău, 1993.

[3] Petre P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 46, 135.

[4] Tot acolo, p. 45-46, 76, 121, 136, 138-140, 158, 161, 171. Constatăm cu regret că asemenea amenințări la adresa oamenilor de știință care nu sînt de acord să pactizeze cu minciuna i-au fost strecurate cu abilitate diabolică pînă și Președintelui Republicii Moldova în textul discursului „Republica Moldova este țara tuturor cetățenilor săi" („Sfatul Țării", nr. 7 din 12 februarie 1994, p. 2) la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova", convocat de Alianța Civică și de Guvern la 5 februarie 1994, congres în cadrul căruia fiecărui invitat i-a fost donată cartea lui P. P. Moldovan, apărută *ad-hoc*.

[4a] Cum procedează Vasile Stati în articolul *Piruete lingvistice* și în selecția *Moș Ion Roată și limba moldovenească* // „Moldova Suverană", nr. 79 din 7 iunie 1994, p. 3.

[5] M. Kogălniceanu, *Opere alese*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1966, p. 250.

[6] A se vedea: Gh. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Editura Știința, Chișinău, 1993, p. 65. Savantul bulgar P. Mutafciev declara *urbi et orbi* că poporul român este „singurul dintre popoarele europene care nu are istorie proprie pînă la sfîrșitul Evului Mediu". P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 279.

[7] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 60-61.

[8] *Tot acolo*, p. 61-62.

[9] Fr. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wienn, 1781-1782.

[10] J. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804.

[10a] Pentru expunerea științifică a problemei a se consulta: C. Daicoviciu, Em. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, București, 1963.

[11] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 58.

[12] *Istoria R.S.S. Moldoveneşti*, vol. I, Chişinău, 1987, p. 208-209, 213.

[13] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*; Ion Hîncu, Gheorghe Postică, *Despre greşeli evidente şi falsificări intenţionate din istoria veche a Moldovei* // în culegerea: *Pagini de istorie*, Editura Universitas, Chişinău, 1991, p. 15-16; Traian Diaconescu, *Etnogeneza românilor* // „Limba Română", Chişinău, 1991, nr. 3-4, p. 38.

[14] Ion Hîncu, Gheorghe Postică, *art. cit.*, p. 12.

[15] A. D. Xenopol, *Une enigme historique. Les Roumains au Moyen Age*, Paris, 1885; F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, vol. I, Paris, 1937 (secţiunea a treia din partea a treia a volumului I purta titlul *Une enigme et un miracle historique: le peuple roumain*); Gh. I. Brătianu, *op. cit.*

[16] Stelian Brezianu, *Gh. I. Brătianu şi istoria medievală* // Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 42. Din acest unghi de vedere n-ar trebui să pară exagerate încercările la care este supus şi astăzi poporul român. A se vedea: Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Editura Roza Vînturilor, Bucureşti, 1993.

[17] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p. 218-219.

[18] „Literatura şi Arta", nr. 26 din 23 iunie 1994, p. 1. Alte argumente privind etnicitatea noastră a se vedea la Pavel Parasca, *Romanitatea moldovenilor* // „Destin românesc", 1994, nr. 1, p. 57-65; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

[19] Nicolae Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 8.

[20] Cînd îţi aminteşti ce tămbălău provocase acum cîţiva ani formularea *Republica Română Moldova,* lansată de Congresul Frontului Popular (Creştin Democrat), te cutremuri!

[21] Ion Conţescu, *De ce moldovenii sînt români (l)* // „Limba Română", Chişinău, 1991, nr. 1, p. 19-20.

[22] Eugenio Coseriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 16.

[23] Ion Creangă, *Opere*, vol. II, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, p. 45.

[24] Tot acolo, p. 46.

[25] Tot acolo, p. 46.

[25a] Tot acolo, p. 47.

[26] Tot acolo, p. 47.

[27] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 405.

[28] A se vedea: N. A. Mohov, *Formarea poporului moldovenesc şi întemeierea Statului Moldovenesc*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1969.

[29] A se vedea, d.ex., Petre P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 8.

[30] *Etnonim intern* înseamnă numele pe care şi-l dă populaţia însăşi, în opoziţie cu *etnonim extern* – numele pe care i-l dau străinii. I. Conţescu, *art. cit.*, p. 19.

[31] Întocmai cum am procedat şi noi faţă de seminţiile cu etnonime interne proprii: ucrainenilor le-am spus *ruteni* sau *haholi,* ruşilor – *moscali,* polonezilor – *leşi,* maghiarilor – *unguri,* germanilor – *nemţi,* romilor – *ţigani* etc.

[32] N. A. Mohov, *lucr. cit.*, p. 19. O critică vehementă a plăsmuitorilor de noi popoare a se vedea la V. Beşleagă. *Scriitorul şi destinele limbii materne // Povară sau tezaur sfînt?,* Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989, p. 447-488.

[33] Specificarea îi aparţine lui V. Stati.

[34] Nu poate trezi decît nedumerire şi regret faptul că, în plină transparenţă şi restructurare a mentalităţii, un specialist erudit cum e Nicolae Raievschi – o, sancta simplicitas! – a căzut în capcana volohiştilor şi a început a cînta în corul lor cîntecul despre două limbi şi două

popoare. A se vedea: N. D. Raievschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice* (sub redacția lui R. I. Udler), Editura Știința, Chișinău, 1988.

[35] R. A. Budagov, S. B. Bernstein, *art. cit.*

[36] Pe un ton ironic și glumeț și prof. E. Coşeriu spunea că a încercat să găsească măcar cîteva vocabule specifice „limbii moldovenești" în raport cu româna. Le-a găsit pe *cleioancă* (pentru *mușama), sîrnice* (pentru *chibrituri)* și *baistruc* (pentru *copil din flori),* deși chiar și acestea se întîlnesc ca regionalisme și în unele localități de pe teritoriul actual al României. „Însă cu cîteva cteioance, cu cîteva sîrnice și cu cîțiva baistruci nu se face o limbă!", exclamă d-sa la ședința în plen a Congresului al V-lea al Filologilor Români din 6 iunie 1994 la Iași și din 8 iunie 1994 la Chișinău, cînd își prezintă referatul.

[37] A se vedea lucrarea colectivă *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. I, Editura Școala Sovietică, Chișinău, 1956, p. 31-32.

[38] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei Române, 1960, p. 311. Pentru opinia lui Em. Petrovici a se vedea P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 129. Este interesant de observat că în prima ediție a cursului universitar de *Introducere în lingvistică*, elaborat de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, de asemenea se vorbea de o limbă literară moldovenească aparte, creată pe baza graiurilor din regiunea orașului Chișinău, orientată în altă direcţie decît româna literară și cu perspectiva de a deveni o altă limbă decît româna. A se vedea: *Introducere în lingvistică*, Editura Științifică, Bucureşti, 1958, p. 203, 206. În ediția a doua (1965) și a treia (1972) însă nu se mai pomenește de o „limbă moldovenească", ceea ce înseamnă că autorii și conducătorii lucrării, într-un moment de relativă transparenţă, s-au debarasat de opinia impusă de oficialitățile dirijate de Moscova. Se poate bănui deci ce s-ar fi putut întîmpla și cu opinia acad. Al. Graur însuși privind statutul „limbii moldoveneşti" la o eventuală reeditare a variantei tratatului său *Studii de lingvistică generală* (din 1980). O greșeală recunoscută, după cum se spune, e pe jumătate ispășită.

[39] A. A. Reformatski, *Vvedenie v iazîkoznanie*, ediția a patra, Editura Prosveșcenie, Moscova, 1967, p. 415.

[40] Raportul, publicat în rusește în 1952 în revista „Voprosî iazîkoznaniia", nr. 1, a fost tradus și editat la Chișinău în broșură aparte peste opt ani. A se vedea: V. F. Șișmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1960.

[41] V. F. Șișmariov, *op. cit.*, p. 58-59.

[42] A se vedea la A. Evdoșenco, *Comoara din străbuni // Povară sau tezaur sfînt?*, p. 64, 67.

[43] Adevăr pe care îl susținuse și îl demonstrase în baza aplicării aceleiași teorii a variativității și a metodelor statistice și autorul acestor rînduri în 1967. A se vedea: N. G. Mătcaş. *Leksika i morfologhiia moldavskoi publițistiki v sravnenii s leksikoi i morfologhiei dako-romanskih funkționalnîh stilei. Avtoreferat na soiskanie ucionoi stepeni kandidata filologhiceskih nauk*, Leningrad, 1967, p. 14.

[43a] Critica falsificării istoriei în această chestiune a se vedea la C. C. Giurescu, *Cum se falsifică istoria* // „Limba Română", Chișinău, 1991, nr. 1, p. 29-32.

[44] A fost un mare tămbălău în legătură cu publicarea materialelor conferinței. Prima ediție a fost dată sub cuțit. Cea de-a doua, citită cu lupa și scuturată de orice idee „subversivă", a văzut lumina tiparului abia în 1976. A se vedea: *Tipologhiia shodstv i razlicii blizkorodstvennîh iazîkov*, Editura Știința, Chișinău, 1976.

[44a] *Tipologhiia shodstv..., lucr. cit.*, p. 13.

[45] „Ca urmare a unor diferite condiții de dezvoltare a limbii portugheze, bunăoară s-au constituit limba portugheză și limba braziliană. Iar ca urmare a funcţionării limbii braziliene într-o situație concretă se dezvoltă norma limbii braziliene". T. P. Iliașenko, *Formirovanie romanskih literaturnîh iazîkov. Moldavskii iazîk*, Editura Știința, Chișinău, 1983, p. 80.

[46] A se consulta N. A. Katagoşcina, *Iazîkovaia situaţiia v Braziliî // Tipologhiia shodstv i razlicii blizkorodstvennîh iazîkov*, p. 89-99; R. A. Budagov, *Literaturnîe iazîki i iazîkovîe stili*, Editura Vîsşaia şkola, Moscova, 1967, p. 36-39.

[47] Citez: „Aşadar, una din variantele aceleiaşi limbi poate să constituie o normă literară mai stabilă, iar alta – o normă literară mai puţin stabilă", R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 39. A se vedea şi p. 37, 38.

[48] T. P. Iliaşenko, *op. cit.*, p. 143.

[49] T. P. Iliaşenko, *V. I. Lenin i razvitie naţionalnîh iazîkov*. LLM, 1971, nr. 1, p. 9-21.

[50] Tot acolo, p. 12-13.

[51] Acelaşi lucru îl constatase şi defăimatul pe timpuri la noi ca „răuvoitor al limbii moldoveneşti" profesor Klaus Heitmann de la Universitatea din Heidelberg într-un articol, publicat în limba germană in 1965 şi republicat în limba română peste 26 de ani. A se vedea: Klaus Heitmann, *Limba şi literatura română în Basarabia şi Transnistria (Aşa-numita limbă şi literatură moldovenească)* (I), LLM, 1991, nr. 4, p. 79-90.

[52] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 8.

[53] Deja cronicarii semnalau folosirea acestui termen, ca şi a termenului generic român, pentru a-i denumi pe vorbitorii de limbă romană din diferite formaţiuni statale, în uzul cotidian al muritorilor de rînd: „... măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: „ştii moldoveneşte?", ce „ştii româneşte?" adecă rîmleneşte, puţin nu zicem: „sţis romănîţe?" pre limbă latineasca" (Miron Costin, *op. cit.*, p. 219). Opinia ştiinţifică unanimă din ultimul timp a fost exprimată într-o serie de comunicate, apeluri, hotărîri ale unor conferinţe şi congrese naţionale şi internaţionale. A se vedea: Apelul Congresului al IV-lea al Filologilor Români (Timişoara, 4-6 iulie 1991) către Parlamentul Republicii Moldova, Rezoluţia Conferinţei Naţionale de Filologie (Iaşi – Chişinău, 28-31 august 1991), publicate în *Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1991-1992,* p. 152-153: Rezoluţia Conferinţei Ştiinţifico-Practice Internaţionale (Cernăuţi, mai 1991) cu tema „Probleme de limbă şi literatură română în şcoala naţională", publicată în revista „Limba Română", Chişinău, 1991, nr. 2, p. 81-82; Rezoluţia Conferinţei Naţionale de Filologie, ediţia a doua (Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994), către Parlamentul Republicii Moldova, publicat în „Literatura şi Arta", nr. 24 din 16 iunie 1994, p. 1, ş.a.

[54] Savantul italian mai făcuse remarca demnă de reţinut precum că atît cronicarii, cît şi scriitorii originari din Moldova din secolul al XIX-lea sînt ambivalenţi (T. Iliaşenko, *art. cit.*, p. 13), adică aparţin atît literaturii din România, cît şi celei din Basarabia. Şi aparţin, întîi de toate, prin faptul că şi-au făurit opera într-o singură limbă, română, şi nu în două limbi diferite, română şi moldovenească.

[55] B. I. Vaksman, *Iazîkovaia harakteristika i status vostocinoromanskih iazîkov,* Kalinin, 1993.

[56] B. I. Vaksman, *lucr. cit.*, p. 4. În realitate, cînd era vorba de toate variantele limbilor din afara fostei U.R.S.S., lingviştii sovietici apărau unitatea limbii, indiferent de natura cantitativă a diferenţierilor teritoriale. A se vedea: G. V. Stepanov, *Ispanskii iazîk v stranah Latinskoi Ameriki,* Moscova, 1963; idem, *Ispanskii iazîk Ameriki v sisteme edinogo ispanskogo iazîka* (teza de doctorat şi referatul tezei), Leningrad, 1966; idem, *Ispanskii iazîk Ispanii i Ameriki*, Moscova, 1979; E. A. Referovskaia, *Franţuzskii iazîk v Kanade*, Leningrad, 1972; A. D. Schweizer, *Nekotorîe osobennosti avstraliiskogo varianta sovremennogo angliiskogo literaturnogo iazîka* (teza de doctorat şi referatul tezei), Moscova, 1968; idem, *Literaturnîi angliiskii iazîk v S.Ş.A. i Anglii*, Moscova, 1971; A. I. Domaşnev, *Ocerk sovremennogo nemeţkogo iazîka v Avstrii*, Moscova, 1967, ş.a.

[57] Fostul colaborator al Institutului de Limbă şi Literatură al A. Ş. din Republica Moldova B. Vaksman ştie bine în ce să bată: în timpul cînd lucra la Institut cartea colegului d-sale George Gogin, *Studiu de ortoepie moldovenească* (Chişinău, 1977) fusese pusă la index, iar autorul, redactorul şi recenzentul ei – sancţionaţi, aducîndu-li-se aceleaşi învinuiri.

[58] B. I. Vaksman, *lucr. cit.*, p. 4, 7, 37-41.

[59] Tot acolo, p. 52-61.

[59a] T. B. Alisova, T. A. Repina, M. A. Tariverdieva, *Vvedenie v romanskuiu filologhiiu, Ucebnik,* ediția a doua, Editura Vîsșaia școla, Moscova, 1987.

[60] A se vedea: M. Ionko, L. Dobrovolskaia, *Novîe liudi – novîe orientirî* // „Ucitelskaia gazeta", nr. 24 din 31 mai 1994, p. 7.

[61] I. D. Ciobanu, *Slovo o sudbe rodnogo iazîka*, Tiraspol, 1992; idem, *Slovo o rodnom iazîke*, Tiraspol, 1993.

[62] O replică admirabilă i-a dat ultimei broșuri Vl. Lemne, specialist în domeniul fizicii și matematicii, în articolul *Kto mî – rumînî, moldavane?*, publicat în „Nezavisimaia Moldova", nr. 165 din 26 octombrie 1993, p. 3.

[63] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 129: „Acestea sînt probleme ce țin de competența lingviștilor" (însă pe cei care nu împărtășesc părerea d-sale îi ignoră la tot pasul).

[64] Tot acolo, p. 106.

[65] Tot acolo, p. 28, 149-150, 154.

[66] A se vedea: Z. Ornea, *O carte ticăloasă* // „România literară", nr. 21 din 1-7 iunie 1994, Petru Cărare, *Unde dai și unde crapă* // „Literatura și Arta", nr. 29 din 14 iulie 1994, p. 1; Nicolae Mătcaș, *Cum i-a păcălit un țăran român pe doi orășeni moldoveni* // „Literatura și Arta", nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2-3; Ion Ciocanu, *Agresivitatea amatorismului*, tot acolo.

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 72-89

Comunicare prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români
Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994

II. CORELAȚIA

LIMBĂ – DIALECT – GRAI

Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU

VARIETATEA LIMBII ROMÂNE

1. Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă și deosebiri, generate de poziția geografică, de varietatea socială și de momentul vorbirii: același om vorbește cu particularități specifice zonei sale geografice, gradului său de instruire, felului de muncă prestată, vîrstei sale, relațiilor cu centrul inovator (oraș, capitală etc.), cu populații de altă limbă și, în fine, în funcție de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm / grabă / nervozitate etc.). Se înțelege, primele două tipuri de varietăți pot fi privite din punct de vedere descriptiv și istoric.

Tema luată în discuție este varietatea determinată „geografic" (termen pe care îl prefer celui de „local", care restrînge întru cîtva aria de răspîndire a variațiilor lingvistice regionale).

2. Înainte de a aduce în discuție varietatea limbii române, este necesar să circumscriem clar conceptul de „limbă română", care poate fi definit în două feluri: ca limbă română actuală, vorbită în România și în ținuturile limitrofe, și ca limbă română istorică, acea primă fază de comunitate a limbii neolatine, continuatoare a latinei aduse de romani în sudul și în nordul Dunării, numită *străromână*, română *comună (primitivă)*, *protoromână* etc.

Cel dintîi este conceptul / termenul folosit în mod curent (în continuare „limba română din Dacia" / „dacoromâna"), al doilea este conceptul / termenul științific, lingvistic (în continuare „străromână", termenul, care mi se pare cel mai potrivit: a fost creat de Sextil Pușcariu, după modelul germ. *Urrumänisch)*.

3. În istoria recentă a lingvisticii românești, această etapă de comunitate a fost anulată de unii lingviști, din fericire puțini, susținători ai ideii false a transformării limbii latine orientale, de la început, în cinci limbi distincte: dacoromâna, istroromâna, aromâna, meglenoromâna și așa-zisa „limbă moldovenească". Prin această deturnare a evoluției firești a latinei dunărene, ca și prin punerea pe același plan a variantelor sud-dunărene cu cele nord-dunărene, din interiorul dacoromânei, se urmărea găsirea unui suport teoretic – fie și fals – pentru legalizarea științifică – în realitate politică – a nou-createi „limbi moldovenești".

Iarăși din fericire pentru demnitatea lingvisticii românești, redresarea, în privința străromânei, s-a produs foarte repede, perioada fără „trunchi comun" fiind trecută sub tăcere, româna comună / străromână / protoromână fiind chiar reconstruită în deceniul al 7-lea (rezultatul – volumul al II-lea din **Istoria limbii române**, Editura Academiei, 1969).

Ideea de „trunchi comun” este unanim admisă în românistică și în romanistică.

4. Trecînd la varietatea limbii române, voi debuta printr-o metaforă, care mi s-a părut potrivită situației din limba noastră[1]: privită de departe, ROMÂNIA (= teritoriul european pe care se vorbeau limbi romanice [lăsăm deci deoparte NEO-ROMANIA / NEU-ROMANIA, cum o numesc lingviștii germani]) pare galaxia noastră, o „galaxie romanică”, desigur, organizată – ca orice microcosm – de data aceasta însă din punct de vedere lingvistic.

Și, privită tot de departe, din perspectivă romanică, *limba română* nu este altceva decît planeta Saturn a galaxiei, deoarece, ca și în cazul lui Saturn, se distinge un corp central, înconjurat de cîteva inele. Este singura limbă-planetă din galaxie care oferă această imagine; nucleul îl constituie *dacoromâna* (româna din Dacia, din nordul Dunării), iar cele trei inele sînt ipostazele actuale ale străromânei: *aromâna* sau *macedoromâna* (vorbită în țările balcanice Grecia, Albania, Bulgaria și în unele republici din fosta Iugoslavie), *meglenoromâna* (româna din Cîmpia Meglen, pe malul Vardarului, la nord de Salonic) și *istroromâna* (vorbită în Peninsula Istria, în nordul Mării Adriatice). Am precizat însă că imaginea aceasta este numai aparentă, căci aparentă este și discontinuitatea teritoriului lingvistic românesc: structura esențială a celor patru ipostaze ale trunchiului istoric străromân manifestă o continuitate și o unitate remarcabile, care asigură funcționarea diasistemului străromân. Căci toate evoluțiile importante de la latină spre română – schimbările fonetice, tipurile morfologice și realizările concrete ale morfemelor, vocabularul fundamental identic, semantismele surprinzător de asemănătoare etc. caracterizează toate ipostazele străromânei.

Totuși, separate, după așezarea slavilor la sud de Dunăre (sec. al VI-lea?), varietatea, care există după Sextil Pușcariu încă, din perioada de comunitate, s-a accentuat, astfel că, după peste o mie de ani de evoluție relativ independentă, constatăm existența „inelelor” lui Saturn, variante de gradul 1 ale limbii române.

Aceste ipostaze ale străromânei sînt denumite, prin tradiție, în lingvistica românească și romanică, „dialecte”. Întrebarea care s-a pus și se pune este „ale cui «dialecte»?”. Răspunsul nu poate fi decît unul: „ale străromânei”, căci, oricum am aborda situația, limba vorbită de românii sud-dunăreni nu este o varietate a dacoromânei, iar vorbitorii sînt și au rămas sud-dunăreni. Este clar că problema se situează, cum a formulat, într-un cadru teoretic, Eugeniu Coșeriu, „au-delà du structuralisme”, dincolo de analiza lingvistică strictă: opoziția „limbă istorică + limbă funcțională” scoate în evidență faptul că o limbă istorică (străromâna, în cazul nostru) nu este un sistem omogen, cum este o limbă funcțională (care, tocmai de aceea, poate fi analizată lingvistic). Or, fiecare din aceste ipostaze ale străromânei funcționează ca sisteme omogene și această calitate le conferă vorbitorilor lor, în contextele lingvistice specifice în care trăiesc, înconjurați de populații de alte limbi, sentimentul „alterității” (ideea aparține, teoretic, aceluiași autor, Eugeniu Coșeriu), sentimentul de a fi „un altul”, prin limba pe care o vorbesc, diferită de a vecinilor[2]. Diversitatea nu exclude

însă unitatea, care este evidentă și necontestată la nivelul limbii române vorbite în nordul și în sudul Dunării.

În același sens, al unității, vorbește și numele etnic: toți românii din nordul și din sudul Dunării s-au simțit „români”, și nu „albanezi” sau „greci” (de „bulgari / sîrbi / ruși / maghiari” etc. nu putea fi vorba la data constituirii limbii și a poporului român): *rumân / român* în nord (dacoromânii), *rumeri* în vest (istroromânii), *ar(u)mânu / rămănu* în sud (aromânii). În schimb, „outsider”-ii – populațiile vecine – i-au denumit pe toți *vlahi* (cu toate variantele lui: *vlahos / kuțovlahos, vla(h)* cu pl. *vlasi; olah voloh* etc.).

Un argument mai convingător pentru unitatea etnică a românilor din nordul și din sudul Dunării, în afară de limbă și de nume, nu se poate invoca.

Trebuie să notăm deci că un aromân spune „hiu armânu” nu ca să se deosebească de românii din nord (acestuia îi spune „și eu hiu armânul”, cum a spus Coletti sau cum exclamă astăzi, înțelegîndu-se cu turiștii români nord-dunăreni oriunde în Peninsula Balcanică, aromânii care trăiesc acolo), ci pentru ca să se deosebească de vecinul lui, care îi spune „vlah” sau „cioban” (identificîndu-l cu meseria de păstor).

A spune deci că ipostazele actuale ale străromânei sînt variantele acelei faze, istorice, din evoluția limbii române nu comportă, după părerea mea, nicio contradicție, nici în termeni și nici în conținut, dimpotrivă, mi se pare singura interpretare posibilă.

5. În ceea ce privește varietatea din interiorul limbii române din Dacia: ca în orice alt peisaj, nu neapărat lingvistic, se observă și aici variante interne, care funcționează și ele tocmai pe baza unității sistemului. Aceste variante de gradul doi ale dacoromânei au fost denumite „graiuri / subdialecte / dialecte” (aici le vom numi „graiuri”). Ele formează arii care se delimitează prin izoglose numeroase și adeseori neconcordante, grupate în fascicule uneori largi, cu prelungiri spre interiorul altor graiuri învecinate, conturînd însă o zonă centrală care individualizează graiul.

Acest tablou dialectal cu zone largi de întrepătrundere a făcut ca, în istoria dialectologiei române, să se dea diferite interpretări repartiției graiurilor din dacoromână, și anume: numărul de graiuri identificate de lingviști variază de la 2 (graiuri de tip *moldovenesc* și de tip *muntenesc*: Al. Philippide, I. Iordan și Emanuel Vasiliu, ultimele cuprinzînd toată Muntenia și Dobrogea, pe restul teritoriului, cu excepția Olteniei, care este o zonă de tranziție, vorbindu-se graiuri de tip moldovenesc) la 3 (*bănățean, moldovenesc* și *muntenesc*: G. Weigand), la 4 (+ cel *crișean:* Emil Petrovici), la 5 (+ cel *maramureșean:* Sever Pop și, mult mai tîrziu, R. Todoran).

Această împărțire în cinci graiuri este acceptată, cred, astăzi, de majoritatea oamenilor de știință. Iată care sînt zonele în care se vorbesc subdiviziunile dacoromânei, după Sever Pop, acest mare dialectolog român, unul dintre cei mai buni cunoscători ai varietății dialectale românești, autor al **ALR** I (alături de

Emil Petrovici, pentru **ALR** II), lucrare fundamentală în domeniu, concepută de Sextil Pușcariu (citez, în traducere, din **La dialectologie**, I, Louvain, Belgia, 1950):

„a) Graiul *muntenesc*, folosit în Muntenia, în Dobrogea, în Oltenia de est, în sudul Moldovei și în partea de sud-est a Transilvaniei.

b) Graiul *moldovenesc*, folosit în Moldova și în Basarabia, pînă dincolo de Nistru, în Bucovina și în partea de nord a Transilvaniei.

c) Graiul *bănățean*, folosit în provincia Banat, în vestul Olteniei și în Transilvania, în județele Hunedoara și Arad.

d) Graiul vorbit în regiunea celor trei rîuri numite *Criș (Crișul Alb, Crișul Negru, Crișul Repede),* toate trei afluenți ai Tisei.

e) În fine, graiul din *Maramureș*, situat în partea cea mai nordică a vestului Transilvaniei. Acest grai se leagă strîns de cele vorbite în zonele *Oaș*... și *Năsăud*...

Frontierele politice ale vechilor provincii românești (Muntenia, Oltenia, Moldova, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureşul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus" (*op. cit.*, p. 667-668).

Din păcate, această lucrare monumentală, în două volume, nu a figurat niciodată în bibliotecile din România, iar în mîinile celor tineri atunci a ajuns foarte tîrziu: între 1971-1973, scriind **Compendiul de dialectologie**, am inserat acest text al lui Sever Pop, la p. 150 (cu multe omisiuni însă: „de dincolo de Nistru", ca și toată partea finală, referitoare la provinciile istorice, lipsește...)[3].

Indiferent de numărul de unități identificate, este important să relevăm că nu s-a vorbit niciodată de:

– un grai „transilvănean" (H. Tiktin, care a făcut o împărțire administrativă, nu intră în discuție); graiul crișean, situat în zona de nord-vest a Transilvaniei (denumit chiar astfel de E. Petrovici: „subdialectul de nord-vest"), păstrează multe arhaisme și, împreună cu cel maramureșean, constituie, prin însăși existența lor și prin trăsăturile lor specifice, o dovadă a continuității românilor în acest spațiu;

– un grai „dobrogean" (zona respectivă ține, lingvistic, de graiul muntenesc, cu prelungiri ale unor particularități din graiul moldovenesc înspre nord-est);

– un grai „basarabean" (graiul vorbit în această zonă identificîndu-se cu cel moldovenesc; despre acest aspect se va vorbi mai pe larg pe baza hărților lingvistice).

Chiar dacă au trecut cîteva decenii de evoluție independentă a graiului vorbit în Basarabia, nu trebuie să se uite că schimbările lingvistice nu se produc atît de repede, spre a se putea vorbi de o „limbă moldovenească", pe de o parte; pe

de altă parte, limba „comună” vorbită acolo în toate ocaziile vieții social-politice este limba română literară, și nu o altă limbă; în fine, termenii *Moldova, moldovenesc* au fost, într-un fel, suprapuși pe entitățile cărora le aparțin, care sînt provincia istorică Moldova și graiul vorbit între Carpații Orientali, Prut și Nistru, și din Bucovina pînă la Milcov. Nimic nu justifică științific (atît ca terminologie, cît și din punctul de vedere al conținutului și al unui drept ancestral) confuzia creată prin denumirile „Republica Moldova” și „limba moldovenească”, două aberații ale istoriei recente a românilor.

De altfel, tratînd problema clasificării limbilor romanice, marele lingvist italian Carlo Tagliavini, autorul monumentalei lucrări **Originile limbilor neolatine** (în traducere românească, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977), a analizat într-o notă foarte amplă, la capitolul consacrat limbii române, situația „limbii moldovenești” și a „R.S.S. Moldovenești”, arătînd cîtă osteneală și-au dat lingviștii sovietici pentru a motiva aceste două noi creații (M. V. Serghievski, R. A. Budagov, V. F. Șișmariov, ca și unii lingviști basarabeni, v. p. 287). „Însăși Marea Enciclopedie Sovietică (Bol'șaja Sovetskaja Ențiklopedija, 1955), citează Tagliavini, scrie despre «moldavskij jazyk» că «este o limbă romanică [a II-a – *n.n.*] care face parte, împreună cu româna, din grupul limbilor romanice orientale»” și adaugă: „Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbește în Moldova (R.P.R.) dintre Prut și Carpați” (ibidem). Replica lui Tagliavini este tranșantă, fără echivoc: „Pretinsa «limbă moldovenească» nu este de fapt decît româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat (adică în chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă...), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești cunoscute de altfel și în interiorul granițelor României...” (ibidem, p. 289).

Mergînd mai departe cu varietatea regională românească, este de menționat și faptul că graiurile românești se prelungesc, firesc, organic, potrivit cu istoria noastră și cu principiile geografiei lingvistice (referitoare la migrarea / păstrarea pe teritorii care nu mai sînt românești a unor graiuri limitrofe), și dincolo de granițele actuale ale țării noastre.

Aș dori să ilustrez această idee cu graiul vorbit în Banatul Sîrbesc, parte din Voivodina, care, după cum se va vedea, este identic și astăzi cu graiul bănățean, chiar dacă vorbitoarele în discuție muncesc temporar la Paris: este vorba de două femei, Florica și Ileana, care o ajută, alternativ, la curățenia casei pe doamna K. D. și care, în absența sa, îi lasă bilețele-mesaje: graiul bănățean prezent aici, redat de vorbitoare așa cum s-au priceput, ca și neologismele, mai vechi sau mai noi, au o savoare specială, dar, mai ales, constituie dovezi ale perenității unui grai care se vorbește în afara limitei noastre administrative. Iată cum sună cîteva din aceste adevărate documente:

*Doamna Danelop / asta-i adresa lu Florica / ia șe**g**e la fată: șe**g**e,* cu palatalizarea și africatizarea dentalei *d,* specifică exclusiv graiului bănățean *(șe**d**e* în transcriere fonetică, lit. *șa**d**e,* gr. mold. *șă**di**);* sau aceeași trăsătură pentru corespon-

denta surdă *t: Doamnă / să **ș**ițí că nu aveți curent / adică struie // am băgat mațu în priză și atunci o pocnit / o ieșit flacără* (să se observe ***ș**iți* pentru ***ș**ciți,* lit. *științi,* ca și particularitatea morfologică ***o** pocnit, **o** ieșit,* cunoscută tuturor graiurilor, cu excepția celui muntenesc); sau alte cuvinte cu *t* palatalizat: *am a**c**ins* pentru lit. *am a**t**ins* sau *ăș**c**ia îs bani lu Mama Florica;* în alte texte observăm cît de bine s-a păstrat palatalizarea dentalelor *l, n,* și *r,* notate de subiecte cu *ie* după consoană: *Doamnă / o telefonat o muierie / Marina / și o spus că vă telefonează la vo 5 ciasuri (muierie;* de reținut și semantismul nedepreciativ, ca și în alte graiuri și în toate variantele sud-dunărene); în alte texte: *vi**ni**e, bi**ni**e, icoa**ni**e, (să luați) aci**li**e* pentru *vine, bine, icoane, altele;* labialele nepalatalizate, altă trăsătură specifică graiului bănățean: *Doamnă / oameni ăia cie **v**in să fărbuiască or zis că mînie **v**in.* Și într-un alt text: *Doamnă / ieu cred că joia de **v**inie să **v**in / dar / dacă ieu nu **v**in / vă dau un telefon / Florica (**v**inie, să **v**in, nu **v**in,* cu labiodentala *v* intactă, sau ***b**inie,* în exemplul de mai sus); și, în fine, de vreme ce a apărut un neologism universal, *telefon,* să încheiem această ilustrare cu următorul text, care să ne arate că vorbitoarea trăiește în Franța: *Misiu Sandu / Mersi pentru Radio cie mi loț lăsat / spuneți lu doamna bonjur dela minie!*

6. Pînă aici am vorbit despre varietatea geografică din punct de vedere lingvistic. Știm însă că, pentru vorbitorii din afara granițelor țării, implicațiile etnice, politico-administrative, culturale sînt numeroase, mereu discutabile și foarte importante.

Nu-mi propun să abordez aceste aspecte, care ne-ar duce foarte departe, în afara lingvisticii. Scopul analizei noastre este, cred, acela de a ne aduce contribuția la supraviețuirea, sub raport lingvistic și etnic, a românilor din afara granițelor țării noastre, în primul rînd, prin lămurirea unor concepte teoretice.

Este clar că această supraviețuire nu se poate realiza decît prin cultivarea lor în spiritul romanității, ca etnie distinctă de altele, prin carte și prin slujbă religioasă în biserică.

Toți românii, din nordul și din sudul Dunării, care trăiesc în afara granițelor țării, sînt amenințați de pericolul aculturației. Ne place sau nu acest termen (de o ambiguitate congenitală, cum spune Em. Condurachi, într-unui din articolele sale publicate postum în volumul **Daco-Romania Antiqua**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 44), dacă înțelegem totuși prin aceasta aspirația și chiar atașarea la o cultură oficială, de altă limbă, înțelegem și faptul că această stare de aculturație *(ad culturam)* este primul pas spre deznaționalizare.

În cazul opțiunii pentru romanitate, pe care o dorim sub orice formă, spre supraviețuirea variantelor de gradul 1 sau 2 vorbite în afara granițelor României, se pune problema instrumentului de comunicare, și anume: care aspect al limbii române trebuie cultivat? Limba literară sau varianta maternă folosită, sau amîndouă? Părerile personale nu pot avea greutate în soluționarea acestei probleme, consider însă că, în orice caz, rezultatele științei trebuie folosite cu mult discernămînt, iar amatorismul, generator de confuzii, să nu înăbușe adevărul.

În ceea ce privește graiurile dacoromânei, departe de a fi părăsite prin înlocuirea lor cu varianta literară (cea mai îngrijită formă a limbii comune / standard, a normei supradialectale), pentru că aceste variante ale variantelor de gradul 1 reprezintă o sursă inepuizabilă de îmbogățire a limbii, care trebuie păstrată și cultivată cu toate mijloacele.

NOTE

[1] Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Unité du roumain (nord- et sud-danubien)* // RRL, XXX, 1985, nr. 6, p. 525.

[2] Idem, *À propos de la latinité de l'aroumain (à la lumière des dernières recherches)* // RRL, XXXIII, 1988, p. 237-249.

[3] Idem, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 150.

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 22-27

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 octombrie 1994

Nicolae SARAMANDU

GRAIURILE MOLDOVENEŞTI ÎN CADRUL LIMBII ROMÂNE

Graiurile de tip moldovenesc formează o parte însemnată a graiurilor dacoromâne, acoperind aproape o treime din teritoriul unde se vorbește românește. Această realitate dialectală este rezultatul unui proces îndelungat de constituire a celor două ramificații teritoriale ale dacoromânei: *nordică* (nord-vestică), din care fac parte și graiurile moldovenești, și *sudică* (sud-estică), din care fac parte, în principal, graiurile muntenești.

Poziția în cadrul limbii române (al dacoromânei) a graiurilor moldovenești se poate stabili urmărind pe hărțile atlaselor lingvistice ariile de răspîndire ale unor particularități de limbă, de exemplu, ale unor cuvinte moștenite din latină, păstrate din substratul autohton sau împrumutate din alte limbi.

În ceea ce privește elementul latin moștenit, Sextil Pușcariu menționa perechea de termeni *rinichi-rărunchi*, cel dintîi întîlnindu-se în aria sudică, cel de al doilea – în aria nordică. „Amîndouă cuvintele sînt niște diminutive latine vulgare de la *ren: reniculus* și *renu(n)culus*”, spune S. Pușcariu, după care continuă: „Care dintre cele două forme e mai veche nu știm, dar forma cu sufixul *-u(n)culus,* care se găsește și la retoromani, și în unele dialecte italiene, pare a fi fost cea obișnuită în Dacia Traiană, pe cînd cea cu sufixul *-iculus* (în loc de *-ĭculus)* – cea răspîndită în Peninsula Balcanică, căci numai ea e cunoscută la transdanubieni (arom. *arnicl'u*)” (Sextil Pușcariu, **Limba română**, I, București, 1940, p. 341).

În același sens S. Pușcariu amintea și perechea de termeni de origine latină *varză* (< lat. *vir(i)dia,* formă de neutru plural de la *viridis* „verde”), care se întîlnește în aria sudică a dacoromânei, și *curechi* (< lat. vulg. *coliclu,* în locul clas. *caulis),* care cuprinde aria nordică. „Înțelesul lui originar [al cuvîntului latinesc *vir(i)dia]* era cel de «verdețuri» (înțeles pe care îl găsim în textele vechi dacoromâne)”, spune S. Pușcariu și continuă: „Încă în latina tîrzie [...] numele generic de «legume verzi» [...] s-a restrîns asupra unui anumit gen, varza. [...] Această modificare de sens s-a produs în latinește relativ tîrziu și a plecat din Italia de nord” (S. Pușcariu, *op. cit.*, *loc. cit.*).

Reținem din afirmațiile lui S. Pușcariu constatarea unei vechi bipartiții dialectale nord-sud, graiurile moldovenești încadrîndu-se în aria nordică.

În paralel cu S. Pușcariu și independent de acesta, la aceleași rezultate ajungea E. Gamillscheg – întemeindu-se, ca și învățatul clujean, pe datele **Atlasului lingvistic român** și aducînd în discuție cam aceleași exemple – în studiul **Über die Herkunft der Rumänen,** apărut la Berlin în 1940, chiar în anul în care S. Pușcariu publica la București primul volum din **Limba română**. E. Ga-

millscheg vorbea de o „bipartiție lexicală a teritoriului lingvistic dacoromân" („lexikologische Zweiteilung des dakorumänischen Sprachgebietes", **Über die Herkunft...,** p. 7): „În repartizarea vocabularului se delimitează uneori cu totul clar o arie dialectală nord-vestică și una sud-estică" (*op. cit.*, p. 5); această delimitare urcă pînă în perioada romană. E. Gamillscheg menționa și alte exemple: *spinare, ochiul ăl orb, cătilin* – în aria nord-vestică, față de *spate, tâmplă, încet* – în aria sud-estică.

Pe linia celor relevate pînă aici privind elementul latin, aducem în discuție situația în care graiurile moldovenești se delimitează, în cadrul ariei nordice, de graiurile transcarpatice. Din hărțile **Atlasului lingvistic român** rezultă că deosebirea care se face în graiurile sudice între noțiunile de „femeie" (numită *femeie)* și „soție" (numită *soție, muiere* sau *nevastă*) nu există în graiurile nordice, unde se folosește, în general, un singur termen pentru ambele noțiuni. Această unitate a graiurilor nordice privind nediferențierea celor două unități de conținut nu există în planul expresiei: cuvîntul care denumește cele două noțiuni este *muiere* (<lat. *mulierem*) în vest (Banat, Crișana, vestul Transilvaniei) și *femeie* (<lat. *familia*) în est (Bucovina, Moldova de pe ambele maluri ale Prutului, estul Transilvaniei).

Un aspect important în studierea lexicului dacoromân îl constituie raportul dintre termenii autohtoni și cei de origine latină. Unii termeni autohtoni s-au păstrat mai bine în graiurile sudice, în graiurile nordice (inclusiv cele moldovenești) întîlnindu-se termeni latinești. Dăm aici exemplul deja cunoscut: *gresie* (cf. alb. *gëresë*) în sud, *cute* (<lat. *cos, cotis*) în nord. Dacă acceptăm că *burtă* (cf. alb. *burdhë* „sac") e termen autohton, cunoscut în aria sudică, el ar intra în această serie, în aria nordică fiind cunoscuți termenii de origine latină *foaie* (<lat. *follis*) în sud-vest, *pîntece* (<lat. *pantex, -ticis*), cu varianta *pîncete,* în nord și în est (inclusiv în graiurile din Republica Moldova).

Exemplele date de noi pînă aici confirmă constatarea făcută de Al. Philippide că „Moldova, Bucovina și Basarabia aparțin genetic (ramură) și istoric de teritoriul banato-transcarpatin" (Al. Philippide, **Originea românilor**, Iași, II, 1928, p. 389). Ele sînt și o ilustrare a observației făcute de S. Pușcariu că „elementele latine se păstrează mai ales în regiunile vestice ale teritoriului dacoromân, unde romanitatea fusese mai intensă" (S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 339). S. Pușcariu făcea această constatare în sprijinul tezei continuității populației romanizate în Dacia Traiană.

Împrumuturile ulterioare din alte limbi nu contrazic imaginea pe care am schițat-o mai sus privind repartizarea graiurilor dacoromâne în două mari grupuri: nordic (nord-vestic), respectiv sudic (sud-estic). Această veche distribuție, pusă în evidență pentru prima dată de Al. Philippide, a fost confirmată ulterior atît în lucrări de istoria limbii (de exemplu, de fonologie istorică), cît și în studii consacrate situației actuale a graiurilor.

Hărțile **Atlasului lingvistic român** pun clar în evidență raporturile dintre împrumuturi (inclusiv unele formații pe teren românesc avînd la bază cuvinte împrumutate din alte limbi) și termenii moșteniți din latină sau păstrați din substratul autohton. În ceea ce-i privește pe aceștia din urmă, situația nu se

schimbă prea mult față de cea ilustrată anterior: ei se păstrează mai bine în aria sudică – de exemplu, *barză, ghionoaie, ciupi* –, lor corespunzîndu-le în aria nordică termeni împrumutați sau formații românești de la termeni împrumutați – *cocostîrc, ciocănitoare, pișca (pișcura, pițiga)*. Este greu de știut, în asemenea cazuri, dacă termenii autohtoni au avut inițial o răspîndire generală. Către o asemenea presupunere putem fi îndemnați de prezența lor în dialectele românești sud-dunărene (de exemplu, în aromână: *bardzu, ghion, chipni).*

Într-o situație asemănătoare cu cea a termenilor autohtoni se găsesc cuvintele moștenite din latină în raport cu cele împrumutate din alte limbi (slavă, maghiară, turcă). Și ele ilustrează repartiția, în general, în două arii a graiurilor dacoromâne, cuvintele moștenite păstrîndu-se, de obicei, mai bine, așa cum am mai constatat, în ariile nordică și vestică. Este cunoscut exemplul: *sudoare,* de origine latină (în aria nordică) – *nădușeală,* de origine slavă (în aria sudică), la care adăugăm un alt exemplu ilustrînd situația inversă: *ceartă* (de origine latină) în partea sudică – *sfadă* (de origine slavă) în partea nordică. Tot un termen latinesc, *ficat* (< lat. *ficatum),* s-a păstrat în jumătatea sudică a țării, fiind înlocuit în nord de *mai (maieră),* de origine maghiară (< magh. *máj).* Retragerea în părțile nord-vestice ale teritoriului lingvistic dacoromân a termenilor de origine latină a fost determinată și de împrumuturile din turcă. Amintim exemplele *păcurar, orb de-un ochi,* în aria nordică, față de *cioban, chior* în aria sudică.

În cea mai recentă lucrare de dialectologie istorică (Ion Gheție, **Introducere în dialectologia istorică românească**, Editura Academiei Române, București, 1994) se afirmă în încheiere: „Nu ni se pare exagerat să susținem, pe baza materialului de limbă examinat, că segmentarea Dacoromaniei în două mari arii (nordică și sudică) continuă să se păstreze și astăzi. Pînă se va întreprinde o cercetare temeinică, bazată pe criterii metodologice riguroase, asupra repartiției graiurilor dacoromâne în secolul al XX-lea, ne socotim îndreptățiți să dăm credit opiniei lui Al. Philippide, împărtășită și de Iorgu Iordan, conform căreia dialectul dacoromân cunoaște, în momentul de față, două mari subdiviziuni dialectale. După cum am văzut în capitolele precedente, nu numai informațiile furnizate nouă de cercetările actuale, ci și evoluția graiurilor dacoromâne din ultimele sute de ani vine să pledeze în favoarea acestei opinii" (p. 167).

Atlasele lingvistice regionale actuale confirmă constatările făcute pe baza **Atlasului lingvistic român**, anume că graiurile din Republica Moldova – centrale, de nord-est, de nord-vest, de sud-vest, cele bucovinene și transcarpatice – nu constituie decît arii dialectale aflate în continuitatea geografică a graiurilor din România: moldovenești (la care se atașează cele mai multe dintre ele), maramureșene (cele din Maramureșul de nord), muntenești (cele din extremitatea sud-vestică).

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 64-67

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 octombrie 1994

Silviu BEREJAN

VARIETATEA MOLDOVENEASCĂ A VORBIRII ORALE ROMÂNEŞTI ŞI LIMBA LITERARĂ SCRISĂ

(CORELAȚIA ROMÂNESC – MOLDOVENESC, CU REFERIRE LA REALITĂȚILE GLOTICE)

Adjectivul moștenit din latină *român (< romanus)* / *românesc* a fost utilizat de timpuriu pentru denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv de pe teritoriul de răspîndire a celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – cel muntenesc și cel moldovenesc (după Al. Philippide, Iorgu Iordan și Em. Vasiliu), păstrîndu-se aici și după formarea principatelor dunărene: Țara Românească (Muntenia sau Valahia), Moldova și Transilvania.

Anume acest calificativ a stat la baza ideii că toți cei ce populau spațiul carpato-dunărean își trag obîrșia de la Roma, iar unitatea idiomului vorbit de ei genera în adîncul conștiinței lor ideea unității poporului romanic ce vorbea în acest idiom.

Calificativul *moldovenesc*, format pe teren romanic (ca și *muntenesc*, de altfel), cu referire la limbă, a început să fie utilizat relativ tîrziu (în comparație cu *român*, ce servea la denumirea atît a populației de origine romanică de pe teritoriul amintit, cît și a vorbirii ei) – abia de prin a doua jumătate a secolului al XIV-lea, adică după constituirea celor două „țări românești” ca state separate. El a căpătat circulație anume ca semn distinctiv în calitate de denumire locală a uneia din cele două ramuri (varietăți) ale masivului glotic romanic nord-dunărean, denumire ce reflecta teritoriul de răspîndire a ramurii corespunzătoare (deși în Valahia a fost folosit în continuare termenul tradițional *român* / *românesc*, determinativul *muntenesc* este mult mai puțin frecvent). Glotonimele adjectivale *moldovenesc* / *moldovean* și *muntenesc* / *muntean* au la bază, desigur, substantivele *moldovean* / *moldovan* și *muntean,* folosite, în mod firesc, ca etnonime în noile formațiuni statale.

După anexarea în 1812 teritoriului dintre Prut și Nistru a Moldovei istorice (a așa-numitei Basarabii) de către imperiul rus, aici, din motive lesne de înțeles, a fost utilizată pentru vorbirea localnicilor denumirea tradițională, dar neterminologică, *limba moldovenească*. În 1818, prin *Regulamentul organizării administrative a Basarabiei*, *limba moldovenească* este declarată limbă oficială, alături de limba rusă. Această situație însă a fost păstrată numai pînă în 1828, cînd drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă din uzul oficial.

Abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, adjectivul *moldovenesc* în sintagma *limba moldovenească* reapare (iarăși în scopuri politice) în unele lucrări (mai ales dicționare bilingve), cu aplicare la vorbirea populației basarabene[1].

În perioada sovietică (întîi în Republica Autonomă Sovietică Socialista Moldovenească, în stînga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Țara, iar apoi, din 1940, și în R.S.S.M., în Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S.), populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea *limba moldovenească*, care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că, între anii 1932 și 1938, în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior drept o „gravă greșeală politica"). Motivele sînt deci de natură pur politică: era necesar să se demonstreze că există o altă națiune în componența Uniunii Sovietice, distinctă sub toate aspectele de națiunea română din țara vecină, neprietenă (îndîrjirea de atunci în promovarea cu orice preț a ostilității se resimte, după cum se poate constata, și în prezent).

În felul acesta calificativul *moldovenesc*, prin atribuirea sensului al doilea, ar fi trebuit să aibă următoarea structură semantică:

– „care ține de tipul de vorbire romanică nord-dunăreană, adică de grupul dialectal dacoromân caracteristic pentru Moldova istorică";

– „care ține de mijlocul național de comunicare al statului moldovenesc (R.S.S.M., iar în prezent: Republica Moldova)".

Dar, chiar și cu această nouă structură semantică, adjectivul *moldovenesc* se corelează cu adjectivul glotonim *român* ca unități de același rang *doar pe linia unui singur sens*: cel de mijloc național de comunicare.

Întrucît însă mijloacele naționale de comunicare sînt în fond limbile standard, adică ceea ce numim în mod curent limbi literare, iar limba literară atît în România, cît și în Republica Moldova a fost și este aceeași, sensurile în discuție coincid.

Deci contrapunerea glotonimelor *român* și *moldovenesc* pe linia acestui sens se baza și se bazează iarăși doar pe considerente de ordin politic. Ea nu are nici un suport de natură lingvistică (adică științifică).

Cît privește celelalte sensuri ale glotonimelor discutate, ele se află în raport de gen – specie; cu alte cuvinte, ele corelează ca unități denominative de la *diferite trepte ierarhice* ale taxonomiei românești: deoarece adjectivul *moldovenesc*, folosit în calitate de glotonim, se include în toate cele trei sensuri ale lui *român / românesc* (acesta fiind pentru el noțiunea generică pe toate liniile)[2].

Așadar, denumirea *moldovenesc* poate fi aplicată numai și numai acelei realități glotice căreia îi sînt caracteristice toate particularitățile suplimentare ale acestei varietăți de vorbire românească. Altfel denumirea nu poate fi considerată adecvată obiectului denumit.

Pentru a demonstra veridicitatea afirmației că cele doua adjective glotonime se află în raport de gen – specie poate fi adăugat încă un argument teoretic, de altă natură, dar care vine să sublinieze apartenența necondiționată a noțiunii de specie la noțiunea de gen, a specialului la general, a fenomenului la esență, a variantei la invariantă (oricît de multe trăsături specifice ar avea prima).

În cazul nostru (cu noțiunea de specie „moldovenesc”), această legitate s-ar putea formula în felul următor: oricîte particularități specifice (în sensul încorporării de rusisme și de sovietisme) ar fi căpătat și ar mai căpăta, eventual, vorbirea moldovenească din R.S.S.M. și din Republica Moldova, ea n-ar fi putut înceta și nu va înceta să fie o varietate a vorbirii românești ca noțiune generică, căci elementele specifice, oricît de numeroase ar fi ele, nu pot schimba esența primordială a acesteia, care constituie o componentă invariabilă a conținutului tuturor noțiunilor de specie.

Chiar dacă am admite prin absurd o situație ipotetică în care majoritatea unităților lexicale semnificative (adică a cuvintelor cu sens plin) ar fi substituite prin unități străine, împrumutate (în cazul nostru rusești, ca în versurile satirice *M-am prostudit și cășleiesc / C-o fost morozu mari...*), și în acest caz o asemenea „limbă amestecată” va fi recepționată de cei ce știu românește ca românească în esența sa, iar nu ca „altă” limbă, ca o limbă „nouă”. Asta pentru că apartenența unui mesaj verbal la o anumită limbă este determinată, de fapt, nu de lexic, ci de gramatică.

De aceea un enunț ca *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан*, citat de L. V. Șcerba (3, p. 72), în pofida faptului că absolut toate cuvintele semnificative din componența lui (în afară de verb) sînt rusești, este sesizat, după spusele lingvistului rus, în limba germană, deoarece predicatul lui și toate instrumentele gramaticale sînt germane.

De altfel, elementele lexicale semnificative de bază ale unui potențial enunț pot fi chiar fără sens (adică născocite), cum afirmă mulți semanticieni. Principalul e ca acestor elemente să le fie aplicată corect gramatica unei limbi naturale. De exemplu, enunțul lui Carnap *Pirots karulize elatically*, fără a avea vreo semnificație concretă, reală, ține – după gramatică – de limba engleză. Dacă însă acestui enunț, vid de sens, i se aplica o altă gramatică, el pare „tradus” în limba respectivă. Astfel, Em. Vasiliu îl „traduce” în română prin *Piroții carulează elatic* (în 4, p. 19). Enunțul dat se aplică însă și la „traducerea” în alte limbi (cf. fr. *Les pirots carulisent élatiquement* sau rus. *Пироты карулизят элатично*), la origine fiind el însuși o „traducere” din germ. *Die Pieroten karuliezen elatisch* (4, p. 20).

Din cele spuse se poate trage concluzia că, atîta timp cît își păstrează gramatica, o limbă rămîne vie și, dacă i se creează condiții favorabile pentru debarasarea de lexicul impropriu, ea revine la normal. Deci dacă s-ar instaura asemenea condiții și pentru limba română din Republica Moldova, denaturată de mulțimea rusismelor de tot felul, ea ar renaște în foarte scurt timp.

Aceasta este situația din punct de vedere lingvistic (adică științific), dacă luăm în considerare substanța, structura și sistemul realităților glotice desemnate prin termenii discutați. Din punct de vedere politic însă, după cum demonstrează faptele de ultimă oră, se poate declara și chiar legifera orice, ignorîndu-se cu ostentație argumentele și datele științifice.

Ar fi oportun să se menționeze încă o particularitate a elementelor lexicale (inclusiv a termenilor) ce se află în raport de gen – specie: în anumite condiții contextuale, cînd nu contează detaliile, adică trăsăturile specifice (individuale) suplimentare, ci doar cele esențiale ale obiectului denumit, în locul denumirii de specie se folosește, de regulă, denumirea de gen. Legitatea dată însă nu poate fi inversată; denumirea de specie (a varietății noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei de gen, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă (*copac* – *nuc*).

De aceea glotonimul *român / românesc* se utilizează cu referire la orice varietate de vorbire romanică nord-dunăreană (muntenească, moldovenească, bănățeană, oltenească sau oricare alta) și, în primul său sens (sensul de romanică balcanică), la orice varietate de vorbire romanică sud-dunăreană (istroromână, aromână și meglenoromână). Dar nu orice varietate de vorbire românească în esență (cum ar fi cea balcano-romanică sau chiar numai cea nord-dunăreană, adică dacoromână) poate fi denumită, spre exemplu, muntenească, bănățeană sau moldovenească. Denumirile date pot fi aplicate în exclusivitate acelor varietăți cărora le sînt proprii suplimentar trăsăturile dialectale respective.

Astfel glotonimul *moldovenesc* poate fi aplicat numai acelei varietăți a dialectului dacoromân al limbii române care se întrebuințează (în mare) în Moldova dintre Prut și Carpați, precum și în actuala Republică Moldova și numai atunci cînd se acordă o importanță deosebită anume particularităților ei suplimentare specifice, cînd acest specific (adică palatalizarea labialelor, lipsa africatelor *ĉ* și *ĝ*, prezența africatei *dz*, trecerea lui *e* și *ă* neaccentuați, respectiv, la *i* și *î (â)*, redarea diftongului *ea* prin *e* sau *a* simplu ș.a.m.d.) se vrea relevat.

Deci denumirea dată o poartă *graiul* vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea *populară orală* (nu scrisă!) folosită în această zonă, vorbire care are trăsăturile sale specifice (cîteva dintre ele au fost indicate mai sus) în comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului românesc dunăreano-carpato-nistrean, dar care este doar una dintre varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, este *doar o parte* a lui). Cu atît mai mult cu cît pe baza diferitor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba literară română*. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, slujind culturii comune a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv a varietății moldovenești, care nu are și nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare

literară – exemplară, în terminologia lui E. Coseriu – bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc).

Limba în care astăzi se vorbeşte şi se scrie în Republica Moldova, în toate sferele culturii, nu reflectă specificul varietăţii locale moldoveneşti a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, spre exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: formele de tipul *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldoveneşti *făşé, chiatrî, ghini*, specifice, cu anumite variaţii, întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni româneşti, dar care au devenit normă literară).

Prin urmare, limbii exemplare nu i se poate atribui o denumire neadecvată esenţei, o denumire improprie (fie şi sub acest singur aspect).

Pentru ca limba din Republica Moldova să poată fi numită, cel puţin convenţional, moldovenească, ar trebui ca ea să reflecte particularităţile varietăţii locale moldoveneşti a limbii române, cu condiţia totuşi ca nişte reprezentanţi de frunte ai purtătorilor acestor particularităţi s-o fi ridicat, *anume* în *forma dată*, la rangul de limbă a unei „noi culturi", deosebite de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului. Or, aşa ceva n-a avut loc. O cultură „nouă", curat moldovenească, care să se fi impus anume în varietatea moldovenească a limbii comune, nu s-a constituit pe teritoriul actualei Republici Moldova. O ştie toată lumea. Limba de cultură de aici a fost preluată încă în anii imediat postbelici (1947-1955), odată cu recunoaşterea şi valorificarea clasicilor noştri comuni (Creangă, Negruzzi, Donici, Alecsandri, Russo, Hasdeu, Eminescu), deşi ei au fost selectaţi pe principii politice şi ideologice inconsistente sub raport ştiinţific.

Din cele spuse rezultă că termenii glotonimici *moldovenesc* şi *român / românesc* n-au fost niciodată şi nu pot fi nici acum de acelaşi rang, nu sînt adică termeni de pe aceeaşi treaptă a ierarhiei glotonimice, deoarece primul continuă să rămână – indiferent de faptul dacă acest lucru e pe placul cuiva sau nu – denumire a unui grai teritorial (utilizat nu numai în spaţiul Republicii Moldova, ci şi în România). Situaţia dată nu-i permite să fie folosit cînd e vorba de denumirea mijlocului de comunicare cultă, adică de limba literară. Utilizarea acestor termeni (ca şi a tuturor termenilor ştiinţifici) se poate efectua numai ţinîndu-se seama de corelaţia ce există obiectiv în metalimba lingvisticii, dispunînd de o anume microstructură terminologică, ce nu poate fi nici ignorată, nici manipulată arbitrar.

Este absolut clar, prin urmare, că limba literară (şi, în primul rînd, cea scrisă) întrebuinţată de aproape jumătate de secol în Republica Moldova este limba română. Această realitate este demonstrată cu toată evidenţa de orice scriere apărută în perioada respectivă, căci ele toate corespund normelor standardului comun, adică limbii exemplare.

În forma moldovenească propriu-zisă (adică dialectală!) n-a scris şi nu scrie nimeni în Republica Moldova. Toţi au scris şi scriu şi în prezent respectînd,

după cum am arătat mai sus, normele limbii române literare (alte norme literare pur și simplu nu există).

A susține, de aceea, teza inconsistentă științific (folosită în scopuri politice) că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba literară română comună este sau o utopie sau o perseverare în eroare (diabolică!) sau o fraudă, cum subliniază ori de cîte ori are ocazia conaționalul nostru de la Tübingen, prof. Eugeniu Coșeriu.

În concluzie, din cele expuse mai sus rezultă că vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd a fi o varietate locală a limbii române comune, este, istoricește, vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân – moldovenească și muntenească – și își păstrează pînă în prezent specificul său tradițional (majoritatea populației republicii, în viața de toate zilele, în procesul vorbirii nenormate, neconforme cu normele literare, vorbește într-adevăr moldovenește, și vorbirea aceasta, cînd e curată, are chiar o savoare deosebită). E un lucru absolut normal ca, fiind locuitor al Moldovei, să te consideri moldovean și să vorbești în graiul local (după cum e tot atît de normal ca locuitorul Olteniei să se considere oltean sau locuitorul Banatului să se considere bănățean, vorbind fiecare în graiul său).

NOTE

[1] Aici se cere a fi menționat un moment esențial: glotonimul *молдавский / молдовенеск* ce apare în aceste lucrări este folosit adecvat, deoarece ele erau orientate nu spre limba literară (adică cea română), ca cele din perioada precedentă, ci anume spre tipul de vorbire local, spre graiul moldovenesc rusticizat și primitivizat la maximum, în care vorbeau țăranii moldoveni deznaționalizați și rusificați (căci elita făcea carte și devenea cultă doar în limba rusă). Iată de ce prof. A. I. Iațimirski, vorbind despre limba națională în care se tipăreau atunci unele cărți în Basarabia, scrie cuvîntul *молдавский* în ghilimele și subliniază că aceste cărți apar „într-o limbă românească stîlcită (iar nu în moldovenească)" (1, p. IX).

[2] Despre aceste lucruri, foarte clare sub raport teoretic lingvistic, s-a mai scris în repetate rînduri (cf., de exemplu, 2).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. V. F. Șișmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960.

2. A. I. Iațimirskij, *Iz istorii slaveanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valahii XV-XVII v.v.*, SPb, 1906.

3. S. Berejan, *De ce glotonimul* ***moldovenesc*** *nu poate rivaliza cu glotonimul* ***român*** *cu aplicare la limba literară?* // „Revistă de Lingvistică și Știință Literară", nr. 6, 1990.

4. L. V. Șcerba, *Jazykovaja sistema i recevaja dejatel'nost',* Leningrad, 1974.

5. Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970.

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 49-55

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 octombrie 1994

Eugen BELTECHI

LIMBA LITERARĂ ŞI LITERATURA DIALECTALĂ

(UN EXEMPLU ȘI CÎTEVA ÎNTREBĂRI RETORICE)

1.1. În polemica de la mijlocul anilor ’50, între criteriile invocate pentru delimitarea limbii de dialect se număra și cel al funcțiilor culturale ale unui idiom. Dar nu toate idiomurile au ajuns să dezvolte o funcție culturală, unele din ele, menținîndu-și statutul de dialect (subdialect), au favorizat crearea unei literaturi beletristice, unele chiar cu opere și autori de anume notorietate și avînd deja în spate o tradiție.

Sigur că asemenea criterii fuseseră formulate și înainte, și în alte părți, căci distincția limbă – dialect i-a preocupat îndelung pe lingviști. Și chiar dacă, de la o situație la alta, rezolvările nu au fost unitare, o consecvență firească, a bunului-simț și a evidenței, s-a impus de la sine, am zice. Așa încît, deși nu se verifică în totalitate, afirmația, din 1946, a lui Auguste Brun (**Parlers régionaux. France dialectale et unité française**, Paris – Toulouse, 1946, p. 8) pare a-și avea adevărul său: „Între limbă și dialect nu există diferență de natură, ci mai degrabă o diferență de destin. O limbă nu este, adesea, decît un dialect care a reușit”. Apoi, ca o condiție a existenței ei, în timpurile moderne și în lumea civilizată, dobîndirea de către acesta – „dialectul care a reușit” – a funcției culturale, manifestată în primul rînd prin scris, devine obligatorie. Rezultată în urma unui proces complex și de durată, prin caracterul ei supradialectal și normat, limba literară e singura în măsură să-și asume rosturi culturale, științifice și, bineînțeles, într-un sens larg, politice. Ea devine, alături de alții, un factor unificator și de stabilitate culturală.

1.2. În ce o privește, limba română literară are ca bază dialectală, potrivit celei mai vechi și mai răspîndite opinii, subdialectul muntean, căruia i s-au adăugat și contribuții, mai mult sau mai puțin importante, ale celorlalte subdialecte și graiuri dacoromâne. În timp, limba literară a fost precedată de așa-numitele dialecte literare (după G. Ivănescu) sau (după I. Gheție) de variante literare regionale, unificarea lingvistică producîndu-se, ne încredințează cel din urmă, la nivelul acestora. Existența limbii literare nu presupune, cel puțin în vremurile noastre, dispariția totală a variantelor lingvistice teritoriale, deși prezicerea și teama că e iminentă, întîmplîndu-se mai ales sub influența tot mai insistentă a primei, datează de mai bine de un secol. Dimpotrivă, am spune că tocmai persistența lor, concomitentă și paralelă, ca termen de opoziție față de limba literară, mobilitatea, naturalețea și libertatea lor față de constrîngerea normei scrise confirmă individualitatea și pregnanța limbii literare, fie că e vorba de aspectul ei scris, fie de cel oral. Semnificativă pentru aceste raporturi și pentru întregul context al discuției este comparația, devenită clasică, a lui Joseph Vendryes; reținem din ea doar ultima parte: „Limba scrisă [= limba literară]

este stratul de gheață de deasupra rîului. Apa care continuă să curgă pe sub gheața care o ține închisă este limba populară și naturală [= graiurile]. Frigul care produce gheața și care ar vrea să oprească rîul e efortul gramaticienilor și al pedagogilor; iar raza de soare care redă limbii libertatea este forța de nebiruit a vieții, victorioasă asupra regulilor, zdrobind piedicile tradiției" **(Le langage. Introduction linguistique á l'histoire**, Paris, 1921, p. 325).

2.1. Dincolo de variantele literare regionale, proprii perioadelor de început ale evoluției limbii literare românești, și dincolo de caracterul firesc dialectal pe care îl are limba creațiilor populare ivite într-o regiune sau alta, dintre funcțiile limbii literare, cea pe care și-o poate aroga programatic o unitate lingvistică teritorială este aceea de a deveni formă de expresie a ceea ce este numit îndeobște literatură dialectală, o literatură cultă scrisă în graiul / dialectul respectiv. De regulă însă, doar prin aceasta subdialectul / dialectul în cauză nu devine limbă literară. Istoriile unor literaturi europene – italiană, germană, engleză – o înregistrează ca pe un fenomen adiacent sau derivat și deviant pitoresc și plin de culoare ca notă generală. Aceste caracteristici provin, în ultimă instanță, din aceeași corelare a variantei teritoriale cu limba literară: de orice natură ar fi particularitățile unui grai, ele pot stîrni oricînd vorbitorului de limbă literară măcar o superioară îngăduință surîzătoare. Pentru limba română, dialectale sînt, astfel, atît literatura scrisă în dialectul aromân, cît și cea scrisă în grai bănățean; chiar dacă, prin conținut, ele au intenții și manifestări diferite. Ambele au deja o tradiție bine cunoscută. Cea bănățeană tocmai își aniversează centenarul. Cum ne limităm numai la dialectul dacoromân, ne vom opri anume la aceasta. Indiferent de valoarea literară a producțiilor – în general modestă și foarte modestă – pe care le numără la noi scrisul în grai, fenomenul există, e interesant și atrăgător ca subiect și are multiple implicații.

2.2. În esență, poezia dialectală bănățeană se încadrează organic unei anume realități specifice, este produsul ei, dar o și exprimă; se explică prin ea. Sînt de adăugat, desigur, și împrejurări de istorie, ca și atmosfera intelectuală și culturală a orașelor bănățene, a Lugojului îndeosebi, la sfîrșit de secol XIX. Între intelectuali, meseriași și țărani existau legături strînse, lipsite de rigidități sau complexe de clasă. Graiul era modalitatea obișnuită de comunicare a tuturor claselor în viața cotidiană. Cu atît mai mult cu cît, între graiurile dacoromâne, cele bănățene, așa cum constata Gustav Weigand – apoi și Lucian Blaga și alții – au individualitatea cea mai pronunțată. Bogăția lor – fonetică în primul rînd – confirmă, încă o dată parcă, barocul culturii etnografice bănățene, așa cum îl definise marele poet (**Barocul etnografiei românești**, în „Banatul", Timișoara, 1, 1926, nr. 1, p. 3-4). Cum „niciuna din provinciile românești nu are o cultură etnografică, anonimă, populară atît de diferențiată ca Banatul", spunea Blaga, doar o asemenea realitate putea da naștere celui dintîi poet român care îndrăznește să scrie în grai – Victor Vlad Delamarina. Puțin mai tîrziu, George Călinescu (**Opinii fugare despre Banat**, în „Banatul", Timișoara, III, 1928, nov.-dec., p. 1-4) proceda oarecum invers și identifica repere psihologice și etnografice pornind tocmai de la poezia în grai: Delamarina și Gheorghe Gârda.

Văzut în ansamblu, am zice că fenomenul scrisului (cult) în grai, împreună cu cel al scriitorilor țărani („plugarii condeieri" – sînt numiți în titlul antologiei,

din 1943, a lui Gabriel Țepelea), care scriu poezie, proză și teatru în limba literară, nu face decît să adauge o coordonată în plus acestei culturi, în general însă fără a reuși să-i depășească granițele prin impunerea unor individualități. Istoria literară a reținut foarte puțin din ce au creat cei care au practicat scrisul în grai bănățean și cu atît mai puțin va reține din creația contemporanilor noștri. Îngăduința judecății critice e inoperantă.

Scrisă de intelectuali ieșiți din lumea satului sau a orașului dialectalizant încă, poezia în grai a rămas în aceleași cadre tematice și formale – în care umorul și particularitățile fonetice sînt notele specifice –, fără pretenții și ambiții, cu prea puține înnoiri sau voci distincte. Lucrarea de referință a acestei literaturi rămîne poezia **Ăl mai tare om dîn lumie** a lui Victor Vlad Delamarina. O aprecia subțirele Caragiale, care se amuza recitînd: „Nu ce jioși cu minie, dragă! / Asta, viedz, în cap ț-o bagă! / N-ascult vorbe io șî glumie, / Cînd mi-s io mai tare-n lumie!". Graiul aduce „partea de farmec propriu... care se pierde în forma literară", constata esteticianul M. Dragomirescu, aduce un firesc îngăduitor care presupune complicitatea indulgentă a cititorului. La urmașii lui V. V. Delamarina dominanta continuă să rămînă umorul, care trece însă de la cel bonom, complice spre comic și satiră (la Gh. Gârda, Ion Curea și alții), degenerînd destul de repede în anecdotic și banal (Gârda, Grigore Bugarin etc.) și asemănîndu-se textului de cronică rimată sau de moment vesel (Constantin Miu-Lerca, Virgil Șchiopescu, Nechifor Mihuța și alții). Obișnuit, izvorul comicului e naivitatea țărănească în fața cu realitățile din afara satului, atitudine și unitate de măsură a acestora. Se cuvine subliniată prezența unor constante ale temperamentului și psihologiei bănățene. Folosirii graiului i se datorează o de așteptat oralitate, ca și o savoare aparte.

Demnă de atenție ca fenomen, care se prelungește, din păcate involutiv, pînă astăzi, poezia în grai bănățean constituie în literatura noastră o pată de culoare, originală și pitorească, pe care dialectologul o consemnează cu simpatie și cu bucuria că ea există totuși.

2.3. Niciun moment însă această literatură nu a avut intenții de negare sau de autonomie față de limba și literatura română, căreia îi aparține și i s-a socotit mereu o prea modestă parte. Sînt convins că nu va fi trecut vreodată prin mintea vreunui bănățean să-și considere subdialectul limbă numai pentru că e mai bine individualizat între variantele teritoriale ale dacoromânei sau numai pentru că în el s-a încercat scrierea de literatură beletristică. Cum oare ar fi și posibil un astfel de gînd din partea acelora care – Ripenses Daci sive Valachi – după cum mărturisește la 1453 Flavio Biondo, „își proclamau ca o onoare și își afișau originea romană, pe care într-adins o făceau să se vadă din vorbirea lor"? Din partea acelora care, în **Palia de la Orăștie** (1582), foloseau, cu aceleași intenții, ce nu lasă loc îndoielii, forma *român* în loc de *rumân*? Dintre aceștia s-au ridicat cercetători de seamă ai limbii române, de la Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga, Damaschin Bojîncă, Eftimie Murgu (cu o prefigurare, la 1830, a teoriei circulației cuvintelor) pînă la Iosif Popovici, Emil Petrovici, Ioan Pătruț și alții. Pe de altă parte, fără a fi piscuri, valorile literare ale Banatului – Ioan Popovici Bănățeanu, Mihail Gașpar, Virgil Birou, Anișoara Odeanu și ceilalți – au scris într-o aleasă limbă literară românească.

3.1. Am evocat, foarte sumar, literatura în grai bănățean și statutul ei față de literatura în limba literară, pentru că le-am socotit un exemplu de cuminţenie (în sensul prim al cuvîntului), de înțelepciune, dar și de libertate și simț al măsurii. Ceea ce nu se poate spune despre o reacție inversă, contrară evidenței adevărului științific și istoric, cu atît mai tristă și surprinzătoare cu cît se încearcă a fi impusă, de astă dată, chiar de unii români, în spațiul de dincolo de Prut al unității latine orientale. A proclama ca entitate aparte o limbă moldovenească e nu numai anacronic – mai înainte o făceau alții, străini, care, sfidător, nici măcar nu se osteneau să-și ascundă interesele și procedeele împlinirii lor –, ci și pernicios. Cum a putut oare reveni o asemenea idee, fie și la o minoritate, acolo unde libertatea a început tocmai prin „limba noastră cea română"? Să fi fost zadarnice strădaniile oamenilor de știință, de litere, ale intelectualilor de acolo de a diminua urmările unei mistificări impuse și de a menține, subtil și înțelept, conștiința apartenenței firești la limba și cultura românească? E cel puțin o imprudență să ignori și să irosești, acum, argumente capitale ale unui statut istoric firesc, ale unui adevăr limpede, ce trebuie reafirmat cu tărie.

3.2. Căci, la urma urmelor, care va fi fiind limba care trebuie să se numească moldovenească? Oare cea literară, de care se servesc, în cel mai firesc chip, scriitori, oameni de știință, de artă și de cultură, intelectuali și oameni simpli, aceea în care au scris Hasdeu, Negruzzi, Eminescu, Creangă și în care scriu Leonida Lari, Grigore Vieru și Ion Druță? Nimeni nu a văzut deosebiri semnificative între varianta supradialectală și normată de la Chișinău și cea din România. Dacă ele vor fi existînd totuși, vor fi fiind atunci clasicii amintiți „ambivalenți", așa cum, tot retoric, se întreba cu mai mulți ani în urmă și Carlo Tagliavini? Și cine își va lua imposibila și absurda răspundere să-i... traducă, așa cum, iresponsabil, încercase odată cineva cu Sadoveanu, stîrnindu-i mînia?

Sau vor fi fiind apreciate ca limbă moldovenească graiurile din Basarabia? Dar acestora specialiștii nu le acordă nici măcar statutul de subdialect al dacoromânei, aceleași fiindu-le particularitățile generale – fonetice, morfologice și lexicale – cu cele ale graiurilor de dincoace de Prut. Ba mai mult, se leagă firesc aceste graiuri și cu alte unități dialectale dacoromânești, între ele și cu graiurile bănățene de la extremitatea vestică a românei, explicația – foarte la îndemînă – fiind originea și structura lor comună, apartenența la aceeași limbă. Pe de altă parte (fără ca, bineînțeles, aceasta să fie un reproș), basarabenii nici nu au încercat măcar – inocent, pitoresc și colorat, asemeni bănățenilor – să creeze o literatură dialectală.

Oricum am lua-o, așadar, tot în limba română ne aflăm... Dar dacă, fie literare, fie dialectale, realitățile lingvistice de la est de Prut sînt aceleași cu cele de la vestul lui, care va fi fiind atunci îndreptățirea să facem distincții artificiale? Cui folosesc ele? Iar a stărui în greșeală nu e deloc înțelept...

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 76-79

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 noiembrie 1994

Vasile MELNIC

GRAIURILE ŞI UNITATEA LIMBII ROMÂNE

La diferite congrese, sesiuni și simpozioane științifice se discută mult problema unității și varietății limbii române, avîndu-se în vedere limba română actuală și limba română istorică.

Termenul *limba română actuală* are în vedere limba română din Dacia sau, cum i se mai zice, *dacoromâna.* Dacoromâna este unul din cele 4 dialecte provenite din străromână, celelalte 3 fiind aromâna, istroromâna și meglenoromâna, dar unii lingviști n-au acceptat pînă nu demult unitatea acestor dialecte, susținînd că latina orientală (dunăreană) s-a transformat în cinci limbi distincte: *dacoromâna, istroromâna, aromâna, meglenoromâna* și așa-zisa *„limbă moldovenească”*. Desigur, prin aceasta se urmărea legalizarea „științifică” a nou-createi *„linghi moldovnești”.* Or, se știe că aceste 4 ipostaze formează împreună limba română comună. Unitatea dată este susținută și de numele etnic: toți românii din nordul și sudul Dunării se consideră români și nu albanezi sau greci.

Deși formează o unitate de limbă, între dialectele străromânei există și diferențe evidente, semnalate de cercetătorii lor.

Dar dacoromâna se caracterizează și ea prin varietatea internă, divizîndu-se în mai multe subdialecte și graiuri.

Specialiștii (S. Pușcariu, Sever Pop, R. Todoran, B. Cazacu, I. Gheție, G. Ivănescu și alții) au stabilit că la ora actuală putem vorbi de următoarele graiuri ale dacoromânei.

1. *Graiul muntenesc:* Muntenia, Dobrogea, Oltenia de est, sudul Moldovei, partea de sud-est a Transilvaniei;

2. *Graiul moldovenesc:* Moldova, Basarabia și pînă dincolo de Nistru, regiunea Kirovograd, regiunea Nikolaev, Bucovina, partea de nord a Transilvaniei;

3. *Graiul bănățean:* Banat, vestul Olteniei și Transilvaniei, județele Hunedoara și Arad;

4. *Graiul crișean:* Crișana, zona celor trei Crișuri;

5. *Graiul maramureșean:* Maramureș, partea cea mai nordică a vestului Transilvaniei.

Dialectologii niciodată n-au vorbit de un grai „transilvănean”, „dobrogean” sau „basarabean”. Graiul vorbit în Basarabia s-a identificat totdeauna cu graiul moldovenesc.

Pe baza materialelor și studiilor de geografie lingvistică și dialectologie, dialectologii din Republica Moldova au stabilit că pe teritoriul republicii există 4 grupuri de graiuri, inclusiv cele insulare:

1. *Grupul de graiuri centrale* (raioanele centrale și aproape întreg teritoriul Republicii Moldova);

2. *Grupul de graiuri de sud-vest* (raioanele Vulcănești, Cahul);

3. *Grupul de graiuri de nord-est* (raioanele Rîbnița, Camenca);

4. *Grupul de graiuri de nord-vest* (raioanele Briceni, Dondușeni, Edineț).

Dar hotarele administrative actuale nu coincid cu granițele unității lingvistice, care sînt fluctuante. Între unitățile teritoriale apar zone de tranziție, în care se folosesc fenomene și forme fonetice, morfologice și lexicale paralele. Deci ariile de răspîndire a fenomenelor lingvistice din aceste grupuri de graiuri nu sînt izolate unele de altele, ci se întrepătrund în cadrul subdialectului moldovenesc. Firește, fiecare grup de graiuri se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice și lexicale.

De exemplu, graiurile centrale includ așa particularități cum sînt: vocalele anterioare accentuate *e* și *i* precedate de *s, z, ț* devin *ă, î, a: s**ă**mn, dz**ă**r, ț**ă**ji, ț**î**n, z**a**mî, j**ă**li, sluj**ă**sc.* Consoanele labiale *p, b, v, f, m* sînt palatalizate în stadiul *chi, ghi, ji, ni: chiept, ghini, jis* ș.a. Dintre particularitățile morfologice evidențiem următoarele: substantivele de tipul *morar, sîmbur* nu fac opoziție cu pluralul lor: *morari – morari, sîmburi – sîmburi;* aici se folosesc formele pleonastice ale pronumelor: *ne-a da-ni, va da-vî.*

În graiurile de sud-vest vocalele anterioare accentuate *e* și *i* precedate de *s, z, ț* se păstrează: *s**e**mn, z**e**r, ț**e**vi, s**e**ară, z**e**amă, ș**e**z, ș**e**rpi, z**e**stre, tuș**e**sc* etc. Aici e în uz diftongul *îi: c**îi**ni, p**îi**ne;* vocala *î* în poziție inițială se pronunță *i* și *u: **i**ntru, **u**mplu.* Consoanele labiale *v, f, m* se manifestă în fazele palatalizate: *h (h" in), ghi (ghițăl, ghis), j (jițăl, jis)* și *i (is).* În uz sînt și pronumele personale: *ea, ei, mea;* pronumele demonstrative: *ăsta, ăla, aia, ăia, ălia;* sînt atestate formele verbale: *(eu) au**z**, vă**z**, (eu) ții;* formele paroxitone ale verbului *mergem, făcim;* imperfectul arhaic: *dedem, stetem* etc. Dintre particularitățile lexicale menționăm: *but* „bunel", *diavur* „vornicel", *peșchir* „ștergar", *frenchi* „pătlăgele roșii", *dierchec* „vițel" etc.

Grupul de graiuri de nord-vest păstrează vocala *a* din mediala *ă: păduri, batrîn;* vocala posterioară *o* se rostește *uoa: nuoauî, ruoauî, pluoauî* etc; vocala *a* se păstrează la verbele de conjugarea I, pers. I plural: *noi lucram* (în loc de *lucrăm), noi stam*, *dam* (în loc de *stăm, dăm);* consoanele labiale *p, b, v, f* se palatalizează: f – *ț'ept, d'ini* (și *ghini), ghis, gis, ș'erbi, giug;* pronumele posesive: a *meia, a tăia;* forme perifrastice de mai mult ca perfect: *l-o fost adus; l-o fost găsit.*

Grupul de graiuri de nord-est: *ă* trece la *a: păduri, batrîn, lucram,* ca și în graiurile de nord-vest: *a* trece în *ă: căr, ăr;* consoanele labiale *p, b, v, f* trec la *t', d', z', s': ț'ept, d'in'i, z'in, s'in, s'ins'i, s'japî.* Aici și verbul *a veni* la pers. I și a II-a *(eu) vin* are forma *(eu) zin, (tu) zii (vii);* fricativa *s* e redată prin *ș*: *șî mărg.* Consoanele *n* și p (la indicativ prezent) trec la *u: (eu) pué, spué, mîé, rîmîé, tîé.* Dintre particularitățile lexicale evidențiem: *anină („nisip"), chitoroazi, s'iolan („carne"), șfartî* (*„cană"), vornic* etc.

Dar particularitățile dialectale menționate în toate grupurile de graiuri nu împiedică înțelegerea românilor moldoveni între ei.

Graiul moldovenesc își realizează funcția comunicativă limitată, în viata de toate zilele, mai ales la sate, în procesul vorbirii nenormate, adică fără a ține cont de normele literare.

Materialele dialectale colectate confirmă faptul că particularitățile de limbă indicate mai sus nu se opresc la Prut, ci se folosesc și în celelalte graiuri dacoromânești. Acest lucru este stabilit de datele atlaselor lingvistice regionale ale Munteniei, Maramureșului, Transilvaniei, Olteniei, Moldovei, Bucovinei. Prin urmare, glotonimul *(grai) „moldovenesc”* poate fi aplicat numai varietății dialectale care se vorbește în Republica Moldova și în Moldova dintre Prut și Carpați și numai în cazul cînd se caută a releva particularitățile specifice fonetice, morfologice și lexicale – trăsături care, de altfel, se întîlnesc și în graiurile muntenești, maramureșene, bucovinene, bănățene etc. Deci graiul moldovenesc, utilizat în această zonă, nu este altceva decît vorbirea populară orală și nicidecum literară scrisă, exemplară (după E. Coșeriu). Limba de cultură a romanității orientale poartă denumirea generică de limbă literară română.

Atlasele lingvistice regionale indicate mai sus, volumele de texte dialectale (Muntenia, Moldova și Bucovina, Oltenia, Republica Moldova etc.), publicate ca supliment la atlasele menționate, studiile și monografiile apărute în ultimii zece ani ne demonstrează cu prisosință că există, indiferent de dorința sau voința cuiva, o unitate a graiurilor dacoromânești și deci o unitate de limbă. Acest lucru este confirmat de fapte concrete.

De exemplu, verbele de tipul a *cînta, a lucra* la persoana a III-a singular și plural imperfect, modul indicativ în aproape tot arealul dacoromân (a se consulta **ALR,** harta 1971) nu se deosebesc: *(el, ei) cînta, lucra* (în loc de *ei cîntau, lucrau).* Variantele literare *cîntau, lucrau* sînt fixate numai în unele localități din Muntenia, Banat, Oltenia și în graiurile moldovenești din sud-vestul Republicii Moldova (Giurgiulești, Slobozia Mare; Anadol, Cartai, raionul Reni ș.a.). In graiurile menționate și la istroromâni au fost atestate și deziotacizarea unor verbe de tipul *văd – văz, aud – auz,* variante vechi de limbă, întîlnite în cărțile bisericești și în documentele vechi **(ALR,** hărțile 1911, 1950).

Din **Texte dialectale. Muntenia,** vol. I, 1973 am depistat zeci și sute de cuvinte identice cu cele din Moldova: *mireasă, lăutari, cununie, prosop, nun, nună, socru, soacră, colaci, pomană, lumînări, tămîie, clacă, meliță, melițăm, fuior, caier, urzăște, toarce, să țasă, pîrloagă, țarină, spic, samurastră, stog, podină, țăpoi, butuc, teasc, cep, vrană, topilă, slobozitor, turmă, staniște, strecătoare, gălbează (la oi), stup* etc.

O dovadă grăitoare că limba română a fost și este unica pe teritoriul romanic oriental ne-o prezintă terminologia agricolă, care, în cea mai mare parte, a rămas și astăzi cea moștenită de la romani: *arătură, sămînță, nutreț, pîine, grîu, secară, pășune, pom, cînepă, orz, varză, ceapă* etc. Această gamă lingvistică a termenilor agricoli constituie un element documentar care atestă neîntrerupta continuitate și unitate pe teritoriul dacoromân a unei singure limbi – româna.

La formarea limbii române literare au participat toate graiurile dacoromânești și toți scriitorii noștri clasici și contemporani: Eminescu, Creangă, Alecsandri, Heliade Rădulescu, Negruzzi, Sadoveanu, Rebreanu, Goga, Coșbuc, Arghezi,

Preda etc. Prin urmare, limba română este comună pentru toți românii de pretutindeni.

Obstacolele de ordin geografic (fluviile, munții, dealurile) nu i-au împiedicat pe români să comunice unii cu alții. „Munții – menționa lingvistul german, profesorul G. Weigand, primul anchetator pe teren al graiurilor românești – nu i-au împiedicat pe români să comunice unii cu alții, deși pe crestele lor înalte trecea granița care despărțea în curs de veacuri pe transilvăneni de munteni, moldoveni, bănățeni".

Dar apare întrebarea: care aspect al limbii (în cazul nostru – al românei) trebuie utilizat și cultivat: limba literară sau varianta folosită în graiuri?

Materialele **Atlasului lingvistic moldovenesc (ALM),** studiile în domeniul dialectologiei, textele dialectale publicate ne permit să afirmăm că informatorii anchetați, oamenii simpli își dau bine seama de faptul că, în afara limbii vorbite în satele lor, există și o altă limbă, care e cultă, delicată, frumoasă, e limba cărții, adică e limba literară. Această convingere ei o exprimă printr-o serie de comentarii de tipul: „domnii, intelectualii spun *obosit,* noi – *trudit*"; „aiști învățați zic pe politeță, *bunic, bunel, bunică,* că-i mai frumos, noi – *tătucî, mîcî*"; „care știu carte spun *mamî vitregî,* noi – *mamî de-a doilea*"; „mai delicat se spune *femeie gravidă,* da *femeie groasă* îi cuvînt urît"; „mai frumos îi o *născut,* da noi spunem o *făcut,* da-i urît"; „doctorii, învățătorii spun *ficat,* da noi, țăranii, – *mairî, maiurî*".

Informatorii **ALM** și-au exprimat opinia sinceră că doresc ca odraslele lor să învețe și să vorbească o limbă ca în carte, o limbă frumoasă și delicată, nu „ca noi, bătrînii". Acesta este adevărul despre atitudinea pozitivă față de limba literară, față de limba cărții, a școlii, a culturii, a științei, față de limba clasicilor noștri. Și această „limbă a vechilor cazanii" are un nume unic – limba română.

Din cele relatate putem formula o singură concluzie: literatura de specialitate (atlasele lingvistice, textele dialectale, studiile și monografiile publicate) prezintă un tablou veridic al particularităților dialectale – fonetice, morfologice, lexicale, din care se vede o comunitate a tuturor graiurilor dacoromânești.

Hotarul politic nu corespunde cu cel etnic. Avem aceleași fenomene de limbă, aceleași tradiții și datini, adică sîntem români și vorbim românește.

Graiurile dacoromâne formează o unitate lingvistică recunoscută de știință, după cum este evidentă și unitatea limbii literare române. Și e un lucru firesc ca, fiind cetățean al Republicii Moldova, să te consideri moldovean, să vorbești graiul mamei, graiul moldovenesc, local, după cum bănățeanul se consideră locuitor al Banatului. Toți însă avem o limbă literară comună. Românul din Banat, din Moldova sau din oricare altă parte e român, după cum rusul din Siberia, Pomoria sau de pe Amur este rus, și nu siberian, pomor sau amurean.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 49-53

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chișinău, 20-21 iulie 1995

III. ROMÂNA – DENUMIRE TRADIȚIONALĂ A LIMBII MOLDOVENILOR

Alexandru NICULESCU

ROMANITATE – ROMÂNITATE

I. ROMANITATEA

1. Asumîndu-ne, în cele ce urmează, riscul de a surprinde pe cei care studiază istoria limbii române în cadrul latinității Imperiului Romei, credem că româna își începe propria evoluție abia după ce imperiul se divide (395). Începînd din sec. IV-V, Dacia – sau, mai precis, ceea ce rămăsese din Dacia Traiană, după retragerea trupelor romane (terminată în 271) – intră în jurisdicția Imperiului Roman de Răsărit. Capitala acestui (nou) Imperiu devine, într-un fel, noua capitală romană (N. Iorga o socotea, cu dreptate, un substitut al Romei) a unui stat etnic și lingvistic variat, cu structuri social-culturale deosebite de cele ale Occidentului. În acest Imperiu Roman, în care apare distincția clară *romaïoï* (grecofoni) și *romanoï* (romanofoni), în contact cu populații autohtone traco-ilirice, scitice și grecești se găsesc comunități romanofone, pastorale sau agricole. Istoria Romei tîrzii notează faptul că, în aceste zone imperiale ale Orientului (chiar și în Dacia Traiană), există o diferență evidentă între, pe de o parte, așezările care purtau încă „solia Romei" (Nicopolis, Marcianopolis, municipiile din Dacia, Ulpia Traiană etc.) – pierzîndu-și treptat urbanitatea și însemnătatea – și, pe de altă parte, „diversitatea" popoarelor (și a culturii religioase) existente, stabil sau în mișcare, în aceste zone, după sec. IV-V (Bloch-Cousin, p. 291-292).

2. Această varietate etnico-lingvistică devine și mai complexă o dată cu invazia slavilor în aceste regiuni. Începînd de prin secolele VI-VII și pînă tîrziu, prin secolele IX-X, se revarsă valuri de slavi care întemeiază Statul Bulgar și se creștinează (864-865), extinzîndu-se la sudul, dar și la nordul Dunării, în regiunile romanizate. Conviețuirea lor cu populațiile romanofone, persistența probabilă și a unor comunități traco-ilirice, alături de cele grecofone, augmentează și complică aceste conglomerate sociale etnico-religioase, delimitînd romanitatea orientală, în cadrul Peninsulei Balcanice. În plus, trebuie subliniat faptul că slavii meridionali își întemeiau așezări stabile. Se poate vorbi, după invazia slavilor, de o *romanitate balcano-carpatică* (sau *balcano-danubiano-carpatică*), aceasta corespundea, în linii generale, spațiului care va deveni *românofon*. Izolarea de continuum-ul romanic occidental se face prin secolele VIII-IX, atunci cînd slavii se instalează în Dalmația (a se vedea N. Iorga, în „Revue historique du Sud-Est Européen", 7 (1930), p. 1-17) și întrerup căile de comunicare cu Italia centro-meridională.

3. În aceste circumstanțe, în Peninsula Balcanică sînt atestate (chiar de către cronicarii bizantini) *comunități pastorale romanofone* în permanentă mobilitate.

Ei sînt vlahii „cărvănari”, morlacii și aromânii păstori. Aceștia reușesc să ajungă, în lungile lor deplasări, și în zonele nord-dunărene dinspre Banat înspre Transilvania. Aici se găseau de bună seamă alte comunități dacoromane, stabile sau mobile, după cum erau agricultori de plaiuri montane (Sextil Pușcariu a făcut o astfel de ipoteză, verosimilă) sau păstori. Și aceștia din urmă erau, ca și ceilalți, tot pendulari, tot în transhumanță.

4. Acestea sînt condițiile în care se desfășoară procesul de constituire a unei limbi romanice care se numește română, la sudul și la nordul Dunării, din Balcani și din munții Muntenegrului pînă în Carpații septentrionali, pe un spațiu întins, fără „vatră”, după cum a arătat, cu intuiție științifică, Sextil Pușcariu, fără centre urbane, fără alt nume atestat decît acela de *român*. Nu este deloc exclus ca acest nume etnic – o folosire nominală a atributului latin *romanus* (cf. *civis romanus, populus romanus* etc.) – să fi fost utilizat abia mai tîrziu, odată cu migrările din interiorul spațiului românesc (în cadrul a ceea ce noi am numit „continuarea mobilă”)[1] și să se fi extins dinspre sud către nordul Dunării. În primul rînd, în Imperiul Roman de Răsărit, *romanus* devenea apelativul locuitorilor de limbă romanică; apoi a putut deveni numele etnic al tuturor vorbitorilor acestei limbi. Românii din Imperiul Bizantin (*romanoï*) vorbeau românește atît la sudul, cît și la nordul Dunării.

Aceste fenomene ar fi putut avea loc în sec. VIII-IX.

5. Iată de ce, atunci cînd examinăm romanitatea care a generat limba română, trebuie să avem în vedere nu numai calitatea latinei aduse în Dacia Romană (care, după cum am arătat în **Individualitatea limbii române...**, II, p. 12-15, avea un statut sociocultural vulgar, colocvial, dezlegat de cultură, și prea puțin cultivat prin școală), dar și dezvoltarea ei într-un mediu lingvistic eterogen, non-latin. I. Fischer, în lucrarea **Latina dunăreană**, a confirmat lipsa unei culturi școlare medii sau superioare în Dacia Traiană. În fond, pătrunderea hazardată a latinilor în estul ultradanubian al Europei, printre triburile dacice, într-o zonă etnico-lingvistică atît de eterogenă – ba chiar periculoasă pentru cei ce se aventurau într-acolo – avea mai mult motivări economice (criza de aur a imperiului!) decît dorințe de expansiune (și cu atît mai puțin culturale). Bază a romanității orientale a rămas întotdeauna sudul Dunării, în cele două Moesiae și în Thracia (unde, de altfel, așa cum a arătat H. Mihăescu, **La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe**, inscripțiile romane abundă). în Dacia Romană și în Scythia Minor (Dobrogea) inscripțiile romane apar de asemenea în număr mare – dovedind, astfel, extinderea temporară spre nord, dincolo de Dunăre, a imperiului, nimic mai mult.

Dar toate aceste constatări nu reușesc a explica desfășurarea largă a romanității românești, care întrece cu mult limitele latinității. De aceea, pentru a explica limba română, trebuie să ne adresăm mai degrabă epocii post-latine, atunci cînd romanitatea evolua într-o ambianță profund non-romanică. După cum spunea Matteo Bartoli, româna se deosebește de celelalte limbi romanice mai ales prin fenomene lingvistice ulterioare latinității, chiar tîrzii.

6. A lua în considerare aportul non-latin în constituirea limbii noastre apare ca o necesitate metodologică a romanistului. Dintre contactele romanității românești cu limbile non-romanice cel mai important rămîne contactul cu slavii.

Examinarea atentă a structurii limbii române arată – după părerea noastră – că se poate vorbi de o adevărată, nouă variantă romanică nu înainte de sec. VIII-IX, altfel spus, numai după venirea slavilor (sec. VI-VIII) pe teritoriile fostei Dacii, în cele două Moesiae, în Peninsula Balcanică, adică la nordul și la sudul Dunării. Coexistența („simbioza") slavo-română, faptul că slavii au învățat daco-romana, iar romanofonii au adoptat structuri fonetice, fonologice și sintactice ale limbii slavilor – toate acestea au dus, după cum susținea O. Densusianu, la constituirea unei limbi romanice *sui-generis* – limba română. Slavii au adus în romanica românească structuri gramaticale, sensuri și conotații semantice pe care celelalte limbi romanice nu le au. Nu trebuie să diminuăm însemnătatea contribuției slave la constituirea limbii romanice ce devenea limba română! Slaviștii români Ion Bogdan, I. Pătruț, dar, mai ales, E. Seidel, Emil Petrovici au avut, de mai multe ori, percepții lingvistice juste, care au dus la definirea, dar și la delimitarea contribuției slave la constituirea limbii române.

7. Ce au adus slavii în structurile limbii române? Întrebarea s-a pus în repetate rînduri și răspunsurile au fost diferite. O anume atitudine antislavă motivată printr-un neînțeles orgoliu de a fi *Romanus* „pur" (se observă aceeași atitudine în Italia de nord-est, la friulani și la refugiații din Dalmația italiană) apare, adeseori, în istoria culturii românești, mai ales în regiuni limitrofe (Transilvania, Basarabia, Bucovina, Banat), mai puțin însă în ceea ce am putea numi „Moldo-Valahia", Vechiul Regat. Școala Ardeleană și Biserica greco-catolică, precum și tradiția culturală prolatină, filoromanică, dar și un sentiment de *apărare* a propriei identități etnice – toate laolaltă au întunecat seninătatea cercetărilor. De cealaltă parte, au existat totdeauna tendințe de a exagera influența slavă, ceea ce, ținînd seama de circumstanțele politice, diminua adeseori credibilitatea rezultatelor obținute. E. Petrovici a fost o victimă a acestor considerații politice care obnubilau valoarea cercetărilor sale deosebit de importante. Infr-o bună măsură, și Eugen Seidel...

Examenul *sine ira et studio* al contactelor slavo-române își așteaptă încă cercetătorii obiectivi. Ultimul care se ocupă de aceste probleme este G. Ivănescu (v. **Bibliografia**, p. 271-281); el consideră că „influența slavă asupra limbii române s-a produs mai ales după anul 800" (p. 271), adică din sec. IX. Către această perioadă conduceau și concluziile cercetărilor lui I. Pătruț.

Am încercat și noi (**Individualitatea limbii române...**, I, p. 141-142) să determinăm ceea ce limba română datorează contribuției non-latine, în primul rînd, slave. În această direcție, am căutat să procedăm nu cantitativ, ci calitativ. Dincolo de enumerarea, simplă, a faptelor de limbă – precum vocativul în *-o*, numeralul cardinal, termenul *sută* etc., există fenomene generale de sistem și de mentalitate (calcurile) care ne obligă a admite că româna este o limbă romanică trecută printr-un intermediar lingvistic (mai tîrziu, chiar cultural) slav. La

acest filtru slav trebuie însă adăugate elementele de origine balcanică – non-latină – pe care le menţionează Al. Rosetti (**Istoria limbii române**, ed. III, 1986) în cadrul *Sprachbund*-ului balcanic (**Uniunea lingvistică balcanică**, p. 225 și urm.). O serie de cercetători străini luaţi în considerare de autor (M. A. Gabinski, W. Giese, V. Skalička), alături de care trebuie să-i menţionăm pe cei „clasici" (azi aproape uitaţi!), Sandfeld, Skok, Bartoli, N. Jokl, E. Çabej și, mai ales, pe cei români (I. I. Russu, Cicerone Poghirc și Grigore Brâncuș), au studiat acest interesant fenomen al *imersiunii* unei limbi romanice într-un mediu lingvistic non-latin, slav și balcanic. Româna este un unic exemplu în cîmpul romanic!

8. Cine poate, bunăoară, contesta faptul că flexiunea nominală în română are două caracteristici: 1. conservarea a două cazuri, la declinarea feminină (*casă – case, vulpe – vulpi*) și 2. confuzia genitivului cu dativul – care nu se pot explica prin latină? Celelalte limbi romanice au pierdut declinarea sintetică (franceza, în sec. XIII, în cu totul alte împrejurări), iar dativul este cel care a înlocuit, de obicei, genitivul posesiv. Pe de altă parte, putem să nu apropiem această constatare de faptul că bulgara, limbă slavă, sub presiunea structurilor romanice subiacente, și-a pierdut declinarea complicată, originară, asemenea limbilor romanice? Dispariţia paradigmei numeralului latin și înlocuirea lui cu formaţii *ad-hoc*, noi (*unsprezece, douăzeci, douăzeci și doi* etc.), poate să nu fie pusă în legătură cu influenţa slavă, așa cum au susţinut majoritatea lingviștilor noștri, la care putem adăuga și paralelismele albaneze amintite de Brâncuș (1995, p. 94-96). Concluziile lor sînt însă diferite: numeralul românesc are structuri (și forme) concordante și cu sistemul slav, și cu cel albanez, ceea ce ar putea duce și la concluzia că procedeele de formare prin adiţiune, dacă apar și în albaneză, ar putea avea originea chiar în latina balcanică (v. și Rosetti, 1986, p. 279-280). Dar la o posibilă influenţă slavă asupra albanezei, care se manifestă după secolul al X-lea, nu s-a gîndit încă vreun cercetător? Tot astfel, existenţa persistentă a unui caz vocativ (nu numai în *-o*, ci și la masculine, *-e*, *-u/e*, și chiar la plural) nu trebuie apropiată de vocativul ce apare în limbile slave? Nu trebuie însă uitat că un caz vocativ există și în declinarea albaneză (cf. **Individualitatea limbii române...**, I, p. 25-29). Tot astfel se poate menţine genul zis „neutru": și acesta există ca o categorie aparte în limbile slave, dar... și în albaneză. Este adevărat, neutrele slave au trecut la feminine, în română, datorită trecerii *-o* > *-ă* (sl. *greblo* > rom. *greblă* etc.), în timp ce albaneza are, uneori, chiar desinenţe asemănătoare celor din română (pl. neutru *-e*). Dar a avea o a treia clasă nominală este un fapt de mentalitate lingvistică pe care nu trebuie să-l ignorăm. De aceeași natură este prezenţa unei conjuncţii-adverb care dovedește că sintaxa și semantica adversităţii, în română, se aseamănă cu cele din greacă și slavă (conjuncţia copulativ-adversativă *iar* (v. **Individualitatea limbii române...**, I, p. 100-106). Tot astfel trebuie considerată dubla întrebuinţare semantică a lat. *super,* în limba română, în care prepoziţia are sensuri explicabile prin v. sl. *na(d),* 1. /„superpoziţie"/, 2. /„direcţie"/ (după cum am arătat în **Individualitatea limbii române...**, I, p. 125-140). Și în acest caz, există paralele în greacă și chiar, foarte rar, în albaneză (v. id., în special, p. 133-134). Exemplele pot continua. Apariţia reflexivului la unele verbe active din latină (a *se ruga,*

a se juca) este altă dovadă de trecere a latinei printr-o *structura mentis* slavă. În sintaxă, mai ales în limba literară, dativul adnominaI *(nepot babei, Domn Țării Moldovei)* și distincția pronominală posesivă *său / lui;* asemenea construcții existente și în latină, dar pierdute ulterior în romanitatea occidentală, nu ar fi putut dăinui, dacă ele nu ar fi existat și în limbile slave (mai ales în slavonă).

La toate acestea pot fi alăturate contribuțiile importante ale lui Emil Petrovici privind caracteristicile sistemului fonetic și fonologic ale românei: iodizarea vocalelor palatale *e-*, *i-* apărută, probabil, după separația aromânei de dacoromână), labializarea detentei dentale înainte de *o (t”ot)*, alternanțele fonomorfologice ale consonantismului *(d/dz, z/ž* etc.), precum și existența unei corelații de timbru care a creat seria formelor de plural terminate în consoană palatalizată *(moș / moși, frumos / frumoși, pom / pomi* etc.), ceea ce dă limbii române o dificultate fonetică în plus *(lupi, frați* etc.): consoanele palatalizate. Eugen Seidel (v. **Bibliografia**) a adăugat – poate, cu prea mare îngăduință – și alte fapte sintactice explicabile prin slavă. Despre lexicul de origine slavă s-a scris îndeajuns.

Toate acestea, indiferent de perioada istorică în care au apărut, individualizează limba română printre celelalte limbi romanice.

9. În același timp însă, nu putem să nu constatăm că o parte dintre aceste caracteristici apăreau și în latina denumită clasică, înainte de a dispărea din latina vorbită, limba simplificată, „vulgară”, care a stat la baza limbilor romanice. Există fenomene lingvistice care apar deopotrivă în latină, dar și în limbile non-latine înconjurătoare și, îndeosebi, în limbile slave. Am făcut această constatare în concluziile expuse în **Individualitatea limbii române...**, I, p.141-142.

Contactul cu limbile balcanice și cu limba slavilor a făcut să se conserve, în romanica ce devenea limbă română, elemente și structuri latine arhaice, pe care celelalte limbi romanice, continuatoare ale latinei „vulgare”, le-au abandonat. Româna conserva declinarea latină, distincția *suus / ejus,* vocativul în *-e (lupei),* dativul adnominal, dativul pronumelui personal în funcție posesivă *(casa-mi),* „supinul” (participiul trecut-substantiv) etc. – toate existente în latina literară, dar și în limbile slave. Aceasta înseamnă că, uneori, limba română a avut forța – intrinsecă – de a face din asimilarea unor elemente non-latine, „străine”, o modalitate de întărire a structurii ei latine! Absorbind, integrînd elemente slave, romanitatea românească își mărea puterea de conservare a... latinității!

Oricît ar părea de paradoxală o asemenea constatare, ea are o explicație destul de simplă: aceste identități structurale sînt dovada că, învățînd limba romanică a autohtonilor, vorbitorii non-latini, mai ales slavi, au păstrat și au întărit, în romanica rezultată (folosită de ei), trăsături caracteristice ale propriei lor limbi. Altfel spus, așa cum se știe, slavii au învățat limba romanică, transformînd-o în limba română.

Limba română şi-a conservat romanitatea şi prin contribuţii non-romanice!

10. Ajungem, astfel, la o concluzie deosebit de însemnată, forţa principală a limbii române constă în capacitatea ei de asimilare (integrare) a elementelor străine, non-latine[2]. Această *qualité-maîtresse* a limbii române este evidentă de-a lungul întregii ei istorii: elementele autohtone traco-dacice – şi ilirice – zise de „substrat”, elementele balcanice lexicale greco-bizantine, turceşti, lexicul religios greco-slavon, contactele permanente cu limbile slave şi cu limba maghiară în regiunile de graniţă ale spaţiului lingvistic românesc au fost supuse, prin contact, integral, structurilor gramaticale şi fonetice latino-romanice. Bineînţeles însă, în deplină libertate de alegere, astfel încît, pînă astăzi, există comunităţi lingvistice aloglote care îşi păstrează încă limba nativă.

II. ROMÂNITATEA

11. În aceste condiţii trebuie să înţelegem şi să analizăm limba română! Izolarea ei de limbile romanice occidentale, integrarea ei în spaţiul cultural lingvistic oriental, bizantino-slav, permeabilitatea ei lexicală care a dat posibilitate pătrunderii unui mare număr de elemente străine, non-latine, nu au împiedicat păstrarea structurilor romanice de origine latină, ba chiar au accentuat un sistem gramatical conservator. Dar principală a fost capacitatea ei asimilatorie. Altfel spus, românizarea elementelor aloglote. Aceasta s-a manifestat atît în domeniul strict al limbii care se extinde prin migraţii, de-a lungul secolelor, dincolo de zonele romanizate ale Daciei, departe spre est şi nord, cît şi în interiorul comunităţii româneşti (mai ales dacoromâneşti). Contactul cu limba română, în spaţiul lingvistic daco-românesc, în interiorul graniţelor de stat şi dincolo, mult dincolo de ele, a dus la utilizarea limbii române de către comunităţi lingvistice alogene: o bună parte dintre vorbitorii germani din Banat, Transilvania sau din Bucovina, comunitatea turcească, cea bulgară, cea sîrbească, cea slovacă, ceangăii din Moldova, găgăuzii, polonezii, chiar şi ucrainenii şi ruşii – s-au adaptat, fără presiune de vreun fel, la utilizarea limbii române. În acest fel, peste teritorii unde Imperiul Roman nu s-a extins vreodată, mai ales în nordul şi răsăritul României, se vorbeşte limba română. Dar nu limba latină adusă de colonii latini ai lui Traian, ci limba transmisă şi răspîndită de migraţii româneşti şi de transhumanţă pe un spaţiu care depăşeşte cu mult, foarte mult, frontierele strîmte ale Daciei Traiane şi ale romanizării imperiale. Absorbţia elementelor străine, asimilarea / integrarea lor şi transmiterea limbii române, ca o *lingua franca*, la comunităţi lingvistice non-latine, din jurul nostru, au dat limbii române o forţă exemplară. Romanizarea a fost urmată de românizare. Sau, ca să-l parafrazăm pe Miron Costin, după descălecatul dintîi al lui Traian, a urmat descălecatul de-al doilea, şi mai însemnat decît cel dintîi. Limba română a continuat în zone noi, neatinse de romanizare, opera de extindere a ariei romanice a Europei. Nu a „latinităţii”, ci a romanităţii româneşti în expansiune! Românii au adăugat unei *România antiqua*, restrînse, o largă *România nová*[3], în teritoriile dimprejurul zonei existenţei lor.

12. Limba română a constituit, astfel, de-a lungul veacurilor, la nord și la sud de Dunăre pînă în Peninsula Balcanică, un rezervor de romanitate, unicul în Europa de sud-est. Al. Rosetti o considera *lingua franca* a acestor regiuni. Matteo Bartoli vorbea despre o *spiccata individualita* a limbii române. Noi credem că limba română este, mai ales, o *lengua puente* o „punte" între romanitate și nonromanitate în răsăritul Europei în aceste circumstanțe, prin romanitate, limba noastră a menținut, a cultivat și a extins limba urmașă a Romei... Meritînd, de bună seamă, a fi considerată *floare de latinitate*, așa cum o proclamă, cu ardoare, frații noștri români din Basarabia, în cîntecele lor...

NOTE

[1] *La continuité „mobile" du roumain // Actes du XVIII-e Congrès de Linguistique et de Philologie Romane,* I (Trier, 1986), Tübingen, 1992, p. 86-104; trad. rom. N. Mocanu, în „Apostrof", IV (1993), 7-8, p. 25-27.

[2] Iorgu Iordan, în raportul la al XII-lea Congres de Lingvistică și Filologie Romanică afirmă că *latinitatea orientală a avut de luptat cu elemente aloglotice* pentru a deveni limbă română.

[3] Termenii aparțin lui Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, trad. rom.

BIBLIOGRAFIE

1. Matteo Bartoli, *La spiccata individualita della lingua romena // Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945.

2. Raymond Bloch, Jean Cousin, *Roma și destinul ei*, trad. rom. Slușanski Barbu și Leu, București, 1985.

3. Grigore Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bibliotheca Thracologica, VIII, București, 1995.

4. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901.

5. Florica Dimitrescu ș.a., *Istoria limbii române*, București, 1978.

6. I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985.

7. Iorgu Iordan, *Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică // Actele celui de-al Xll-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică,* I, București, 1970, p. 67-70.

8. Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

9. Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974.

10. F. Lot, *„Á quelle époque a-t-on cessé de parler latin?"* // „Buletin Du Cange", Paris, VI (1930).

11. Haralambie Mihăescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, București, 1978 (v. acum, *La românite orientale*, București, 1993).

12. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice // Contribuții gramaticale*, vol. I, 1965; II, București, 1975.

13. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974.

14. Emil Petrovici, *Influența slavă asupra fonemelor limbii române*, București, 1956.

15. Sextil Pușcariu, *Limba română. Privire generală*, vol. I; ed. II, București, 1976, vol. II, București, 1958.

16. Sextil Pușcariu, *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-Bucarest, 1937.
17. Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, ed. Ilie Dan, București, 1974.
18. Lorenzo Renzi, *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna, 1985.
19. Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, ed. III, București, 1986.
20. Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1948.
21. Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, ed. rom. Al. Niculescu, București, 1977.

„Limba Română", nr. 6 (25), 1995, p. 31-36

Rajmund PIOTROWSKI

O LIMBĂ CU DOUĂ DENUMIRI?

După părerea mea, discuția legată de formularea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova cu privire la denumirea corectă a limbii folosite în Moldova are trei aspecte:

1) aspectul științific, mai exact, istorico-lingvistic;
2) aspectul politico-cultural;
3) aspectul economico-pragmatic.

În ceea ce privește primul aspect, noi, lingviștii, sîntem cu toții de acord că limbajul, vorbirea fiecărui popor se prezintă minimum sub două forme: *primo,* cea a limbii vorbite, nereglementate, dialectale, și, *secundo,* cea a limbii literare, care e forma unei norme superioare a acestei limbi comune.

Norma aceasta se numește limbă standard, ea servește drept limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor, prin manuale, publicații, presă etc.

Academicienii Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan au demonstrat în mod convingător că fenomenul lingvistic pe care îl marcăm prin glotonimul (expresia) „limba moldovenească" sau, mai exact, „graiul moldovenesc" este forma vorbită a idiomului romanic de pe teritoriul Republicii Moldova.

A doua formă a acestui idiom este limba standard, care e identică – în ceea ce privește gramatica, vocabularul, alfabetul și ortografia – cu limba standard de la vest de Prut, adică limba română.

Din aceste motive nu putem confunda tipul de vorbire ierarhic subordonat – graiul moldovenesc – cu limba română literară ca tip de vorbire supraordonat, nu putem utiliza deci două sintagme – *limba moldovenească* și *limba română* – pentru marcarea unei singure noțiuni: una – *limba română* – pentru România și alta – *limba moldovenească* – pentru Republica Moldova.

Abordînd termenul *limba moldovenească,* ne-am îngădui să facem o paranteză, care nu se leagă propriu-zis de tema noastră. După cum știți, în Transnistria și în Ucraina învecinată limbajul moldovenesc se transformă, pas cu pas, într-un jargon mixt slavo-romanic cu utilizarea curentă a unor fraze de tipul: „M-am prostudit și cășleiesc, c-o fost morozu mari". Poate cîndva, în viitor, în cazul în care va apare un scriitor de talia lui A. Pușkin sau W. Shakespeare, ce va putea ridica acest grai mixt la nivel de limbă literară

standard, vom putea introduce glotonimul „limba moldovenească” pentru o nouă limbă literară slavo-romanică standard. Bineînțeles că astăzi aceasta este o ipoteză fantastică.

Așa se prezintă pe scurt esența aspectului istorico-lingvistic al discuției noastre.

Să trecem acum la aspectul politico-cultural al problemei. Situația cu două denumiri pentru cele două manifestări ale limbii naționale – cea vorbită și cea de stat – este tipică pentru întreaga lume romanică. De exemplu, cetățeanul italian din Roma la întrebarea ce limbă vorbește va răspunde că el „paria romano, no italiano”, cel din Napoli va răspunde „io parlo napolitano, no italiano”. Dar dacă îl întrebați ce limbă învață fiul său la școală sau care este limba oficială a statului, italianul va răspunde că, desigur, nu este nici romana, nici napolitana, ci limba italiană.

Aceeași situație e caracteristică pentru Spania și pentru America Latină. Cetățeanul spaniol din Castilia (centrul Spaniei) va spune că el „habla castellano, no espanol”, cel din provincia Aragon – că vorbește aragoneza, cel din Bolivia – că vorbește boliviana. Totodată, fiecare cetățean latino-american, ca și cel din Spania, știe că limba standard (de stat și de școală) este pentru el limba spaniolă. Acest fapt nu afectează suveranitatea Boliviei, Argentinei sau a Mexicului și în niciun caz nu jignește mîndria națională a bolivianului sau a mexicanului.

Mai mult decît atît, unitatea limbii standard cimentează unitatea culturii și â literaturii ibero-romanice, tot așa cum limba română standard cimentează literatura dacoromână, începînd cu Coresi sau Miron Costin și pînă la Sadoveanu sau Panait Istrati.

Trecînd la cel de-al treilea aspect al problemei noastre, am vrea să subliniem că utilizarea glotonimului *limba moldovenească* creează o confuzie periculoasă în relațiile cu statele din Apus, ba chiar creează niște bariere economice. Iată o pildă: în luna mai am efectuat o vizită în Statele Unite, unde am dus cu reprezentanții firmei IBM – cea mai mare companie producătoare de computere – tratative financiare cu privire la alcătuirea programelor pentru traducerea computerizată din limbile europene.

Printre altele, a venit vorba despre programele pentru limba română. Am spus că în România nu există nici un colectiv care ar fi capabil de a compune programe corespunzătoare. Unicul colectiv care e competent în problemele traducerii mecanizate din română în limba engleză și invers este grupul de cibernetică de la Universitatea Tehnică din Chișinău sub conducerea dlui profesor Anatol Popescu și a dnei conferențiare Vera Goncearenco. Și atunci, pe neașteptate, unul dintre interlocutori a replicat: „Dar eu am auzit că la Chișinău, în Republica Moldova, se utilizează nu limba română, ci limba moldovenească”.

Nu ştiu dacă am reuşit să-i conving pe interlocutorii mei, deşi le-am explicat că *limba română* şi *limba moldovenească* sînt denumiri ale aceleiaşi limbi. Americanul continua să persevereze spunînd că, în conformitate cu Constituţia statului, limba oficială în Moldova este cea moldovenească şi ei nu sînt siguri că algoritmul pentru traducerea computerizată a textelor moldoveneşti va prezenta interes pentru firma IBM. Vedeţi ce consecinţe neaşteptate provoacă un termen neadecvat?

Aş mai adăuga la cele spuse că termenul „limba moldovenească" are o istorie mai veche pe teritoriul Basarabiei. Acest termen a fost un instrument al politicii imperiale ţariste, iar apoi al politicii imperiale staliniste-bolşevice. Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai tîrziu – Republica Moldova de arealul românesc. Indiferent de caracterul „argumentelor" lingvistice invocate, false sau neîntemeiate, scopul era limpede. Oamenii de ştiinţă au conştientizat întotdeauna acest adevăr, reliefat cu pregnanţă în special după evenimentele din '89-'90. Personal, eu nu pot nicidecum înţelege atitudinea acelor locuitori şi purtători ai limbii care insistă cu îndărătnicie asupra folosirii glotonimului „limba moldovenească".

E important să avem în vedere, aşa cum am menţionat mai sus, că unitatea limbii literare standard implică şi unitatea procesului cultural şi literar al statelor care au aceeaşi cultură.

În cazul nostru, limba română are rolul de integrare şi cimentare a întregii culturi româneşti ori, dacă vreţi, dacoromâne, începînd de la Coresi sau de la Miron Costin şi continuînd cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România şi Republica Moldova.

Din acest considerent cred că problema denumirii limbii trebuie scoasă de pe ordinea de zi. Există alte probleme mult mai complicate, de ordin social şi economic, a căror soluţionare va solicita eforturi mult mai mari. În cazul problemei limbii lucrurile sînt limpezi: limba literară, scrisă, oficială este una – limba română.

Unii întreabă de ce continuă aceste discuţii interminabile despre denumirea limbii. Răspund: mulţi dintre cetăţenii Moldovei – eu am lucrat aici şi cunosc situaţia – mai judecă după calapoadele propagandei staliniste, cînd se făcea tot posibilul pentru a-i contrapune pe moldoveni şi români. Îmi amintesc de anii '50, după moartea lui Stalin, cînd se vehicula ideea că cel mai temut duşman al poporului moldovenesc şi al R.S.S.M. este România, deşi această ţară atunci făcea deja parte din blocul comunist. Din păcate, această mentalitate cultivată premeditat decenii în şir este încă vie şi continuă să influenţeze negativ societatea.

Consider că această conferinţă va ajuta multora să înţeleagă adevărul despre limba şi istoria locuitorilor republicii, va determina deplasarea accentului de la denumire la cultivarea limbii române. Or, realitatea cea mai tristă e că foar-

te multă lume, chiar şi din rîndul intelectualilor, nu poate întocmi corect un document. Într-o stare catastrofală se află terminologia naţională. În această direcţie sînt necesare eforturi imense.

Introducerea în Constituţia Republicii Moldova a modificărilor de rigoare privind denumirea corectă a limbii de stat ar înlesni funcţionarea nestingherită a acesteia.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 25-28

Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chişinău, 20-21 iulie 1995

Stanislav SEMCINSKI

CU PRIVIRE LA NECESITATEA DE A REVENI LA DENUMIREA TRADIȚIONALĂ A LIMBII MOLDOVENILOR

Remarcabilul lingvist contemporan, originar din Moldova, Eugeniu Coșeriu menționa într-o lucrare publicată în 1958: „Orice obiect (cîine, cal, sabie) poate fi conceput uneori drept „obiect istoric", manifestîndu-se ca nume propriu. În ceea ce privește limbile, acest lucru are loc întotdeauna și neapărat; nu există limbă care nu și-ar avea propria sa denumire. S-ar putea obiecta că limbile sînt numite cu numele popoarelor; dar aceasta nu este o regulă, istoricește nu popoarele sînt cele care determină denumirea limbilor, ci dimpotrivă"[1].

Acest gînd a fost expus cu altă ocazie, dar este în raport direct cu problema pusă în discuție aici, pentru că denumirea limbii nu întotdeauna provine de la numele poporului care utilizează această limbă. Pot fi aduse numeroase exemple de acest fel. Cei interesați pot consulta ediția enciclopedică publicată de către cunoscutul etnograf I.V. Bromlei, în care se spune că „se întîlnesc foarte multe cazuri cînd mai multe popoare vorbesc una și aceeași limbă"[2].

Pentru toți este cunoscut faptul că în limba engleză, sau în variantele ei locale, vorbesc englezii, americanii din S.U.A., anglo-canadienii, anglo-australienii, anglo-neozeelandezii, anglo-africanii, mai multe popoare ale țărilor din Bazinul Caraibelor și alte cîteva etnii. Limba spaniolă se vorbește nu numai în Spania, ci și într-o bună parte a țărilor din America Latină, limba portugheză este vorbită nu numai de către portughezi, ci și de către poporul brazilian, precum și de un șir de popoare africane, tot așa cum limba germană este limbă oficială în Germania, Republica Austria, Confederația Elvețiană, Marele Ducat de Luxemburg, chiar și în Regatul Belgiei. Pot fi aduse aici și exemple inverse mai puțin cunoscute, cum ar fi poporul mordvin din Federația Rusă, care vorbește limbile erza și mokșa, poporul denumit abung din Indonezia, care vorbește limba lampung, poporul baghirmi din Ciad, care vorbește limba tar-barma, poporul ovámbo din Namibia și Angola, care vorbește limba donga, poporul moshi, care locuiește în trei țări ale Africii și vorbește limba more (moore), tamangii din Nepal, care vorbesc limba murmi etc. Deci nu sînt rare cazurile cînd denumirea țării sau a poporului nu coincide cu denumirea limbii.

Rămîne totuși întrebarea: cum trebuie să fie denumită limba de stat (oficială) a Republicii Moldova?

Nu este pentru nimeni un secret faptul că, din punct de vedere structural, limba literară a populației majoritare din Moldova nu se deosebește prin nimic

de limba română. Pînă nu demult deosebirea consta în utilizarea unor grafii diferite – latină în România și rusă în Moldova. Această deosebire actualmente nu mai există. Cu toate acestea, în virtutea inerției, se menține denumirea „limba moldovenească", care este consfințită prin art. 13 din Constituția Republicii Moldova.

Există oare argumente științifice pentru o astfel de denumire a limbii de stat din Moldova?

După părerea noastră, asemenea temeiuri științifice nu sînt mai multe decît pentru a denumi „austriacă" limba germană din Austria, „argentiniană" – limba spaniolă din Argentina, „australiană" – limba engleză din Australia. Dimpotrivă, există argumente științifice pentru a denumi această limbă română, deoarece limba întrebuințată în calitate de limbă de stat în Moldova reprezintă *de facto* una din formele de existență ale limbii române contemporane.

Din cele mai vechi timpuri identitatea limbii pe teritoriile est-romanice dunărene era limpede nu numai pentru purtătorii limbii, ci și pentru vecinii acestora. Slavii de răsărit, în particular ucrainenii, îi numeau pe timpuri cu un singur nume atît pe locuitorii Moldovei, cît și pe cei din Valahia, chiar și pe o bună parte din locuitorii Transilvaniei; toți erau pentru ei *volohi (valahi)*. Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare era pentru ucraineni Стефан воевод волоский („Ștefan voievod al Valahiei"), iar Moldova era numită Valahia, locuitorii ei – volohoveni, adjectivul *voloskî*, *valaskî* avea semnificația „ceea ce ține de principatul Moldovei". O asemenea întrebuințare a cuvintelor este atestată de nenumărate ori în documentele istorice[3].

Despre ce ne vorbește acest fapt? El demonstrează că ucrainenii îi identificau pe moldoveni, transilvăneni și munteni după limbă. În sprijinul acestui argument pot fi aduse cuvintele cunoscutului lingvist ucrainean O. Strijak din cartea apărută recent la Kiev: „În Ucraina de răsărit erau numiți volohi moldovenii și românii"[4]. Îmi permit să precizez că o asemenea situație exista nu numai în Ucraina de Răsărit, ci și în cea de Apus, unde, conform așa-zisului „drept voloh", erau numeroase așezări ale originarilor din Moldova, Bucovina, Maramureș și Transilvania, așezări situate în regiunea huțulilor și în regiunea subcarpatică pe pămînturile ucrainene și mai departe spre vest pe pămînturile poloneze, slovace și morave.

O asemenea identificare a fost moștenită din timpul limbii protoslave (slave comune), în care *voloh* (волхъ) însemna „om care vorbește o limbă latină (romanică)". Slavii au împrumutat această denumire de la germani, care, după cum se vede, printre primii i-au numit pe latinofonii din fostul Imperiu Roman cu numele de *volcae* pe care îl purtau niște triburi de origine celtică. Însă această denumire figura și în limba greacă, în care βλâχος ca denumire a populației est-romanice exista încă în sec. al XI-lea și chiar mai înainte.

Apropó, ceea ce și-a găsit reflectare în limba ucrainenilor și în cea a grecilor era cunoscut și în Europa Occidentală. Aici învățații din Evul Mediu vorbeau

despre identitatea limbii moldovenilor și a locuitorilor Valahiei. A se vedea, de exemplu, menţiunea lui Nicolaus Olahus formulată în limba latină încă în 1536: „Lingua, ritu, religione eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini; vestitu aliqua ex parte differunt" („moldovenii utilizează aceeaşi limbă, aceleaşi obiceiuri şi religie ca şi valahii; se deosebesc puţin între ei numai prin veşminte")[5].

Populaţia Europei de Sud-Est, constituită din descendenţii purtătorilor de limbă latină, ce s-a transformat treptat în una din limbile romanice – româna, folosea adjectivul *romanus* pentru a se autoidentifica, acest cuvînt intrînd în diverse opoziţii semantice. Mai întîi a existat opoziţia *romanus – barbarus* (conform apartenenţei de stat): *romanus* era din Imperiul Roman, ulterior din Imperiul Roman de Răsărit, în timp ce *barbarus* nu aparţinea acestui Imperiu.

Apoi s-a dezvoltat opoziţia conform apartenenţei la religia creştină: *romanus* era creştin (comp. *român* „creştin"), în timp ce *barbarus* sau *paganus* era păgîn. (Printre altele, chiar grecii au renunţat la numele lor străvechi de *elini* în folosul cuvîntului *romei*. *Romei* însemna locuitor al Imperiului Roman de Răsărit şi totodată creştin, în timp ce elinii erau păgîni.)

Concomitent la est-romanici a apărut şi opoziţia semantică conform limbii de comunicare: *romanus* era purtătorul limbii latine, în timp ce *barbarus* vorbea în limba „barbară" (*βάρβαρον*), în greceşte însemna „bîlbîit", „gîngav"; o asemenea atitudine faţă de purtătorii altor limbi era caracteristică şi strămoşilor slavi, căci ei se considerau stăpînii cuvîntului – *словене*, în timp ce ceilalţi erau немцы („немые", adică „muţi"), ei nu cunoşteau limba slavă.

La toate acestea ar mai fi de adăugat că semnificaţia adjectivului **romanus** s-a complicat din cauză că limba est-romanicilor nu era limba serviciului divin în biserică. Avea dreptate A. Mateevici cînd spunea: „Limbile slavă şi greacă erau numite limbi sfinte (sacre), în timp ce limba populară era considerată o limbă simplă, românească"[6].

Anume în această perioadă în limba est-romanicilor au apărut noile cuvinte: adjectivul *romaniscus* (*românesc*, de aici *limba românească*) şi adverbul *romanisce* (*româneşte*). Sufixele *-esc*, *-eşte* au fost şi rămîn a fi foarte productive pe teritoriul României Orientale, cf. adjectivele latineşti *daciscus, thraciscus, frigiscus huniscus*, în a căror derivare un rol definitoriu l-a jucat sufixul tracic care avea echivalente analoage în limbile germanice, baltice, slave, celtice, italice, greceşti.

În afară de aceasta, est-romanicii creează încă un cuvînt pentru denumirea limbii lor – *românie* – similar cu: *grecie, egiptenie, elinie, jidovie, lătinie, nemţie, sîrbie, slovenie, ungurie, frîncie.* Acest cuvînt este atestat la Miron Costin: „se află scris latineşte *Traiani aeterna columna* pe *româniia* a lui Traian, vecinicul stîlpul". Îl atestăm de asemenea la Dosoftei: *„românia* nu se potriveşte cu sîrbia". Îl aflăm şi la Gh. Asachi: „fabule alese *pe românie* aduse" (1836); la A. Russo cu sensul de limba română, „românofonie" *(românie).*

Cuvîntul *românie* s-a păstrat pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cînd a ieşit din uz, deoarece a coincis cu denumirea statului românesc.

Pe lîngă aceasta, est-romanicii aveau și verbul *a români* „a schimba (a transforma). În conformitate cu legile limbii române”, care, la D. Cantemir, de exemplu, apare ca sinonim absolut cu verbul *a moldoveni*; cf. cuvinte... „a le *moldoveni* sau a le *români* sileaște” (din prefața a doua la **Istoria ieroglifică**).

Astfel, est-romanicii (volohii) întrebuințau cuvintele *românesc*, *românește* pentru a-și denumi propria limbă și propria vorbire. Iată de ce publicația lui Gh. Asachi apărută la 1 iunie 1829 se numea „Albina românească”, iar suplimentul apărut la 1 iulie 1838 – „Alăuta românească”.

În același timp, pentru a se crea o concurență reușită între teatrul românesc și cel francez, Teatrul Național din Iași era obligat ca în fiecare săptămînă, paralel cu 3 spectacole în limba franceză, să pună în scenă unul în limba română. Cărțile în Moldova erau traduse „în limba românească”; face în cazul acesta să ne mirăm că prima carte moldovenească tipărită se numea **Carte românească de învățătură** (Iași, 1643)?

Ce-i drept, există mărturii că la începutul sec. al XIX-lea unii boieri moldoveni și oameni aparținînd păturii de mijloc au început să-și numească limba „limba moldovenească”, deși țăranii simpli continuau s-o numească „limba românească”. O atare întrebuințare a cuvintelor este rezultatul modificării semantice care s-a produs în structura semantică a cuvîntului *român* > *rumân,* conceput de la o vreme, mai întîi în Valahia, ca „iobag”, „serv”. Expresia „limba moldovenească” a apărut ca urmare a tendinței ce se manifesta sporadic de a denumi limba cu numele țării sau al poporului care o vorbește.

Astfel, moldovenii numesc limba oficială a Finlandei *limba finlandeză* după denumirea țării (și nu limba *fină),* denumirea *limba irlandeză* (în loc de *iră)* este formată tot de la denumirea țării; de la denumirea insulelor Aleute a provenit și denumirea *limba aleută* (în loc de *unangană).* Pe timpuri în Rusia, care nu recunoștea limba ucraineană, se vorbea despre un *grai malorus* (de la denumirea *Malaia Rossia).* Anume așa, după cum se vede, a luat naștere și expresia „limba moldovenească”, dar ea nu poate desemna limba literară.

În primii ani după ocuparea Basarabiei, în Rusia era recunoscută denumirea tradițională pentru limba literară „limbă românească”. În 1816, la Chișinău, a văzut lumina tiparului o **Carte de rugăciuni**, tipărită în „românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile și preoții moldoveni”. În 1817 a fost editat în „rumânește” și **Ceaslovul. Pe Noul și Vechiul Testament**, editat în 1819 la Sankt Petersburg, era indicat „tălmăcire românească”. În 1823 la Chișinău vede lumina tiparului cartea **О долге пресвитеров перед народам**, care „s-au tălmăcit pi limba românească de pre cea în grafie latină”! În sfîrșit, în 1827 la Sankt Petersburg iese de sub tipar **Gramatica rusască și românească** a lui Ștefan Margela.

Mai apoi adjectivul „românească” iese din uz, fiind înlocuit prin adjectivul „moldovenească”. În cele din urmă s-a ajuns la aceea că persoanele care nu cunoșteau situația reală au început să creadă că limbile română și moldovenească

sînt limbi absolut diferite. Dar, din punct de vedere lingvistic, expresia „limba moldovenească" estompează identitatea limbii române literare din Moldova şi din România. Această îmbinare de cuvinte creează impresia greşită că am avea de a face cu diferite obiecte de cercetare lingvistică a limbii literare în România și în Moldova, pe cînd e vorba de unul și același obiect.

În temeiul celor spuse consider extrem de oportună propunerea Președintelui Mircea Snegur privind revizuirea art. 13 al Constituției Republicii Moldova și restabilirea denumirii tradiționale a limbii moldovenilor – limba română.

NOTE

[1] Э. Косериу, *Синхрония, диахрония и история // Новое в лингвистике,* III, Москва, 1963, p. 150.

[2] И. В. Бромлей, *Народы мира*, *Историко-этнографический справочник,* Москва, 1968, p. 25.

[3] *Словник староукраїнської мови XIV-XV cт.*, 1-2, Київ, 1977.

[4] О. С. Стрижак, *З відетнонімної (відетно форонімної) гідронімії на схід вид Середнього Днипра // Питания історичної ономастики України*, Київ, 1994, p. 10.

[5] Nicolaus Olahus, *Hungaria et Atila. Caput XIII: De Moldavia,* Vindobonae, 1763.

[6] A. Mateevici, *Opere*, I, Chișinău, 1993, p. 354.

„Limba Română", nr. 4(22), 1995, p. 29-32

Comunicare prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chișinău, 20-21 iulie 1995

Alexandru DÎRUL
Ion EȚCU

CUM A FOST IMPUSĂ DENUMIREA „LIMBA MOLDOVENEASCĂ” LA EST DE PRUT?

Astăzi, cînd s-a ajuns cu chiu, cu vai la înțelegerea faptului că limba vorbită de băștinașii din partea stîngă a Prutului este identică, ca substanță, cu limba vorbită de băștinașii din partea dreaptă a Prutului, cînd mărul discordiei îl constituie doar denumirea acestei limbi aici, în Republica Moldova, e mai mult ca firească întrebarea: de ce se insistă cu atîta înverșunare asupra glotonimului „limba moldovenească” anume aici, la est de Prut, unde băștinașii sînt în număr de circa 2,8 milioane, și nu în Moldova de cealaltă parte a Prutului, cu cele peste 8 milioane de băștinași, care după 1812 s-au aflat în condiții mult mai favorabile de păstrare a specificului național moldovenesc, a conștiinței de neam moldovenesc, într-un cuvînt, a moldovenismului tradițional?

Răspunsul corect îl vom găsi dacă ne vom aminti (lucru pe care, de altfel, n-ar trebui să-l uităm niciodată!) de situația social-politică ce s-a creat pe teritoriul din stînga Prutului începînd cu anul 1812, cînd în ținutul acesta, transformat într-o obișnuită gubernie rusească, drept limbă oficială era folosită limba rusă, aborigenilor permițîndu-li-se să folosească limba maternă ca mijloc de comunicare orală pe la bucătării și în alte locuri mai retrase. Urmărind înstrăinarea nu numai fizică, ci și spirituală a populației din stînga Prutului de frații lor din dreapta Prutului, imperialismul rusesc a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băștinașilor din est neîncredere, dispreț și dușmănie față de tot ce e românesc. În Transnistria sovietică vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca „limba moldovenească” cu scopuri politice necamuflate. Cităm din raportul tov. Holostenko, secretar al comitetului regional moldovenesc al PC(b) al Ucrainei, la Conferința a IV-a regională din 1927: „Ведь занимаясь национальным строительством здесь, на нынешней территории Молдавской Республики, ни в коем случае нельзя забывать о тех перспективах, которые мы имеем в Бессарабии, ибо наша граница – не Днестр, а Прут. Поэтому вся наша работа в этой области должна быть построена таким образом, чтобы не замкнуться в той территории, которую мы сейчас имеем, а всегда помнить, что работа по национальному строительству в будущем будет проходить также и среди молдаван (и др. национальностей), населяющих Бессарабию. Когда мы решаем целый ряд практических вопросов молдаванизации, мы должны об этом помнить” (**Культура Молдавии за годы советской власти**, Том. I, ч. I, Кишинев, 1975, стр. 147).

Procesul acestei „moldavanizații” a căpătat o amploare atît de mare și o semnificație politică atît de categorică, încît doar recunoașterea faptului că știi românește putea avea urmări dintre cele mai grave, atrăgînd după sine acuzația că ești „dușman al norodului”.

E semnificativă în sensul acesta confesiunea aceluiași tov. Holostenko: „Молдаване – это особая народность, развивавшаяся столетия в особых условиях и сейчас не имеющая ничего общего с румынской. Я приведу конкретный пример. Возьмите молдаванина Киора, Бучушкану и других, сидящих на партконференции, и спросите, понимают ли они румынский язык? Мы с Киором как-то говорили по этому поводу. Я сказал, что когда беру румынскую газету, то ее прекрасно понимаю, а Киор не понимает. Так если он румын, как же он не понимает своего родного языка? И возьмите любого сидящего здесь молдаванина, и он вам скажет, что по-румынски не понимает". Firește, Chioru nu-și putea permite ceea ce-și permitea secretarul comitetului regional.

După cum se știe, în 1940 și apoi după 1944 campania împotriva acestor „dușmani ai norodului" s-a deplasat în Basarabia. În lipsa unei intelectualități băștinașe care ar fi putut opune o cît de mică rezistență, dar care a reușit să se salveze evacuîndu-se peste Prut, regimul sovietic n-a întîmpinat, practic, niciun fel de greutăți în „munca" de moldovenizare a basarabenilor amenințați cu deportări și exterminări nemaipomenite pe aceste meleaguri. Propagarea ostilității se făcea pe cele mai diverse căi. În învățămînt, de exemplu, programele școlare rezervau un loc destul de modest limbii (bineînțeles, moldovenești), literaturii (tot moldovenești) și istoriei ținutului. În special, dacă ne referim la istorie, în școală se studia, în fond, istoria Rusiei (elevul moldovean putea să știe chiar cîți amanți a avut Ecaterina II, dar ținutul unde locuiește el rămînea *terra incognita,* considerat oficial *исконно русская земля*!), fără a i se comunica măcar cea mai elementară informație privind istoria propriului său neam.

Este important de subliniat că în Bucovina, unde moldovenizarea ar fi fost în total dezacord cu interesele Ucrainei Sovietice, moldovenii au rămas la tradiționala convingere că vorbesc românește. Populația romanică din Bucovina și din sudul Basarabiei considerîndu-se români, conducerea Ucrainei Sovietice spera că la o eventuală revendicare teritorială, opunîndu-i pe aceștia moldovenilor, s-ar putea tempera avîntul celor ce ar actualiza problema alipirii la Moldova.

Dezmățul dezlănțuit în anii '30 în R.A.S.S.M. și represaliile din 1940 și cele de după război în Basarabia au avut efectul scontat, „băgîndu-le mințile în cap" și filologilor, care erau gata să recunoască nu numai legitimitatea termenului de *limbă moldovenească,* ci chiar și a celui de *limbă tiraspolenească,* dacă lucrul acesta li s-ar fi cerut.

Abia prin anii '60, cînd au început să fie reabilitați cei ce-au contribuit la introducerea în 1932 în R.A.S.S.M. a alfabetului latin și au reușit să publice cîte ceva din literatura clasică, filologii moldoveni au mai prins la curaj. Dar, în curînd, au fost declarați „dușmani ai norodului".

Bineînțeles, toată campania de care s-a pomenit mai sus avea un solid suport politic. Tactica folosită de diriguitorii moldovenizatori era următoarea: mai întîi impuneau institutului respectiv o teză care trebuia să fie fondată (în ce mod – nu-i interesa), urmînd ca apoi tot ei să facă trimitere la autoritatea științifică a institutului în cauză.

Chiar și unii dintre lingviștii cunoscuți din România au fost nevoiți să declare, bineînțeles, nu fără ajutorul organelor de conducere, că recunosc

existența limbii moldovenești. Pe fundalul recunoașterii idiomurilor sud-dunărene (aromân, macedoromân și istroromân, care, într-adevăr, au trăsături individualizatoare) drept dialecte ale limbii române, afirmațiile acestea păreau cel puțin deșănțate. Lingviștii din partea locului au încercat atunci să ridice idiomurile sud-dunărene la rang de limbi, considerînd că în compania acestora independența „limbii moldovenești" ar arăta mai credibilă. Astfel numărul limbilor romanice urca la 13, pe cînd lumea științifică cunoaște doar 9.

Se protesta vehement cînd vreo enciclopedie străină sau vreun manual editat în altă parte, enumerînd limbile romanice, nu pomenea de limba moldovenească sau menționa că este numită moldovenească de localnici limba română vorbită în Basarabia.

Oamenii care au urît tot ce e românesc și n-au dorit să citească nimic din literatura românească se avîntau în discutarea problemelor de limbă, ce-i drept, preferînd să se folosească de limba fratelui mai mare.

Și de ce n-ar fi așa dacă, după cum mărturisea același tov. Holostenko, „Ставился вопрос и о развитии поэзии, литературы и вообще молдавской культуры. Было бы правильно, если бы мы сказали: «Давайте сделаем так: имеется большая литература в Румынии, возьмем, привьем эту литературу и будем на ней воспитывать наших молдавских поэтов, журналистов и т.д.?». Думаю, что совершенно неправильно. Мы должны воспитывать нашу подрастающую молдавскую интеллигенцию на культуре русской, украинской, которая является культурой победоносного пролетариата и растет и развивается по мере нашего социального строительства. То же и с шрифтом: латинский шрифт труден для молдаванина, поэтому его применение затормозит работу".

Dacă e să facem abstracție de anumite interese politice, se pot invoca destule argumente care vorbesc în defavoarea folosirii termenului de *limba moldovenească* pentru denumirea uneia dintre cele 9 limbi romanice care deservește populația romanică concentrată, în fond, la nord de Dunăre. După cum se știe, limba națională are mai multe forme de existență, printre care principalele sînt: vorbirea literară, vorbirea dialectală, vorbirea argotică și vorbirea orală neîngrijită. Acestea deservesc diferite sfere de activitate socială. Spre deosebire de forma literară, care are cea mai extinsă sferă de întrebuințare, fiind unică pentru toți vorbitorii, la nivelul vorbirii dialectale deosebim mai multe varietăți care deservesc diferite regiuni: vorbire muntenească, vorbire moldovenească, vorbire ardelenească etc. Limba română nu se opune nici vorbirii muntenești, nici celei moldovenești, nici celei bănățene... Limba română corelează cu toate aceste tipuri de vorbire, astfel că ea e prezentă și în cazul vorbirii muntenești, și al celei bănățene, și al celei moldovenești. Termenul *moldovenesc,* fiind ocupat în sistem pentru denumirea unei manifestări teritoriale a limbii naționale, nu poate substitui termenul *limba română,* care denumește limba națională în genere. Procedeul este inadmisibil și din punct de vedere logic, deoarece generalul nu poate fi înlocuit prin particular, genul prin specie, întregul printr-o parte.

Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnabil în faptul că cineva folosește expresiile *vorbire moldovenească, a vorbi moldovenește,* căci ele corespund unei

realități incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi și de a fi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele 9 limbi romanice, trebuie folosit doar termenul de *limba română*.

Văzîndu-i pe lingviști solidari în problema unității limbii și denumirii acesteia, unii sînt tentați să le ceară socoteală pentru faptul că pe timpuri au tăcut acest adevăr sau că au susținut că în perioada sovietică „limba moldovenească" a cunoscut o dezvoltare și o înflorire fără precedent. Firește, și lingviștii ar putea să-i întrebe, la rîndul lor, pe biologi, de exemplu, unde au fost ei pe timpul dominației faimoasei doctrine a lui Lîsenko, cînd se afirma că biologia sovietică ocupă cele mai avansate poziții în știința mondială.

Nu s-ar putea spune că specialiștii n-au întreprins încercări de a revedea lucrurile. După sesiunea comună a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951 și în urma schimbării conducerii Institutului s-au produs unele modificări privind orientarea cercetărilor de lingvistică: s-a recunoscut că limba moldovenească e romanică (pînă atunci se afirma că ea e amestecată: romanico-slavă), s-a luat o atitudine mai tolerantă față de neologisme, a slăbit întru cîtva „tutela" din partea organelor diriguitoare privind restricțiile de folosire a lexicului în genere. La acestea trebuie adăugată și încercarea profesorilor Budagov și Bernștein, de a pune problema unității lingvistice moldo-române, încercare ce n-a găsit susținere în R.S.S.M. La sesiunea științifică de comunicări din 1972, consacrată problemei variantelor limbii, prin prezentarea limbii române și a „limbii moldovenești" drept variante ale aceluiași diasistem se făcea din nou o timidă încercare de a explica faptul că avem aceeași limbă literară. Dar chiar și această nevinovată tentativă a fost calificată ca reprobabilă și culegerea cu materialele conferinței a fost dată la cuțit.

Faptul că lingviștii (în situația ce se crease) foloseau termenul *limba moldovenească,* deși gramaticile și dicționarele editate de ei se deosebeau de cele editate în România numai prin grafie, caracterizează doar situația de pînă nu demult, cînd mii de cetățeni, fiind constrînși, depuneau mărturii false. Și nu e oare ridicol ca astăzi, cînd lingviștii moldoveni, eliberîndu-se de povara ideologiei comuniste și solidarizîndu-se cu cei mai prestigioși romaniști din lume, au spus lucrurilor pe nume, adevărul științific să umble iarăși cu capul spart?! Ar fi mult mai onest, credem, să se spună deschis că în Republica Moldova nu mai e nevoie de știință sau, cel puțin, nu e nevoie de lingvistică, din moment ce tinde să se oficializeze punctul de vedere conform căruia nu savanții, ci „măria sa poporul-împărat", și-n primul rînd „talpa țării – țărănimea", își va spune „ultimul și decisivul cuvînt". Multe s-au făcut în numele poporului, pentru popor și cu participarea activă a poporului. De ce nu s-ar mai face una?

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 33-36

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre"
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Silviu *BEREJAN*

DE CE LIMBA EXEMPLARĂ DIN UZUL OFICIAL AL REPUBLICII MOLDOVA NU POATE FI NUMITĂ *MOLDOVENEASCĂ*?

Noțiunii, conținutului și sensului cuvintelor li se pot da o interpretare logică și una curat lingvistică (semantică).

Sub raport logic noțiunea generică (și cuvîntul prin care este ea desemnată) cuprinde în sine toate noțiunile de specie (și denumirile respective) subordonate ei.

Sub raport semantic noțiunea generică (ce exprimă doar trăsăturile esențiale, relevante ale întregului gen) se include ca parte componentă obligatorie în conținutul tuturor noțiunilor de specie subordonate (ce înglobează, în afară de această componentă, și trăsături suplimentare specifice, relevante numai pentru noțiunea de specie corespunzătoare)[1].

Unităților lexicale (inclusiv termenilor) ce se află în relația „gen – specie" (această relație este percepută numai la al doilea nivel de abstracție) le este caracteristică sub aspect științific încă o particularitate specifică: în anumite condiții contextuale, cînd nu importă detaliile, adică trăsăturile individuale suplimentare ale obiectului desemnat, ci doar cele esențiale, în locul denumirii de specie se admite a fi folosită denumirea de gen (și nu numai a genului proxim). Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a uneia dintre varietățile noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă în realitate.

Pe acest fundal teoretic se pretează a fi proiectate și denumirile varietăților teritoriale (locale, regionale) de vorbire românească din Romania Orientală.

După cum în locul denumirilor de specie *crap, știucă, plătică, șalău* etc., care au toate trăsăturile lor specifice, se folosește liber denumirea de gen *pește,* ce întrunește numai trăsăturile caracteristice ale genului și face abstracție de trăsăturile suplimentare ale speciilor, tot așa în locul denumirilor de specie *moldovenesc, muntenesc, bănățean* etc. ale vorbirii dacoromâne, care au trăsături specifice proprii, se folosește în mod firesc denumirea generică *românesc,* ce întrunește doar trăsăturile esențiale, relevante pentru întregul gen, făcînd abstracție de trăsăturile suplimentare ale fiecărei specii. Invers nu se poate fără a denatura realitatea: nici *crap* sau *plătică* în loc de *pește,* nici *moldovenesc* sau *bănățean* în loc de *românesc.*

Dacă pornim de la premisa că graiurile românești din nordul Dunării sînt în mare de două feluri – de tip moldovenesc și de tip muntenesc, cum preconizează Al. Philippide, I. Iordan, Em. Vasiliu și alți cercetători de autentică notorietate, – vedem că ele împart spațiul romanic oriental nord-dunărean nu pe verticală (pe Prut sau pe linia Carpaților), ci pe orizontală. Tipul moldovenesc (fiind în ipostaza dată o noțiune abstractă de gen proxim) cuprinde (după cum indică Sever Pop) Moldova și Basarabia pînă dincolo de Nistru, Bucovina și partea de nord a Transilvaniei, iar tipul muntenesc (și el noțiune de gen proxim) – Oltenia de est, partea de sud-est a Transilvaniei, sudul Moldovei istorice, Muntenia și Dobrogea (în Banat aceste două tipuri s-au contopit, cuprinzînd și vestul Olteniei).

Sever Pop menționează în legătură cu aceasta: „Frontierele politice ale vechilor provincii românești (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus”[2].

S-ar putea adăuga însă că în schimb denumirile graiurilor teritoriale locale concrete ale celor două mari subdiviziuni (subdialecte) abstracte ale dialectului dacoromân coincid în mare anume cu denumirile provinciilor enumerate, de la care ele își trag originile. Astfel, deși graiurile de tip moldovenesc cuprind, după cum s-a indicat, o zonă mult mai extinsă a spațiului glotic românesc, e numit *moldovenesc* numai graiul din Moldova istorică (ce include și actuala Republică Moldova); în celelalte regiuni pentru același tip dialectal de vorbire românească se folosesc denumirile teritoriale corespunzătoare (după provincii) și se vorbește, în consecință, de graiurile *bucovinean, ardelean, maramureșean, crișean* și *bănățean.*

Deci denumirea de specie *moldovenesc,* care înseamnă „caracteristic pentru Moldova”, a fost aplicată numai acelei varietăți de vorbire dacoromână ce se caracterizează prin anumite trăsături specifice suplimentare: lipsa africatelor *c (șer,* nu *cer)* și *g (jineri,* nu *ginere),* prezența africatei *dz (dzăhár),* palatalizarea consoanelor labiale *p (chept), b (ghini), v (jin), f (șin),* trecerea vocalelor atone *e (repede)* și *ă (casă)* respectiv în *i (răpidi)* și *î (casî),* în special în poziție finală, prezența unor unități lexicale regionale ș.a. Pe cînd denumirea generică abstractă *românesc* se aplică liber (mai ales atunci cînd particularităților suplimentare specifice locale nu li se acordă o importanță deosebită) la orice varietate de vorbire dacoromână (moldovenească, bucovineană, ardeleană, maramureșeană, bănățeană, muntenească, oltenească sau oricare alta) și la toate varietățile sud-dunărene (aromână, istroromână, meglenoromână). Inversarea legității date este însă inadmisibilă (cum s-a arătat mai sus), căci în acest caz denumirea unei specii aplicată altor specii de același rang nu ar fi adecvată obiectelor desemnate.

Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea populară orală (nu scrisă!), folosită în această zonă a romanității orientale, vorbire care are trăsăturile sale specifice în

comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului romanic dunăreano-carpato-nistrean, dar care este doar una dintre varietățile întregului glotic cunoscut sub denumirea generică abstractă de *limba română*.

Niciuna dintre denumirile varietăților concrete ale limbii române nu poate fi dată deci întregului în totalitatea sa, căci fiecare varietate se include în întreg, este *doar o parte* a acestui întreg. Cu atît mai mult cu cît pe baza tuturor varietăților ce constituie întregul s-a format o limbă de cultură, limba română literară, limba standard, numită de marele lingvist al contemporaneității, conaționalul nostru Eugeniu Coșeriu, limba exemplară[3].

Limba aceasta exemplară a fost consfințită prin tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind, deja de-a lungul a mai bine de două secole, cultura comună a tuturor purtătorilor varietăților lingvistice regionale (inclusiv a varietății din Moldova istorică, care nu are și nici n-a avut vreodată o formă de manifestare literară bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc, cum a avut cel puțin varietatea din Banat[4]).

Limba exemplară în care se vorbește, dar mai ales cea în care se scrie astăzi în Republica Moldova în toate sferele oficiale, nu reflectă specificul varietății locale a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: forme ca *făcea*, *piatră*, *bine* au la bază nu formele dialectale moldovenești *fășé*, *chiatrî*, *ghini*, proprii, cu anumite variații, întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni românești, dar care au devenit normă literară).

Pentru a demonstra că limba scrisă din Republica Moldova nu reflectă specificul local, să comparăm un scurt fragment (luat la întîmplare) din **Clopotnița** lui Ion Druță în original și transcris cu particularitățile proprii vorbirii moldovenești din Republica Moldova.

Iată, mai întîi, fragmentul așa cum l-a scris autorul:

Pornește dar pe jos și el. Dacă nu-l ajunge nici o mașină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mișcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decît a sta locului și-a te legăna împreună cu umbrele. Scria Amosov într-o revistă, apoi și japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de pași făcuți zilnic organismul n-are forța necesară pentru a se reface, și ziua fără șapte-opt kilometri făcuți pe jos e ca și cum ar fi o zi pierdută.

A legat geanta de plasa cu portocale, făcînd din ele un fel de desagi. Și i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul șoselei.

El corespunde întru totul, precum se vede bine, normelor limbii literare române.

Și iată cum ar arăta același fragment rescris cu specificul, în primul rînd fonetic (dar nu numai), al vorbirii moldovenești:

Pornești darî pi jios șî el. Dacî nu-l ajiunji niș' o mașînî din urmî, l-a culeji avtobusu di la pol șestovo (sau: di la jiumătati la șâsî) undeva pi o marjinî di drum. Da

sî ti niștʼ la vozduh îi, orcum, mai sănătos dicît a sta locului ș-a ti legăna împreunî cu umbrili. Scrie undeva Amosov într-on jurnal, pi urmî și iaponenii o potvirdit, cî fărî șinspreși nii di paș făcuț în tătî dzîua organizmu n-ari puterea trebuinșioasî sî sî dreagî, șî dzîua fărî șăpti-opt kilometri făcuț pi jios îi ca șî cum ar și o dzî prăpăditî.

O legat sumca di avosca cu apelsini, făcînd din eli on fel di desajʼ. Șî i-o azvîrlit pi umerʼ, pornindu-sî înșet de-a lungu șușălii.

Or, I. Druță, ca și oricare alt scriitor din Republica Moldova, n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toți au scris, și scriu și în prezent, respectînd normele limbii literare române (alte norme literare pur și simplu nu există).

Prin urmare, nimeni nu are dreptul (nici științific, nici juridic, nici moral) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite în republică, o denumire neadecvată conținutului său, improprie prin însăși definiția sa.

Anume în virtutea acestui fapt articolul 13 din noua Constituție a Republicii Moldova nu are nici o justificare sub aspect științific: în el se spune, pe de o parte, că limba oficială de stat este „moldovenească" (ceea ce implică în mod obligatoriu, după cum am văzut mai sus, trăsături specifice inerente!), pe de altă parte însă, se presupune că ea este limbă literară, exemplară, din moment ce pretinde a fi limba de cultură a unei țări care se vrea respectată în lume (dar limbii literare existente nu-i sînt proprii trăsăturile specific moldovenești amintite!).

Este deci un caz tipic de alogism elementar, *de contradictio in adjecto*.

De aici decurge în mod absolut firesc că a numi limba de stat „moldovenească" este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară, cum a subliniat cu mai multe ocazii Eugeniu Coșeriu.

Se impune deci concluzia că vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd a fi istoricește vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân (moldovenească și muntenească) și este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, constituie o varietate teritorială a limbii române comune. Această varietate își păstrează și în prezent specificul său dialectal tradițional și are, chiar atunci cînd nu e alterată de influențe străine, o savoare deosebită.

Fiind însă locuitor al Moldovei (de pe un mal sau altul al Prutului), considerîndu-te moldovean și vorbind moldovenește, trebuie să înțelegi că graiul local nu există separat, ci se include într-o unitate glotică de rang superior și nu poate substitui limba de cultură, unică pentru toți cei ce vorbesc românește, indiferent în ce regiune locuiesc.

Cele expuse mai sus permit să se dea un răspuns cît se poate de clar la întrebarea scoasă în titlul comunicării noastre. El poate fi formulat astfel:

Limba română exemplară nu poate fi numită *moldovenească*, pentru că limbă literară „moldovenească" nu există. Există numai vorbire dialectală moldovenească. Ceea ce ani în șir am numit noi în R.S.S.M. impropriu „limba literară moldovenească" nu era altceva decît limba română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc. E de ajuns însă ca orice text publicat în acea perioadă să fie transcris cu alfabet latin ca oricine să se convingă că el n-a avut și nu are nici o particularitate specifică pentru vorbirea actuală moldovenească.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Chișinău, 1973.

2. S. Pop, *La dialectologie*. 1 – Louvain, 1950, p. 667-668.

3. E. Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii* // „Limba Română", nr. 5-6, 1994, Chișinău, p. 10.

4. E. Beltechi, *Limba literară și literatura dialectală* // *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 20-24

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chișinău, 20-21 iulie 1995

„Revistă de Lingvistică și Știință Literară", nr. 5, 1995, p. 24-28

IV. „LIMBA MOLDOVENEASCĂ" – O DIVERSIUNE

Adrian
TURCULEȚ

LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA

1. Discuțiile din moldavistica sovietică avînd ca obiect postularea unei așa-zise „limbi moldovenești” și încercarea de a argumenta statutul independent (față de limba română) al acesteia suferă de deficiențe metodologice care dovedesc, de fapt, inconsistența acestui obiect. Timp de peste șase decenii au fost și sînt încă aduse în discuție o serie de trăsături „specifice” (mai ales din domeniul foneticii și al lexicului), inegale ca vechime, frecvență și valoare funcțională, aparținînd unor tipuri diferite ale variației lingvistice. De cele mai multe ori se are în vedere opoziția cu limba română standard, neglijîndu-se faptul că fenomenele discutate se regăsesc în alte graiuri sau chiar la nivelul dacoromânei comune. Confruntarea sistematică a datelor în ansamblul varietăților limbii române este înlocuită prin raportarea lor unilaterală la fapte (adesea numai aparent) similare din limbile slave, mai ales de est, considerîndu-se că tocmai influența acestora ar fi determinat evoluția graiurilor din Basarabia sau chiar a graiurilor moldovenești în totalitatea lor la o nouă limbă romanică.

În cele ce urmează, vom încerca să arătăm că, la orice nivel al variabilității limbii ne-am raporta, variantele moldovenești nu pot fi considerate decît ca variante ale limbii române, mai precis ale dialectului dacoromân, care, în conștiința vorbitorului comun, se confundă cu limba română. Întrucît determinarea statutului de limbă sau dialect al unui idiom nu este numai o problemă pur lingvistică, ci și una sociolingvistică și de politică (lingvistică și culturală), vom apela și la unele concepte și fapte aduse în discuție mai ales de sociolingvistica germanică.

2. Apartenența graiurilor (varietăților diatopice ale limbii române) din Basarabia și Bucovina la dialectul dacoromân, și anume la subdialectul moldovenesc (în sensul mai larg, propus de Al. Philippide, sau în sensul restrîns al acestuia), nu a fost pusă, de fapt, niciodată de către lingviștii avizați sub semnul întrebării. Identitatea structurii fonologice, gramaticale și a vocabularului fundamental, caracteristice graiurilor situate de o parte și de alta a Prutului sau, cu alte cuvinte, lipsa unei „distanțe lingvistice” chiar minime[1] era prea evidentă și pentru cei ce o căutau cu orice preț. Chiar inițiatorul lingvisticii „moldovenești”, romanistul rus M. V. Serghievski, cercetînd graiurile de pe teritoriul fostei Republici Autonome Moldovenești, constata că particularitățile acestor graiuri se regăsesc în Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania de nord și, uneori, chiar în Transilvania centrală și în Banat[2].

Primul lingvist care a realizat o clasificare științifică a graiurilor dacoromâne, utilizînd metoda geografiei lingvistice, G. Weigand, considera graiurile din Ba-

sarabia ca aparținînd „dialectului moldovean", observînd, totodată, prezența în sudul Basarabiei a unor influențe (colonii) muntenești[3].

În magistrala sa recenzie la **ALR,** romanistul elvețian K. Jaberg observă că „dependența lingvistică a Basarabiei de Moldova, respectiv România transcarpatică, este evidentă" și că graiurile de aici au o „uniformitate" mai pronunțată față de alte zone ale României[4].

Cea mai bine documentată și sistematică clasificare (chiar cu un anume exces de sistematizare, care duce la o sporire oarecum artificială a „particularităților") a graiurilor românești de pe teritoriul fostei U.R.S.S. a fost realizată, pe baza materialelor **ALM** și a unor date suplimentare, de R. I. Udler[5]. El stabilește patru grupuri principale de graiuri: centrale, de sud-vest, de nord-est și de nord-vest, la care se adaugă grupul graiurilor bucovinene și al graiurilor din regiunea transcarpatică a Ucrainei, precum și o serie de insule lingvistice din Federația Rusă, din estul Ucrainei și din alte foste republici sovietice. Cu toată importanța ei pentru cunoașterea graiurilor românești din fosta U.R.S.S., această clasificare rămîne în esență o descriere minuțioasă a acestor graiuri și nu o clasificare „obiectivă" și „reală"[6], prin faptul că aceste graiuri, numite de autor și „masivul romanic de est comun", sînt rupte de adevăratul „masiv" de graiuri strîns înrudite genealogic și tipologic care este dialectul dacoromân în întregime. Referirile autorului la restul teritoriului dacoromân rămîn în ansamblu sporadice, nesistematice[7].

După cum reiese din materialul prezentat și din unele observații ale lui R. I. Udler, graiurile centrale formează o arie relativ unitară, care cuprinde cea mai mare parte a teritoriului cercetat, pe cînd celelalte grupuri ocupă porțiuni laterale mai mult sau mai puțin înguste. Opoziția dialectală cea mai clar conturată este cea dintre graiurile centrale și cele de sud-vest, exprimată prin trăsături corelative bimembre care reflectă o dezvoltare istorică deosebită a celor două grupuri de graiuri (de exemplu: *șarpe, jale: șărpi, jăli; auzea, tăiat: auze, tăiét; seară, semn, țes: sară, sămn, țăs; zic, joc, jur: dzîc, žoc, žur; cer, ger: šer, žer* ș.a.). Opoziția dintre graiurile centrale (cărora li se alătură, în unele cazuri, și celelalte grupuri de graiuri) și cele de sud-vest corespunde opoziției dintre graiurile de tip nordic (moldovenesc) și cele de tip sudic (muntenesc) relevate de Al. Philippide. Deosebiri însemnate există și între graiurile centrale, pe de o parte, și graiurile bucovinene, transcarpatice, nord-estice și nord-vestice, pe de altă parte, ultimele formînd, prin unele trăsături (deschiderea lui *e* și *o* în *fere*, *plouă;* confuzia dentalelor muiate *t'*, *d'* cu palatalele *k', g': t' ei = tei, chei, pei; șî (= să)* la conjunctiv ș.a.), „o arie laterală unică" opusă ariei centrale. Graiurile bucovinene (subîmpărțite în trei subgrupuri) nu formează o arie lingvistică unitară, ci prezintă, ca și graiurile din Bucovina de sud, aspectul unui „mozaic dialectal"[3], în care coexistă graiuri moldovenești de tip arhaic cu infiltrații ardelenești mai vechi sau mai noi[9]. Trăsăturile specifice (în raport cu graiurile moldovenești propriu-zise) ale graiurilor transcarpatice se identifică cu cele ale graiurilor transilvănene de nord (maramureșene și crișene).

Considerarea graiurilor sud-vestice, a celor bucovinene și transcarpatice ca aparținînd la „masivul moldovenesc comun” (eufemism pentru „limba moldovenească”?) este evident rezultatul unei situații politice: aflarea lor pe teritoriul fostei confederații sovietice (eventual actualei C.S.I.). Reunirea graiurilor de pe acest teritoriu nu se poate realiza decît în cadrul mai larg al dialectului dacoromân, ele fiind un „model redus” al (aproape) tuturor graiurilor dacoromâne sau, în exprimarea exactă și concisă a profesorului E. Coșeriu, „secțiunea din stînga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului”[10].

Comparînd materialele celor trei atlase lingvistice românești (**WLAD**, **ALR** și **ALM**), R. I. Udler ajunge la concluzia că evoluția fonetică a graiurilor din Basarabia și Bucovina timp de peste o jumătate de secol este neînsemnată, nemodificînd sistemul și structura fonologică dialectală (I, 20, 124; II, 31, 33, 67, 70, 87, 114, 126). Morfologia acestor graiuri a rămas, de asemenea, nemodificată, cum se poate observa din descrierile prezente în manualele (tratatele) de dialectologie și din unele lucrări speciale[11]. Lexicul, sistemul cel mai ușor penetrabil de către elemente străine, a primit, desigur, în aceste decenii de presiune puternică a mediului aloglot și a limbii ruse oficiale, un număr de elemente noi (împrumuturi și calcuri), fără ca aceste elemente să afecteze într-o măsură mai mare structurile lexico-semantice ale fondului lexical românesc al acestor graiuri. O poziție echilibrată în considerarea împrumuturilor de origine rusă și ucraineană prezintă mai ales noua ediție a cursului de dialectologie citat: numai unele din acestea „au o arie mai întinsă, circulînd în majoritatea graiurilor”, celelalte „au arii mai restrînse – în acele raioane unde contactul dintre limbi este mai intens” (p. 104).

Pentru a prezenta starea actuală a unui grai din Basarabia am ales punctul 110: Cișmea (raionul Orhei), din care au fost publicate mai multe texte, avînd relativ numeroase și variate particularități dialectale[12].

Acest grai prezintă fonetisme caracteristice graiurilor moldovenești, în general, și de nord, în special: fricativele *š, ž: adušim, merži, žos;* velarizări de tipul: *așă, șăpti; mărs; răpidi, sarî, șîde, țăs;* închiderea vocalelor neaccentuate *e* și *ă* (vezi exemplele precedente și următoare); palatalizarea labialelor: *copk’ii, g’ini, n’ercuri;* labiodentalele *f, v* se palatalizează la *š, ž; širi, žin,* dar apare și o formă mai veche: *h’er;* menținerea africatei *d: dîli*; *ă (e)* protonic > *a* mai ales înainte de *á: sarac, liagat,* dar, uneori, și înaintea altei vocale accentuate: *am sî va spun, cameș; ắ* în *întăi, dintăi;* velarizarea ușoară și inconsecventă a lui *l* în poziție finală și preconsonantică: *albî, val; f, v>h: buhnit, hulk’;* fonetisme izolate (faze mai vechi sau modificări poziționale mai recente): *ar**i**njăm, b**u**rghidău, cîș**l**igat, co**n**tonog, fu**š**ei* (= fuștei), *gre**l**imea,* (cu *l* epentetic), (am) *împlut,* (am) *întrat, mărunchi, mînțănesc* (= *mulțumesc), na**n**t,* (sî) *scurî, **š**etești, **š**ibotî, Sî-Medru* (= *Sf. Dumitru), **s**prăvăl(esc), stu**h**, păr* (= *pînă), pi**ș**ti* (= peste), *p**o**mînt.*

Din domeniul morfologiei notăm: pl. *mînuli;* forme (analogice): *măržini, šobeni, dădésî, sî dei* (= *să dea);* pronumele *(a)ist, dun’atá (dun’itali), n’iia* (= *mie);*

adverbe și locuțiuni adverbiale: *amuiá, iamúș, cu mare ce* „cu greu”, *matincî* (= mă tem că), *psîni* (= *pe semne), vrazdîcî;* neuzuale în graiurile din dreapta Prutului sînt pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte cu particula *-vai: šiavái* (~ *ševa), cîtiavái, cîțivái;* formele arhaice de pers. I pl. la prez., indic. *(noi) dam, lăsam;* forma reflexivă *m-am stăruit.*

Marea majoritate a cuvintelor dialectale sînt cunoscute în toate graiurile moldovenești (și chiar în alte graiuri), cîteva sînt mai puțin răspîndite și / sau uzuale: *boaghe* (= *boabă,* refăcut din pl. bog’), *a boroní* „a grăpa”, *alamandrós* „harababură”, *a cetlui* „a lega strîns”, *cibótă, cicîrîc* „instrument de făcut țevii, la țesut”, *ciocléji, cociorvă, grebănós* „ghebos”, *a ghili (pînza), jîghiúță* (= *jirebie), scrínghiț* „scrumbii”, *státive, terfós* „rupt, cîrpit”. Un derivat mai puțin obișnuit este a *vîntuí* „a rupe cașul, ca să se aerisească, a jintui”. Numai cîteva cuvinte, unele sigur de origine rusă / ucraineană, nu ne sînt cunoscute din alte graiuri dacoromâne: *balabúșcă* „turtă”, *fatírea* „gazdă” (< rus. *kvartira), linéică* „riglă” (< rus. *linejka), poltínă* „monedă de 50 de copeici” (< rus. *poltinnik), prisîdátili colhozului, o sútcă* „24 de ore” (< rus. *sutki); trivógă* „alarmă” (< rus. *trevoga), trúbă* „trompetă” (< rus. *trubá),* (brînză) *vinghèrschi* „ungurească” (< rus. *veng’erskij), verétcă* „țesătură de cînepă”, *zoufírmă* (= *zoofermă, fermă zootehnică*).

La aceste particularități se adaugă o construcție calchiată după rusă / ucraineană: *Rău la mine* (= rus. *ploho mne* „mi-e rău”) și lipsa copulei în: *Atunci sălămura numa bine de tare*[13].

Puținele dificultăți de înțelegere pe care aceste texte le-ar pune unui vorbitor român (mai ales nemoldovean) nu depășesc pe cele ale textelor dialectale dacoromâne provenite din alte zone decît cele cunoscute lingvistic vorbitorului. Corespondențele fonetice se stabilesc ușor, iar ponderea redusă, atît ca număr, cît și ca ocurențe în text, a cuvintelor de origine slavă estică cu raspîndire limitată este comparabilă cu cea a cuvintelor maghiare cu arie redusă din textele ardelenești, sîrbe din textele bănățene, bulgărești din textele muntenești, germane din textele ardelenești, bănățene sau bucovinene.

Deși trei din cei patru subiecți sînt practic analfabeți, ei au conștiința existenței unei forme „exemplare” de limbă, la nivelul popular și / sau literar; unele fonetisme și cuvinte dialectale alternează cu cele comune / literare, informatorii corectîndu-se uneori sau explicînd un cuvînt pe care-l consideră mai puțin cunoscut sau acceptabil: ***b**ini; **b**inișor; cotonog, șchiop; co**p**ii; (brînză) vingherschi* sau *telemé; dughiană* (k) la *magazin,* cum se spune astăzi; *l**iú**ngurî ~ l**i**ngurî; lineică ~ linie; **m**irós; ni**m**ic; s-**a**rganizát ~ am **o**rganizat.* Tînăra absolventă a școlii elementare „moldovenești” prezintă și cele mai multe influențe literare: *acólo* (forma obișnuită: *acólo, aculó); acum; ajunžim, ažuns; čațî; dečémbriii; joi; nimic; păn* (față de *păr(ă)* la ceilalți subiecți); *pi**s**ti ~ pi**ș**ti; t**o**t, t**oa**tă ~ t**ă**tă; z**î**ua.*

3. Substratul politico-ideologic al problemei „limbii moldovenești” apare evident în încercarea de a crea o *limbă literară moldovenească,* opusă limbii române literare, mai întîi pe o bază dialectală îngustă, a graiului din zona Orheiului, apoi pe o bază dialectală mai largă, a graiurilor din regiunea Chișinău. Aplicînd

conceptele sociolingviştilor germani: „*Ausbaudialekt*" (H. Kloss) sau „*Kulturdialekt*" (H. Haarmann), ar trebui să vorbim în acest caz de încercarea, absurdă din capul locului, de a crea un grai cult prin ridicarea la rangul de limbă literară a unui grai (grup de graiuri) local, ca și cum ar fi vorba de graiuri care nu ar fi avut deja o tradiție literară în propria limbă, tradiție a cărei conștiință, deși slăbită, vorbitorii o aveau totuși.

Prima tentativă[14] s-a produs în Republica Autonomă Moldovenească, creată în 1924 în cadrul U.R.S.S., și este reprezentată îndeosebi prin **Gramatica moldovnească, I. Fonetica şî morfologhia** (Tirişpolea, 1930) a lui L. A. Madan, care realizează o mixtură hibridă de trăsături dialectale (de exemplu, închiderea și sincoparea vocalelor neaccentuate și chiar palatalizarea labialelor) și formații neaoșiste de tipul *alaturalnic* (= *adjectiv)* și *dreaptoscriere* (= *ortografie),* care amintesc de inovațiile unor puriști din secolul trecut[15].

După anexarea Basarabiei în 1940, de data aceasta de către U.R.S.S., se reia, într-un mod mai susținut teoretic și practic, încercarea de separare a limbii literare din Basarabia de cea din România prin menținerea fonetismelor moldovenești generale (mai ales cele care se regăseau la scriitorii moldoveni din secolul trecut) și a unui lexic în mare parte rustic și arhaizant. Întrucît o limbă literară modernă avea nevoie de termeni (și concepte) noi, neologismele latino-romanice intrate în limba română literară (unele chiar în limba populară și în graiuri) în ultimele două secole erau înlocuite prin corespondentele rusești (preluate, adesea, tot din latină sau din limbile occidentale, dar în forme adaptate acestei limbi).

În lipsa unor argumente lingvistice întemeiate, argumentarea (inițiată și susținută de unii romaniști sovietici) se axează pe necesitatea dezvoltării limbii literare a „nației socialiste moldovenești" cu rădăcini în statul feudal Moldova și pe „importanța factorilor sociali extralingvistici care influențează direct lexicul și frazeologia" – justificare a împrumuturilor și calcurilor excesive din rusă, îndeosebi în domeniul lexicului social-politic și în terminologiile științifice și tehnice. În ceea ce privește aspectul intern al limbii se pune accentul pe menținerea unor caracteristici regionale ale scriitorilor moldoveni și pe „păstrarea în scris a trăsăturilor caracteristice ale vorbirii populare moldovenești"[16].

Este semnificativ faptul că puținii lingviști din România, care au acceptat, temporar, dogma oficială a „limbii moldovenești", au apelat, în special, la criteriul „subordonării". Problema complexă a subordonării lingvistice (dialectele și, în general, varietățile unei limbi aparțin aceluiași [dia] sistem) și sociolingvistice (distribuția funcțională a diverselor varietăți ale limbii) era însă redusă, în ultimă instanță, la criteriul apartenenței sau nu la același stat[17]. Apartenența la state diferite nu împiedică „convergența" dialectelor însă, adică „acoperirea" lor de către limba comună / literară. Se invocă, uneori numai implicit, și criteriul „conștiinței vorbitorilor" de a aparține la o anumită comunitate etnolingvistică, sentimentul lor de loialitate față de o limbă standard.

Pentru critica ipotezei formării unei presupuse „nații moldovenești”, bazate pe confundarea conceptelor „națiune” și „stat”, trimitem în special la lucrarea istoricilor Constantin C. și Dinu Giurescu, publicată (sub pseudonimul Petre Moldovan; **A. M. Lazarev: un faux-monayeur de l'histoire**) la Milano în 1976. Ar fi instructivă o comparație cu încercarea, de aceeași nuanță politico-ideologică, de a decreta o nouă „națiune” și o nouă „limbă” germană (pentru care nu s-a găsit un nume special) pe teritoriul fostei R. D. Germane. În privința conștiinței lingvistice a vorbitorilor, observăm că aceasta este, de obicei, la cei mai mulți vorbitori latentă, devenind într-adevăr operativă în momente de redeșteptare și efervescență națională, așa cum s-a întîmplat, de exemplu, în marile demonstrații de masă din Basarabia din anii 1988 și 1989.

Cei mai mulți romaniști străini care s-au referit la problema „limbii moldovenești” au respins „dogma” moldavisticii sovietice, arătînd lipsa de temei și substratul ei politic[12]. Un sprijin parțial a primit totuși această teorie din partea unor sociolingviști. Dezvoltînd unele idei ale lingvisticii sociologice franceze cu privire la funcțiile socioculturale ale unui idiom, sociolingvistica a teoretizat importanța standardizării unei limbi (moderne), în timp ce majoritatea „limbilor istorice” se caracterizează atît prin „distanțarea lingvistică” imanentă („Abstandsprachen” în terminologia lui H. Kloss), cît și prin dezvoltarea funcțională deplină („Ausbausprachen”), unele limbi sînt recunoscute ca atare numai pentru că și-au dezvoltat un standard propriu (de exemplu, „Niederländisch” (olandeza) față de „Niederdeutsch” sau macedoneana față de bulgară). Bazîndu-se mai ales pe utilizarea alfabetului rusesc în limba scrisă din Basarabia și pe listele de cuvinte preluate în mod necritic de la „moldaviști”, W. A. Stewart (1968), H. Kloss (1969) și H. Haarmann (1978) au fost tentați să vadă în „limba literară moldovenească” un exemplu de dezvoltare policentrică a unei limbi literare: limba română standard ar prezenta două variante „policentrice”: „dacoromână” (în România) și „moldovenească” (în Basarabia), ca, de exemplu, croata și sîrba, engleza în Marea Britanie, S.U.A. și Australia, spaniola în Peninsula Iberică și în America Centrală și de Sud etc.[19]

Dezvoltarea limbii române standard în Basarabia în ultimele decenii, favorizată de restructurările social-politice și ideologice mai recente, a infirmat prognozele, uneori (ușor) pesimiste, mai ales pe termen lung, ale sociolingviștilor. Dacă oamenii simpli, în special țăranii, sînt cei care au păstrat limba română de pe teritoriul fostei U.R.S.S. la nivelurile dialectal și popular, scriitorilor, filologilor, intelectualilor (cunoscuți sau anonimi) le revine meritul de a se fi orientat tacit, opunîndu-se tendințelor crescînde de rusificare, chiar dacă erau obligați să utilizeze denumirea oficială a „limbii moldovenești”, tot mai decis după limba literară din România, revenind astfel la tradițiile culturale și lingvistice proprii. Mai ales după 1960 a început o campanie susținută de cultivare a limbii în mass-media, combătîndu-se utilizarea în limba literară (scrisă) a elementelor dialectale, a rusismelor (împrumuturi și calcuri) nemotivate sau a greșelilor în folosirea neologismelor latino-occidentale. Ei au pregătit „revoluția limbii”, prin care s-a impus adoptarea în august 1989 a

legilor cu privire la statutul limbii de stat, funcționarea limbilor și la revenirea la grafia latină.

Prin lucrările normative publicate la Chișinău după 1990 s-a realizat unificarea normelor limbii române standard utilizate în cele două state independente: România și Republica Moldova. În domeniul ortoepiei și ortografiei, de exemplu, s-a renunțat la cele cîteva rostiri regionale menținute după reforma ortografică din 1957 / 1967: *aceeaș* (fem. sg.), *totuș; cîne, mîne, mîni* (pl.), *pîne; complect;* (a) *îmbla, întră, întroduce; neologizm; mulțămi;* (a) *perde; samă, sară* sau la simple fapte de grafie, ca, de exemplu, *epure, nevoe* sau confuzia dintre diftongii *ea* și *ia* datorită notării lor prin aceeași literă rusească *я.* Aplicarea în practică a normelor limbii standard unice se realizează în special în limba standard scrisă, prezentînd, cum este și firesc, oscilații și reminiscențe (mult) mai numeroase în limba standard vorbită.

4. Într-o comunicare de acum doi ani[21], am susținut că limba literară vorbită de mulți basarabeni cultivați este o variantă regională a limbii române standard, alături de variantele muntenească, moldovenească și ardelenească. Varianta basarabeană se caracterizează, în primul rînd, prin aceleași trăsături regionale ca și varianta moldovenească din dreapta Prutului (dintre care unele apar și în varianta ardelenească), dar mai accentuate și mai frecvente; la acestea se adaugă o anumită coloratură populară și / sau învechită, precum și unele fonetisme, împrumuturi lexicale și calcuri frazeologice care sînt urmări ale bilingvismului. În ceea ce privește diftongarea (de regulă) ușoară a vocalelor în poziție inițială de cuvînt și de silabă și chiar în poziție postconsonantică, aceasta poate fi considerată o caracteristică a rostirii populare și apare la vorbitori ai limbii standard din toate provinciile românești. Ea este mai frecventă la vorbitorii basarabeni, ca urmare a practicării limbii ruse.

Variantele regionale ale limbii standard („române regionale") nu au sisteme lingvistice proprii, ele sînt limba standard realizată cu o „coloratură" (numită în limbajul comun „accent") care depinde de originea regională (locală în sens mai larg) a vorbitorilor. Ocurența unor asemenea trăsături regionale este facultativă și caracterizează, în proporții variabile, idiolectele unor vorbitori. Variantele regionale ale limbii standard vorbite nu trebuie confundate cu „variantele" unei limbi standard policentrice (vezi *supra),* care prezintă seturi diferite de norme utilizate atît în forma scrisă, cît și în cea vorbită a unei limbi standard practicate în state sau chiar regiuni administrative diferite. În prezent, limba română standard vorbită în Republica Moldova prezintă diferențieri reduse, facultative și cu frecvență variabilă la diferiți vorbitori, deci la nivelul celorlalte variante regionale ale românei standard.

În urmă cu peste un deceniu, J. Krammer, deși admitea existența unei „limbi literare moldovenești", observa că „nu poți stabili dintr-o dată dacă ai prins la radio un post moldovenesc sau unul românesc"[22]. Urmărind, timp de o săptămînă, în luna octombrie a anului curent, primul program al Radioului Chișinău, am constatat în ceea ce numim „stilul citit" al emisiunilor radio (intervențiile

citite ale crainicilor, reporterilor și moderatorilor)[23] puține și cu mari variații individuale devieri de la normele standard.

În domeniul foneticii, apariția ocazională a unor rostiri care „scapă" controlului vorbitorilor, ca, de exemplu: închiderea (ușoară) a vocalelor (semi)deschise neaccentuate; slăbirea / pierderea elementului oclusiv al africatelor *c, g;* velarizarea ușoară a lui *l* mai ales în poziție finală; alternanța grupurilor *sm ~ zm (mecanism ~ mecanizm)* sînt comparabile cu ocurența primelor două trăsături în rostirea crainicilor de la Iași, cu palatalizarea ușoară a șuierătoarelor sau rostiri ca *scenă* la munteni sau cu deschiderea lui *e* sau labializarea mai puternică a lui *a* din diftongii *oa, ua* la vorbitorii ardeleni ai limbii standard. Disocierea frecventă a diftongului neaccentuat *iu* mai ales în formele articulate: *consiliului, mediului, salariul* se datorează, probabil, influenței formelor de plural articulate, în care se produce diereza diftongului *(consiliile)* și lipsei de precizie, în acest caz, a formulării regulii ortoepice.

Semnificative pentru direcția de dezvoltare a rostirii standard sînt unele forme hipercorecte și tendințe semnalate și în emisiunile posturilor de radio și televiziune din România: *este, ernat;* modificări de timbru ale vocalei *e*: *defect, contribue, economia dă piață, miiére* (vs. *obecte);* promovarea hiatului: *noembrie, proecte, aleat* (= *aliat);* disocierea cuvintelor: *acestor te-me;* hipercorectă este și rostirea *iunesco* a abrevierii *UNESCO.*

Din domeniul morfologiei, notăm apariția ocazională a unor forme de conjunctiv de tipul *să deie* și unele oscilații de număr și gen: *francezi, poloneji, incendii, incendiuri; sistem(ă), program(ă).* Frecvența sporită a infinitivului, care are la bază menținerea mai largă a acestuia în graiurile basarabene, are analogii în utilizarea frecventă a aceleiași forme, mai ales sub influența limbii franceze, într-o perioadă ceva mai veche a limbii române literare.

În domeniul lexicului apar unele elemente specifice, legate mai ales de anumite „realii" (inclusiv social-politice și ideologice) cu împrumuturi lexicale și calcuri frazeologice după model rusesc (unele existente într-o fază recentă și în limba standard din România): *adunare obștească / de obște, asambleea C.S.C.E., chiriliță* „varianta rusă a alfabetului chirilic", *comitetul executiv raional, colhoz, culinărie* „artă culinară", *în temei* „în esență, în fond" (cf. rus. *v osnovnom), jurnalist(ică), lucru de lămurire* „activitate de convingere", *savant* „cercetător științific"' *sesia dumei de stat* (de la Moscova), *sovhoz.*

Apar cazuri de suprasolicitare a neologismului, ca, de exemplu, înlocuirea lui *a fi* sau *fel* prin a *constitui,* respectiv *tip:* „Presiunea atmosferică *constituie* 746 milimetri"; „...se aplică intensiv tot *tipul* de aparate electrice de încălzire...". Cuvinte străine, neadaptate sînt folosite cu intenții stilistice, ca într-un comentariu sportiv: „Totul este *ókei*!"; „A penetrat *solo* în careul de 16 m", dar, alteori, sînt preluate ca atare din original, de exemplu, într-un text tradus din spaniolă: „...diferite straturi sociale, *laborale* și culturale".

5. Dacă în „stilul citit" (bazat pe texte redactate în scris) al „limbii" mediilor de masă electronice se utilizează limba standard (eventual, cu o ușoară coloratură

regională), în „stilul conversațional" (texte dialogate, cu „ton original", produse mai mult sau mai puțin spontan)[24] apar deosebiri mai mari în realizarea lingvistică a emisiunilor din Republica Moldova și din România. Aceste deosebiri privesc mai puțin inventarul unităților lingvistice și sintagmatica acestora decît distribuția lor funcțională.

Vorbirea crainicilor și ziariștilor (reporteri, moderatori, corespondenți de presă) din România utilizează în toate tipurile de texte limba standard (cu sau fără coloratură regională), iar cea a interlocutorilor lor (în interviuri, anchete, mese rotunde ș.a.) prezintă, mai ales în funcție de statutul socioprofesional și de tema discursului, o gamă largă a nivelurilor limbii, de la standard, prin stilul colocvial-popular, pînă la un grai regional / local. În „stilul conversațional" al emisiunilor de radio și televiziune de la Chișinău predomină, în vorbirea interlocutorilor, un tip de „regiolect": de la varianta regională a limbii standard, prin limba populară cu aspecte regionale, pînă la graiul regional / local. Cu intenția de a se apropia de interlocutorii lor, corespondenții și colaboratorii aflați în afara studioului și, uneori, chiar cei din studio recurg la nivelul „popular". Acest fapt se observă, dar mult mai rar, și la posturile de radio și televiziune regionale din Iași, Cluj, București. În studiourile regionale pentru tineret, deplasarea registrului merge mai ales spre vorbirea familiară neîngrijită și chiar spre forme de jargon sau argou *(slang).*

Această situație reflectă, chiar aproximativ, raporturile din vorbirea normală: limba standard vorbită caracterizează (cu variații individuale) aproape numai păturile socioprofesionale pentru care vorbirea oficială este mediul obișnuit de comunicare: reprezentanții mediilor de masă, inclusiv filmul, teatrul, scriitori, filologi, cadre didactice (*pedagogi*). Pentru foarte mulți vorbitori instruiți: intelectuali și specialiști nefilologi, directori de întreprinderi, ingineri, medici, primari și, surprinzător, oameni politici, limba vorbită, inclusiv în situații oficiale, formale, este limba populară. Notăm cîteva lexeme la nivelul popular / regional utilizate de vorbitori cultivați la radio: a *căpăta* „a primi, a obține" *au dat* (*= au arătat, manifestat) bunăvoință, a găti* „a pregăti", a *face (= a trage*) *unele concluzii,* (*a tăia ceapa) mășcat* „în bucăți mai mari", a *mîntui* „a termina (ceva)", *la părerea noastră, nu se primește* „nu iese bine, nu se potrivește", *pîne* „cereale", *prăsade* „pere", *producte* (învechit în română, dar cf. rus. *produktî),* a *purcede (la)* „a începe o acțiune", *undeva* „cam la, aproximativ". Într-o scurtă intervenție a unui parlamentar apar cîteva „mostre" de stil colocvial neîngrijit: „Chiar săptămîna aceasta, guvernul *o să iasă* la parlament *să mai facem unele modificări în privatizare"; „Se gătesc* de către ministerul economiei un set de legi..."; „Această lege, în cel mai scurt timp, o *să fie primită* (cf. rus. *prinimat'* „a vota, a adopta"); „Nu există la noi *un așa* mecanism al prețurilor".

Astfel cum se prezintă în mijloacele de masă orale, limba română din Basarabia nu se deosebește de cea din România la nivelul normelor standard, ci mai ales printr-o deplasare a registrului vorbirii în favoarea stilului coloc-

vial popular / familiar[25]. Îmbinarea lexemelor de ultimă oră din domeniul economiei de piață, cu locuri comune ale ziaristicii, de tipul: *în momentul actual; o problemă-cheie; ținînd cont de situația; dat fiind faptul și luînd în considerație,* și cu termeni și construcții aparținînd nivelului popular dă o notă aparte, nu lipsită de un anume pitoresc, „limbii" actuale a Radioului din Chișinău.

Constatările noastre nu justifică afirmațiile unora că limba colocvială din Basarabia ar fi devenit „un jargon moldavo-rus"[26] sau generalizările alarmante că limba română s-ar afla aici într-o situație „jalnică" sau chiar „catastrofală"[27]. Ni s-ar putea obiecta, desigur, că limba vorbită în situații neoficiale, neformale (deci nu în fața microfonului), s-ar afla într-o stare (mult) mai grea. Credem că o asemenea afirmație, atenuată (dovedind competența lingvistică situațională, de fapt), nu este adevărată pentru marea majoritate a vorbitorilor, care utilizează nivelul popular (cu aspecte dialectale mai mult sau mai puțin pronunțate, dar și cu influențe, în grade diferite, ale limbii standard) în toate situațiile de vorbire[28]. Afirmațiile privind reducerea competenței / performanței vorbitorilor în limba maternă pot fi valabile pentru unii români semirusificați, mai ales din cadrul populației urbane[29]. Ca urmare a politicii demografice și lingvistice sovietice s-a ajuns la situația ca, în multe orașe (în special în cele mai mari) din Basarabia, să predomine populația neromânească, iar limba română să aibă statutul sociocultural de limbă a unei minorități naționale. Înstrăinarea administrației și a unor sectoare ale economiei și culturii prin preponderența cadrelor de conducere și a specialiștilor ruși (de limbă rusă), obligația de a vorbi rusa în relațiile de serviciu, utilizarea preponderentă a rusei ca limbă a învățămîntului de specialitate și superior și a publicațiilor de specialitate au dus la promovarea bilingvismului activ în care, la nivelul anumitor pături sociale privilegiate, „a doua limbă maternă" a naționalităților neruse din U.R.S.S. tindea tot mai mult să substituie adevărata limbă maternă. Această situație explică poziția slabă a limbii standard vorbite, care se dezvoltă, în primul rînd, la păturile urbane ale societății, ca și ponderea exagerată a rusismelor în unele sectoare ale lexicului, mai ales administrativ, științific și tehnic.

6. Varietățile lingvistice ale limbii materne a majorității populației din Basarabia se prezintă la toate nivelurile: graiuri locale / regionale, limba comună populară, limba standard, ca variante ale limbii române, cu deosebiri care nu depășesc variabilitatea lingvistică normală sau chiar mai reduse în raport cu alte limbi.

În afara influenței rusești puternice, mai ales la unii vorbitori, dar care nu trebuie exagerată și extrapolată la nivelul întregii comunități, denumirea „limba moldovenească" se referă mai ales la această răspîndire redusă, chiar la vorbitorii cultivați, a limbii standard vorbite. Susținerea în continuare a acestei denumiri dezvăluie intenția unora de a împiedica dezvoltarea polifuncțională deplină a limbii române din Basarabia și, implicit, de menținere a stărilor care au stînjenit această dezvoltare.

NOTE

[1] Principalul criteriu utilizat de lingviști în stabilirea statutului de „limbă" sau „dialect" al unei varietăți lingvistice este criteriul structural, deci asemănarea, în cazul dialectelor, a structurii gramaticale și a lexicului fundamental și corespondențele fonetice / fonologice regulate. Această afinitate lingvistică se reflectă în criteriul pragmatic-funcțional al „înțelegerii reciproce". Cu toate încercările întreprinse, nu s-a putut realiza însă un instrumentar metodologic capabil să precizeze „distanța tipologică" necesară pentru stabilirea statutului unui idiom.

[2] M. V. Serghievskij, *Moldavskie etjudy*, Moscova, Leningrad, 1936; cf. tabelul de la pagina 20.

[3] Gustav Weigand, *Despre dialectele românești* // „Convorbiri literare", XLII, 1908, 4, p. 441-448.

[4] Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets* // „Vox Romanica", 5, 1940, p. 49-86: „Die sprachliche Abhängigkeit Bessarabiens von der Moldau resp. dem transkarpathischen Rumänien ist offensichtlich" (p. 77).

[5] R I. Udler, *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, I-II, Chișinău, 1976; cf. și recenzia noastră, scrisă în colaborare cu I. Lobiuc // AUI, XXV, 1979, p. 131-137.

[6] Cu privire la caracterul „obiectiv" și „real" al unei clasificări lingvistice, vezi Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Trei studii, Chișinău, 1994, p. 93-94.

[7] R. I. Udler constată, în mod obiectiv, că graiurile de sud-vest sînt o „prelungire" a graiurilor din Muntenia de est – Dobrogea și din sudul Moldovei (II, 152). Potrivit cu titlul lucrării, impus, probabil, oficial, autorul trebuia să vorbească, în cazul graiurilor de sud-vest, bucovinene și transcarpatice, de *graiuri românești* „acoperite" de „limba moldovenească", intrate în sfera de influență a acesteia.

[8] Gustav Weigand, *op. cit.*, p. 446.

[9] Cf. Adrian Turculeţ, *Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina* // An. L. (Iași), XXVI, 1978-1979, p. 96-124.

[10] Eugen Coșeriu, *Latinitatea orientală* // „Limba Română" (Chișinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 10-25 (18).

[11] Mihail Purice, Vladimir Zagaevschi, Ion Ciornîi, *Curs de dialectologie română*, Chișinău, 1994, p. 126-163; *Tratat de dialectologie românească* (coord. Valeriu Rusu), Craiova, 1984, p. 217-231; V. F. Melnic, *Elemente de morfologie dialectală*, Chișinău, 1977; V. C. Zagaevschi, *Studii de gramatică comparată*, Chișinău, 1990.

[12] *Texte dialectale*, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, vol. I, partea I, Chișinău, 1969, p. 206-223; textele au fost culese de la patru informatori: doi bărbați, primul în vîrstă de 61 de ani, avînd două clase în limba rusă, al doilea de 57 de ani, fără școală, o femeie de 58 de ani, fără școală, și o tînără de 15 ani, absolventă a 7 clase „moldovenești".

[13] Lipsa copulei ar putea fi un exemplu de exprimare eliptică, caracteristică limbii vorbite.

[14] Pentru istoria sinuoasă a încercărilor de creare a „limbii literare moldovenești", vezi studiile bine documentate ale lui Klaus Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien (Die sogenannte moldauische Sprache und Literatur)* // ZrP, 81, 1965, p. 102-156, și *Moldauisch // Lexikon der Romanischen Linguistik* (editat de G. Holtus, M. Metzeltin, Ch. Schmitt), Tübingen, 1989, p. 508-521; cf. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Lingviștii și „limba" moldovenească* // LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 261-277.

[15] Pentru asemănarea acestor încercări purist-neaoșiste, dar și a altor aspecte ale influenței rusești din Basarabia cu fapte similare din alte perioade ale istoriei limbii române literare, vezi Mioara Avram, *Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova* // LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 249-260.

[16] Am citat formulările mai concise ale lui N. Corlăteanu din *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane*, Chișinău, 1978, p. 22-37; 213-228.

[17] Vezi, îndeosebi, Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 112-127; 1960 (variantă nouă), p. 293-311.

[18] Mai ales Carlo Tagliavini, *Una nuova lingua letteraria romanza? Il moldavo* // „Atti dell'VIII Congresso Intemazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3-8 Aprile 1956)", Florența, vol. II, partea I, p. 445-452, și Klaus Heitmann (vezi nota 14). Pentru alte intervenții ale lingviștilor străini și români în problema „limbii moldovenești", vezi și articolul Ioanei Vintilă-Rădulescu citat în aceeași notă.

[18] Pentru întreaga problematică, vezi Harald Haarmann, *Balkanlinguistik (2), Studieri zur interlingualen Soziolinguistik des Moldauischen*, Tübingen, 1978, p. 273-288. Autorul, care a realizat, în ciuda dificultăților de informare, o analiză pertinentă a statutului sociolingvistic al „limbii literare moldovenești", recunoaște că rezolvarea deplină a problemei necesită studierea contrastivă a tuturor sistemelor parțiale ale celor două variante policentrice ale limbii standard românești.

[20] Dintre acestea cităm: *Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române* (1990), ***Dicționarul ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie*** (*DOEOM*, 1990), *Curs de gramatică istorică a limbii române* (1991), *Ortoepia limbii române* (1991), *Punctuația limbii române* (1993); vezi și Marina Rădulescu, *Lucrări de ortografie publicate în Republica Moldova* // LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 287-291; Silviu Berejan, *Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova* // „Limba Română" (Chișinău), 1994, nr. 3 (15), p. 29-38.

[21] *Variantele regionale ale românei standard* // „Fonetică și dialectologie", vol. XII, 1993, p. 179-198.

[22] Johannes Krammer, *Das Moldauische* // „Balkan-Archiv" N. F., 5, 1980, p. 125-155: „Man kann auf Anhieb kaum feststellen, ob man im Rundfunk einen moldauischen oder einen rumänischen Sender eingestell hat". J. Krammer recunoaște, de altfel, că: „Dereinzige wesentliche Unterschied zwischen dem Rumänischen und dem Moldauischen liegt heute also in der Orthographie..." (147).

[23] În terminologia lui Ludwig Söll din *Gesprochenes und geschriebenes Französisch*, prelucrată de F. J. Hausmann, Berlin, 1974, s-ar putea vorbi de „limba scrisă" (*code écrit*) în realizare orală (*code phonique*).

[24] Utilizînd conceptele lui L. Söll, am putea vorbi de un amestec de „limbă scrisă" (*code écrit*) și „limbă vorbită" (*code parlé*) realizat oral (*code phonique*).

[25] Aceasta este „nota" populară și „învechită" a limbii române din Basarabia, observată de numeroși filologi români și străini. Este nejustificată însă teama lui J. Krammer că româna, spre deosebire de „moldovenească", s-ar strădui să uite cuvinte slave vechi adaptate. Referindu-ne la exemplul citat (de altfel, după Al. Niculescu): *nădejde – speranță,* observăm că este de neconceput înlocuirea primului termen în construcții de tipul *prieten / amic de nădejde; cele* două sinonime aparțin însă unor stiluri diferite ale limbii.

[26] Cităm această afirmație a lui Michael Bruchis după Klaus Heitmann // *Lexikon der Romanistischen Linguistik***,** p. 513.

[27] Pentru asemenea afirmații recente ale unor filologi basarabeni, vezi și Mioara Avram, *op. cit.*, p. 253.

[28] Exceptînd, desigur, situațiile de vorbire în care vorbitorii bilingvi trebuie să utilizeze limba secundară, rusa.

[29] Eugeniu Coșeriu vorbește în comunicarea citată în nota 10 de „o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culți), nu propriu-zis rusificare a limbii".

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 34-48

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale",
București, 31 octombrie 1994

Gabriel
ȚEPELEA

RAȚIUNILE POLITICE ALE UNEI „TEORII LINGVISTICE"

Exemple din istoria mai veche sau contemporană demonstrează că orice rapt teritorial e precedat sau urmat de motivații teoretice. Odată cu smulgerea Basarabiei din hotarele Moldovei și încorporarea ei în 1812 în imperiul țarist au apărut și primele încercări de argumentare politico-lingvistică în favoarea anexării: poporul moldovean din stînga și din dreapta Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc graiuri diferite, deși cele două părți ale principatului făcuseră corp comun încă de la începuturile Țării Moldovei. Pe lîngă afirmațiile axiomatice – ce țin de dreptul celui mai tare – au apărut și palide exemplificări din domeniile foneticii și lexicului, particularități inerente, de altfel, oricărui grai.

În perioada 1918-1940, cînd Basarabia revenise la sînul patriei, România, și, mai ales, după organizarea în 1924 a Republicii Autonome Moldova, problema limbii naționale a noii republici se încarcă de noi conotații. Exegeții acestei perioade disting trei curente printre românii din Răsărit: unul românofil, altul românofob și al treilea de esență arhaică. Primul curent, în frunte cu I. D. Malai, G. I. Buciușcanu ș.a., pleda pentru adoptarea limbii române și a alfabetului latin. împotriva lui s-au ridicat o serie de lingviști sovietici care negau comunitatea limbii române, susținînd că poporul moldovenesc și limba pe care o vorbește ar fi entități aparte de matca românească. Se cereau măsuri administrative împotriva propagării limbii române în școli, în presă, în viața culturală. Tot atunci a apărut și un al treilea curent, diversionist, așa-numitul „curent arhaic", în frunte cu L. A. Madan, român de origine. Etichetînd limba română literară drept „limbă a boierilor români", ce trebuia înlocuită cu „limba poporului moldovan", o limbă decantată de neologismele de origine franceză, L. A. Madan, sprijinit de K. N. Derjavin și M. V. Serghievski, preconiza un vocabular științific care amintește de încercările unor autori de gramatici și manuale de popularizare din secolul al XVIII-lea. Atunci, în strădania de a găsi un corespondent ușor de asimilat de către discipolii săi, Radu Tempea adoptase în **Gramatica** sa din 1797 denumirile de *singuratec* și *multoratec* pentru *singular* și *plural, aplecarea numelor* pentru *declinare,* iar Gh. Șincai, în **Învățătura firească pentru surparea superstițiilor norodului,** utiliza, alături de neologisme ca *barometru, termometru,* perifraze de tipul *frîngerea razelor* („refracție") și *lampadă de vrăjit* („lanterna magică"). În plin secol al XX-lea curentul arhaic din Transnistria situa așa-zisa limbă moldovenească cu două secole în urmă, propunînd termeni ca *multuratec* („plural"), *aeronăscător* („oxigen"), *singurosburător* („avion"), *gîtlegău* („cravată") etc. Firește, experiența arhaizantă n-a dat rezultate, iar principalul protagonist, L. A. Madan, a fost, în cele din urmă, acuzat atît de naționalism primejdios, cît și de intenția de a împiedica dezvoltarea culturii moldovenești. A sfîrșit prin a fi exilat împreună cu unii dintre discipolii săi.

Interesată de comunicarea cu românii din Basarabia, dar și de penetrația propagandei bolșevice în țara noastră, secția română a Internaționalei Comuniste, la propunerea Ecaterinei Arbore, permite între anii 1932 și 1938 utilizarea limbii moldovenești cu caractere latine. Deși intervalul în care a avut cîștig de cauză această măsură a fost limitat, ea a permis redactarea unor manuale și articole cu caractere latine și mai apropiate de limba română literară. După 1938 panslaviștii trec la contraofensivă și, sprijiniți de autorul de origine română I. D. Ceban, reintroduc alfabetul chirilic odată cu o serie de fonetisme populare moldovenești și de rusisme. Nu trebuie uitat că alături de asemenea deformări lingvistice generate de imperialismul sovietic au existat și opinii ale unor cercetători ca P. Batiușkov, N. Petrov și S. Berg, care au afirmat, în mod deschis, comunitatea dintre moldoveni și români, mai precis că moldovenii sînt români.

Teoria că poporul moldovenesc ar fi un popor aparte de cel român, că ar vorbi o altă limbă, limba moldovenească, conjugată cu deportări ale moldovenilor și imigrări ale rusofonilor, se reflectă concludent în statistica populației românești din Transnistria. Conform statisticilor oficiale, „românii erau în 1924, 800.000, iar în prezent au ajuns la mai puțin de jumătate" (cf. Emil Diaconescu, **Problema originii și limbii românilor din Răsărit**, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară", Chișinău, nr. 2/1993, p. 95-98, care reproduce un fragment din studiul **Românii din Răsărit. Transnistria**, publicat la Iași în 1942). Ce se întîmplă în momentul de față? În școlile din Transnistria manualele editate la Chișinău cu grafie latină sînt scoase din uz, sînt eliminați scriitorii români din programele de literatură, iar în planurile de învățămînt nu mai figurează **Istoria românilor**. „Românofobia a atins cotele cele mai periculoase, asemănătoare cu cele din anii 1938-'40 în fosta R.A.S.S.M." (Anatol Ciobanu, membru corespondent al Academiei de Științe din Moldova, în articolul **Limba noastră cea de toate zilele**, publicat în „Moldova Suverană", nr. 20, 1994).

Practic, glotonimul „limba moldovenească", vehiculat după 1812 de țarismul rus, în scopul justificării anexiunii Basarabiei, reactualizat de Stalin în republica din stînga Nistrului în 1924 și, în 1940, în dreapta Nistrului, în Basarabia, a dus la confuzii grave, presiuni, deznaționalizare și asimilare a populației românești. De aici pînă la propunerea grupului parlamentar „Viața satului", făcută în 1994, de a insera în Constituție sintagmele „limbă moldovenească", „popor moldovenesc" și „republică multinațională", drumul trece prin escamotarea istoriei limbii și construcției democratice. Consecința ultimă este îndepărtarea de matca românească, fărîmițarea republicii și justificarea implantărilor de populații alogene, destinate dezromânizării.

În această ofensivă politică, din care n-au lipsit nici încercările de teoretizare lingvistică, s-au implicat direct și lideri politici. Un nou impuls i-a dat concepției despre o limbă romanică independentă intervenția lui I. V. Stalin din 1950. Un rol deosebit l-a avut și volumul colectiv **Problemele lingvisticii moldovenești**, apărut la Moscova în rusește în 1953. Minimalizînd importanța factorului genetic, neglijînd subordonarea dialectelor și subdialectelor și, mai ales, accentuînd importanța factorilor externi, lingvistica de inspirație stalinistă a supralicitat factorii externi, adică influența slavă asupra limbii moldovenești, ca factori de individualizare și de separare de „valaho-română". Ignorîndu-se legile fonetice, s-a ajuns la stabilirea unor etimologii forțate din limba rusă.

Mai grav și mai dureros este faptul că lingviști români de renume au făcut concesii concepției marxiste, ajungînd, prin adevărate exerciții de dialectică, la deformarea adevărului lingvistic și istoric. Reactualizînd dezbaterile despre limbă și dialect și inspirat din învățăturile lui I. V. Stalin și ale discipolilor săi R. I. Avanesov și V. V. Vinogradov, Al. Graur conchide în **Lingvistica generală** (București, 1955) că deosebirea dintre limbi și dialecte „nu se stabilește pe baza comunității mai strînse sau mai laxe a structurii limbii, ci pe baza situației și a cauzelor sociale, economice și politice" (p. 126). Și Al. Graur continua: ... „Despre limba moldovenească, limba Republicii Moldovenești, academicianul V. F. Șișmariov arată în mod convingător că, ducînd de multă vreme o viață deosebită de română și fiind orientată în chip deosebit, formează o limbă aparte: o limbă romanică foarte apropiată de limba română, care la origine a constituit o ramură, dar acum e o limbă deosebită de limba română, din cauza orientării ei. Aromâna, meglenoromâna și istroromâna sînt oare dialecte ale limbii române? Este evident că încă cu atît mai puțin, ele fiind de mai multă vreme despărțite de dacoromână și neavînd nicio perspectivă de a se contopi vreodată cu aceasta. Între fondul principal și structura gramaticală a fiecăreia dintre aceste limbi și ale dacoromânei, diferențele sînt importante. Cu greu cred că s-ar putea stabili de nespecialiști procedee de trecere de la una la alta. *Prin urmare, trebuie să considerăm că latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite* (nemaisocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromâna și meglenoromâna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromâna, care duce o existență precară, și dacoromâna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestînjenite" (*op. cit.*, p. 127).

Regăsim aici afirmațiile lui R. I. Avanesov după care „deosebirea între limbi și dialecte nu se stabilește pe baza comunității mai strînse sau mai laxe a structurii limbii, ci pe baza situației și a cauzelor sociale, economice și politice" (*op. cit.*, p. 126). Iată punctul de plecare al titlului din intervenția de față: rațiunile politice sînt prevalente într-o dezbatere lingvistică, mai precis, în delimitarea dintre limbi și dialecte. De altfel, la sfîrșitul alineatului din care am citat apare în paranteză: „Vezi, de exemplu, istoria limbii moldovenești în raporturile ei cu româna".

În anul următor, 1956, într-o polemică cu D. Macrea, ce susținea prioritatea factorului genetico-structural în delimitarea dintre limbă și dialect, Al. Graur întreabă. „Și de ce să nu ținem seama de factorul politic? Oare nu este o problemă politică dacă provansala va fi socotită un dialect francez sau o limbă de sine stătătoare (...)? Iar lingviștilor marxiști nu le este îngăduit să nu cunoască doctrina. Dar oare concepția, greșită după mine, care a dominat pînă acuma problema dialectelor române este o concepție nepolitică? Noi trebuie să socotim, dimpotrivă, că este inspirată de politică, dar de politica promovată în trecut de clasele exploatatoare" (**„Dialectele" limbii române**, în „Limba română", 1956, nr. 4, p. 68).

În esență, Al. Graur declară deschis că discutarea raporturilor dintre limbă și dialect este o problemă politică, iar vechea poziție a lingviștilor români care susțineau că limba română are 4 dialecte – dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân – are la bază politica promovată în trecut de clasele exploa-

tatoare, este deci o poziție de clasă, burgheză. Pornind de la această premisă, înțelegem strădania sa de a renunța la criteriul genetico-structural și de a crea trei limbi din trei dialecte sud-dunărene, pentru a face loc celei de-a patra: limba moldovenească. Alți cercetători vor aprofunda din punct de vedere lingvistic dezbaterile care au urmat.

Punctele de vedere ale lui Al. Graur au fost susținute și de către dl Ion Coteanu, care consideră criteriul subordonării față de limba națională mai important decît cel al structurii. În dezbaterea raporturilor limbă – dialect, I. Coteanu precizează: „Chestiunea subordonării este esențială, înțelegerea și structura dialectelor sînt secundare” **(Cum dispare o limbă (istroromâna)**, 1957, p. 9).

Autorul citat contestă în termeni polemici apartenența aromânilor la poporul român: „Dacă, în secolul al XIX-lea, cunoașterea superficială a istoriei, îmbinată cu o mîndrie națională rău înțeleasă, explică ușurința considerării populației aromâne ca parte a poporului român, [...] același fapt ia o semnificație mult mai gravă în secolul al XX-lea la cei care propagă în continuare această idee”.

Și, mai departe, autorul afirmă, uitînd de faptul că noi am avut în trecut patru licee românești în părțile locuite de aromâni, adică în Bitolia, Grebena, Ianina și Salonic și faptul prezenței atîtor intelectuali și oameni simpli aromâni emigrați în țară, că „Aromânii nu au avut niciodată conștiința că fac parte din același popor cu dacoromânii, nici măcar în perioada cînd scriitori de ai lor ca Gh. Const. Roja și Mihail C. Boiangi, influențați de Școala Ardeleană, s-au străduit să le arate că ei sînt tot una cu dacoromânii” (*op. cit.*, p. 10).

O asemenea concepție nu duce decît la întreruperea legăturilor culturale cu cei din sudul Dunării, ceea ce, din păcate, s-a întîmplat în perioada comunistă. Premisele și consecințele teoriei sînt tot politice: de vreme ce aromânii, istroromânii nu sînt români, vorbesc o altă limbă, statul român nu este chemat să se ocupe de viața lor culturală.

În opera sa de căpetenie Al. Graur afirma: „O teorie clară și coerentă a dialectelor lingvistica burgheză nu a fost în stare să dea” (*op. cit.*, p. 113). În schimb, lingviștii marxiști, spunem noi, au fost în stare să confecționeze una la comandă, deformată, predominant politică. Spre cinstea lor, majoritatea lingviștilor români ai epocii (Al. Rosetti, D. Macrea, Boris Cazacu, Romulus Todoran), precum și o serie de autori de cursuri universitare au propagat împărțirea tradițională a limbii române în dialecte și subdialecte. Dar o teorie lingvistică de import, menită să legitimeze existența unei limbi moldovenești, a existat, din păcate, și în România. Roadele ei, conjugate cu măsurile rusești și sovietice, se văd în Constituția de la Chișinău, în care noțiunile de „popor moldovenesc”, „limbă moldovenească”, izvorîte dintr-o teorie inspirată de scopuri politice, își continuă opera de scindare a românității.

„Limba Română”, nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 80-85

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică
„Limba română și varietățile ei locale”
București, 31 octombrie 1994

Gheorghe MOLDOVEANU

„LIMBA MOLDOVENEASCĂ" – O DIVERSIUNE!

Înainte ca „limba moldovenească" să fie o existență consfințită prin votul parlamentarilor Republicii Moldova[1], **Лингвистический энциклопедический словарь**, apărut la Moscova în 1990, asigura un spațiu aparte „limbii moldovenești", care ar avea ca principală caracteristică, ce-i fixează individualitatea față de limba română, un mare număr de împrumuturi din limba rusă. Se preciza aici că, în afară de Republica Moldova[2], limba moldovenească se mai vorbește în regiunile învecinate din Ucraina, Cernăuți și Odesa, dar și în Transcarpatic. Au trecut însă mai mult de trei secole de cînd mitropolitul Simion Ștefan adresa cititorilor **Noului Testament** de la Bălgrad rugămintea: „să luați aminte că rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip"[3], iar Grigore Ureche vornicul observa, încă mai înainte, că „ne ieste amestecat graiul nostru cu ai vecinilor de prinprejur, măcarcă de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvintele ni-s mestecate"[4].

Argumentele de la baza ideii că ar exista o „limbă moldovenească", diferită de limba română prin numeroase împrumuturi din limba rusă, nu sînt, cu siguranță, de natură lingvistică, dar aceasta nu înseamnă că nu trebuie luate în considerație. Iar faptul e cu atît mai evident, cu cît „limba moldovenească", vorbindu-se și dincolo de hotarele Republicii Moldova, îi privește nu numai pe locuitorii acestei țări.

Reflectarea vieții spirituale a românilor din nordul Bucovinei, ca și a limbii române, mijloc specific de reprezentare a vieții spirituale, în studii efectuate în ultimul timp în Ucraina, nu poate să nu atragă atenția. Avem în vedere nu numai faptul că localități cu un număr ridicat de etnici români (Broscăuții Vechi – 48,72%[5], Volcinețul Vechi – 44,68%[6], Vancineț – 33,88%, Davideni – 32,03%[7], Hîrbovăț – 30,96% etc.) sînt încadrate într-o zonă care nu poate fi trecută în partea românească a regiunii Cernăuți nici din punctul de vedere al compoziției etnice, nici din considerente lingvistice (pentru această zonă e caracteristică funcționarea bilingvismului ucraineano-rus, parțial ruso-ucrainean și ucraineano-român, acesta din urmă fiind practicat de persoane mai în vîrstă de 50 de ani (*s.n.),* al căror număr e în permanentă descreștere)[8], formînd o zonă a „asimilării ireversibile" a românilor. Avem în vedere însă și că în partea nordică a Bucovinei etnicii români sînt împărțiți în români și moldoveni, ca două etnii diferite, vorbind două limbi diferite.

Aparent această scindare nu prezintă nici o importanță, căci, s-ar putea spune, români sînt, la toată urma, și unii, și ceilalți. Datele oferite de recensămîntul din 1992 probează că lucrurile stau altfel. Dintre cei ce s-au declarat etnici români,

numai 53% au indicat ca limbă maternă limba română, 11,7% – limba ucraineană și 2,9% – limba rusă, iar ceilalți (32,4%!) au fost înscriși la rubrica „limba altor naționalități". Neîndoielnic, cei mai mulți dintre românii vorbind limba altor naționalități au declarat ca limbă maternă limba moldovenească, dar tabelul cuprinde doar rubricile limba naționalității și limba altei etnii, unde apar numai ucraineana și rusa, limba altor etnii nefiind luată în considerație[9].

Așa se face că numărul românilor vorbitori de limbă română, fie ea română sau moldovenească, s-a redus enorm, cu 17,6%. În timp ce etnicii ruși reprezintă 6,8% din populația regiunii Cernăuți, limba rusă apare ca limbă maternă pentru 10,5% din populația regiunii; limba română e limbă maternă pentru 5,66% și cea moldovenească pentru 8,51% din populația regiunii Cernăuți, deși etnicii români (români și moldoveni) reprezintă 19,64% din populația regiunii. În timp ce diferența dintre procentul populației și suma procentelor cuprinzînd limba naționalității și limba altei etnii (ucraineana sau rusa) e de 0,1% la ucraineni, ruși, evrei și de 1,6% la polonezi, în cazul românilor (români și moldoveni) diferența ajunge la 17,6%. Din statistică mai rezultă că moldovenii și-au declarat ca limbă maternă limba moldovenească (95,4%), limba ucraineană (2,5%) sau limba rusă (2,1%), că deci nici un moldovean nu are ca limbă maternă limba română. Aceasta înseamnă că o parte din români (cei 32,4%) au căzut pradă confuziei cultivate printr-o politică lingvistică susținută: crezînd că limba română e folosită numai de cei ce locuiesc în România, că limba română folosită de vorbitorii din fosta Uniune Sovietică e limba moldovenească, între ele neexistînd deosebiri esențiale, au declarat ca limbă maternă limba moldovenească. Vorbind propria limbă, au ajuns, printr-un joc abil, să vorbească limba „altei etnii".

Concluzia e ușor de tras și ar putea justifica nu numai zona „asimilării ireversibile" a românilor, unde atît în școală, cît și în biserică se folosește altă limbă decît româna, în ciuda procentelor destul de ridicate pentru populația românească din unele localități, citate mai sus; așa se poate justifica însă și zona „asimilării tranzitive" a românilor, unde limba română se mai folosește doar în biserică, școlile folosind limba ucraineană sau, mai rar, limba rusă, măcar că în unele localități populația românească e majoritară (Tureatca – 91,42%, Corcești – 90,9%, Colincăuți – 87,65%, Șișcăuți – 82,74% etc.).

Comparînd datele oferite de recensămîntul populației din 1875 cu ale celui din 1992, vom constata că numărul locuitorilor din Bucovina a crescut de la 543.915 la 940.801. Populația românească a scăzut însă nu numai în cifre relative[10], ci și în cifre absolute[11]. Fenomenul ar putea părea curios dacă n-am avea în vedere procesul de deznaționalizare, pierderea limbii materne constituind pasul cel mai important în acest sens[12].

Modalitățile prin care se poate ajunge la deznaționalizare sînt multiple. Noi ne propunem să aducem în discuție un factor care, dacă nu e implicat direct în acest proces, nu rămîne fără urmări.

Cu altă ocazie[13] aduceam în discuție situația unor locuitori care, întorși la baștină, devin factori da stimulare a particularităților locale, în numele unei anumite concepții, al unui anumit crez. Dar sînt și situații cînd cei întorși devin

factori ai destrămării colectivității, după cum se poate întîmpla și ca acțiuni urmărind scopuri nobile să conțină germeni ai ideii condamnate.

Apariția volumului **20 de ani în Siberia. Destin bucovinean**, publicat de Ancuța Nandriș-Cudla la București în 1991, a constituit mai mult decît un eveniment editorial. Mărturie a unei femei „în trîntă cu destinul", cum o apreciază nepotul autoarei, cu puterea de demascare necăutată și necontrafăcută, ci rezultînd din destăinuirea directă, într-o construcție de o simplitate dezarmantă, cartea e de natură să cutremure pe orice cititor. Căci soarta autoarei mărturisirilor e, cum ne atrage atenția titlul, soarta atîtor bucovineni, basarabeni etc., care au fost smulși din locurile, din rosturile lor și duși aiurea, numai o parte reușind să se reîntoarcă acasă. Adevărate minuni, aceștia se vor impune în ochii obștii, pentru care unii devin simbol și model. Este și cazul Ancuței Nandriș-Cudla, care nu-și poate considera încheiată misiunea fără a proba, prin mărturisirea vieții sale, că „adastă dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am salvat viața" (p. 144), că, după ani petrecuți în Siberia, „am crescut văcuță, era ce mînca, era acuma cu ce să îmbrăca. Dar străinătatea și dorul de locurile unde te-ai născut te chinuiau neîncetat" (p. 134).

Ea crede în puterea cuvîntului de a reînvia lumea, de aceea nu ezită să facă uz de cuvintele vremii. Vorbind despre evenimentele din timpul primului război mondial, notează: „venia timpul că eșia armata din decuncuri, cum le zicia atunci, adică din tranșeie, ținia ștorm, adică se luptau cu baionetele" (p. 13); „Le trebuia o căruță de prașpont, așa se zicia atunci, o luau" (p. 18). Se realizează astfei o sumă de termeni vizînd închegarea imaginii lumii de atunci, din vremea adolescenței și a tinereții autoarei, înlocuită apoi cu o altă serie, mult mai bogată, pentru prezentarea lumii de a c o I o, de la *sever.*

Lumea de la *sever* este atît de diferită, încît autoarea nu dispune totdeauna de cuvintele cu care să-i denumească realitățile. Adnotări de felul: „era un feli de sălbăticiune care se numia *peseți,* și blana lui era destul de scumpă" (p. 81); „ani lucrat cîteva zile la săpat pămînt, făciam *zavalinchi,* așa le ziciau acolo" (p. 95); „să avem cu ce ne apăra de *țînga,* adică de boala asta care era pe acolo" (p. 106) aduc parcă aminte de observația mitropolitului Simion Ștefan, care, găsind în izvodul grecesc cuvinte „carele nu să știu rumânească ce sînt, nume de oameni și de leamne și de veșmente și de altele multe carele nu să știu rumânească ce sînt"[14], le lasă așa.

Pe unele pagini se produce o mare densitate de cuvinte rusești: „El a deshămat *olenii* și Ii-a dat drumu și au intrat cu toții în *cium*. Eu m-am gribuit pe *nartă* îmbrăcată în *gusiu* cela de blană de *oleni*" (p. 113). N-ar putea proceda altfel cînd prezintă soiurile de *iagăde,* „niște fructe sălbatece, de mai multe feluri, care creștiau pe tundră [...]. Era un fel care veniau mai degrabă [...] le zicia *moroșcă.* Erau în formă așa ca murea boabele lor, numai că erau galbene cînd se coceau. Erau altele care le zicia *gulubiță.* Erau niște bobite albastre. Erau încă un fel care să cociau toamna tîrziu, prin luna septemvrie. La astea le zicia *brusnigă*" (p. 102).

Alteori se încearcă o corespondență cu cuvintele românești: „*moh,* așa-i zicia acolo, un fel de mușchi care creștia pe mlaștini" (p. 73); „lucram mai departe

storoj, adică păzitor la bază” (p. 106); „niște *cachere,* cum le zicia acolo, niște vaporașe micuțe” (p. 71); „se ocupau cu *pușnina,* așa-i ziciau ei acolo, adică cu vînatu!” (p. 81). Apropierea cuvintelor rusești de cele românești îi provoacă uneori zîmbetul: „S-a deschis ușia vagonului și iarăși îl ia pe un bărbat să ajute a aduce *caș.* Să gîndia la caș de oaie, căci aceluia la noi îi spunia caș. Cînd colo vine bărbatul cela cu o vadră de *caș.* Erau niște crupe de orz fert, fără zahăr, fără sare” (p. 60).

E de apreciat efortul autoarei de a adapta cuvintele rusești limbii române; pentru *parus,* prezent și în varianta *păros,* folosește la plural formele *păroși* (p. 90) și *parosele* (p. 130), cu varianta *parosăle* (p. 101).

Obișnuința cu lumea de acolo, în care s-a încadrat, chiar dacă nu i-a aparținut, o determină și pe ea să folosească cuvinte rusești [16], cărora încearcă să le găsească corespondente românești, ajungînd să creeze cuvinte noi, care, probabil, au existat numai pentru cercul ei restrîns de vorbitori (este, printre altele, cazul diminutivului *cacheraș* de la *cacher).*

Tendința de a atrage mereu atenția asupra lumii de acolo, de la *sever,* creează și o situație ciudată: deși are cuvîntul românesc, se simte obligată să folosească și cuvîntul de acolo, care nu are altă conotație decît că e de acolo: „Mergia cu polobocul la un rîu, acolo îi spunia *recică,* și îl împlia cu apă” (p. 91). Dacă *sever* se folosește mai ales pentru a fixa un spațiu, lumea nord-siberiană, sens pe care îl are cuvîntul și în limba bucovineanului de rînd, dar și pentru puterea lui de a sugera viața de acolo, apare însă și cu sensul „punct cardinal din direcția stelei polare”, opunîndu-i *iugul:* „Păziam cînd bătia vîntu de la *iug* pentru că atunci apa scădia și ne sileam în timpul cela cît putiam să cosim. Cum se întorcia vîntul de la *sever* apa începia să criască” (p. 129). Se strecoară astfel și cuvinte care au un corespondent perfect în limba celor cărora le sînt adresate mărturisirile și care deci nu se justifică.

Neîndoielnic, nu i se poate imputa autoarei aici în discuție starea limbii române din Bucovina sau din Basarabia, după cum nu i se pot reproșa unele aspecte mai puțin reușite ale limbii sale, care se estompează în fața unor virtuți incontestabile, cu totul remarcabile pentru un om care nu are decît trei clase primare. Să observăm numai cuvîntul *pipăi* din fragmentul: „Prin sat era plin de armată (...), dară armata își vedea de treburile ei, nu avia a face cu nimica cu lumia. Peste scurt timp armata s-a rădicat din sat. A venit miliția, adică așa cum era pe timpuri jandarmii. Aieștia au început *să pipăie* altfel. Ziua era tehu, liniște, dară în timpul nopții, pe la orele 12 sau unu, venia mașina neagră la poartă” (p. 48).

Abuzul de rusisme în textul Ancuței Nandriș-Cudla, devenită la reîntoarcerea la baștină un simbol al statorniciei întru credință, ca și „nivasta lui Manolia”, pe care autoarea o are parcă de model, poate alimenta însă eroarea unora care cred că, plecați de acasă, trebuie să-și schimbe limba, schilodind-o barbar prin realizarea unui amestec lingvistic bizar. E ilustrativ în această privință un fragment dintr-o scrisoare a unui ostaș român din Ucraina, scrisoare publicată în numărul 12 din 1993 al ziarului „Plai românesc” din Cernăuți: „*Privet* din *ciasti.* Să mă vedeți în *șineli* și cu *furașcă,* nici nu mă cunoașteți. *Starșinaua* noastră

e tare *blatnoi,* dar am găsit *obşcii iazîc* cu el. Acum sîntem *drugi.* Merg în *samovolcî* cînd vreau. În oraş am mulţi *znacomîi. Dedovşcina* la noi nu-i. *Otpusc* nu primesc pînă cînd nu va fi alt *prizîv*".

Alăturarea memoriilor Ancuţei Nandriş-Cudla cu textul acestei scrisori este nedreaptă, cum nu putem alătura scopul urmărit de cei doi autori. Smulsă din rosturile ei pe parcursul a 20 de ani, deprinderea limbii ruse era obligatorie pentru ea şi familia ei. În tot acest timp nutrind o singură dorinţă, reîntoarcerea acasă, învăţarea limbii ruse nu i-a atenuat niciodată speranţa revenirii. Strecurarea unor particularităţi ruseşti în vorbirea Ancuţei Nandriş-Cudla, nu numai în vocabular dar şi în sintaxă, trebuie să fie pusă pe seama celor ce au crezut în posibilitatea îngenuncherii, a dizolvării personalităţii umane prin dislocări şi crearea omului nou. „Vina" ei e doar de a fi rezistat în credinţa revenirii.

Autorul scrisorii sus-pomenite se află la polul opus: amator de trai uşor. trage toate foloasele din tot ce-i este la îndemînă, limba fiind ultima stavilă la care s-ar gîndi. Reuşita lui în viaţă depinde, poate nu în ultimul rînd, de performanţele în folosirea limbii (limbilor) oficiale.

Sînt două cazuri de interferenţă lingvistică: unul provocat de dorinţa de întoarcere printre ai săi, de a-şi sluji etnia, celălalt de dorinţa de chivernisire, chiar cu condiţia abandonării colectivităţii etnice. Cauza care a provocat însă devierile din planul lingvistic este aceeaşi, un efect al atitudinii societăţii faţă de etnicii români, în cazul nostru.

În comparaţie cu Republica Moldova, situaţia românilor din nordul Bucovinei e mai dificilă. Pe de o parte, scindarea operată aici între români şi „moldoveni", între limba română şi „limba moldovenească" ar putea permite autorităţilor să creadă că unele şcoli cu predare în limba română sînt nejustificate, căci locuitorii sînt moldoveni (în raionul Hotin, din 5.354 de români 5.157 sînt înregistraţi moldoveni, iar în raionul Noua Suliţă, din 56.254 de români 55.669 sînt înregistraţi moldoveni). Pe de altă parte, pătrunderea în limba română a unui număr de cuvinte dintr-o altă limbă, depăşind o anumită limită (!), ar putea determina anumiţi cercetători, anumite foruri să conchidă, ca şi în cazul „limbii moldoveneşti", că în Bucovina a apărut o altă limbă, distinctă de limba română.

Că de la o regiune geografică la alta apar deosebiri lingvistice e firesc. Înfăţişările concrete pe care le realizează, prin care se realizează limba română, în plan orizontal sau vertical, nu subminează unitatea diasistemului, căci diversitatea nu se opune unităţii dacă unitatea nu se confundă cu uniformitatea. Prezenţa unor elemente din limba popoarelor cu care românii au convieţuit sau au avut diverse legături e firească. Dar împrumuturile dintr-o altă limbă nu duc la transformarea unei limbi în alta, atîta timp cît nu-i este afectată structura[16]. Existenţa unui mare număr de împrumuturi din limba rusă în vorbirea românilor de la est de Prut sau din nordul Bucovinei nu îndreptăţeşte ideea că aici s-ar vorbi o altă limbă decît limba română. E aceeaşi limbă, cu unele note specifice, a căror prezenţă „nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat românii printralte ţări, de şi-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăescu toţi într-un chip"[17].

NOTE

[1] Se acceptă că limba moldovenească este identică cu limba română, dar diferă de aceasta ca limbă a statului Moldova.

[2] Folosim denumirea actuală a țării.

[3] *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba-Iuliei, 1988, p. 116.

[4] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, texte stabilite de P. P. Panaitescu, București, 1967, p. 37.

[5] Cifrele rezultate din Recensămîntul din 1992 sînt după Ion Popescu, *Partea romånofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolingvistice*, „Glasul Bucovinei", nr. 1, 1994.

[6] Broscăuții Vechi și Volcinețul Vechi sînt încadrate de Ion Popescu, *art. cit.*, p. 24, printre localitățile cu un număr extrem de scăzut de vorbitori de limbă română.

[7] În *Dicționarul geografic* al Bucovinei, de Em. Grigorovitza, Socec, București, 1908, se precizează că satul Davideni are 1881 de locuitori români, „pe lîngă care s-au pripășit în ultimii ani o colonie de mazuri, lucrători la veinițele părăsite din apropiere" (p. 81).

[8] Ion Popescu, *art. cit.*, p. 25.

[9] La Recensămîntul din 1880, cînd Bucovina se afla sub stăpînire austro-ungară, rubrica „Limba maternă" (Muttersprache) era înlocuită cu „Limba de conversație" (Umgangssprache). Naționalitatea fiind indicată de limba de conversație, orice român care se declara cunoscător și al limbii rutene (ucrainene), chiar dacă nu o cunoștea prea bine, era considerat rutean (ucrainean). Se ajunge astfel ca, față de Recensămîntul din 1875, Recensămîntul din 1880 să înregistreze o scădere a românilor cu 7,34% (33,42%, față de 40,76%) și o creștere a ucrainenilor cu 4,9% (42,17%, față de 37,27%) din populație.

[10] La Recensămîntul din 1875 populația Bucovinei era formată din 40,76% români, 37,27% ucraineni și 21,97% alte naționalități, dintre care se impuneau evreii, cu 9,49%.

[11] Din 543 915 locuitori ai Bucovinei din 1875, 221.726 erau români, pentru ca la 1992 din 940.801 locuitori românii să numere doar 184.836, din care 84.519 sînt moldoveni.

[12] Se consideră că poporul dalmat a dispărut odată cu moartea ultimului vorbitor de limbă dalmată, Antonio Udina.

[13] Gh. Moldoveanu, *Dinamica graiului, între tendința de unificare și tendința de diversificare a limbii* // RLSL, nr. 3, 1994.

[14] *Noul Testament de la Bălgrad*, ediția citată, p. 116.

[15] E demnă de reținut aici afirmația lui Sextil Pușcariu: „Toți cei ce cunoaștem mai multe limbi știm, într-adevăr, din proprie experiență, cum, în anumite împrejurări, cuvîntul străin ne vine mai ușor în minte decît cel din limba maternă, strecurîndu-se mai ales în vorbirea noastră mai puțin îngrijită" (*Limba română*, vol. 1, București, 1940, p. 204).

[16] Statistica lui D. Macrea, alcătuită pe baza *Dicționarului limbii române moderne*, București, 1958, evidențiază că 38,42% din vocabularul limbii române e de origine franceză (*Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 31-32). Dar aceasta probează numai că „proporțiile influenței franceze asupra vocabularului limbii române sînt pur și simplu impresionante și că acest fapt obiectiv nu poate fi contestat și nici subevaluat" (Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, București, p. 117).

[17] *Noul Testament de la Bălgrad*, ediția citată, p. 116.

„Limba Română", nr. 2 (20), 1995, p. 53-59

Comunicare prezentată la Congresul
al V-lea al Filologilor Români,
Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994

Vitalie MARIN

ROMÂNA – LIMBA COMUNĂ A DOUĂ STATE INDEPENDENTE

Inițiativa manifestată de conducerea Parlamentului de a convoca această conferință științifică o consider drept dovadă a responsabilității pentru riscul pe care și l-a asumat înaltul for legislativ prin adoptarea scandalosului articol 13 din Constituția Republicii Moldova.

Cînd am aflat despre această inițiativă, m-am gîndit la ce bun ar mai trebui o discuție, odată ce s-au pronunțat în unanimitate și fără echivoc întreaga Academie a Republicii Moldova, savanții romaniști cu renume mondial, scriitorii, cadrele didactice, numeroși oameni de cultură, Președintele Republicii? Dar, meditînd mai profund, am ajuns la concluzia că încă o discuție pe marginea acestei probleme nu strică. Nu strică ea cel puțin pentru faptul că articolul 13 a provocat o profundă dezbinare în sînul societății noastre, dezbinare ce se adîncește pe zi ce trece și se poate solda cu urmări indezirabile. Mă tem că greva studenților, a elevilor, a profesorilor preuniversitari și universitari poate fi doar un preludiu la ceea ce s-ar putea întîmpla chiar în această toamnă.

Personal am căutat totdeauna să fiu cît mai departe de politică și să-mi caut de treburile mele. Nu am aderat niciodată la vreun partid. Nu am fost nici comunist, nici frontist, nici socialist, nici agrarian. Dar cînd văd că ceea ce avem noi mai scump – sfînta noastră limbă – devine obiectul unor speculații politice, nu pot să nu iau atitudine.

Stimate doamne și stimați domni! Spuneți-mi, vă rog, în ce limbă literară comunică poporul din Republica Moldova? Cum se numește limba în care au scris marii clasici ai literaturii noastre M. Emînescu, V. Alecsandri, B.-P. Hasdeu, M. Sadoveanu? Oare ea se deosebește de limba lui G. Coșbuc, a lui Caragiale, Slavici sau Rebreanu? Dar să-i lăsăm pe scriitori în pace, căci ei, după părerea unora, nu fac altceva decît să „tulbure mințile oamenilor”. Spuneți-mi, vă rog, în ce limbă sînt publicate în „Monitorul oficial” decretele prezidențiale, deciziile guvernamentale? Spuneți-mi, vă rog, în ultimă instanță, în ce limbă este scrisă Constituția Republicii Moldova? Deschidem prima pagină a Legii Supreme și citim în Preambul:

„Noi, reprezentanții plenipotențiari ai poporului Republicii Moldova, deputați în Parlament,

Pornind de la aspirațiile seculare ale poporului de a trăi într-o țară suverană, exprimate prin proclamarea independenței Republicii Moldova, [...]

Fiind conștienți de responsabilitatea și obligațiile noastre față de generațiile precedente, actuale și viitoare” ș.a.m.d.

În acest stil este scris întregul text al Constituției noastre. Puneți, domnilor, mîna pe inimă și recunoașteți în ce limbă este scrisă „Legea legilor”, pe care „reprezentanții plenipotențiari ai poporului” au adoptat-o acum un an. Eu cred că într-o română literară mai perfectă nici că se putea. Încercați să redactați acest text. L-am putea redacta, dar numai din dorința de a-i da o „culoare” de grai moldovenesc, și atunci vom folosi în loc de *plenipotențiar* îmbinarea *cu puteri depline,* în loc de *popor – norod,* în loc de *aspirații seculare – visuri de veacuri,* în loc de *independență – neatîrnare,* în loc de *responsabilitate – răspundere,* în loc de *obligații – îndatoriri,* în loc de *precedente – premergătoare.*

Dar în ce limbă sînt scrise sau ar trebui scrise lucrările științifice, articolele publicistice? În ce limbă se predă sau ar trebui să se predea la noi în școlile de toate gradele? În ce limbă vorbim noi astăzi de la această tribună, domnilor? În ce limbă trebuie să predau eu studenților de la Litere cursul de stilistică sau de gramatică istorică? Veți spune că în „limba de stat”. Dacă ar fi să fie așa, atunci nu îmi rămîne altceva de făcut decît să-l rog pe domnul decan ca de la 1 septembrie să-mi introducă aceste obiecte în orar sub denumirea: *Stilistica limbii de stat* și *Gramatica istorică a limbii de stat.*

Este departe de mine gîndul de a desconsidera, de a persifla moldovenismele, care îmi sînt atît de dragi, pe care le-am asimilat odată cu laptele mamei și pe care caut să le folosesc ori de cîte ori este momentul. În funcție de mediul sociocultural și de cadrul situațional în care se desfășoară comunicarea, în stilul vorbirii orale-familiare vom recurge la bogăția lexicală inepuizabilă, la pitorescul graiului moldovenesc. Să ne amintim în acest sens de stilul crengian sau de limbajul poetic eminescian, nuanțat cu numeroase particularități moldovenești în scopul de a plasticiza armonia expresivă a versului: „Acolo lîngă izvoară iarba pare de omăt”, „și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează”, „și era una la părinți și mîndră-n toate cele”, „și grăi cu grai de jele”. Ba chiar și fonetica limbajului eminescian este organizată pe temelia graiului moldovenesc.

Prin termenul *moldovenesc* poate fi denumită numai acea varietate a dialectului dacoromân care este vorbită în Moldova dintre Prut și Carpați, precum și în Republica Moldova pînă dincolo de Nistru și numai în cazul în care sînt luate în considerație particularitățile specifice suplimentare *(șărpi: șarpe; jăli: jale; sară: seară; sămn: semn; țăs: țes; dzîc: zic; dzîli: zile; șeapî: ceapă; șearî: ceară* etc.). Nu există nici un element structural definitoriu prin care s-ar distinge graiul moldovenilor de cel al muntenilor sau al bănățenilor. Pentru ca un moldovean (basarabean) să comunice cu un ardelean sau bănățean nu e nevoie să se recurgă la româna standard, așa cum procedează, spre exemplu, sicilianul, care, vrînd să comunice cu piemontezul, recurge la italiana literară.

Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova de pe ambele părți ale Prutului (vorbirea populară, orală, nu cea literară, scrisă). Din acest punct de vedere în vorbirea obișnuită, în viața de toate zilele majoritatea populației

vorbește într-adevăr moldovenește, urmărindu-se în primul rînd scopul de a reda ideile într-o formă convenabilă, deseori neîncorsetată de conservatismul și rigiditatea normelor literare. Acest aspect al vorbirii românești este deschis elementelor lexico-gramaticale populare, diverselor pronunțări regionale, aflîndu-se într-o flagrantă discordanță cu normele standard, adică ale românei literare.

Sînt pe deplin de acord cu acei care consideră că vorbirii moldovenești ar trebui să i se acorde semnificația regională pe care o redă, și nu una „națională". Denumirea de *vorbire moldovenească* este cunoscută încă de pe vremea cronicarilor. Deja Miron Costin, neimplicat în discuții lingvistice de felul celor de azi, vorbește de „limba moldovenească sau românească" (**Opere**, Editura P. P. Panaitescu, 1958, p. 212), înțelegînd că „moldovenesc" se identifică cu „românesc". Sau să luăm un exemplu din romanul **Nicoară Potcoavă** de M. Sadoveanu. Vă amintiți, acțiunea se desfășoară în secolul al XVI-lea. La întrebarea lui Nicoară Potcoavă dacă interlocutorii săi, ucraineni de origine, mai țin minte limba neamului de la care s-au desprins, unul dintre ei a răspuns:

„Cum nu, preacinstite, grăim și acum limba de la baștina noastră ș-am învățat și moldovenește, și ne-am încuscrit cu pămînteni de la apa Siretului, trăind cu ei în pobratanie".

Spunînd „am învățat și moldovenește", personajul respectiv nu avea în vedere altceva decît graiul din regiunea Siretului, adică graiul moldovenesc. Cine, cine, dar marele Sadoveanu își dădea seama despre acest lucru.

Și acum aș vrea să mă adresez domnilor amatori de referendumuri. În cadrul unui eventual referendum privind glotonimul „limba moldovenească", referendum pe care eu nu-l exclud, căci în ziua de azi te poți aștepta la orice, grupul celor 65 (dar poate că din mila lui Dumnezeu au rămas mai puțini) ar trebui să formuleze întrebarea nu „În ce limbă grăiești, moș Ioane?", dar „În ce limbă a scris Eminescu, Creangă, Mateevici, Coșbuc, Caragiale, Sadoveanu?", cu condiția ca respondenții să fi citit măcar cîte ceva din opera marilor clasici. Dar așa, întreabă-l pe moș Gheorghe: „Soarele se învîrte în jurul pămîntului sau pămîntul se învîrte în jurul soarelui?", și el îți va răspunde că soarele se învîrte în jurul pămîntului, deoarece el vede că soarele răsare, se ridică, apune. Cunoștințele din domeniul astronomiei elementare sînt cam aceleași ca și cele din domeniul lingvisticii elementare. De unde să știe sărmanul cetățean al Republicii Moldova că termenul „limba moldovenească" este vehiculat începînd cu anul 1812, cînd s-au întreprins primele încercări de argumentare politico-lingvistică a anexării Basarabiei la imperiul țarist, a faptului că moldovenii din dreapta și din stînga Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc limbi diferite. „Argumentul" acesta a fost reactualizat de tătuca Stalin în perioada sovietică, fiind impusă oficial denumirea „limba moldovenească" populației din aceste teritorii. Inoculat pe diferite căi (școală, presă etc.), termenul acesta a prins rădăcini adînci și în jurul lui se pot face lesne speculații de ordin politic.

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română, scrie unul dintre cei mai iluștri savanți lingviști contemporani de pe glob,

E. Coșeriu, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică...” Bine ar fi să fie „o greșeală naivă”, căci ea lesne ar putea fi corectată, însă, din păcate, pe cei alde Toma Necredinciosul nici bunul Dumnezeu nu-i poate convinge.

A proclama ca entitate aparte o limbă moldovenească este cel puțin anacronic pentru ziua de azi. În actualele circumstanțe internaționale, cînd Republica Moldova se afirmă tot mai activ pe arena europeană și mondială, fapt ce se datorește și activității prodigioase a domnilor parlamentari, este de datoria fiecăruia dintre noi, fie deputat, savant sau om de litere, să acționeze politicește cu mai multă prudență și înțelepciune și să nu mistifice adevărul științific, căci el este unul: limbă a culturii și limbă de stat este limba română pentru întregul spațiu carpato-danubiano-nistrean. Adevărul acesta nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări. Exemple de tipul acesta sînt multe și ele stau la îndemîna fiecăruia.

Susținerea în continuare a glotonimului *limba moldovenească* scoate în vileag intenția unor persoane care, fie din neștiință, fie din rea-voință, împiedică dezvoltarea polifuncțională a limbii române în Republica Moldova. Ar trebui să se știe că granițele politice nu au coincis și nici nu pot coincide cu cele lingvistice. Prutul nu poate reprezenta o frontieră lingvistică. Să lăsăm la o parte substratul politico-ideologic cînd este vorba despre un adevăr sacru. Politica este una, știința este alta. Politicienii vin și se duc, știința rămîne prin adevărul său.

„Limba Română”, nr. 4 (22), 1995, p. 37-39

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre”
Chișinău, 20-21 iulie 1995

V. UNITATEA DE LIMBĂ ȘI DE NEAM

Eugeniu COŞERIU

UNITATEA LIMBII ROMÂNE – PLANURI ŞI CRITERII

Aș vrea mai intîi să mulțumesc Academiei Române și, mai ales, domnului Eugen Simion, vicepreședinte al Academiei, pentru faptul că a binevoit să mă aleagă pentru inaugurarea acestei conferințe, deoarece eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă, fiind român moldovean și tocmai din actuala Republică Moldova. Eu am crescut ca român și, pe vremea copilăriei și adolescenței mele, petrecute în Basarabia – în Țara de Sus –, nu se punea această problemă a unei limbi moldovenești și nici nu ne închipuiam că ea s-ar putea pune cîndva și cumva – fiind neștiutori de ceea ce se întîmplă dincolo de Nistru, unde se pregătea despărțirea limbii române din Basarabia de limba română ca atare în totalitatea ei.

Deoarece eu nu sînt românist, ci sînt teoretician al limbajului și romanist, voi vorbi din punctul de vedere al romanisticii, al lingvisticii romanice.

* * *

Ce este o limbă și cum trebuie să punem și să rezolvăm problema unității unei limbi? Limbile sînt tehnici istorice ale vorbirii, sînt sisteme de tradiții istorice ale vorbirii, ale limbajului în general. Limbajul e guvernat de două principii universale, de principiul comun al tuturor activităților culturale, adică al activităților libere ale omului, *creativitatea*, și de principiul comunității tehnice istorice, *alteritatea*. Pe de o parte, limbajul este, într-o măsură oarecare și în esența sa, creativitate, activitate de creație, pe de altă parte, este totdeauna și al altora și pentru alții, pentru o comunitate care se dezvoltă în istorie. Datorită alterității, limbajul se prezintă sub formă de limbi, de tradiții comune. Însă, dat fiind faptul că limbajul este totdeauna și creativitate, nu există limbi, nu există tradiții istorice ale comunităților vorbitoare, monolitic unitare. În orice limbă – dacă această limbă nu s-a redus la o limbă moartă sau la un cod – deosebim o varietate în spațiu (varietate pe care o numim în lingvistică *diatopică*), o varietate între păturile socioculturale ale comunității (varietate pe care o numim *diastratică*) și o varietate de expresie, în acord cu circumstanțele vorbirii – o varietate stilistică sau, cum o numesc eu, *diafazică*. Datorită alterității însă, în același timp și în contra acestei varietăți, se nasc omogenități, și anume omogenități în sens diatopic (pe care le numim dialecte), omogenități în sens sociocultural (pe care le numim niveluri de limbă) și omogenități în sens diafazic (pe care le numim stiluri de limbă). O limbă este, atunci, o colecție complexă de dialecte, niveluri de limbă și stiluri de limbă care în parte coincid și în parte se prezintă ca divergente. Aceasta este o limbă pe care o putem numi *limbă istorică*.

O limbă istorică nu este niciodată monolitic unitară, ci e o limbă care s-a dezvoltat istoricește și care are un nume, ca, de exemplu, limba română, și care e

recunoscută ca limbă istorică de propriii ei vorbitori și, ca limbă, și de vorbitorii altor limbi. O limbă unitară este numai o limbă pe care o putem delimita noi, ca lingviști, în cadrul unei limbi istorice, anume o limbă pe care eu o numesc *limbă funcțională*: o limbă fără diferențe în spațiu, fără diferențe socioculturale și fără diferențe stilistice – sau un singur dialect, la un singur nivel de limbă și într-un singur stil de limbă. Datorită alterității și de acord cu coeziunea comunității, pe deasupra acestei varietăți, mai ales pe deasupra varietății dialectale, se formează, prin procese istorice naturale și prin voința vorbitorilor, limbi comune, adică limbi care sînt, în sens ideal cel puțin, limbi pentru toată comunitatea unei limbi istorice și pentru toate acele treburi care sînt treburi ale comunității întregi. Se formează o koine. Însă și aceste limbi comune prezintă diferențe (chiar și diferențe regionale); se creează în această limbă comună, de obicei, forme regionale – dialecte secundare – și atunci este nevoie, tocmai pentru aceste treburi ale comunității în general, de o normă superioară acestei limbi comune, un fel de limbă comună a limbii comune, o limbă standard – o limbă pentru toată comunitatea și pentru educația și identitatea ei etnică față de alte identități etnice, o limbă pe care eu o numesc exemplară.

Deci, cînd vorbim despre unitatea unei limbi și despre problema unității unei limbi, trebuie să știm la ce nivel ne aflăm: pe planul limbii istorice, pe planul limbii comune sau pe planul idealului de limbă, pe planul limbii exemplare (care niciodată nu este cu totul terminată, care este permanent, în același timp, parțial realizare și parțial proiect). Pe de altă parte, și într-o limbă funcțională, adică într-un singur sistem, fără diferențiere internă, trebuie să deosebim, ca în orice tehnică, cel puțin trei planuri: un plan al realizării tradiționale a acestei limbi, independent de faptul dacă aceste realizări sînt sau nu sînt funcționale; un plan superior, planul sistemului de funcțiuni ale limbii, al sistemului de opoziții funcționale ale limbii; iar mai sus decît planul acestui sistem, un plan al tipului lingvistic, adică al principiilor opozițiilor și funcțiunilor din sistem.

Cînd ne referim la unitatea unei limbi trebuie să înțelegem dacă vorbim de unitate pe planul normei tradiționale, al realizărilor tradiționale ale formelor ca atare, dacă vorbim în planul sistemului de posibilități funcționale ale limbii – că sistemul nu e niciodată în întregime realizat, însă se poate realiza, are existență virtuală: știm cum se va spune în românește, de exemplu, ceea ce nu s-a spus încă (știm cum derivăm în limba română anumite fapte, pe care nu le-am creat încă) și recunoaștem fapte noi ca românești, ca formate bine în limba română, sau dacă ne găsim pe planul tipului lingvistic, pe planul principiilor de organizare a unei limbi.

Aceasta înseamnă, mai întîi, că varietatea internă și unitatea limbilor trebuie considerate din cele două puncte de vedere, pe planuri diferite, și că ele se pot prezenta în măsură diferită. Pe de altă parte, aceasta înseamnă, dat fiind că nu există limbi istorice monolitic unitare, că nici baza unei limbi istorice nu ar putea fi monolitic unitară – deci, în cazul nostru, nici latina vulgară, pe care o admitem ca bază istorică a tuturor limbilor romanice, nici latina vulgară dunăreană, pe care o admitem ca bază a limbii române, nu puteau fi monolitic

unitare, fiindcă prezentau, fără îndoială, diferențe în spațiu, diferențe socioculturale și diferențe stilistice.

Aceasta înseamnă că nu există, în realitate, o măsură absolută a unității, că, dacă vom compara limbile între ele, o limbă fiind mai mult sau mai puțin unitară decît altă limbă, unitatea este întotdeauna, *in concreto,* un fapt relativ.

Se înțelege că **a**ceastă unitate este din ce în ce mai solidă, cu cît ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară – dat fiind că limba comună și limba exemplară reprezintă această tendință, această aspirație către unitatea limbii pentru toată comunitatea.

În cazul limbii române, care este unitatea ei ca limbă istorică? Cred că putem fi de acord aproape în întregime cu Sextil Pușcariu, care a formulat această soluție (mai mult decît problemă) în sensul următor: ceea ce este caracteristic pentru limba română și desparte limba română, pe de o parte, de limba latină, pe de altă parte, de celelalte limbi romanice, este comun celor patru dialecte ale limbii române. Cu anumite restricții, fără îndoială, dat fiind că această unitate – *unitatea genealogică* – este întotdeauna o unitate din trecut, care se prezintă apoi ca varietate, ca unitate în diversitate. Totuși sînt destule fapte, în afară de cele care duc pînă la o diferențiere în latina vulgară dunăreană – și nu trebuie să ne temem de această varietate, deoarece ea, fiind deja baza limbii române, este cu mult mai mare în cazul celorlalte limbi romanice, de exemplu, în cazul limbilor ibero-romanice sau în cazul limbilor din Galoromania. Pe lîngă acestea, avem o serie de fapte care sînt comune tuturor dialectelor, nu numai în sistem, ci pînă la norma limbii. S. Pușcariu a semnalat numai unele fapte și a uitat – sau nu a formulat precis – altele, care sînt tot atît de importante. De exemplu, între cele semnalate, faptul că *l* intervocalic devine peste tot *r* în aceste dialecte, faptul că *qu* devine, în aceleași cuvinte, *p* (de ex., *apă),* faptul că *gn* devine *mn* (de ex., lemn) și *ct* devine *pt* (de ex., *lapte)* în toate aceste dialecte. Sau faptul că avem pînă și coincidențe cu totul specifice (la un verb ca a *avea, am* și *are);* faptul că avem peste tot (deși sînt anumite diferențe de pronunțare) *mine, tine, cine;* faptul că avem peste tot conjunctivul cu *să,* sau toate alternanțele vocalice și cele consonantice; faptul pe care l-a semnalat doamna Matilda Caragiu-Marioțeanu și a insistat tocmai asupra romanității lui, vocalele șoptite, atît de caracteristice pentru limba română, și nu numai pentru dacoromână, ci și pentru aromână (acest [i] șoptit) și, în cazul aromânei, acest [u] șoptit, care a existat și, în parte, mai există și în dacoromână. Adică o unitate care înseamnă nu numai unitate genealogică, ci, fără îndoială, și o anumită unitate reală, în ciuda diferențelor, care, incontestabil, există și care separă aceste dialecte.

Mai importantă însă este *unitatea tipologică*, unitate la nivelul tipului, în afară de această unitate la nivelul sistemului lingvistic. Unitatea tipologică a limbii române este unitatea tuturor limbilor romanice, în afară de franceza modernă, care s-a depărtat de tipul general romanic. Principiul general al acestui tip lingvistic este: determinări materiale interne, paradigmatice, pentru funcțiuni interne nerelaționale; și determinări sintagmatice (determinări în afara uni-

tăţii, determinări perifrastice) pentru funcţiunile relaţionale. Uneori dialectul dacoromân este mai avansat în realizarea acestui tip, alteori dialectul aromân este mai înaintat, de exemplu, în faptul că a redus cazurile şi la pronumele personal, care, pe lîngă *io,* are şi pe *mini,* şi că pentru persoana a doua are numai *tini* (ca şi italiana populară, care are *me* şi *te*, şi aşa cum franceza, încă din perioada veche, înainte de a trece la noul tip romanic, a creat *moi* şi *toi).* Din aceste puncte de vedere limba română este, fără îndoială, mai unitară la acest nivel al limbii istorice decît franceza, mult mai unitară decît italiana, care ţine, din punctul de vedere al limbii istorice, de două arii diferite în România, aria orientală şi aria occidentală; dialectele septentrionale merg cu România occidentală. Deci, unitatea limbii italiene este o unitate secundară, o unitate care la origine era diversitate şi numai prin faptul că diferitele ei dialecte gravitau către limba comună stabilită pe baze toscane şi florentine a ajuns să fie aceeaşi limbă istorică, o singură limbă istorică. Eu aş spune că e unitară cam cum este limba spaniolă, dacă e să considerăm această limbă spaniolă ca limbă istorică, cu dialectele ei, adică cu castiliana, cu navaro-aragoneza şi cu asturiano-leoneza (unde diferenţele sînt, şi în fonetică, şi în morfologie, tot atît de profunde ca şi diferenţele dintre dialectele româneşti, afară numai dacă e să considerăm istroromâna, care, într-adevăr, s-a îndepărtat prin anumite influenţe externe mult mai mult de trunchiul pluridialectal al limbii române).

Ca limbă comună – ca să trecem la celălalt plan – aceasta există numai pentru dialectul dacoromân. Nu avem o limbă comună, dat fiind că nu am putut, în atîtea secole, constitui o singură unitate, naţională şi statală, pentru toate dialectele, încercările care s-au făcut (şi tocmai aromânii au încercat să stabilească o *măiestrie a ghiuvăsirii rumâneşti* generală) nu au dat rezultate istorice trainice. Influenţa dialectului aromân asupra acestei limbi comune nu s-a putut afirma. În Şcoala Ardeleană s-a încercat, din cînd în cînd, să se adopte, mai ales pentru a înlocui anumite slavisme, forme din aromână: de exemplu, Petru Maior scrie *vrută* pentru *iubită,* fără îndoială, din aromână.

Această limbă comună, care există numai pentru dacoromână, şi care se înţelege în sens ideal, ca fiecare limbă comună, că este pentru toţi românii de peste tot, este, mai întîi, extrem de unitară, aşa că, în cazul limbii române, aproape că nu există diferenţe între nivelul limbii comune şi nivelul limbii exemplare. Diferenţele sînt de fonetică şi, din cînd în cînd, de vocabular; gramaticale sînt foarte puţine. Aproape că nu există diferenţe între limba comună, care prezintă o varietate regională, şi limba exemplară, adică limba standard. Această limbă comună este mai unitară decît limba italiană, este mult mai unitară decît limba spaniolă (trebuie să ştim că în limba spaniolă ceea ce se numeşte dialectul andaluz sau ceea ce se numeşte limba spaniolă din America, cu toată varietatea ei, sînt forme secundare ale limbii comune, nu sînt dialectele primare; deci diferenţele sînt, în cazul spaniolei, cu mult mai mari şi tot aşa în cazul limbii portugheze, unde ele sînt încă mai mari între Portugalia şi Brazilia) şi chiar mult mai unitară decît limba franceză, dacă ne gîndim că nu e vorba numai de franceza vorbită în Franţa, ci că există o limbă comună franceză, de exemplu, şi în Canada. Atunci, la acest

nivel, limba română se prezintă mai unitară decît toate celelalte limbi romanice, în afară de anumite limbi care sînt, în parte, încă în formare, aş spune eu, din punctul de vedere al limbii exemplare.

Ce se întîmplă cu nivelul limbii exemplare, cu nivelul limbii standard? Şi aici limba română este mult mai unitară decît orice altă limbă exemplară romanică. Diferenţele sînt extrem de mici, adică dacă spunem, de exemplu, *mîine, cline, pline* sau dacă spunem, cum spun eu, *mîne, cine, pine* (şi scriem tot aşa), dacă spunem mai mult cu infinitivul *(pot scrie)* sau mai mult cu conjunctivul *(pot să scriu),* dacă întrebuinţăm, adică, mai mult sau mai puţin această posibilitate mai veche a infinitivului, dacă facem sau nu diferenţa strictă între a *spune* şi a *zice,* pe care noi, moldovenii, care vorbim şi noi o formă a limbii exemplare, o facem strict. Dacă facem comparaţia cu limba italiană, constatăm că pentru limba italiană există cel puţin două norme diferite, mai ales în sistemul de distribuţie al fonemelor: o normă florentină şi o normă romană, diferenţă care ajunge pînă la inventarul fonemelor. În norma romană nu există diferenţă între /s/ şi /z/, pe cînd în norma florentină există această diferenţă, în afară de cazurile, foarte numeroase, unde alegerea fonemelor este diferită în norma florentină şi în norma romană. Şi împotriva acestor norme tradiţionale se afirmă tocmai, în limba italiană, o nouă normă, susţinută de anumiţi lingvişti, o normă septentrională, normă care nu mai are anumite fapte caracteristice ale limbii italiene, ca diferenţele funcţionale între vocale închise şi deschise, sau ceea ce se numeşte *rafforzamento iniziale*, adică un fel de dedublare sintactică la începutul cuvintelor. Această limbă este mai unitară decît spaniola. Spaniola din America, şi la nivel de exemplaritate, are un inventar fonologic în parte diferit, fiindcă are numai /s/ şi nu face diferenţa între /s/ şi /T/ şi aproape peste tot există numai /y/ şi nu /y'/ şi /ll/ la acest nivel de exemplaritate. Româna este mult mai unitară decît portugheza exemplară. În portugheza exemplară există diferenţe fonologice şi gramaticale (în morfologie şi în sintaxă). Ba chiar, cel puţin în cazul fonologiei, această limbă română este mai unitară şi decît limba cea mai fixată la acest nivel, care este limba franceză. Fiindcă în franceză, tocmai în sistemul fonologic, şi la acest nivel de exemplaritate, unii vorbitori sau în unele ocazii ale vorbirii fac diferenţe între /F/ lung şi /F/ scurt, între /mF:tr/ şi /mFtr/, alţi vorbitori nu fac această diferenţă, deci au numai un singur fonem, alţi vorbitori sau în unele ocazii au patru vocale nazale, /ã/, /F/, /õ/ şi /õe/, alţi vorbitori au numai trei vocale nazale şi aceiaşi vorbitori, în ocazii diferite, pot întrebuinţa un sistem sau alt sistem. Nu avem aşa ceva în limba română exemplară: în măsura în care această limbă s-a fixat din punct de vedere fonetic, regiunile au renunţat la faptele regionale şi s-a stabilit această normă pentru toată limba română exemplară.

Deci unitatea este întotdeauna relativă, dat fiind că unitatea este o noţiune relativă, însă tocmai din acest punct de vedere unitatea limbii române este superioară, la fiecare nivel, unităţii altor limbi romanice şi, uneori, superioară tuturor celorlalte limbi romanice.

Cum rămîne cu chestiunea care ne doare pe toţi, şi mai ales pe noi, cei din Ţara de Sus, din Moldova dintre Prut şi Nistru, cu aşa-zisa limbă moldovenească?

Din punct de vedere genealogic, această limbă moldovenească nu există ca unitate, adică la nivelul graiurilor populare. La nivelul graiurilor populare, limba populară vorbită între Prut și Nistru și dincolo de Nistru ține de dialectul dacoromân și ține nu de un singur grai, ci de două graiuri din dialectul dacoromân, anume partea de nord și de centru ține de așa-zisul grai moldovenesc, care, după cum știm, ajunge pînă în Ardeal și pînă în Maramureș, și partea de sud (la sud de Cahul, adică în Ismail și în Cetatea Albă), care ține de graiul muntean, cu fonetica graiului muntean și, din punct de vedere lexical, cu tot ce este caracteristic pentru graiul muntean și pentru graiul – tot muntenesc – din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați. Singura diferență este că frontiera dintre aceste două graiuri între Prut și Nistru e ceva mai la sud decît în regiunea dintre Prut și Carpați. Toate izoglosele sînt izoglose orizontale, taie Prutul de-a curmezișul, aproape nu există – în afară de foarte puține elemente izolate în vocabular – fenomene care să ajungă numai pînă la Prut și să fie caracteristice numai pentru graiurile de dincolo de Prut. Și, ceea ce nu știu moldoveniștii care susțin existența unei limbi moldovenești pe baza acestor graiuri, foarte multe dintre izoglosele muntenești trec și dincolo de Nistru, anume în Transnistria de sud (și acolo frontiera e mai la nord decît în sudul Basarabiei). În Transnistria de sud faptele țin mai curînd de faptele muntenești, și în fonetică și în vocabular, ceea ce, probabil, corespunde unei colonizări din sud și corespunde, probabil, și teritoriului Episcopiei Proilavei, care ajungea pînă la Dubăsari și dincolo de Dubăsari.

Din punct de vedere tipologic, aceste graiuri sînt, pur și simplu, graiuri de același tip, cu aceleași principii, pe care le avem în limba română și, în plus, țin și de același subtip, care este subtipul dacoromân, caracterizat prin hipertrofia determinării. Această hipertrofie a determinării este aceeași în toate graiurile populare din Moldova. Iar dacă în acest sens nu există diferențe (nu există o unitate și deci nu pot exista diferențe cu privire la limba română), dat fiind că graiurile populare sînt continuate dincoace de Prut, la nivelul limbii comune și la nivelul limbii exemplare nu există, pur și simplu, nici o diferență.

Idealul de limbă al tuturor scriitorilor din Basarabia a fost totdeauna idealul tuturor românilor. Și la această limbă exemplară românească au contribuit și toți scriitorii dintre Prut și Nistru, de la Stamati, Russo și Hasdeu pînă la Grigore Vieru și la toată splendida generație de poeți români dintre Prut și Nistru. De aceea spuneam „așa-zisa limbă moldovenească", fiindcă nu există ca unitate la nivelul graiurilor populare. E vorba numai de forme ale dialectului dacoromân, de graiuri care se întind și dincoace de Prut și nu există nici o diferență serioasă, esențială, la nivelul limbii comune, nu există nici o diferență la nivelul limbii exemplare [...].

„Limba Română", nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 9-15

Comunicare prezentată la Sesiunea științifică „Limba română și varietățile ei locale", București, 31 octombrie 1994

Nicolae MĂTCAŞ

O LIMBĂ – O NAȚIUNE

Sarcina care îmi revine este, pe de o parte, cît se poate de ușoară, iar pe de alta – extrem de dificilă.

Este ușoară atunci cînd mă adresez specialiștilor în materie – savanților filologi, istorici, filozofi, juriști neimplicați în bătăliile ideologice dintre partidele politice, dat fiind că acești specialiști cunosc de mult timp adevărul despre unitatea de limbă și de neam a românilor de pretutindeni deci și a celora din Republica Moldova, și numai împrejurările sociopolitice nefavorabile nu le-au permis să-l spună lumii întotdeauna deschis și răspicat. Chiar și acei care au fost siliți de regimurile totalitare să spună neadevăruri (academicienii Al. Graur, Ion Coteanu, V. F. Şişmariov, R. A. Budagov ș.a.) fie că s-au exprimat nebulos sau dubios, fie că – la prima ocazie de acces la libera exprimare – și-au recunoscut greșeala.

Astfel, academicianul Al. Graur, care în renumitele sale **Studii de lingvistică generală** (Editura Academiei Române, București, 1960, p. 311) afirmase că în R.S.S.M. s-ar fi format o nouă limbă romanică orientală, limba moldovenească, avînd o orientare deosebită față de română, a reușit să-și ia păcatul de pe suflet în timpul vieții: într-un interviu din 2.10.1985, acordat profesorului Petrache Dima de la Liceul „Unirea" din Focșani, la întrebarea dacă se poate vorbi de existența unei limbi moldovenești, a răspuns prompt: „Bineînțeles, nu; moldoveneasca este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)" (a se vedea: „Revista noastră", anul XIV, nr. 113-115, oct. – dec. 1985, p. 215-216).

Acad. Ion Coteanu, pe timpuri (1957) adept a 4 limbi romanice orientale (numai meglenoromâna fiind considerată un dialect al aromânei), în cuvîntul de deschidere la Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994) se referea direct la substratul politic al declarațiilor făcute de adepții unei „limbi moldovenești", detașîndu-se net de aceștia: „...datorită restructurărilor geopolitice din Europa, unele concepte care privesc profesiunea noastră sînt utilizate cu scopul de a justifica o anumită atitudine cu vizibil substrat politic, fiindcă ce altceva poate fi afirmația mai mult ori mai puțin insistentă a unora după care modul în care vorbesc moldovenii din stînga Prutului nu e limba română, ci limba moldovenească, altă limbă așadar decît cea vorbită și scrisă în dreapta Prutului.

Din două una: sau cei care fac asemenea afirmații nu știu ce-i aceea limbă în accepția obișnuită a termenului – lucru greu de crezut – sau știu, dar se tem

să-i zică română, ca nu cumva România sau chiar moldovenii localnici să aibă pretenții teritoriale.

Poziția statului român este însă foarte limpede. Statul român nu obligă în niciun chip pe moldovenii din stînga Prutului să se alipească în calitate de stat sau în alt mod la România. Aceasta nu înseamnă că filologii sînt așa de naivi sau de ignoranți (încît) să declare că limba română vorbită în stînga Prutului este alta decît aceea din dreapta Prutului" (L.R., Chișinău, nr. 3, 1994, p. 8).

Mai clar nici că poate fi spus: România nu atentează la statalitatea și independența Republicii Moldova. Și nici românii din Republica Moldova nu atentează la independența propriei țări. Ei doar susțin că avem o singură limbă.

Dacă și-au recunoscut sincer păcatele din timpul dominației regimului totalitar savanți ca Al. Graur și I. Coteanu, cu atît mai mult era de datoria noastră, a savanților romaniști din fosta U.R.S.S., să facem lucrul acesta, ceea ce s-a și întîmplat la noi după proclamarea independenței republicii și orientarea spre construirea unui stat de drept. A spus-o explicit și academicianul N. Corlăteanu (cu numele căruia speculează „moldoveniştii"): avem o singură limbă și ea se numește limba română. Au spus-o răspicat Ion Ețcu și Alexandru Dîrul, a căror onestitate era invocată de P. P. Moldovan și C°. S-a speculat cu numele lui R. Piotrowski, dar iată-l pe savantul rus chiar aici, printre noi, afirmînd de la înalta tribună a Parlamentului moldav că în cele două state românești există o singură limbă și numele ei corect trebuie să fie limba română. Prin urmare, a face azi trimiteri la lucrările savanților filologi și istorici din perioada de tristă amintire, atunci cînd se știe că ei au fost siliți să spună neadevăruri (lucru pe care l-au recunoscut ei înșiși în perioada de renaștere națională și de revenire la valorile sacre), a le scoate ochii că atunci au spus una, iar acum alta, așa cum procedează unii ideologi de astăzi, este incorect, speculativ și amoral. Lumea nu mai trebuie derutată în continuare. Trebuie să le spunem oamenilor simpli adevărul așa cum este el: vorbim o singură limbă – și ea se numește la nivel literar și general național română – și indiferent dacă ne numim după locul de origine moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni ș.a.m.d., facem parte, vorba lui A. Mateevici, din unul și același trunchi, adică din unul și același neam al românilor – descendenți direcți din strămoșii noștri dacoromani.

Este grea sarcina pe care mi-o asum, pentru că trebuie să vorbesc și în fața nespecialiştilor, cărora, ca și nouă, filologilor, li s-a spus timp de decenii că limba lor nu ar fi română, ci moldovenească, și că ei ar fi cu totul alții decît români, și aceasta le-au spus-o nu numai străinii, ci chiar și noi înșine, în condițiile în care știința și politica erau dirijate de politicienii din capitala imperiului și de servii lor de pe loc. Este greu și din cauza că – specialiștii cunosc bine lucrul acesta – la nivelul omului de rînd nu se fac delimitări stricte între noțiunile „limbă", „dialect", „grai", „națiune", „popor", „cetățeni ai statului", politica de deznaționalizare promovată de asimilatori sau de separatiști mizînd tocmai pe această nediferențiere și speculînd cu așa-zisa conștiință de sine a oamenilor de rînd, a poporului. Așa s-a întîmplat, după cum știți, cu interpretarea sociologizantă

vulgară, de dată recentă, a capodoperei naționale a neamului românesc **Miorița**, în care numai un răuvoitor ar putea întrezări cu ochii lui injectați de venin un conflict interetnic între reprezentantul, chipurile, al poporului moldovenesc și reprezentanții altor popoare.

În cele ce urmează aș vrea să încerc a explica încă o dată, alături de multele încercări pe care le-au întreprins colegii mei filologi de bună-credință din țară și savanți romaniști onești din străinătate, chiar numai de la 1985 încoace, de ce limba literară din Republica Moldova este una și aceeași cu limba literară din România și de pretutindeni unde este întrebuințată și de ce numele ei corect este totuși limba română, și nu limba moldovenească, indiferent de statele în care se vorbește (România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia ș.a.m.d.) și indiferent de originea celor care o vorbesc (căci o pot vorbi – și pe alocuri chiar o vorbesc – și ucrainenii, și bulgarii, și rușii, și găgăuzii, și evreii ș.a.m.d.). Mă voi referi tangențial și la numele celor care o vorbesc – pentru că abordarea temei enunțate este imposibilă fără a te referi la purtătorii limbii – în speranța că o tratare exhaustivă ar putea-o face mult mai bine, și poate chiar și mai competent decît mine, colegii mei istorici care s-au înscris cu referate la conferința noastră. Așadar, cu îngăduința domniilor voastre, voi lua în dezbatere cîteva aspecte ale problemei: de unde se ia numele poporului și al limbii noastre, care este diferența dintre limba literară și limba (sau vorbirea) neliterară (regională, locală), în ce măsură au contribuit la formarea limbii române literare intelectualii din cele două țări românești – muntenii și moldovenii, cine și din ce rațiuni a fost și este interesat în promovarea teoriei despre două limbi și două națiuni romanice orientale și cum apărem noi în fața Europei prin perseverarea într-o eroare premeditată. O fac dintr-un sentiment de datorie a omului de știință de a spune adevărul și numai adevărul, de datorie față de memoria celora care n-au mai apucat aceste zile de descătușare mintală, cînd nu te mai temi că vei fi pus la zid pentru convingerile tale științifice, dar și dintr-un îndemn fratern către colegii mei filologi și istorici, care mai țin morțiș, mai mult din ambiție decît din convingere fermă, la opiniile perimate: dragii mei, politica e una, iar știința e alta; ocupați-vă, dacă vă place, de politică, însă nu simulați argumentul științific; s-au făcut multe tentative de a compromite știința și oamenii de știință, deși, pînă la urmă, cu sacrificii enorme, adevărul a răzbătut la suprafață; avem prea multe păcate în trecutul apropiat ca să ne putem permite a mai comite în continuare altele. Nu e prea multă risipă inutilă de forțe în discuții puerile într-o problemă inventată, atunci cînd această energie ar putea fi canalizată spre soluționarea unor adevărate probleme?

Să trecem la subiect.

Toată lumea știe că noi, romanicii orientali, sîntem descendenții direcți ai dacoromanilor, iar limba pe care o vorbim este rezultatul evoluției de veacuri a limbii latine vorbite pe care au adus-o la nord și la sud de Dunăre cuceritorii romani. Străinii ne-au zis valahi, însă noi, descendenții romanilor, pentru a menține conștiința originii și a legăturii cu Roma („de la Rîm ne tragem", vorba cronicarului), ne-am zis în permanență *români*. Cuvîntul *români* nu este

împrumutat, ci moștenit din limba latină a strămoșilor, de aceea el a suferit toate modificările fonetice prin care au trecut cuvintele limbii latine populare vorbite pe teritoriul vechii provincii Dacia ocupate de romani și pe teritoriile unde au migrat purtătorii ei. Prin urmare, cînd cineva (de ex., P. P. Moldovan) încearcă a spune că lexemul *moldovean* ar fi mai vechi decît cuvîntul *român*, el comite o greșeală științifică flagrantă, deoarece cuvîntul *roman* a dăinuit pe meleagurile noastre de la începutul erei; cuvîntul *român*, vreau să spun, este evoluția firească a cuvîntului latin *romanus*, care e la fel de vechi ca și Roma și romanii. Cînd același cineva încearcă să spună că statul moldovenesc e mai vechi decît cel românesc, el iarăși comite o fraudă, pentru că statul feudal Țara Românească (numit și Muntenia, iar de străini – Valahia) există din 1324, iar statul feudal Moldova – din 1359. Cînd un P. P. Moldovan (**Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chișinău, 1993, p. 78) afirmă că „în epoca medievală pînă în veacul XIX termenul *rumân* însemna „țăran asuprit, șerb"; termenul *român* apărut în secolul XVI, cu conținut etnopolitic, a început să fie răspîndit cu perseverență pe cale ideologică în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea", el susține un neadevăr. Termenul *român* (cunoscut și în varianta *rumân*) a denumit dintotdeauna populația de pe plaiurile noastre ca descendentă a romanilor și numai în temeiul acestui fapt și-a putut dezvolta și celălalt sens – adevăr pe care îl cunoaște orice semasiolog. Este culmea aberației a declara, cum o fac unii neinițiați, că etnonimul *român* ar fi apărut abia la 1859, odată cu unirea Moldovei cu Țara Românească (Muntenia).

Român este numele cel mai vechi al descendenților romanilor pe pămîntul Daciei și în teritoriile învecinate populate de ei, nume care le-a ținut trează conștiința de apartenență la o viță nobilă – la romani, adevăr afirmat la tot pasul de cronicari, de învățații Școlii Ardelene, de preclasici și clasici, de lumea științifică.

Astfel, Miron Costin, cronicar moldovean, care scrie **Letopisețul Țării Moldovei, De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor,** nu pregetă să sublinieze chiar în scrierea consacrată în mod expres moldovenilor că aceștia, ca și muntenii, ca și transilvănenii, se numesc cu un nume vechi și drept, *români*. Citez: „Și acum mulți ne zic nouă, țării noastre și Țării Muntenești, streinii, Dațiia, însă norodul, neamul lăcuitorilor, nu și-au schimbatu numele său, ci tot *romanus (*subl. lui M. Costin – *N.M.*), apoi cu vreme și îndelungate vacuri *romani* (subl. n. – *N.M.*), apoi *rumâni* (subl. n. – *N.M.*) până astăzi" (Miron Costin, **Letopisețul Țării Moldovei**, Editura Minerva, București, 1979, lucrarea **De neamul moldovenilor**, p. 211); „...și el (împăratul Traian – *N.M.*) au discălicat neamul, semințiia care trăiește pînă acum în Moldova și în Țara Muntenească și cît norod ieste în Ardeal cu acestu nume: *român* (subl. n. – *N.M.*)" (*op. cit.*, p. 214); „Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora, numele vechiu și mai direptu ieste *rumân*, adecă *rîmlean* (subl. n. – *N.M.*), de la Roma" (*op. cit.*, p. 218); „Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și îndesine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobîndescu și alte numere (nume – *N.M.*), iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: *rumân*" (*op. cit.*, p. 218).

Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei, savant cu reputație europeană, nu putea să nu releve adevărul că moldovenii sînt și ei români și că vorbesc nu moldovenește, ci românește. Citez: „...*întregul nostru neam românesc* (aici și în continuare subl. n. – *N.M.*) se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din cetățeni romani – și se poate dovedi <ca atare> și păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă acest <neam> a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuși toți se cheamă cu același nume de *români,* disprețuind adică și dînd de o parte numele de *valahi,* care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de *valahi*, ci de *români* (martori îmi sînt toți locuitorii tuturor națiilor din Transilvania). Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc *ungrovlahi,* iar noi, moldovenii, îi numim *munteni,* căci au luat în stăpînire mai multe locuri muntoase) își dau și ei la fel numele de *români,* iar țării lor de *Țara Românească,* adică <în latinește>: Terra Romana. Noi moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), ci *românească,* astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă știe limba noastră, nu-l întrebăm: „Scis Moldavice?" („Știi moldovenește?"), ci „Știi românește?", adică <în latinește>: „Scis romanice?" (Dimitrie Cantemir, **Opere complete**, IX, t. 1, București, 1983, p. 63-65).

Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir nu putea să nu cunoască numele țării sale – *Moldova* – și al poporului ei – *moldovenii*, dar tot el zice că ne numim români și că limbii noastre îi spunem limba română, nu moldovenească! Prin urmare, românii din diferite ținuturi își mai pot spune – după cum o și fac – și munteni, și transilvăneni, și olteni, și – vom continua noi – dobrogeni, bănățeni, bucovineni, basarabeni, transnistrieni ș.a.m.d., însă termenul generic care îi acoperă pe toți este acela de români. Acest adevăr l-au relevat toți scriitorii și oamenii de știință din secolele trecute și din secolul nostru, atît cei din țările române, cît și cei din afară. Mihai Eminescu (în privința faptului că el este cel mai mare și mai reputat poet al nostru cred că nu se îndoiesc nici ideologii „moldovenismului") este cel care declara irevocabil: „Sîntem români și punctum". Marii moldoveni care au fost Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Alexei Mateevici ș.a. au menționat în repetate rînduri că sîntem români.

Reproduc din fiecare numai cîte un citat. V. Alecsandri: „Sînt român! Și tot român / Eu în veci vreau să rămîn"; M. Kogălniceanu: „Această nemulțumire... nu vine din pricina că noi, românii din Moldavia, înțelegem și prețuim mai puțin decît frații noștri de dincolo de Milcov ce este bun și frumos" (M. Kogălniceanu, **Profesie de credință,** art. „[A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia – In-

troducere]", Editura Tineretului, Bucureşti, 1962, p. 115); A. Russo: „Pentru noi, românii, studia antichităţii este o studie de neapărată nevoie..."; Ion Creangă: „Eu sînt de naţiune română pentru că şi părinţii mei sînt români..." (**Abecedarul copiilor**); Mihail Sadoveanu: „Mihai vodă Viteazul... a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său tustrele provinciile locuite de români: Valahia, Ardealul şi Moldova..."; A. Mateevici: „Sînt român din Basarabia, studenţesc la Academie din 1910... M-a atras totdeauna (cu) o putere deosebită folclorul românilor noştri...; cuvîntul „român" la noi nici nu se întrebuinţează; ruşii cred că „români" şi „moldoveni" sînt două viţe cu totul osebite".

Faptul că sîntem români, descendenţi din romani, l-au menţionat şi străinii. Astfel, K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin niciodată n-au vorbit despre moldovenii din Basarabia, ci numai despre românii din Basarabia ocupată de ruşi. Citaţi la tot pasul pe vremuri de citatomanii de la noi, astăzi aceiaşi ideologi le contestă printr-o trăsătură de condei caracterul de autorităţi în problemă – chipurile, n-ar fi specialişti. Dar iată ce spun specialiştii.

Academicianul rus L. S. Berg: „Молдаване – это румыны, населяющие Молдавию, Бессарабию и соседние с Бессарабией части губерний Подольской и Херсонской; в небольшом числе живут они также в Екатеринославской губернии" (**Бессарабия**, Chişinău, Universitas, 1993, p. 79).

Academicianul rus N. M. Durnovo: „Atunci am înţeles eu păcatul acela imens care se face în Rusia privind pe românul basarabean.

Am studiat geografia şi istoria acestei ţări şi am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acum, cînd îmi amintesc de băieţelul acela, mă aşez la masă şi scriu pentru a mia şi una oară că Basarabia trebuie să fie românească" (apud LA din 15.09.'94, p. 7).

F. F. Wiegel, fost viceguvernator rus al Basarabiei între 1823 şi 1826: „...Basarabenii sînt români sau romani, cum îşi spun ei..." (LA, 15.09.'94, p. 7).

A. N. Kuropatkin, general rus, scriitor: „Poporul român din Basarabia, anexată acum o sută de ani, trăieşte şi astăzi (1910) izolat, la distanţă de populaţia rusă" (LA, 15.09.'94).

P. N. Batiuşkov, istoric rus: „După naţionalitate, românii sînt cei care deţin majoritatea numerică în Basarabia..." (LA, 15.09.'94).

F. A. Brockhaus, L. A. Efron, editori: „În prezent românii trăiesc în România regală, în Basarabia rusească, într-o bună parte a Bucovinei, într-o parte a Transilvaniei, în Macedonia, Istria şi Dalmaţia... Toţi românii, care sînt împărţiţi, teritorial şi politic, de trei state, constituie sub aspectul limbii un tot întreg" (LA, 15.09.'94, p. 7).

Opinia privind moldovenii ca altă naţiune decît românii a fost promovată de Rusia ţaristă pentru a duce la ştergerea memoriei despre raptul Basarabiei din 1812 şi a fost susţinută insistent ca teorie în perioada sovietică din aceleaşi considerente.

Cît priveşte limba vorbită de români ca descendenţi ai daco-romanilor, fireşte că ea trebuie să fie numită *limba română*, aşa cum procedează toţi cărturarii şi specialiştii oneşti independenţi de influenţa politicii, începînd cu cronicarul Miron Costin, eruditul savant de formaţie enciclopedică Dimitrie Cantemir, continuînd cu clasicii literaturii noastre Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Constantin Negruzzi, Mihail Kogălniceanu ş.a. şi terminînd cu savanţii şi scriitorii contemporani.

Cîteva citate. Miron Costin: „Cum vedem, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm, „ştii moldoveneşte?", ce „ştii româneşte?", adecă rîmleneşte, puţin nu zicem: sţis românite? pre limba latinească" (*op. cit.*, p. 218-219).

Dimitrie Cantemir (a se vedea şi citatul reprodus mai sus) îşi intitulează o lucrare **Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor întîi pre limba Latinească izvodit, iar acmu *pre limba Românească scos* cu truda şi osteneala lui Dimitrie Cantemir Voievodul şi de moşie Domn al Moldovei şi Svintei Rossieştii împărăţii cneaz în Sankt Petersburg**.

Cazania lui Varlaam din 1643 se numeşte **Carte *românească* de învăţătură duminicele preste an şi la praznicile împărăteşti şi la sfinţi mari.**

Pravila domnitorului moldovean Vasile Lupu de la 1646 se numeşte **Carte *românească* de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe.**

Mitropolitul Dosoftei scoate la 1673 o Psaltire pre versuri *în limba românească;* tot el scrie în **Domnii Ţării Moldovei:**

„Descălecat-au ţara domnul Dragoş-Vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,
Cînd au adus într-însa *românească limbă,*
De bun neam şi ferită de la calea strîmbă".

Toţi scriitorii clasici au numit limba noastră limbă română. Termenul „limba moldovenească" desemnează, la nivelul uzului cotidian, graiul moldovenesc, în această accepţie el se opune celui muntenesc, bănăţean, crişean, maramureşean şi este subordonat termenului „limba română", ilustrînd raportul noţiune – specie, noţiune – gen sau particular – general.

Îmbinările de cuvinte „vorbiţi moldoveneşte", „limba moldovenilor", chiar „limba moldovenească" au menirea de a desemna tipul de vorbire neîngrijită, neliterară, regională, locală din Moldova (în accepţia istorică a acestui termen), adică graiul moldovenesc (în opoziţie cu cel muntenesc, bănăţean, crişean, maramureşean) al dialectului dacoromân. Limba sau, mai precis, graiul moldovenilor nu constituie o limbă aparte, deosebită de română, după cum nu constituie limbi aparte nici graiurile muntenesc, maramureşean, bănăţean, crişean etc.

Ni se aruncă, de multe ori provocator, întrebarea: „Dar cine era şi în ce limbă vorbea Ştefan cel Mare?". Trebuie să fii un străin sau un rătăcit ca Jacob Bromberg, emigrat din Basarabia în S.U.A., care în 1936 declara că „principatul lui

Dragoş era slav, rusesc chiar, nicidecum românesc", că „e imposibil de dovedit că Ștefan cel Mare vorbea românește", în schimb e neîndoielnic că el „vorbea rusește" (L.R., nr. 3, 1994, p. 75). Răspundem. Ștefan cel Mare se autointitula de multe ori „domn al Țării Românești a Moldovei". Într-o scrisoare de la 1478 adresată veneţienilor, Ștefan cel Mare numea Muntenia sau Ţara Românească, cunoscută în lume cu numele de Valahia, „l'altra Vlachia", „o altă Vlahie", adică „o altă Ţară Românească" (fiindcă acesta este echivalentul lui „Vlahia"), ceea ce înseamnă că, în înțelegerea lui, și Moldova sa era o „Vlahie", adică tot o țară românească, o țară populată de vlahi, adică de români. Ștefan cel Mare vorbea moldovenește, adică în graiul local din țara pe care o conducea. O limbă literară, normată, supradialectală, unică pentru toți românii, adică o română literară, în timpul acela încă nu exista. Dar „a vorbi moldovenește" înseamnă tot „a vorbi românește", pentru că limba națională include toate tipurile de vorbire. Deci Ștefan cel Mare vorbea românește, dar întocmea și semna actele oficiale în limba oficială a statului, care nu se numea nici moldovenească, nici românească, ci slavonă.

Cînd se invocă legenda cu descălecatul voievodului Dragoş din Maramureș și cu Molda, care ar fi dat denumire apei Moldovei, ni se spune că Dragoș ar fi descălecat țara cu moldoveni din Ţara Ungurească. Să avem iertare, dar cei care l-au însoțit pe Dragoş erau români din Maramureș. Cum s-au transformat ei într-o clipă, prin bagheta unor iluzioniști de la noi, în moldoveni? Specialiștii știu că o limbă națională nu se confundă cu graiurile și dialectele, ca parte componentă a ei, după cum acestea din urmă nu trebuie confundate nici cu limba literară, ca aspectul cel mai îngrijit, perfecționat, normat al limbii naționale.

Vorbind de varietățile locale ale limbii române și recunoscînd specificul lor (deci și al graiului moldovenesc, și al celui muntenesc, și al celui bănățean etc.), specialiștii remarcă uimitoarea lor unitate și subordonare față de limba română literară normată, ce are caracter supradialectal. Trebuie subliniat faptul că la constituirea limbii române literare și-au dat obolul nu numai românii munteni și transilvăneni sau ardeleni, ci și românii moldoveni. Cînd zicem „românii moldoveni", ne gîndim în primul rînd la Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Russo, M. Kogălniceanu, B.-P. Hasdeu, care, alături de I. Heliade Rădulescu, G. Bariţiu, G. Coşbuc, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, D. Bolintineanu ș.a., care au cizelat mijloacele de expresie ale limbii române comune, ridicînd-o la rang de limbă sublimată.

O limbă literară moldovenească în Basarabia ocupată de Rusia țaristă n-a putut lua naștere din simplul motiv că ea nu funcționa în sferele vitale (învățămînt, administrație, știință, literatură, biserică) și nu a avut respectiv nici scriitori și nici oameni de știință care s-o facă limbă literară deosebită de română. Aici, în Basarabia, a existat graiul moldovenesc al limbii române, iar în 1918 s-a revenit la limba română literară unică. Încercarea de a declara în 1924 în R.A.S.S.M. graiul împănat cu rusisme drept limbă literară moldovenească a avut cele mai nefaste consecințe asupra construcției culturale de aici.

Repetăm: în Basarabia ocupată de Rusia țaristă și în Basarabia ocupată de Rusia sovietică n-a putut lua naștere o limbă romanică nouă – moldoveneasca – diferită de română, așa cum nu s-a putut constitui o națiune romanică răsăriteană nouă – mai întîi burgheză moldovenească, iar apoi socialistă moldovenească, pentru aceasta neexistînd condițiile necesare (teritoriu propriu integral, clasă muncitoare proprie, structură psihică proprie, independență, autonomie statală ș.a.).

De altfel, nici rușii, bulgarii sau ucrainenii din Moldova nu s-au separat în națiuni distincte de cele din care s-au desprins și nu și-au format alte limbi.

Și nici românii care s-au pomenit în afara hotarelor statale ale României sau ale Moldovei (cei din Banatul sîrbesc, din Bucovina de nord și ținutul Herța, din sudul Basarabiei etc.) nu au constituit națiuni diferite și nu și-au creat limbi diferite.

În istorie se cunosc zeci și sute de cazuri cînd una și aceeași populație poartă și nume diferite după locul de trai sau formațiunea statală din care face parte (a se compara rușii pomori, rușii kerjaci, rușii kamcedali, rușii cazaci, rușii moscoviți din cnezatul Moscovei, rușii volîno-halicieni din cnezatul cu același nume etc.), ceea ce nu înseamnă că ei formează tot atunci și națiuni diferite și, cu atît mai mult, vorbesc limbi diferite.

Prin urmare, trebuie să recunoaștem un adevăr incontestabil: noi, moldovenii din Republica Moldova, sîntem o limbă și un popor cu românii din România.

În legătură cu aceasta țin să atrag atenția asupra unei greșeli flagrante ce se comite la tot pasul, de multe ori cu buna știință a politicienilor care vor să-i inducă în eroare pe cei neinstruiți. La noi, cînd se vorbește azi de moldoveni, acest cuvînt vrea să-i înglobeze pe toți locuitorii Republicii Moldova, indiferent de naționalitatea lor, adică pe cetățenii Republicii Moldova (din care fac parte și ucrainenii, și rușii, și găgăuzii, și bulgarii, și evreii etc. de aici), tot așa cum atunci cînd Boris Elțin vorbește de „rosieni” (россияне), el îi are în vedere pe toți locuitorii Federației Ruse, indiferent de naționalitate. Însă o națiune rosiană nu există. Nu există nici națiune moldovenească, există cetățeni ai Republicii Moldova de origine română (români), ce constituie majoritatea, populația de bază a republicii, ei fac parte din poporul român; respectiv – de origine ucraineană (ucraineni), rusă (ruși), găgăuză (găgăuzi), bulgară (bulgari), evreiască (evrei), țigănească (țigani), armeană (armeni) etc. Nu există nici limbă moldovenească (ci *româna*, ca limbă de stat, limba românilor din Republica Moldova, care constituie majoritatea populației băștinașe), așa cum în Federația Rusă nu există limbă rosienească (ci *rusa*, ca limbă de stat pe întreg teritoriul și unele limbi cu funcții mai restrînse pe anumite teritorii).

Am arătat mai sus cine a avut în permanență interesul să le inoculeze moldovenilor din stînga Prutului și a Nistrului ideea fixă că ei nu ar fi români și că ar vorbi o altă limbă decît româna. Trebuie să recunoaștem – și acest lucru l-am

făcut de la 1985 încoace – că și oamenii de știință au fost obligați să promoveze minciuna. Recitiți lucrarea acad. V. F. Șișmariov **Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești**, la baza căreia a stat raportul savantului prezentat la faimoasa Sesiune științifică din 1951 în problemele lingvisticii moldovenești, sau lucrările Sesiunii științifice de la Chișinău din 1972 în problema variativității limbilor, pentru a vă convinge cît de sufocantă era atmosfera de dispută științifică și cît de greu le era savanților onești să execute dispoziția de sus privind argumentarea existenței unei noi limbi romanice orientale – a așa-zisei limbi moldovenești. Dar cine, decît unii politicaștri sau ratați, mai poate persevera și astăzi, în prag de mileniu trei, într-o greșeală diabolică? Cine îndrăznește să sfideze rațiunea și bunul-simț? O lume științifică întreagă, de la cele mai înalte reuniuni științifice (simpozioane, congrese, conferințe), demonstrează că există o singură limbă romanică orientală și că numele ei corect este limba română. Forul științific suprem din Republică, Academia, care în toate țările e respectată și consultată în problemele-cheie, conchide, la solicitarea Parlamentului, că numele corect al limbii noastre este limba română, o lume neștiințifică întreagă acceptă acest adevăr, Președintele republicii e convins de justețea acestui adevăr și roagă să fie recunoscut și numai niște ambițioși în ale politicii continuă a tensiona relațiile din societate, a scoate poporul în stradă, a-l sustrage de la activitatea de făurire a unui trai decent, împingîndu-l din ce în ce mai adînc în mizerie și antrenîndu-l în discuții interminabile. Ei recurg la cele mai odioase speculații; prin mutilare de citate folosesc numele lui Creangă, Russo, Mateevici, Sadoveanu ș.a., pentru a induce lumea în eroare.

O somitate lingvistică de talie mondială precum e acad. R.A. Budagov declară răspicat cine a fost interesat în crearea acestei tensiuni și care e poziția savanților de bună-credință: „...cînd spun „adevăr științific", mă gîndesc, în primul rînd, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănățenii etc. – *limba română*. Acest adevăr sine qua non a fost călcat în picioare pînă nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au inventat teoria celor două limbi est-romanice diferite: limba română și cea moldovenească. Dar specialiștii de seamă și de bună-credință în romanistică n-au recunoscut niciodată aceste invenții pretins științifice, aberante, care au dus, în ultimă instanță, la degradarea limbii vorbite în Transnistria și Basarabia...".

O altă somitate de talie mondială, Eugeniu Coşeriu, compatriotul cu care ar trebui să ne mîndrim, venea cu cele mai frumoase intenții să ne prevină a nu comite o eroare fatală și a ne face de rușine în fața istoriei și a urmașilor: „S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm de limba română în toate formele ei, deci și de graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul, avem datoria. Nu să-i „impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care

ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală, acela se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare, și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei".

Cu regret, în convulsiile ideologice din iulie 1994, glasul cumpătat al marelui filozof al limbajului nu s-a făcut auzit. A fost auzit aproape un an mai tîrziu de Președintele republicii, care, prin mesajul prezentat Parlamentului, încearcă să ne ajute a ne spăla de rușinea despre care vorbea ilustrul lingvist. Ne vom pătrunde noi toți de fiorul răspunderii ce ne revine în fața adevărului, în fața lumii, cel puțin a celei europene, măcar acum, cînd am fost primiți în Consiliul Europei, ale cărui lucrări se traduc oficial, după cîte știți, și în limba română (anume cu numele său corect este întrebuințată limba română acolo)? Sau vom flutura o nouă aberație – flamura referendumului în privința denumirii corecte a limbii? Un referendum se face într-o problemă în care toată lumea este inițiată. A supune astăzi unui referendum problema denumirii corecte a limbii ignorînd adevărul științific înseamnă a-l pune pe omul neinițiat să răspundă dacă este adevărat că circumferința are 380°, iar triunghiul – patru unghiuri...

Am găsit de cuviință să repet unele lucruri pentru unii mai mult, pentru alții poate mai puțin cunoscute numai din considerentele pe care le invocă Eugeniu Coșeriu: prea mult am tolerat greșeala și minciuna în trecut ca să le mai putem răbda și, cu atît mai mult, să le mai promovăm în continuare, acum, cînd aspirăm să ne cunoască drept oameni cumsecade o Europă și o lume întreagă. Himera unionismului a devenit un cal de bătaie al herostraților neamului și al celora care s-au împotrivit pe timpuri proclamării suveranității și independenței, iar acum – independenței reale a republicii, și care ar vrea să ne vadă din nou în brațele fostei Uniuni.

În fața argumentului științific chiar și oponenții inveterați de cîndva au fost nevoiți să recunoască public unitatea limbii vorbite în Republica Moldova și în România. Astăzi e cazul, în fața aceluiași argument științific, să recunoaștem că numele corect al limbii noastre este acela de limbă română, iar numele generic al nostru, al moldovenilor, este acela de români.

Credem că reformularea articolului 13 din Constituție în varianta solicitată de lumea științifică și de intelectualitatea de creație de la noi și prezentată Parlamentului de către dl Președinte al republicii în mesajul său din 27 aprilie a.c, precum și examinarea altor pasaje din Legea fundamentală în lumina propunerilor făcute în presă și în cadrul actualei Conferințe privind numele corect al purtătorilor limbii române ar pune capăt tensionării special provocate a mase-

lor largi, ar duce la stabilizarea situației în republică și ne-ar mobiliza la soluționarea unor probleme cu adevărat stringente și vitale pentru asigurarea unui trai demn de libertatea și independenţa pe care le-am proclamat. E timpul deci să ajungem la o bună înțelegere și în privința denumirii corecte a limbii noastre și a etnonimului nostru și să nu continuăm la nesfîrșit discuțiile inutile de pe la toate răscrucile, făcîndu-ne de rușine în fața opiniei științifice internaționale.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 73-82

Comunicare prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chișinău, 20-21 iulie 1995

Anatol EREMIA

UNITATEA LIMBII ROMÂNE: POLITICĂ ŞI ADEVĂR ŞTIINŢIFIC

O însușire fundamentală a oricărei limbi este stabilitatea ei în timp. Numai vocabularul depinde întru cîtva de ritmul prefacerilor sociale. Structura gramaticală a limbii se schimbă foarte încet și este aproape impenetrabilă. Limba este autonomă față de grupurile sociale și cu totul independentă față de instituțiile statale și formațiunile politice. Prin dispoziții și directive limba nu poate fi restructurată, nu i se pot schimba caracterul obiectiv și statutul ei firesc. Limba nu cunoaște salturi în evoluția sa. Limba ca fenomen general uman nu reacționează prompt la transformările social-politice și, cu atît mai mult, la inițiativele de grup sau individuale ale vorbitorilor. Presiunile din afară pot influența compartimentele limbii doar temporar și parțial.

Istoria limbii române începe cu anul 106 d.Hr., cînd Dacia a fost cucerită de romani și cînd populația ei a suportat un intens proces de romanizare. Autohtonii daco-geți au fost în întregime asimilați, limba lor cedînd în fața celei latine, prin care a și fost înlocuită (sec. IV-V). Idiomul neoromanic dacoromân, străromâna, se formează în împrejurări istorice extrem de grele. Condițiile în care a evoluat limba română propriu-zisă au fost și mai anevoioase, acestea fiind marcate de mari evenimente și procese sociale interne și externe: invazii de triburi și popoare nomade, migrațiuni de populații, războaie provocate și impuse de vecini, instabilitatea economică din interiorul comunității etnice etc. Miracolul cel mare, după cum recunosc reputați oameni de știință din lume, e că, în ciuda intemperiilor vremii, poporul român și-a păstrat unitatea de limbă și de neam.

Separarea graiurilor sud-dunărene de nucleul glotic principal (sec. IX) n-a cauzat destrămarea străromânei, aceasta păstrîndu-se peste secole datorită comunității de tradiții și obiceiuri, datorită identității de cultură și credință. Divergențele de ordin geografic, social și individual nu țin de esența limbii și deci nu sînt în stare să afecteze sistemul și structura ei. Ce-i drept, unii lingviști, dedați jocurilor politice, au încercat să argumenteze transformarea celor trei dialecte sud-dunărene în limbi distincte – aromâna, istroromâna, meglenoromâna – numai pentru a justifica, fără dovezi și argumente serioase, caracterul de sine stătător al așa-zisei „limbi moldovenești". Scindarea străromânei n-a distrus sistemul și structura ei, căci, după cum remarcă cei mai mulți lingviști, evoluțiile importante de la latină spre română – schimbările fonetice și morfologice, modificările de ordin lexical și semantic – caracterizează toate ipostazele ulterioare (1, p.22-23; 2, p. 244, 383; 3, p. 214-254).

Diversificarea teritorială a continuat și în interiorul românei nord-dunărene, dar aceasta s-a produs în conformitate cu sistemul unitar al limbii. Astfel au luat ființă cele cinci subdialecte sau, mai bine zis, graiuri recunoscute de majoritatea lingviștilor: *muntenesc, moldovenesc, bănățean, crișean, maramureșean*. Graiul moldovenesc este vorbit pe teritoriul Moldovei istorice, inclusiv în Basarabia și Bucovina, pînă dincolo de Nistru. Despre un dialect basarabean ca atare și, cu atît mai mult, despre o limbă moldovenească aparte nici vorbă nu poate fi.

Glotonimul *moldovenesc* desemnează o realitate lingvistică regională, o parte dintr-un întreg, întregul fiind reprezentat în cazul dat de limba română. Întregul, fenomenul general, conform logicii elementare, nu poate fi substituit printr-un element component sau o parte constitutivă. Românei nu i se poate zice „moldovenească", după cum grîul, ca gen biologic, nu poate fi desemnat printr-o specie sau varietate a sa – „Bălțeanca-1" sau „Odesa-5". Arnăutul este arnăut (grîu de primăvară), banatca e banatcă (grîu de Banat) și tuturor acestor soiuri le zicem *grîu*. Surîdem la expresia *doi oameni și o femeie* și nu ne dăm seama că la substituirea glotonimului limbă română prin *limbă moldovenească* avem aceeași lipsă de logică, dar nu în vorbirea populară, ci la cel mai înalt nivel de comunicare oficială: „Declarația Guvernului Republicii Moldova a fost prezentată forurilor internaționale în limbile engleză, franceză și moldovenească" (informație radio). Agricultorii noștri nu spun, de exemplu: „Astăzi am sădit 20 ha de pomi și 5 ha de pruni", dat fiind că raportul dintre noțiuni este conștientizat; noțiunea de „pom", care e mai cuprinzătoare, mai generală, o include pe cea particulară, „prun". Întregul nu poate fi înlocuit printr-o parte a sa. Generalul nu poate fi substituit prin particular.

Unii politicieni vor să denumească limba română vorbită în Republica Moldova „moldovenească", ba încă și „moldovenească nistreană" pentru vorbirea moldovenilor de peste Nistru. Aceasta nu e deloc o ambiție, cum s-ar părea la prima vedere, ci o doctrină politică și ideologică ce-și are începutul încă în sec. al XIX-lea. Denumirea „limbă moldovenească" a fost impusă de autoritățile țariste prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei" din 1818. Falsul lingvistic a fost legiferat în 1924, odată cu formarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, și promovat cu insistență după 1940, cînd a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în cadrul U.R.S.S., „limba moldovenească" fiind declarată drept limbă literară oficială.

Clasica și fireasca triadă socială și etnolingvistică limbă – națiune – stat este inversată și substituită acum prin artificiala și nefondata triadă stat – națiune – limbă. Există un stat Moldova, prin urmare, în acest stat trebuie să existe, chipurile, o națiune „moldovenească" și o limbă aparte „moldovenească". Fără să se țină cont că pe lume sînt cunoscute atîtea și atîtea țări care utilizează aceeași limbă literară: *engleza* în Anglia, S.U.A., Canada, Irlanda etc.; *spaniola* în Spania, Mexic, Cuba, Panama, Argentina, Columbia, Ecuador, Venezuela, Uruguay și încă în vreo zece țări; *franceza* în Franța, Belgia, Elveția, Canada și încă în vreo 20 de țări etc.

Consecințele politicii de inspirație stalinistă în domeniul limbii noastre ne sînt bine cunoscute: ridicarea la nivel de limbă literară a unor graiuri locale (din raioanele Camenca și Rîbnița, apoi, în perioada postbelică, a celor din zona Chi-

șinăului), excluderea din manuale a scriitorilor considerați români; evitarea cuvintelor și termenilor din limba standard și înlocuirea lor prin cuvinte rusești, „cuvinte” neaoșe moldovenești sau fabricații lexicale de tipul: *învățălnic, loghitură, aero-născător, singuro-zburător, stîngo-mălurelnic, gîtlegău* pentru *manual, accent, oxigen, avion, de pe malul stîng, cravată;* divagațiile de ordin gramatical, potrivit cărora așa-zisei „limbi moldovenești” nu i-ar fi caracteristice formele verbale de perfect simplu *(făcui, trecui)* și de viitor construit cu auxiliarul a *voi (voi face, voi trece),* recunoscute fiind doar formele cu auxiliarul a *avea (am să fac, am să trec);* interzicerea folosirii în lucrările științifice a referirilor și citatelor din autorii români etc. Nu mai vorbim de persecuțiile și chinurile pe care le-au avut a îndura oamenii de cultură, de știință, scriitorii care nu împărtășeau opinia oficială în problemele limbii. Sînt de menționat aici numele unor pătimiți filologi: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Ion Vasilencu, Victor Comarnițchi ș.a. Dorește oare cineva să ne întoarcem la acele vremuri de tristă amintire?

În condițiile socialismului vulgar, politica lingvistică nechibzuită a influențat negativ și onomastica națională. Cu voia și din inițiativa demnitarilor locali au fost substituite numele multor sate, atribuindu-li-se denumiri în spiritul regimului de administrare străină: *llicivka* pentru *Dragoș-Vodă, Malinovskoe* pentru *Bălanu Vechi, Ukrainka* pentru *Sturzeni, Ceapaevka* pentru *Mihnea-Vodă, Cemenko* pentru *Șoldănești, Svetlîi* pentru *Denevița* etc. Circa 250 de localități au dispărut de pe harta republicii în urma comasării sau a desființării așezărilor respective, considerate de autorități ca fiind lipsite de perspectivă. S-a promovat și în acest mod politica de înstrăinare a țăranilor de pămînt, a autohtonilor de baștină.

Din motive lesne de înțeles (ca să nu semene cu cele românești de peste Prut), multor nume topice li s-au substituit formanții, adăugîndu-li-se terminații rusești. Astfel, *Antonești* a devenit *Antonovka, Ciolacu – Ciolakovka, Sturzești – Sturzovka, Volontiri – Volontirovka* etc. Numele unor sate au fost denaturate pînă la imposibilitatea de a fi recunoscute și identificate: *Kakora, Kirganî, Ataki, Voleadînk, Zberoi,* în locul celor corecte: *Cucoara, Crihana, Otaci, Valea Adîncă, Zberoaia.* S-a căutat și pe această cale să se îndepărteze scrierea oficială de formele uzuale corecte ale numelor topice, toponimiei noastre impunîndu-i-se un aspect străin.

A avut mult de suferit și nomenclatura urbană locală. Prin nominații tendențioase orașele noastre au fost, în fond, lipsite de tradiționalele lor nume topice. Chișinăul s-a pricopsit astfel cu o „mică Siberie” prin denumirile de străzi: *Amurskaia, Angarskaia, Barnaulskaia, Eniseiskaia, Irkutskaia, Ohotskaia, Tomskaia, Ufimskaia, Ussuriiskaia* ș.a.

„Două limbi – două ideologii” – iată piatra filozofală a politicii promovate de demnitarii de stat și de activiștii de partid de odinioară. În actele stării civile, în buletinele de identitate antroponimele noastre se notau și ele cu forme străine, adaptate, denaturate. Toți cei cu numele *Ion, Petru, Ștefan* erau rebotezați în *Ivan, Piotr, Stepan* ș.a. În însemnările din actele stării civile posesorii nu-și mai recunoșteau numele de familie: *Bakanesko, Gamurari, Dikosar, Dolghieri, Dubolari, Parkalaba, Zosean,* pentru numele corecte *Bocănescu, Hămuraru, Decusară, Dulgheru, Dubălaru, Pîrcălabu, Josanu.*

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române au avut drept rezultat și reglementarea onomasticii naționale românești pe bază de noi principii. Conform legislației în vigoare s-a făcut o anumită ordine în toponimie și antroponimie, deși în acest domeniu mai sînt încă multe de realizat. Multor localități li s-au restabilit denumirile tradiționale și corecte, s-a precizat transcrierea în limba rusă a numelor topice, debarasîndu-ne astfel de monstruoasele forme în *-eștî* și *–anî / -eanî: Faleștî, Floreștî, Vulcaneștî, Criuleanî, Glodeanî, Rîșcanî, Butuceanî* sau *Butucenî* etc.

Dorește cineva să ne întoarcem la aceste aberații lingvistice? Pentru că schimbarea denumirii limbii noastre poate urmări și acest scop, poate însemna promovarea politicii de distanțare și de separare a vorbirii basarabene de limba română literară, exemplară, ceea ce poate duce, după părerea specialiștilor, la „şubrezirea bazei lingvistice a sentimentului etnic, a conștiinței apartenenței naționale și crearea premiselor deznaționalizării" (4, p. 51). La o atare situație se ajunsese deja la noi, căci unii vorbitori moldoveni aproape că și-au uitat limba maternă, iar pe cea oficială a statului de odinioară – rusa – n-au reușit să și-o însușească în măsură suficientă.

Deși există programe lingvistice de stat privind studierea limbii materne, funcționarea ei în societate, limba oficială a statului nu are circulație în toate sferele vieții, rusa continuînd să domine mai ales în centrele orășenești.

Afirmațiile cum că, în scrierile noastre vechi, prin termenii *moldovean, moldovenesc,* pe de o parte, și *român, românesc,* pe de altă parte, s-ar face o distincție netă în plan etnic și lingvistic nu sînt altceva decît jocuri politice. Niciodată cronicarii noștri n-au contrapus termenii respectivi, ba, din contra, referindu-se la întregul neam românesc, ei menționau că noi „de la Rîm ne tragem". Iar dacă utilizau sintagma *limba moldovenească*, o făceau fie pentru a varia expunerea, fie pentru a desemna din punct de vedere teritorial graiul populației locale, în opoziție cu idiomurile etniilor învecinate (turci, tătari, ruși, leși etc.). Da, Miron Costin vorbea de „limba moldovenească" (**Letopisețul Țării Moldovei**, București, 1955), dar cronicarul, în același timp, ținea să precizeze „limba moldovenească sau românească" (M. Costin, **Opere,** București, 1958, p. 212). D. Cantemir susținea cu fermitate că „valahii și ardelenii au același grai cu moldovenii" **(Descrierea Moldovei**, București, 1973, p. 279).

Încă din primul mileniu românii și-au zis pe nume români, pentru că aveau conștiința că se trag din romani, român fiind echivalentul propriu al etnonimului latin *romanus*. Toți românii s-au simțit români și s-au numit *români*, indiferent de zona în care locuiau, termenii etnici respectivi conținînd un radical comun: *români* (la nord de Dunăre), *aromâni* sau *arumâni, istroromâni* sau *rumeri* și *meglenoromâni* (la sud de Dunăre). Etnonimul *român* constituie și el un argument în favoarea unității etnice a românilor.

Încă Al. Philippide afirma că „limba română e foarte unitară" și că „deosebirile la nivelul interdialectal sînt nesemnificative" (2, p. 383). Profesorul E. Coșeriu,

în baza unui bogat material de fapte, menționează că „în cazul limbii române aproape că nu există diferență între nivelul limbii comune și nivelul limbii exemplare. Diferențele sînt de fonetică și, din cînd în cînd, de vocabular; gramaticale sînt foarte puține" (5, p. 15). Cît privește limba populară vorbită între Prut și Nistru și dincolo de Nistru, ea, subliniază conaționalul nostru, „ține de dialectul dacoromân și nu de un singur grai, ci de două graiuri din dialectul dacoromân" (moldovenesc și muntean – *n.n.*, 5, p. 17).

Mesajul Președintelui Republicii Moldova privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituție este un act de supremă responsabilitate civică și de legitimă grijă pentru destinul limbii și culturii naționale.

Referendumul în problema limbii, pe care-l jinduiesc parlamentarii agrarieni și socialiști-interfrontiști, sfidează bunul-simț, jignește demnitatea noastră de neam, provoacă disensiuni politice în societate, urmărește scopuri separatiste, extremiste. Intenția lor, într-adevăr, nu poate fi calificată altfel decît ca aberație.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

[1] Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Varietatea limbii române // Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 21-29.

[2] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, Iași, vol. II, 1927.

[3] Sextil Pușcariu, *Limba română*, București, 1976.

[4] Valeria Guțu-Romalo, *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române // Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 45-52.

[5] Eugeniu Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii // Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 11-19.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 44-48

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre"
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Ştefan
MUNTEANU

UNITATEA DE NEAM ŞI UNITATEA DE LIMBĂ

Doresc să arăt, în cele ce urmează, în ce măsură cele două noțiuni, figurînd în titlul comunicării, sînt solidare și se regăsesc într-o sinteză nouă și cu o semnificație superioară în conceptul de unitate națională. Dar să procedăm mai întîi la o definire a termenilor, ținînd seama de o vorbă a lui Stendhal, potrivit căreia, fără o definiție prealabilă, totul este aproximație.

Prin *unitate de neam* se înțelege legătura firească dintre membrii aceleiași comunități etnice. Ea se întemeiază pe ideea descendenței comune din care ia naștere sentimentul de înrudire în sensul larg al cuvîntului. Unitatea de neam este, așadar, un concept genealogic, căruia îi este propriu atributul de comunitate fraternă, desigur, în înțelesul figurat al termenului. Între românii de pretutindeni a existat și există sentimentul că fac parte din aceeași spiță, prin origine și credință, prin tradiții și limbă, ca trăsături ce definesc un popor. *A te considera de o anumită naționalitate înseamnă a-ți declara apartenența la o anumită etnie, manifestată în primul rînd prin limba vorbită de părinții tăi și de tine.* Spus mai larg, unitatea de neam este un concept descinzînd dintr-o realitate, să-i zicem, biologică și, în orice caz, istorică, deci originară, ilustrată printr-o *comunitate de limbă*, ce ține laolaltă, prin sentimentul intim al legăturilor de „familie", pe membrii unei colectivități sociale.

Această realitate îngemănată – neam și limbă – este pragul de pe care se face saltul spre ideea de unitate națională, în sensul de identitate de conștiință, de cultură și de aspirație a membrilor unei națiuni. Unitatea națională nu este și nu poate rămîne o formulă abstractă, exterioară unui conținut concret; ea este menită să ia forma unei convingeri și a unei acțiuni capabile s-o păstreze și s-o apere, adunînd energiile și îndreptîndu-le spre promovarea și împlinirea unui ideal. Unitatea națională este adesea numele unui deziderat, al unei năzuințe sacre ce străbate anumite etape ale istoriei unui popor și care cere, spre a fi atins, sacrificiul luptei mai multor generații. Față de unitatea de neam, care este expresia unei stări de fapt, sprijinite pe ideea de limbă comună, unitatea națională este o stare de conștiință activă, o conștiință politică vie ce se traduce în și prin faptă, adică prin acțiune, vizînd impunerea și instituirea unei stări de drept, autorizate de istorie și cerute de glasul unei voințe naționale.

Despre unitatea de neam și unitatea de limbă au scris cronicarii și învățații Școlii Ardelene. Ideile lor au fost și au rămas mărturii de preț ale istoriografiei naționale și pagini pilduitoare de erudiție filologică. Ele au ținut în stare de veghe o conștiință pe care o treziseră din inerția neștiinței. A trebuit să vină însă

anul 1918 pentru ca idealul național să-și găsească întruchipare biruitoare prin jertfa de sînge a națiunii.

Dar, întorcîndu-ne la afirmația de mai înainte, trebuie să admitem că ceea ce am numit *sentimentul unității de limbă* este, de fapt, principalul document viu și constant care atestă prin el însuși conștiința de sine a unui popor privit din perspectiva graiului vorbit de el. Ce limbă ai vorbit mai întîi, învățînd să-i îngîni silabele, ce limbă ai păstrat ca limbă maternă de-a lungul vieții – aceea este limba care îți conferă și îți certifică naționalitatea. Acest bun, care se confundă cu ființa ta, îți aparține în virtutea dreptului natural și este inalienabil. Poți renunța la el, la rigoare. Dar nu poți fi silit să te lepezi de el pentru a primi în schimb altă limbă prin care să comunici de-acum înainte cu ai tăi. *Limba română este patria mea*, scria Nichita Stănescu. Este una dintre cele mai sugestive și, aș zice, mai științifice definiții ale noțiunii de patrie, plecînd de la ceea ce determină substanța ei intimă, declarată și durabilă. Odată cu dispariția, cu abandonarea graiului matern, se rupe firul ce ținuse strîns între ele două fețe ale aceleiași realități, trăind și definindu-se una prin cealaltă. Ioan Corvinul, viteazul general și voievod al Transilvaniei, care își doarme somnul de veci în Catedrala Romano-Catolică din Alba-Iulia, nu mai aparține naționalității strămoșilor săi. Dar Antim Ivireanul și Garabet Ibrăileanu – și aceștia nu sînt singurii – și-au dobîndit din partea istoriei culturii românești atestat de cetățeni ai patriei limbii române în care au gîndit și au scris.

Ar fi o absurditate să se afirme că un popor care, deși vorbește aceeași limbă, are aceeași origine, aceeași istorie și cultură, face parte totuși, la un moment dat, nu numai dintr-un alt stat, ci chiar dintr-o altă națiune, numai pentru că pămîntul pe care locuiește de veacuri a fost cotropit de o putere străină, care silește pe cei aflați sub stăpînirea ei să se lepede de ei înșiși, adică să se nege pe sine ca neam. Se ajunge aici prin ignorarea programatică a evidenței, în fond, prin falsificarea realității, înlocuite cu alta, croită și confecționată pe măsura intereselor politice. Pentru că, luînd în discuție argumentele de natură istorică și culturală, alături de cele lingvistice, nu e greu de aflat ce anume trebuia dat deoparte ori supus unui proces perseverent și nici măcar rafinat de mistificare. Era mai întîi faptul incomod că au existat un Ștefan cel Mare al întregii Moldove și un Eminescu al tuturor românilor, simboluri care își păstrează și azi uimitoarea lor forță generatoare de mîndrie națională, acolo unde amintirea faptelor unuia și a simțirii celuilalt este chemată să întrețină, spre a nu se stinge, flacăra speranței și credința în destinul unui neam. Era apoi impedimentul stingheritor că, de la un capăt la altul al teritoriului locuit de români, se spune *mamă* și *tată, frate* și *soră, minte* și *suflet, pămînt* și *cer, soare* și *lună, viață* și *moarte;* se spune *a sta* și *a merge, a mînca* și *a bea, a ști* și *a înțelege,* și tot astfel *zi* și *noapte, ploaie* și *vînt, tînăr* și *bătrîn, bun* și *rău, frumos* și *urît;* spunem cu toții nu altfel decît *azi* și *mîine* și *ieri, săptămînă, lună* și *an, luni, marți* și *miercuri* ș.a.m.d.

Este adevărat că acestui lexic de origine latină, desemnînd realități și noțiuni fundamentale din viața materială a vorbitorilor români, i se adaugă și alte elemente vechi, rămase din fondul autohton, urmarea fiind că alături de latinescul

tristețe avem și antonimul lui traco-dacic *bucurie,* iar *arbore,* din latină, are pereche sinonimică în traco-dacicul *copac.* S-au adăugat apoi, completînd și nuanțînd vocabularul, elemente de împrumut vechi slave, astfel că pe lîngă latinescul *început* găsim, la capătul celălalt, antonimul lui slav *sfîrșit, timpul* este ireversibil, numai *vremea* se schimbă; cînd *plecăm,* recurgem la un verb moștenit, cînd *sosim,* facem apel la un vechi împrumut grecesc. Situații de felul acestora nu au de ce să ne surprindă, căci ele nu sînt excepții, știut fiind că limbi pure, lipsite de orice influență istorică, geografică sau culturală, nu există.

Ce mărturie aduce lexicul amintit mai înainte despre fondul limbii române? Nu cred necesar să insist asupra unui lucru prea bine cunoscut încă din secolul trecut. Cine se îndoiește de originea latină a limbii române, aducînd drept contraargument frecvența elementelor slave în lexic, ar trebui să pună la îndoială și originea limbii engleze, care, judecînd după proveniența vocabularului ei, în mare parte franțuzesc, ar părea că nu are dreptul să-și revendice o descendență germanică.

Dacă originea latină a limbii române, deci criteriul genealogic (istoric) și cel spiritual (cultural), scapă prin voită omisiune cercetătorului de aiurea, rămîne în picioare un argument stînd la îndemînă oricui. Mă refer la împrejurarea că elementele alcătuitoare ale vocabularului esențial al limbii române – din care am înșirat mai înainte o infimă parte – se regăsesc în fiecare grai (subdialect) al limbii naționale, că ele sînt, prin urmare, generale și formează, din acest punct de vedere, nucleul, substanța limbii noastre, avînd cea mai mare frecvență în vorbire și cea mai mare capacitate de a da naștere la formații noi. Prin această parte esențială a vocabularului, ca și prin structura gramaticii, se evidențiază și se definește unitatea lingvistică ce adună și-i ține împreună pe românii de pretutindeni, indiferent de munții care i-au despărțit ori de apele și semnele convenționale care îi mai despart.

Să admitem că nu toată lumea i-a putut citi pe Gr. Ureche și pe Miron Costin, pe stolnicul Constantin Cantacuzino și pe Șincai. S-ar putea recurge și la un argument empiric, și anume la observarea felului cum vorbesc țăranii din cele patru colțuri ale țării, presupunînd că s-ar întîlni în trenurile ce vin spre București din diverse părți ale țării, inclusiv de dincolo de Prut și mai dinspre nord de Dornești. Este sigur că ei vor lega vorbă despre *cîmp* și *vite*, despre *arat* și *semănat,* despre *ploaie* și *secetă*, despre *grîu, secară* și *porumb,* chiar dacă unii vor zice acestuia din urmă *popușoi,* iar alții *cucuruz.* Țăranii și-ar spune păsurile fără să aibă nevoie de tălmaci. Ei s-ar simți între *ai lor,* sentiment foarte puternic ce ne apropie și ne leagă unii de alții prin firele adînci, venind din istorie, ale limbii comune.

S-ar putea obiecta că înțelegerea e un lucru firesc în asemenea situații. Nu este chiar așa. Un sas din Brașov și un sas din Bistrița-Năsăud nu se vor înțelege decît renunțînd și unul, și celălalt la dialect, adică la graiul lor de-acasă, și exprimîndu-se în germana literară, învățată în școală, variantă situată deasupra dialectelor. Și totuși, în ciuda faptului că își zic sași în Transilvania sau șvabi

în Banat, Satu-Mare ori în Bucovina, acești vorbitori se socot, mai presus de deosebirile de grai, germani. Cu atît mai mult au conștiința că sînt români cei care, fiind, după locul nașterii lor, munteni sau moldoveni, bănățeni sau ardeleni, olteni sau maramureșeni, nu se simt străini unii de alții prin limba în care comunică, ci dimpotrivă. Acesta a fost și va continua să fie liantul cel mai rezistent de la temelia ființei noastre etnice. A-l face uitat și, mai cu seamă, a-l nega înseamnă să recurgi la mutilarea ideii de neam și de conștiință națională.

Ne-am putea opri aici, dacă nu am fi datori să răspundem la o întrebare impusă de evenimentele la care am fost și sîntem contemporani, și care ne cer să nu păstrăm o tăcere complice și, prin aceasta, vinovată. Întrebarea e aceasta: cum se poate tolera fără murmur – ca să folosesc cea mai atenuată denumire – substituirea adevărului printr-o teză inventată, preparată în retortele unei ideologii și pusă de îndată la discreția unei politici de stat? Experimentul s-a făcut totuși. Și-au dat concursul violența, interdicțiile de tot felul și mai ales informația falsă, denaturată și deviată spre altceva, spre cu totul altceva decît adevărul, adică tocmai spre contrariul lui.

Dacă mergi prin întuneric, de silă, nu e de mirare că nu nimerești ieșirea. Nu de mirare, ci de neiertat este cînd ești lăsat cu dinadinsul să orbecăiești prin beznă, cu lumînarea stinsă în mînă.

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 26-27

Comunicare prezentată la Congresul
al V-lea al Filologilor Români
Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994

Vasile PAVEL

UNITATEA ŞI VARIETATEA LIMBII ROMÂNE DIN PERSPECTIVĂ GEOGRAFICĂ

S-au făcut diferite cercetări asupra unității limbii române în varietatea ei geografică.

Într-adevăr, în extremitatea de est a latinității s-a dezvoltat o singură limbă neolatină. Denumirea ei corectă este limba română. Ea s-a format prin procese istorice firești, naturale.

Din punctele de vedere genealogic și tipologic, astăzi în spațiul latinității orientale nu există o altă limbă romanică, distinctă ca sistem și structură, decît limba română. Deși îi sînt caracteristice diverse particularități teritoriale, ea este extrem de unitară. O trăsătură evidentă, care a fost recunoscută de cercetători.

Ca și în cazul altor limbi, ea prezintă în afară de diferențe în spațiu, diferențe socioculturale și diferențe stilistice[1]. Unitatea teritorială pronunțată a limbii române a surprins cu atît mai mult, cu cît se știe că vorbitorii ei au aparținut timp îndelungat la organizări statale diferite[2].

Ca orice limbă, româna este astfel o „unitate în diversitate". Continuitatea și discontinuitatea peisajului dialectal s-au aflat într-o firească conlucrare în vederea realizării unității actuale a limbii române în varietatea ei geografică.

Făcînd abstracție aici de distincțiile socioculturale (se știe că omul vorbește cu particularități specifice gradului său de instruire și profesiunii sau ocupației sale) și de cele stilistice (determinate de circumstanțele în care se realizează vorbirea), care nu constituie obiectul comunicării, și trecînd la discutarea diversificărilor în spațiu, este necesar să delimităm clar conceptul de „dialect" în general.

Varietățile geografice ale unei limbi sînt definite drept dialecte, subdialecte și graiuri. Dialectul prezintă particularități care îl deosebesc de alte subdiviziuni dialectale înrudite. Limba română are patru dialecte: dacoromân, aromân sau macedoromân, meglenoromân și istroromân. Subdialectul e subordonat dialectului, iar graiul (grupul de graiuri) subdialectului. Dialectul dacoromân (acesta ne interesează în continuare) se împarte în două subdialecte (muntenesc și moldovenesc) și cinci graiuri: moldovenesc, muntenesc, bănățean, crișean, maramureșean. În Transilvania deosebim un grup de graiuri[3].

Astăzi, o asemenea repartiție dialectală a limbii române actuale este acceptată de majoritatea dialectologilor români. Cititorul interesat în aprofundarea cunoștințelor ce țin de domeniul dat ar putea să consulte în acest scop, cel

puțin, lucrarea colectivă **Tratat de dialectologie românească** (coord. V. Rusu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984, 970 p.), care reprezintă cu adevărat o primă sinteză academică de dialectologie românească. E de remarcat și faptul, care nu a rămas neobservat de prof. Gr. Brâncuș, într-un studiu recent al său, că în lucrarea dată (atunci cînd puțini dialectologi din Țară îndrăzneau s-o facă) în cadrul general al sudbialectului moldovean sînt incluse și descrise și graiurile din Basarabia.

Graiurile moldovenești acoperă o parte însemnată – aproape o treime – din aria dialectului dacoromân, adică din teritoriul de la nord de Dunăre, unde se vorbește în limba română. Locul lor în cadrul limbii române (al dialectului dacoromân) și zonele de răspîndire ale particularităților de grai moldovenesc au fost stabilite de hărțile atlaselor lingvistice românești (generale și regionale), printre care se înscriu și volumele de atlas publicate la Chișinău **(ALM** și **ALRR. Basarabia. Bucovina. Transnistria**).

Graiul moldovenilor de pe ambele maluri ale Prutului (adică din provincia istorică Moldova) ține deci de subdialectul moldovenesc al aceluiași dialect dacoromân.

Graiurile moldovenești din Republica Moldova și din regiunile învecinate Cernăuți și Odesa țin și ele de aceeași entitate glotică comună, limba română. Aceste graiuri nu constituie nici măcar grupuri de graiuri aparte cu trăsături relevante, proprii numai lor, în cadrul dialectului dacoromân.

Caracterul unitar al graiurilor românești de la est de Prut și din Ucraina cu celelalte graiuri dacoromâne se manifestă atît în structura gramaticală, cît și în vocabular.

Cele patru grupuri de graiuri din Basarabia și zonele limitrofe (Transnistria, nordul Bucovinei, ținutul Herța) delimitate de dialectologii de la Chișinău[4] nu sînt nicidecum separate de celelalte graiuri românești nord-dunărene, după cum s-ar fi putut trage concluzia, în mod greșit, la consultarea unor lucrări pe această temă elaborate anterior.

Astfel, așa-numitele graiuri centrale, care ocupă cea mai întinsă parte a teritoriului cercetat al Basarabiei și parțial al Transnistriei, au trăsături identice cu cele răspîndite în graiurile Moldovei de la vest de Prut. De pildă: realizarea africatelor prepalatale *č, ğ* în stadiul de fricatizare *š*, *ž* (*šerc* „cerc”, *žer* „ger”), realizarea labializării labiodentalelor *f, v* în stadiul *š, ž (šérbi* „fierbe”, *žin* „vin”), palatalizarea labialelor *p, b, m* în stadiul *k’, g’, n’* (*k’ișór* „picior”, *g’íni* „bine”, *n’ic* „mic”) etc. *Unele* particularități sînt atestate în graiurile de tip nordic în general *(curechi, cute, cocostîrc, cioban,* utilizarea formei invariabile *a*, în loc de *al, ai, a, ale).* Multe din particularitățile graiurilor de sud-vest (pe linia Cahul – Reni – Chilia) fac arii comune cu graiurile muntenești (iotacizarea verbelor: *văz* „văd”, *spui, spuu,* „spun”; *víii* „vie”). Graiurile de nord-vest (din fostul județ Hotin, nordul Bucovinei, ținutul Herța) fac arie comună cu sudul Bucovinei și partea de nord a Moldovei (România). Ele îmbină trăsături din graiurile

centrale, bucovinene și, în parte, maramureșene, căpătînd astfel specificul unui „mozaic" dialectal. În sfîrșit, particularitatea cea mai importantă a graiurilor de nord-est (unele graiuri din raioanele Rîbnița, Camenca ale Republicii Moldova și din raionul Kotovsk, Ucraina) o constituie palatalizarea labiodentalelor *f, v* în formele *s*, *z* (*ser* „fier", *zin* „vin") identice cu cele din Maramureș. Africatele *č, ğ* trec în *s, z* (*sere* „cerc", *zer* „ger")[5].

Firește, multe fenomene pot fi atestate, cu arii de răspîndire mai mică sau mai mare, în toate graiurile dacoromâne, astfel încît graiurile dacoromâne au ajuns să formeze un tip lingvistic (de exemplu, diverse stadii de fricatizare a consoanelor românei comune *č, ğ*)[6].

Graiurile limbii române de la est de Prut și Nistru n-au evoluat în sens diferit în raport cu celelalte graiuri românești. Ele nu au un statut autonom și, luate în ansamblu, n-au fost atrase într-o altă arie lingvistică[7]. Altfel spus, de-a lungul Prutului nu avem izofone și izomorfe, iar în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, nici izolexe.

Prutul nu reprezintă o frontieră lingvistică.

Rusismele din vocabular, în parte și ucrainismele, nu au izbutit să rusifice limba maternă a populației românești din ținut, deși vorbitori rusificați avem destui.

În ciuda existenței varietăților geografice, graiurile românești privite în ansamblu, ca și cultura populară, continuă să aibă, mai presus de toate, „o funcție unificatoare", pe care ele o exercită peste frontierele administrative.

Dat fiind că limbajul este în esența sa creativitate, nu există idiomuri ale comunităților vorbitoare monolitic unitare. Pe de altă parte, limbajul este totdeauna și pentru alții, de aceea el se prezintă sub formă de tradiție comună. Contrar unor varietăți, totdeauna se nasc omogenități. Totdeauna există aspirația către unitatea limbii, care este din ce în ce mai pronunțată cu cît ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară, literară, limba de cultură[8].

Din cele expuse reiese că la nivelul graiurilor populare sintagma „limba moldovenească" ține doar de subdialectul moldovenesc al dialectului dacoromân. Cercetările au arătat că nimic nu justifică științific confuzia „Moldova" / „limba moldovenească", atît din punctul de vedere al conținutului, cît și terminologic. Adjectivul *moldovenesc* a căpătat circulație ca denumire neterminologică, locală, atribuindu-i-se, în cele din urmă, și o conotație voit politică.

Dar denumirea limbii nu are nimic comun cu jocurile politice. Să nu scăpăm din vedere faptul că de la 1812 încoace țarismul, iar mai apoi și sovieticii au impus metodic și sistematic populației din ținut folosirea denumirii „limba moldovenească" în scopuri bine cunoscute. Presiunile ideologice s-au făcut cu bună știință. Să ne amintim cel puțin de încercările de a zămisli o limbă scrisă pe baza varietății vorbirii transnistriene, iar după 1940 și a graiurilor de dincoace de Nistru. Încercări ale proletcultiștilor, care s-au soldat cu un eșec total.

O „limbă moldovenească” deosebită de limba română n-a existat niciodată.

Singurul glotonim menit să fixeze denumirea corectă a limbii oficiale în Republica Moldova trebuie să fie *limba română*, nume generic recunoscut în lume pentru orice varietate de vorbire romanică nord- și sud-dunăreană[9].

NOTE

[1] Eugeniu Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii // Limba română și varietățile ei locale*, Editura Academiei Române, București, 1995, p. 11-19.

[2] Marius Sala, *Unitatea limbii române din perspectivă romanică* // Ibidem, p. 113.

[3] Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 20, 84. Idem: *Varietatea limbii române // Limba română și varietățile ei locale*, p. 21.

[4] *Dialectologia moldovenească*, Editura Lumina, Chișinău, 1976, p. 143-160, 270-314; R. I. Udler, *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, I-II, Chișinău, 1976.

[5] Vasile Pavel, *Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română // Limba română și varietățile ei locale*, p. 83-90.

[6] Emanuel Vasiliu, *Graiurile dacoromâne: unitate tipologică // Limba română și varietățile ei locale*, p. 53-54.

[7] Eugeniu Coșeriu, *Latinitatea orientală* // „Limba Română”, Chișinău, nr. 3 (15), 1994, p. 17.

[8] Eugeniu Coșeriu, *Unitatea limbii – planuri și criterii*, p. 12-13.

[9] Vezi, de asemenea: Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă* // „Limba Română”, Chișinău, nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 49-55.

„Limba Română”, nr. 4 (22), 1995, p. 56-58

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre”
Chișinău, 20-21 iulie 1995

VI. DOVEZI DE ROMÂNISM ÎN MOLDOVA ISTORICĂ

Pavel PARASCA

ETNONIME ŞI POLITONIME ÎN ISTORIA MOLDOVEI (SECOLELE XIV-XVI)

Comunicarea noastră urmărește scopul de a reaminti unele adevăruri bazate pe cele mai concludente surse istorice referitoare la denumirea Țării Moldovei și a populației ei de la apariția statului moldovenesc și pînă în preajma secolului al XVII-lea. Astfel sperăm să contribuim la elucidarea problemei privind corelația dintre conștiința politică, fondată pe apartenența statală, și cea națională a moldovenilor.

Înainte însă de a trece la prezentarea și analiza concretă a faptelor și materialelor istorice în problema vizată, ne vom referi la operarea în ultimul timp cu unele categorii nefondate în știința istorică și etnologică. E vorba, mai ales, de termenul „popor", care, așa cum îl folosesc istoricii și etnologii, are mai multe semnificații.

Cea mai largă și mai variabilă accepție o are noțiunea de „popor" în domeniul confesional, ecleziastic, ea referindu-se fie la întreaga comunitate religioasă (a ortodocșilor, catolicilor, musulmanilor etc.), fie la totalitatea credincioșilor întruniți sub autoritatea unei structuri ierarhice bisericești în limitele uneia și aceleiași confesiuni (patriarhie, mitropolie etc.), fie chiar la comunitatea enoriașilor unor structuri teritoriale ecleziastice cu caracter local. Orice preot în eparhia sa are „poporul" său pe care-l povățuiește, îl păstorește și care, împreună cu alte „popoare" din eparhiile similare, constituie „poporul" unei episcopii, mitropolii, patriarhii. În acest caz, cuvîntul „popor" nu are un conținut nici etnonațional, nici lingvistic, deși se știe că pe parcursul mai multor secole ale Evului Mediu în țările de confesiune catolică drept limbă oficială era folosită latina, în țările ortodoxe – slava sau greaca, în țările islamice – araba. E clar că această situație de utilizare a categoriei date nu reprezintă decît un interes tangențial pentru scopul pe care-l urmărim noi.

Același lucru îl putem afirma și atunci cînd categoria „popor" se folosește cu un conținut pur social, avîndu-se în vedere totalitatea sau comunitatea oamenilor de rînd, a oamenilor simpli, a acelora ce produc bunurile materiale, care sînt purtători și păstrători ai tradițiilor și obiceiurilor ancestrale și creatori de noi tradiții și obiceiuri în funcție de epocă și de evoluția istorică a societății. De aici și expresiile „artă populară", „cultură populară", „ieșit din popor", „aproape de popor" etc.

Să nu uităm însă că uneori, mai ales în epoca analizată aici, prin denumirea de „popor" erau desemnate păturile dominante, în cazul Moldovei – păturile boierești, adică acei care dețineau puterea politică în stat. Izvoarele medievale în unele cazuri identifică aceste pături sociale, acest „popor" cu „țara", de unde și unele interpretări categorice ale formulei date în sensul că în sursele vizate

s-ar vorbi parcă de „poporul moldovenesc" ca o comunitate etnonaţională, şi nu socială sau politică. E clar însă că şi în acest caz nu avem de a face cu un conţinut etnonaţional, deşi majoritatea boierilor Ţării Moldovei, ca şi majoritatea oamenilor simpli, era alcătuită din băştinaşi, alogenii fiind în minoritate evidentă.

În acelaşi timp, semnificaţia socială a termenului „popor", conceput ca o totalitate a păturilor dominante, converge cu altă accepţie a categoriei date, şi anume de comunitate demografică a unui organism teritorial-politic sau a unui stat. E vorba deci şi de un aspect politic al noţiunii.

Pentru început apelăm la cunoscuta deja în istoriografie scrisoare a papei de la Roma Grigore al IX-lea către principele moştenitor al Coroanei Ungariei Bela din 14 noiembrie 1234. Pontiful, referindu-se la nişte realităţi din episcopia catolică a cumanilor, care includea partea răsăriteană a viitorului stat al Munteniei şi cea de sud-vest a viitoarei Moldove, scrie despre „nişte popoare care se numesc români" („quidam populi, qui Walati vocantur"). Prestigiosul istoric, cunoscător neîntrecut al izvoarelor istorice medievale româneşti, Şerban Papacostea, confruntînd terminologia scrisorii papale cu alte surse istorice, a fundamentat concluzia că prin pluralul cuvîntului „popor" era vizată existenţa mai multor structuri teritorial-politice, atît sub aspectul organizării bisericeşti din cîteva episcopii, cît şi sub aspectul organizării politice din cîteva formaţiuni timpurii cu caracter statal. Am desluşit, astfel, deşi încă destul de vag, cazul prezenţei mai multor „popoare", pe de o parte, concepute drept comunităţi confesionale ale episcopiilor ortodoxe, iar pe de alta, drept comunităţi ale formaţiunilor cu caracter statal, ceea ce le imprimă un aspect de comunitate politică. Dar sub aspectul apartenenţei etnonaţionale toate acestea erau româneşti, făceau parte din poporul român.

În primul caz se are în vedere legătura dintre denumirea poporului şi a statului, în cel de-al doilea caz – apartenenţa etnică redată prin numele poporului. Dar pentru a înţelege şi mai bine lucrurile, menţionăm şi cazul cînd denumirea „popor" corespunde celei de „naţiune", fără a urma însă concepţia prea sofisticată a sociologiei marxiste, căci termenul „naţiune" are în limbajul europenilor o vechime mult mai mare decît i-o atribuie marxiştii.

În perioada care a precedat formarea statului medieval moldovenesc şi care s-a încununat, de fapt, cu constituirea pe un vast masiv nord-dunărean (dar şi la sud de Dunăre) a comunităţii etnolingvistice româneşti, teritoriul carpato-nistrean era conceput de contemporani ca parte a unei Valahii, Vlahii, Ţări Volohe, întocmai ca şi spaţiul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunăre. E ştiut şi acceptat de către toţi specialiştii iniţiaţi în problemă că Valahia, Vlahia, Ţara Volohă erau nume străine date spaţiului populat de români, numiţi şi ei de către aceiaşi străini vlahi, valahi, olahi etc. Ar însemna că denumirile de mai sus nu sînt altceva decît nişte denumiri etnice provenite de la etnonimul respectiv al locuitorilor ce populau spaţiul geografic respectiv şi care în limba băştinaşilor aveau drept echivalente formulele „ţară românească", „ţara românilor", „ţara populată de români". Aşadar, şi viitoarea Ţară a Moldovei era recunoscută de vecini ca parte a unei „ţări româneşti", „ţări populate de români", „ţări a românilor". Tradiţia desemnării Moldovei cu aceleaşi etnonime ca parte a comunită-

ții etnice românești a durat secole la rînd și după constituirea statului medieval moldovenesc.

E cazul să amintim că în chiar prima atestare a Moldovei ca stat ea este desemnată cu numele de Valahia. E vorba de anul 1340, cînd „în Valahia, în orașul Siret" și-au primit cununa de martiri frații minoriți din Polonia Blaziu și Marcu.

Un caz absolut revelatoriu este semnalat de cancelaria pontifică a papei Urban al V-lea în legătură cu intenția voievodului Lațcu de a-și boteza țara după ritul catolic și de a institui episcopia de Siret. În documentul papal din 24 iulie 1370, respectîndu-se, probabil, terminologia din textul anterior al voievodului Lațcu, acesta era numit „voievod al Moldovei din părțile sau națiunea Valahiei" („dux Moldaviensis partium sed nationem Walachie"). Astfel se atestă folosirea concomitentă a denumirii politice a statului – Moldova – însă sub aspect etnonațional ca făcînd parte din „națiunea românească", care acoperea, desigur, un spațiu mai mare decît cel al statului condus de voievodul Lațcu.

Raportul dintre politonime și etnonime, mai bine zis discordanța dintre denumirea oficială (politonim) a Țării Moldovei și apartenența etnică (etnonim) a „poporului" ei este mai lesne de înțeles pe fundalul procesului istoric de constituire a acestui stat. Conform scrierilor cronicărești și cercetărilor ulterioare în acest domeniu, istoria constituirii statului moldovenesc a debutat prin apariția unui mic voievodat cu centrul, probabil, la Baia, în valea rîului Moldova. Primele lui mențiuni cu numele propriu – Țara Moldovei – se datorează celor două diplome ale regelui Ungariei Ludovic I din 20 martie 1360 și 2 februarie 1365, ce relatează despre luptele din această țară în vederea respingerii suveranității Coroanei maghiare. Cei implicați în această mișcare sînt numiți olahi, adică români, așa cum îi numeau maghiarii.

Cu același nume sînt numiți „descălecătorii" Moldovei, în frunte cu voievodul Bogdan, de către cronicarul ungur Ioan de Târnave (Kukullo), fostul notar al regelui Ludovic I, care și-a scris opera în anii imediat următori decesului acestui rege (1382). Înainte însă de narațiunea „descălecatului" Moldovei, cronicarul relatează despre mai multe expediții ale regelui-patron împotriva diverșilor rebeli și „deseori împotriva sîrbilor și moldovenilor" („et saepius contra Rachenos et Moldavos"). Astfel, conform spuselor lui Ioan de Târnave, contemporan evenimentelor în cauză, locuitorii Țării Moldovei erau români după origine, dar se mai numeau și moldoveni, desigur de la numele țării lor. Și dacă Țara Moldovei era numele oficial al statului, adică un politonim, de aceeași natură politică era și numele de moldoveni, ca locuitori români ai statului respectiv.

În istoriografie este, de fapt, aproape unanim acceptat că, concomitent cu voievodatul din valea rîului Moldova cu centrul la Baia, în spațiul geografic de la răsărit de Carpați, românesc sub aspect etnonațional, au existat și alte formațiuni statale timpurii similare, unele apărute poate chiar cu mult înaintea voievodatului din valea Moldovei.

Nu intenționăm să ne oprim asupra acestor realități care suscită încă anumite discuții. Ne vom referi în treacăt doar la reminiscențele tîrzii, redate de Dimitrie Cantemir, despre cele trei „răspublici" – Câmpulung, Vrancea și Tigheci,

care reflectă o tradiție, poate încă puțin deslușită, a existenței autonome a acestor formațiuni, incluse abia ulterior în hotarele țării conduse de domnii moldoveni. Această realitate s-ar înscrie în epoca în care întregul spațiu populat de români era acoperit de mai multe formațiuni statale timpurii autohtone, fiecare dintre ele avînd un „popor" al său, deși sub aspect etnic toate erau țări românești.

Să ne amintim și de păstorul moldovean, alături de cel vrîncean și de cel ungurean, din balada populară **Miorița**. Este vorba de un caz rarisim cînd chiar în tradiția populară este reflectată practica folosirii diverselor politonime ca termeni deosebitori în condițiile apartenenței acelora despre care se vorbește la una și aceeași comunitate etnică.

E știut în genere faptul că transilvănenii sau ardelenii erau deseori numiți în Moldova unguri din simplul motiv că pînă la descompunerea Regatului Ungariei, după anul 1526, Transilvania intra în hotarele politice ale acestui regat. „Ungur" în aceste cazuri nu însemna deci „maghiar", ci locuitor al Regatului Ungariei. Cazul este reflectat astfel și în balada populară **Miorița**, unde păstorul ungurean nu era altceva decît un păstor român din Transilvania, tot așa cum păstorul vrîncean era român din „Țara" Vrancei, în timp ce păstorul moldovean era român din Țara Moldovei (ca una din multiplele „țări" de acest fel de la est de Carpați).

În Evul Mediu, iar uneori și în zilele noastre, sînt cunoscute cazuri de existență a unor state multinaționale, pe plan extern cel mai utilizabil fiind politonimul care acoperea realitățile etnice din stat (același Regat al Ungariei, de exemplu, sau imperiile austriac, rus, otoman).

Dar istoria mai cunoaște și cazuri, cum este în special cel al românilor, cînd un spațiu omogen sub aspect etnic este separat politicește în hotarele cîtorva state. În aceste ultime cazuri desemnarea apartenenței lor statale se realizează prin politonime (moldovean, muntean etc.). Folosirea lor repetată și de lungă durată poate crea aparența înșelătoare că ele ar fi niște etnonime. Situația este cunoscută și studiată în știința etnologică. Vom apela la unul dintre cei mai de vază reprezentanți ai fostei etnologii sovietice, Iulian Bromlei, care, executînd comanda de a fundamenta „științific" faimoasa idee despre „poporul sovietic" ca fiind o „comunitate istorică nouă a oamenilor sovietici", nu s-a încumetat să spună lucrurile pînă la capăt, lăsînd să se înțeleagă că, în unele cazuri, politonimele sînt capabile să substituie etnonimele. Falsitatea ideii a fost demonstrată chiar de destrămarea imediată a „poporului sovietic" ca urmare a descompunerii U.R.S.S.

După ce voievodatul moldovenesc s-a consolidat, devenind o forță politică de căpetenie la est de Carpați, mai ales de la mijlocul secolului al XIV-lea, și factor unificator (sub autoritatea voievozilor săi) al celorlalte părți ale Valahiei Carpato-Nistrene, el și-a extins nu numai hotarele, ci și aria de folosire a politonimului *Țara Moldovei* pentru stat, dar și a celui de *moldoveni* pentru „poporul" lui. De la sfîrșitul secolului ai XIV-lea și începutul secolului următor denumirea aceasta a statului îmbrățișa toate hotarele lui politice. Aceeași concluzie vizează și denumirea de *moldoveni*, care își păstra în continuare esența politică de desemnare a comunității „supușilor" statului moldovenesc. Căci sub aspect etnic

„poporul moldovenesc”, ca și țara lui, era considerat popor român. Să ne referim și la alte cazuri oferite de sursele istorice, concludente în acest sens.

Astfel, în actul omagial al lui Petru Mușatin emis la 1387 cu ocazia recunoașterii suveranității coroanei polone, el se numea singur pe sine „voievod moldovean” (Woyevoda muldaniensis), țara numindu-și-o însă Valahia, adică țară românească. Aceeași terminologie este prezentă și în diploma semnată de boieri, care făceau acest lucru în numele lor și al „tuturor celorlați boieri ai Țării Valahia”, deși se considerau pe sine înșiși „boieri cei mari ai mărețului domn Petru voievod al Moldovei”. Afirmațiile unora că în diploma omagială a lui Petru Mușatin s-ar vorbi de „poporul moldovenesc” sînt niște aberații, conștientizate sau ignorate, căci în realitate domnul se referea la „poporul și cetățile țării”, pe care, după cum s-a arătat, el o numea nu Moldova, ci Valahia – *țară românească* adică. Poporul deci nu putea fi altul decît cel românesc, deși se pare că în cazul dat prin „popor” erau desemnați doar boierii țării. Alt caz și-a găsit reflectare în diploma omagială către același rege al Poloniei semnată la 5 ianuarie 1395 de către Roman I. Deși el se numea „voievod al Moldovei”, domnul concretiza că este „dedici”, adică moștenitor „al întregii Țări Volohe din munte și pînă în țărmul mării”. Dat fiind că într-o diplomă cu destinație internă emisă în martie al anului precedent Roman I vorbea în aceiași termeni numai despre Țara Moldovei, am putea trage concluzia că în timpul domniei lui Roman I s-a ajuns la coincidența deplină în spațiu a Țării Moldovei, ca denumire a statului (adică a politonimului), cu Țara Volohă (adică *românească*), dintre Carpați și Nistru, ca denumire etnică (etnonim). Situație lesne de înțeles dacă ținem cont că anume către domnia lui Roman I s-a realizat extinderea hotarelor statului moldovenesc pînă la Nistru și mare, adică asupra spațiului care anterior era cunoscut cu numele etnic de *Țară Românească*, parte a spațiului românesc nord-dunărean. Fenomenul și-a găsit expresie și în documentele emise în cancelaria Patriarhiei de Constantinopol în legătură cu instituirea Mitropoliei Moldovei. În cîteva dintre aceste documente de la sfîrșitul secolului al XIV-lea Moldova figurează sub două denumiri – cea de *Maurovlahia* și de *Rusovlahia* –, vorba fiind, probabil, de două structuri teritoriale (episcopii) ale organizării bisericești de la răsărit de Carpați. De îndată ce în 1401 Patriarhia recunoaște Mitropolia unică a Moldovei, ea figurează constant în documentele bisericești cu o singură denumire – *Moldovlahia*, adică Țara Românească a Moldovei –, spre deosebire de cealaltă Țară Românească, de la sud de Carpați, care în documentele bisericești, dar și în cele domnești, se numea *Ungrovlahia*.

E semnificativ că în Polonia Moldova era cunoscută în exclusivitate cu numele ei etnic (*Valahia* sau *Woloszczyzna*), ignorîndu-se denumirea ei oficială, adică politonimul. Situația se explică prin faptul că Polonia a ajuns să aibă contacte cu teritoriile respective înainte de integrarea lor în hotarele statului moldovenesc, fiind cunoscute polonezilor numai ca o țară unde locuiau românii.

Aceeași situație se observă și în mediul vecin ucrainesc, unde moldovenii erau numiți fără excepție volohi, fapt confirmat și de dl profesor S. Semcinski de la Kiev.

În raporturile cu Ungaria însă lucrurile erau de o cu totul altă natură. Deși unele teritorii din preajma curburii sud-estice a Carpaților erau cunoscute un-

gurilor încă înainte de invazia hoardelor lui Batu (1241-1242), totuşi restul teritoriului de la est de Carpaţi a ajuns în atenția feudalilor maghiari abia pe la sfîrşitul secolului al XIII-lea – mijlocul secolului al XIV-lea. Prima regiune cunoscută aici de unguri a fost aceea unde s-a constituit voievodatul Moldovei, care se numea *ab initio* Ţara Moldovei. Ca urmare, statul de la est de Carpaţi figurează în sursele ungare anume sub numele lui politic (politonimul) oficial Ţara Moldovei, deşi se folosea şi numele de *Valahia* cu specificarea Mică. Să ne amintim că izvoarele ungare, chiar în primele lor informații despre Moldova, o prezentau ca fiind locuită de români.

Ar rezulta şi din aceste fapte că spaţiul est-carpatic sub aspect etnonațional (atît în ţările vecine, cît şi în interiorul ţării) era considerat teritoriu românesc, populat de români, în timp ce sub aspect politic el era desemnat după numele statului – Ţara Moldovei. Prin aceasta el se deosebea de celelalte două state de aceeaşi origine etnică (Muntenia, Transilvania sau Ardealul), înrudirea cu ele fiind exprimată prin numele (etnonimul) comun *Valahia* – Ţara Românească. Denumirea politică a ţării (politonimul) dînd naştere şi numelui locuitorilor ei, subliniem concluzia că numele de *moldoveni* are şi el sensul de politonim şi-i desemna pe *românii supuşi domnilor Moldovei*, tot aşa cum muntenii erau *supuşii domnilor Munteniei,* care era şi ea o ţară românească.

Mărturii interesante ne oferă sursele istorice din epoca lui Ştefan cel Mare (1457-1504). E vorba, în special, de naraţiunea introductivă a aşa-zisei cronici moldo-ruse, întocmită în ultima fază a domniei marelui domn. Deja prin „descălecatul" Moldovei cu români din Maramureş, fixat şi în alte cronici din epoca ştefaniană, este indicată unitatea etnică a moldovenilor şi ardelenilor. O atenţie deosebită merită însă cei doi eroi eponimi Roman şi Vlahata din naraţiunea cronicii moldo-ruse. Numele lor aveau menirea să explice dublul nume etnic al românilor: „român" de la primul şi „vlah" sau „valah" de la cel de-al doilea. Să nu uităm că Ştefan cel Mare în diplomaţia externă folosea denumirea de *Valahia Mare* pentru a desemna Muntenia, ţara sa, Moldova, fiind, aşa cum o numeau şi multe izvoare externe, o *Valahie Mică*. Iar într-o corespondenţă a sa cu Senatul Veneţiei, prestigiosul domn numea Muntenia „l'altra Vlachia", adică „cealaltă Vlahie", prima fiind, desigur, ţara sa, Moldova.

Şi acum să vedem cum stăteau lucrurile în secolul al XVI-lea, bazîndu-ne mai ales pe sursele externe, care fac referinţă directă la conştiinţa românească a moldovenilor, aflată chiar de la moldovenii înşişi. Din ele se desprinde ideea unităţii de neam, limbă, obiceiuri şi religie a românilor din Moldova, Muntenia şi Transilvania.

Primul în acest sens s-a pronunţat la 1536 umanistul român din Transilvania Nicolaus Olahus. Este semnificativă şi observaţia „părintelui istoriografiei săseşti" (adică nu a celei române) din Transilvania, Johannes Lebel, că, deşi străinii îi numeau pe români valahi, ei înşişi nu-şi ziceau decît romuini, adică români. Adolf Armbruster subliniază că rădăcinile concepţiei istoricului sas trebuie căutate „în mediul înconjurător, el exprimînd ca atare o teorie autohtonă, caracteristică mediului sas în care a luat naştere şi s-a dezvoltat această teorie în contact permanent cu populaţia română din Transilvania şi din cele două principate transcarpatice".

În favoarea concluziilor de mai sus pledează și afirmarea denumirilor de „limba românească” și „român” odată cu începutul scrisului în limba națională, ceea ce denotă că în limba autohtonilor ele au avut o circulație permanentă, în pofida celor scrise în limbi străine, unde se foloseau denumirile, străine și ele, de „valahi”, „vlahi”, „volohi” etc. Astfel, în 1559 în tipăritura **Întrebare creştinească** de la Brașov se arată că ea a fost tradusă din „limba sîrbească pre limba rumânească” pentru ca „să înțeleagă toți oamenii cine-s rumânii creștini”. Terminologia se repetă într-un șir de alte tipărituri de cărți bisericești executate în tipografia Coresi de la Brașov pînă la 1581. Echivalentul denumirii de „români” din textele traduse și publicate de Coresi era cel de „râmleanini” din textele slave și „romani” din cele latine, ceea ce justifică întru totul concluzia că pentru Coresi și colaboratorii săi, pe de o parte, și, pe de alta, pentru masa cititorilor și credincioșilor români, cărora le era destinată această traducere, românii („rumânii”) erau unii și aceiași „romani”, ceea ce este și o mărturie a existenței conștiinței originii romane la români.

Și mai explicite în chestiunea originii române și apartenenței etnice a moldovenilor sînt operele unor istorici polonezi din secolul al XVI-lea. Unul dintre ei, Stanislaw Orzechowski (1513-1566), știa că moldovenii, pe care-i numește daci din „maior Dacia” (așa numea el Moldova), se numeau ei înșiși în limba lor „romini”, adică *români*, „de la romani”.

Nu putem trece peste mărturiile lui Pièrre Lescalopier, călător francez prin Muntenia, Moldova și Transilvania (1574). El a observat nu numai că locuitorii acestor ținuturi constituie o unitate etnolingvistică, ci și că ei își „numeau graiul lor românește” („nomment leur parler romanechte”), adică românesc.

Afirmații similare ale autohtonilor au fost notate și de napolitanul Ferrante Capeci, rectorul Colegiului iezuit din Cluj, care într-o scrisoare a sa din 24.11.1584 scria că limba românilor se numește „romaneschi”, indicînd totodată și unitatea etnică a Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești.

Unitatea etnică și psihică dintre moldoveni și munteni, numele de *români* pentru *moldoveni* și caracterul autohton al conștiinței naționale a românilor sînt prezente și într-o descriere anonimă a Moldovei, care a fost realizată, probabil, de un misionar iezuit la 1587.

Astfel, izvoarele secolelor XIV-XVI sînt unanime în a ne transmite persistența conștiinței românești a moldovenilor, în pofida faptului că sub aspect politic ei constituiau o comunitate statală deosebită, cea a Țării Moldovei, care le-a și imprimat numele politic respectiv. Conștiința unității etnonaționale românești n-a împiedicat cele trei țări române să-și afirme existența istorică în trei state separate, deși unitatea națională trebuia să dea și a dat naștere ideii unității politice, care, la rîndul ei, trebuia să contribuie și a contribuit și mai mult la fundamentarea conștiinței unității naționale. Realizată pentru scurt timp și pe un teren încă destul de șubred, unirea politică a țărilor române sub puterea lui Mihai Viteazul a constituit evenimentul culminant al acelei perioade istorice.

În încheiere, subliniem că nu pot fi considerate altfel decît aberante și antiștiințifice ideile vehiculate de unii „cunoscători” ai istoriei Moldovei și partizani

ai „moldovenismului" cum că moldovenii nu numai că s-ar fi considerat, sub aspect etnic, un popor aparte, deosebit de cel român, ci și că însuși numele lor etnic ar fi apărut mult înaintea celui de „români". Sursele istorice demonstrează fără echivoc că poporul român s-a constituit pe arena istorică în secolele VIII-IX, acoperind un vast spațiu mai ales la nord de Dunăre, inclusiv cel de la est de Carpați. Fiind separat ulterior în trei state distincte (Muntenia, Moldova, Transilvania), poporul român se considera și era considerat de către străini ca o unitate etnică, formal separată în munteni, moldoveni, ardeleni etc., numele acestea indicînd nu altceva decît apartenența lor statală.

BIBLIOGRAFIE

1. Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1993.

2. Adolf Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia". Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică, realitate și gîndirea politică* // „Studii". Revistă de istorie, București, 1969, nr. 3.

3. Adolf Armbruster, *Terminologia politico-geografica și etnică a țărilor române în epoca constituirii statale // Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980.

4. Vasile Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice românești* // „Studii", Revistă de istorie, 1975, nr. 9.

5. Șerban Papacostea, *România, Țara Românească, Valahia: un nume de țară // Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1982.

6. Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul mongol*, București, 1993.

7. Pavel Parasca, *Românitatea moldovenilor* // „Destin românesc". Revistă de istorie și cultură, Chișinău – București, 1994, nr. 1.

8. Victor Spinei, *O nouă ediție a unei cărți excepționale* // Ibidem, nr. 4.

9. Victor Spinei, *Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător // Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982.

10. Eugen Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe. „Valahia" și sensurile ei* // „Studii", Revistă de istorie, 1969, nr. 6.

11. Eugen Stănescu, *Geneza noțiunii de „România". Evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor externe // Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1969.

12. Nicolae Stoicescu, *Unitatea românească în Evul Mediu*, București, 1983.

13. Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, 1988.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 89-97

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Gheorghe BOBÂNĂ

GLOTONIMUL „LIMBA ROMÂNĂ" ÎN DOCUMENTELE SCRISE DIN MOLDOVA SEC. XVI-XVIII

„...dacă va socoti cineva bine năvălirile necontenite ale sarmaţilor şi goţilor, apoi revărsarea hunilor, a vandalilor şi gepizilor, a germanilor şi longobarzilor, cum nu se va minuna că s-au păstrat pînă acum între daci şi geţi urmele limbii latine? Românii s-au luptat în aşa fel, încît par a se fi războit mai mult pentru păstrarea limbii decît pentru viaţă".

Antonius Bonfinius,
Rerum ungaricarum decades... Basel, 1568

Conştiinţa originii comune, a unităţii etnice şi lingvistice a fost mereu prezentă în mentalitatea populaţiei autohtone de pe teritoriul vechii Dacii. Numindu-se „rumâni" sau „români", băştinaşii acestor locuri aveau conştiinţa că sînt descendenţi ai coloniştilor romani aduşi de Traian. Acest fapt este confirmat şi de tradiţia folosirii de către populaţia autohtonă a termenului „România", în loc de „Dacia" sau „Valahia", folosit de străini pentru a desemna aceleaşi realităţi istorico-geografice. Conştiinţa latinităţii românilor este reflectată în creaţia populară: colinde, urături, basme, legende etc. Odată cu apariţia la români a culturii scrise, ideea romanităţii îşi găseşte reflectare în actele domneşti, în cronici şi în literatura religioasă. Printre primele mărturii documentare ale ideii de romanitate la români sînt cele din corespondenţa principelui Imperiului Vlaho-Bulgar Ioniţă cel Frumos (1196-1206) cu papa Inocenţiu al III-lea[1].

Divizarea românilor, începînd cu secolul al XIV-lea, în state feudale n-a dus la pierderea conştiinţei unităţii lor de neam şi de limbă. Aceasta ne-o demonstrează şi prezenţa etnonimului „român" şi a glotonimului „limba română" în documentele scrise din Moldova medievală. Jurămîntul lui Ştefan cel Mare din 1485 de la Colomeea a fost tradus „ex valachico in latinum", adică „din română în latină"[2]. O „cronică anonimă" a secolului al XVI-lea conţine o legendă despre descălecarea lui Dragoş din Maramureş. Legenda redă o tradiţie internă, românească, despre obîrşia romană a primilor descălecători. Numele celor doi fraţi eponimi, Roman şi Vlahata, pretinşi străbuni ai lui Dragoş, simbolizau cei doi termeni: intern – „român" şi extern – „vlah", „valah" cu care erau numiţi românii[3].

Din limba română, şi nu din cea „moldovenească", sînt traduse în străinătate actele domnitorilor moldoveni. La 1562, jurămîntul lui Despot-Vodă faţă de imperiali este tradus din „limba română"[4]. Notarul Simon Swierowski traduce la 25 iunie 1595, la Cracovia, un răvaş al lui Petru Şchiopul „ex lingua valachi-

ca"[5]. Există multe mărturii documentare că moldovenii în secolul al XVI-lea își numeau limba lor „limba română". La 1592, Petru Șchiopul, fost domn al Moldovei, declara că dorea să se stabilească în Tirol și datorită faptului că limba română, vorbită în Moldova, se aseamănă cu cea italiană: „estlichen di weill die walachische Sprach sich mit der wellischen Sprach"[6]. În aceeași epocă, Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care semna actele cu litere latine, declara că a primit două scrisori în „limba românească" („voloskim jezikem") pentru a le traduce în polonă[7].

Secolul al XVI-lea a constituit în istoria culturii românești o perioadă de intense acumulări culturale. Începuturile scrisului în limba română au contribuit la răspîndirea largă a ideii romanității. Tipăriturile lui Coresi au străbătut nu numai ținuturile transilvănene, ci și pe cele muntenești și moldovenești, contribuind la formarea limbii române literare. Deși în acest veac, prin intermediul tipăriturilor religioase, ideea romanității își croiește drum în toate provinciile locuite de români, ca, de altfel, și ideea unității de neam și de limbă, ea nu este încă clar formulată și argumentată. Într-o formă explicită această idee se întîlnește la cărturarii umaniști din secolul al XVII-lea. Studiind în școlile de cultură clasică din străinătate, cărturarii români din acest secol intră în contact cu umanismul european, își însușesc opiniile istoricilor umaniști din Europa cu privire la originea latină a poporului român și a limbii lui. Ei erau conștienți de faptul că își scriu operele, traduc și editează cărți pentru toți acei care vorbesc limba română. *Prima carte tipărită în Moldova* – **Carte românească de învățătură** (1643) a mitropolitului Varlaam – este considerată de autorul ei „un dar limbii românești" și este destinată „întregii seminții românești", tuturor românilor care „lăcuiesc în Moldova, Țara Românească și Ardeal"[8]. Tot un dar făcut „limbii românești" consideră și mitropolitul Dosoftei **Dumnezăiasca liturghie** din 1679, tipărită în „rumânește" cu un **Cuvînt depreună cătră toată semenția românească**[9].

Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești (1646) este denumirea primului cod de legi editat în Moldova în limba română sub domnia lui Vasile Lupu. Și codicele lui Gheorghe Ștefan, domnul pribeag al Moldovei, este alcătuit „pre limba noastră românească", iar o parte din texte au fost „scoase" de fostul domn „din limba sârbească pre limba românească"[10]. În același secol, la 26 ianuarie 1671, Gheorghe Duca, domnul Moldovei, cerea „fraților din Lemberg" să-i tipărească 400 de Psaltiri „în limba românească, ca să poată înțelege mai ușor poporul care nu știe slavonește"[11]. La fel ca și în secolul precedent, corespondența diplomatică a domnitorilor se face în „românește". La 1 aprilie 1644 principele Transilvaniei Rákóczi I comunică fiului său textul unei scrisori de la Vasile Lupu, traduse din românește *(az oláh)* în ungurește[12]. Același principe trimite apoi domnului Moldovei două scrisori alcătuite „în latinește și românește"[13]. În solia sa în Moldova, unde îl trimise principele Transilvaniei în 1648, I. Kémeny aduce cu sine un tălmaci pentru „limba română", și nu cea „moldovenească"[14].

Numeroase informații despre limba română vorbită în Moldova secolului al XVII-lea ne-au lăsat misionarii catolici. La 1641 Bakšič, care fusese și în Țara Românească, menționa: „moldovenii vorbesc românește" (il valacho)[15]. În jurul anului 1671, un alt misionar afirmă că în Moldova populația este românească („della natione wallacha") și vorbește românește („il Vallacho")[16].

Cărturarii umaniști din Moldova acestui secol, îndeosebi cronicarii, susțin ideea originii etnice unice, a unității de neam și de limbă a locuitorilor celor trei țări românești. În cronica lui Grigore Ureche întîlnim cea mai veche afirmație în limba română despre unitatea neamului, despre originea comună a românilor și latinitatea limbii lor: „Rumânii, cîți să află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Rîm să trag"[17]. Demonstrarea romanității, unității de neam și de limbă a românilor este laitmotivul scrierii lui Miron Costin **De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**. Vom cita un singur fragment: „Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în de sine cu vreame, cu primeneale *(românii)* au și dobîndit și alte numere *(adică nume),* iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveani, iară nu întrebăm: „știi moldovenește", ce „știi românește?", adecă râmlenește?"[18]. Preluînd ideea lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir afirma: „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească... ci românească, astfel că dacă vrem sa-l întrebăm pe un străin dacă știe limba noastră, nu-l întrebăm: „Scis Moldavice?" (Știi moldovenește?), ci „Știi românește?", adică *(în latinește)* „Scis Romanice?"[19].

Mărturii documentare privind folosirea glotonimului „limba română" întîlnim și în secolul al XVIII-lea. Constantin-Vodă Mavrocordat, în a doua sa domnie în Moldova (1748-1749), a luat măsuri pentru a învăța pe preoți „carte românească"[21]. Același domn, primind o „carte" de la Ilie vel-căpitan de Soroca, îi reproșa acestuia: „Pentru ce ne scrii grecește? Au aștepți să-ți dăm noi logofăt să scrii româneaști? Să-ți cauți logofățel să ne scrii româneaști"[21].

La 1763, Isaia Nemțanu (de la mănăstirea Neamț) a tradus **Rînduiala slujbei pentru răposați** „de pre limba slovenească întru cea rumânească"[22]. Doi călugări din Moldova tălmăciseră și ei, la 1796, **Tîlcul Evangheliei** de Teofilact al Bulgariei „în limba noastră românească", cartea urmînd să fie tipărită la Rîmnic[23]. Călugărul Ioasaf de la schitul Pocrov din Moldova traduce în anul 1797 cartea lui Varsanufie „pre limba românească" „spre folosul cel de obște al neamului românesc"[24].

Așadar, glotonimul „limba română" este frecvent folosit pe parcursul secolelor XVI-XVIII în actele domnești, în corespondența diplomatică și literatura religioasă din Moldova. Faptele de cultură evocate mai sus ne demonstrează cu prisosință că moldovenii totdeauna au considerat că vorbesc și scriu românește.

NOTE

[1] Vezi: A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 27.

[2] I. O. Chițimia, *Cele mai vechi urme de limbă românească* // Romanoslavica, 1947, p. 122.

[3] Vezi: A. Armbruster, *op. cit.*, p. 67.

[4] *Călători străini despre țările române*, vol. II, București, 1970, p. 178.

[5] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. III, București, 1931, p. 295.

[6] Vezi: Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, București, 1983, p. 67, nota 29.

[7] Ibidem, p. 67-68.

[8] Varlaam, *Opere*, Chișinău, 1991, p. 20.

[9] Dosoftei, *Dumnezeiasca liturghie*, Iași, 1980, p. 5-6.

[10] N. Drâganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, Cluj, 1924, p. 10-12.

[11] Vezi: D. Stăniloaie, *Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești*, Cernăuți, 1929, p. 19.

[12] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, București, 1938, p. 180.

[13] *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 135.

[14] Ibidem, p. 140.

[15] Ibidem, p. 225.

[16] Ibidem, vol. II, p. 420.

[17] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1958, p. 134.

[18] Miron Costin, *Opere*, vol. I, București, 1965, p. 45.

[19] Dimitrie Cantemir, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*, Opere complete, IX, tom I, București, 1983, p. 65.

[20] Mihail Kogălniceanu, *Cronicile României*, vol. III, București, 1874, p. 213-214.

[21] Nicolae Iorga, *Studii și documente. Cu privire la istoria românilor*, vol. VI, București, 1904, p. 290.

[22] *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Craiova, 1931, p. 177.

[23] Nicolae Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul XVIII și XIX*, București, 1906, p. 33.

[24] Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 130.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 83-85

Comunicare prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chișinău, 20-21 iulie 1995

Dumitru GRAMA

LIMBA LOCUITORILOR ȚĂRII MOLDOVEI DIN PUNCTUL DE VEDERE AL JURISPRUDENȚEI

În perioada de ocupație a Moldovei dintre Prut și Nistru de către imperiul rus și, îndeosebi, în anii de guvernare a regimului totalitar bolșevic, administrația colonială țaristă și cea sovietică au făcut tot posibilul pentru a inocula populației dogma că graiul moldovenesc, care constituie o ramificație a limbii române vorbite pe teritoriul statului Moldova, ar forma, chipurile, o limbă aparte.

Odată cu aprofundarea procesului de democratizare a societății marea majoritate a intelectualității autohtone din Republica Moldova s-a dezis de dogma existenței a două limbi est-romanice. Doar un grup foarte restrîns de intelectuali locali, susținuți sub aspect moral, politic, material și financiar de forțele politice proimperiale, continuă să propage ideea că graiul moldovenesc vorbit în Republica Moldova de oamenii simpli de la orașe și sate ar fi o limbă aparte.

În rîndurile de mai jos vom examina „argumentele" oponenților prin prisma criteriilor jurisprudenței și în special ale științei istoriei statului și dreptului.

I. Existența multiseculară a statului Moldova ar însemna, conform opiniei moldoveniștilor, primul argument al existenței „limbii moldovenești" de sine stătătoare.

Formula „un stat – o limbă" în zeci de cazuri reflectă realitatea obiectivă a situației concrete din multe țări ale Europei și Asiei. În Franța populația vorbește limba franceză, în Germania – germana, în Polonia – poloneza, în Rusia – rusa, în China – chineza, în Japonia – japoneza etc.

Însă această formulă nu poartă un caracter universal. Știința istoriei statului și dreptului demonstrează că în trecut au existat sute de state a căror populație vorbea o limbă cu altă denumire decît cea a statelor respective. Să ne amintim că în antichitate în Peninsula Balcanică și în Asia Mică au existat asemenea state ca Atena, Sparta, Creta, Troia, Corint, Megara, Epir etc., însă n-au existat limbi ca ateniana, spartana, cretana, corintiana ș.a.m.d. și nici națiunile respective. Populația statelor enumerate mai sus vorbea în limba greacă veche (elină).

În secolele XII-XV, în partea de nord-est a Europei au existat statele Novgorod, Pskov, Vladimir, Reazan, Smolensk, Moscova etc. Locuitorii acestora nu vorbeau în limbile novgorodeană, pskoviană, vladimireană, moscovită, ci în limba rusă, și se considerau ruși, nu reprezentanți ai altor națiuni, chiar dacă își ziceau novgorodeni, moscoviți ș.a.m.d.

Pe întreg parcursul Evului Mediu, pînă în anul 1871, în bazinele rîurilor Rin, Oder și Elba au existat state ca Prusia, Bavaria, Saxonia, Baden, Wurttemberg, Westfalia și alte cîteva zeci. Populația lor vorbea în limba germană și nu constituia națiuni diferite. O situație similară a fost în Peninsula Apenină, unde populația statelor Piemonte, Toscana, Modena, Parma, Romagna, Lombardia, Veneția vorbea în dialectele limbii italiene.

Practica internațională contemporană și dreptul constituțional a zeci de state din Europa, Africa, America, Asia, Australia și Oceania ne demonstrează că și în zilele noastre într-o mulțime de țări denumirea limbii vorbite nu coincide cu denumirea statului respectiv. Constituția Austriei consfințește în calitate de limbă de stat limba germană. Constituția Panamei din 1946 prin art. 7 legiferează limba spaniolă în calitate de limbă oficială a țării. Ca limbă oficială a statelor respective, spaniola este decretată de Constituția Ecuadorului din 1946 (art. 7), de Constituția Salvadorului din 1950 (art. 10), de Constituția Nicaraguei din 1950 (art. 7), de Constituția Guatemalei din 1956 (art. 5) etc.

Limba vorbită în 18 țări din Orientul Apropiat și din Africa de Nord prin denumirea sa nu are nimic comun cu denumirile statelor respective. Constituția Siriei din 1950 prin art. 4 decreta drept limbă oficială limba arabă. Aceeași limbă a fost legiferată în Liban prin art. 11 al Constituției din 1926, în Irak prin art. 17 al Constituției din 1925, în Iordania prin art. 2 al Constituției din 1952, în Egipt prin art. 3 al Constituției din 1956 și art. 5 al Constituției din 1964, în Tunisia prin art. 1 al Constituției din 1959, în Mauritania prin art. 3 al Constituției din 1961, în Algeria prin art. 5 al Constituției din 1963 și art. 3 al Constituției din 1976.

Din cele relatate se conturează formula universală a jurisprudenței: Populația statelor legate prin comunitatea provenienței istorice, prin multiple relații economice și culturale seculare vorbește una și aceeași limbă.

II. Folosirea frecventă a termenilor „moldovean", „moldoveni", „moldovenesc" în diverse documente istorice, juridice și opere literare este calificată de oponenți în calitate de argument al existenței „limbii moldovenești".

Documentele și actele normative referitoare la istoria statelor lumii ne arată că existența termenilor pentru denumirea locuitorilor unor țări nici pe departe nu înseamnă că au existat neapărat și limbi a căror denumire ar fi coincis cu denumirea termenilor respectivi.

Autorul cronicii Lavrentiev, descriind luptele oștirilor statului Vladimir cu tătaro-mongolii la 1237, îi numește pe ostașii cnezatului „vladimireni". Tratatul încheiat în anul 1270 între statul Novgorod și marele cneaz al statului Tver Iaroslav Iaroslavici îi consemnează pe locuitorii statului Novgorod prin termenul „novgorodeni". Actul legislativ de bază al statului Pskov „Pskovskaia pravda" („Pravila pskoviană") în art. 34 și 35 aplică populației respective termenii „pskovian" și „pskovieni". Constituția Prusiei din 1850 în art. 3, 27, 70 întrebuințează termenul „prusac", iar în art. 4, 29, 30, 32, 34 termenul „prusaci". Ar fi

oare corect ca în această bază să declarăm că au existat limbile „vladimireană", „novgorodeană", „pskoviană" sau „prusacă" și, paralel, națiunile respective?

În prezent cetățenii S.U.A. poartă numele de americani, cei din Australia – australieni, din Mexic – mexicani, din Brazilia – brazilieni, din Egipt – egipteni, din Algeria – algerieni etc. Cu toate acestea, toți știu că populația S.U.A. și cea din Australia vorbește în limba engleză, a Mexicului – în spaniolă, a Braziliei – în portugheză, a Egiptului și Algeriei – în arabă. Prin urmare, denumirea limbilor vorbite în statele enumerate nu coincide cu denumirea statelor înseși.

Știința istoriei statului și dreptului și cea a dreptului constituțional ne demonstrează că termenii „atenian", „spartan", „bizantin", „novgorodean", „vladimirean", „pskovian", „prusac", „bavarez", „saxon", „genovez", „venețian", „american", „australian", „egiptean", „algerian" etc. indică în realitate apartenența statală a locuitorilor țărilor respective. E corect deci să conchidem că și termenii „moldovean", „moldoveni" semnifică apartenența statală a locuitorilor Țării Moldovei: pe timpul existenței Principatului Moldova – supușenia, iar în cadrul Republicii Moldova – cetățenia locuitorilor ei, indiferent de naționalitate.

III. Substituirea neștiințifică a sintagmei „grai moldovenesc" prin sintagma „limba moldovenească" și întrebuințarea incorectă a celei din urmă în unele documente și opere literare constituie apanajul apologeților „teoriei" existenței a două limbi est-romanice.

Sintagma „limba moldovenească" a fost utilizată cel mai frecvent în actele juridice și formularele administrativ-politice ale imperiului rus și în cele din fosta U.R.S.S. Scopul acestei acțiuni este cunoscut: deformarea conștiinței naționale a populației autohtone din teritoriile de la răsărit de Prut și facilitarea procesului de deznaționalizare și rusificare a locuitorilor Basarabiei.

Această metodă reprezenta un element important al politicii fariseice a cercurilor imperial-șovine ruse în activitatea lor multiseculară de mankurtizare a popoarelor neruse. Să ne amintim că în actele juridice ale Rusiei țariste timp de secole au fost falsificate atît etnonimele reale ale multor popoare neruse, cît și denumirile limbilor acestora. Ucrainenilor li se spunea malorosieni, udmurților – votiaci, tuvinilor – ureanhoieni, kazahilor – kirghizi, hakașilor – tătari din Minusinskși Abakan, mariienilor – ceremiși, hanților – osteaci, mansilor – voguli etc. Respectiv limba ucraineană era prezentată în documente cu denumirea de limbă malorosiană, limba kazahă – drept kirghiză, limba mansiană drept vogulă ș.a.m.d. Chiar și unii reprezentanți de vază ai culturii ruse denaturau etnonimele popoarelor neruse și numele limbilor pe care le vorbeau acestea. Scriitorul L. N. Tolstoi în povestirea **Prizonierul din Caucaz** îi categorisea pe locuitorii băștinași din Caucazul de Nord drept tătari.

Nu rezistă criticii nici afirmația oponenților că sintagma „limba moldovenească" a fost legiferată prin art. 421 al Regulamentului Organic al Moldovei din 1832.

Jurisprudența consideră nule din momentul adoptării toate documentele impuse prin forță. Regulamentul Organic, după cum se știe, nu constituie o operă juridică din Principatul Moldova. Acest act legislativ a fost impus de guvernul Rusiei țariste în perioada de ocupație militară a Principatelor Române în anii 1828-1834. Conținutul final al articolelor din Regulament a fost determinat de membrii comisiei de redactare, întrunite la Petersburg sub președinția lui Dașkov, în care reprezentanții guvernului țarist constituiau majoritatea. Controlul asupra activității comisiei era exercitat de vicecancelarul Rusiei, Nesselrode, și locțiitorul acestuia, Liven.

Noi presupunem că scriitorul Gheorghe Asachi, care împreună cu M. Sturza a reprezentat Moldova în comisia de la Petersburg, va fi pledat pentru glotonimul „limba română". Doar acest om de cultură, conștient de faptul că în Moldova se vorbea limba română, a editat din 1829 ziarul „Albina românească", iar mai tîrziu – „Alăuta românească". Poziția scriitorului în problema disputată o depistăm cu claritate și din poezia **La Patrie**:

„Un viu dor mă-naripează și mă-ndeamnă din giunie
Ca să cerc pe alăută românească armonie".

E cazul să menționăm că aceste rînduri de început ale poeziei asachiene au fost înlocuite prin puncte de suspensie în ediția **Opere**, apărută la Chișinău în 1979. Autoritățile s-au temut ca nu cumva cititorul din Moldova să-și dea seama că vorbește limba română.

Deja în perioada de elaborare și redactare a Regulamentului diverse pături sociale ale populației Principatului Moldova au protestat energic împotriva impunerii de către Rusia a acestui act normativ. La 7 mai 1831 la Iași au fost răspîndite foi volante cu următorul conținut: „Jos regulamentul! Cetățeni, preferați moartea!". În același an țăranii din mai multe județe ale Moldovei cu arma în mîini s-au ridicat împotriva adoptării Regulamentului Organic. Administrația țaristă a înăbușit prin foc și sabie această răscoală de amploare a populației Principatului. Au fost uciși și răniți peste 300 de oameni, circa 60 de mii de participanți la răscoală au fost supuși represiunilor.

Deci Regulamentul Organic, fiind un act legislativ impus prin forța armelor de către un stat străin, conform principiilor fundamentale ale jurisprudenței, este nul din momentul adoptării. Normele lui nu pot servi în calitate de argument în disputele de ordin lingvistic.

IV. În calitate de argument suprem oponenții tind să exploateze conștiința națională a populației, conștiință care a fost deformată metodic pe parcursul a 180 de ani de guvernare în ținut a administrației coloniale țariste și a regimului totalitar comunist. Ei cer cu insistență ca denumirea limbii să fie stabilită de cetățenii republicii prin referendum.

Oamenii simpli de la orașe și sate nu sînt în stare să dea un răspuns corect la problemele de ordin pur științific, cu atît mai mult cu cît ei au fost și sînt manipulați, după cum se știe.

Pînă nu demult zeci de milioane de locuitori ai fostei U.R.S.S. considerau că există un popor sovietic. Unde este în prezent acest popor?

Într-un şir de publicaţii ale fostei Republici Democrate Germane se afirma sus şi tare că existau două naţiuni germane distincte: una capitalistă şi alta socialistă. Se mai încumetă oare cineva să enunţe în prezent asemenea enormităţi?

Intelectualitatea autohtonă onestă stigmatizează aberaţiile propagandei ţariste şi sovietice referitoare la existenţa unei „limbi moldoveneşti" şi a unei „naţiuni moldoveneşti" aparte, distincte de limba şi de naţiunea română. Ne considerăm obligaţi să analizăm modalitatea prezentării de către istoriografia sovietică a unui document legislativ din secolul al XVII-lea în care găsim anumite detalii referitoare la limba vorbită în Ţara Moldovei.

În nr. 5 al revistei „Octombrie" din 1956 a fost publicat articolul **„Pravilele" lui Vasile Lupu – un monument al dreptului moldovenesc şi limbii moldoveneşti** (p. 77-82). La pagina 82 este scris negru pe alb că „limba **„Pravilelor" lui Vasile Lupu** este limba moldovenească atotnorodnică". În anul 1967, în vol. I al tratatului academic **Istoria R.S.S. Moldoveneşti** la p. 295-296 se menţiona că **„Pravila" lui V. Lupu** „prezintă un deosebit interes ca izvor pentru studierea etapelor iniţiale de formare şi dezvoltare a limbii literare moldoveneşti". Aceeaşi afirmaţie o întîlnim la p. 310-311 din vol. 5 al **Enciclopediei sovietice moldoveneşti,** la p. 151 din voi. 2 al enciclopediei **Literatura şi arta Moldovei,** la p. 634 a lucrării **Kratkaia enţiklopediia: Sovetskaia Moldavia** etc.

Asemenea lucrări şi îndreptare au fost editate în tiraje de mii şi zeci de mii de exemplare. Cu această literatură au fost completate abundent bibliotecile tuturor instituţiilor de învăţămînt, bibliotecile publice din oraşe şi de la sate. În consecinţă, cînd cineva se interesa în ce limbă a fost editată **Pravila** lui V. Lupu, el era informat de numeroasele publicaţii sovietice că primul cod de legi al Ţării Moldovei a văzut lumina tiparului în „limba moldovenească".

Cititorul neavizat va rămîne însă frapat cînd va afla că primul cod de legi al Moldovei purta următorul titlu: **Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe cu dzisa şi cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul şi domnul Ţării Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească.**

Analiza titlului primului cod de legi al Moldovei prin prisma criteriilor jurisprudenţei ne determină să afirmăm că în anul 1646 puterea supremă de stat a Principatului în persoana domnitorului V. Lupu a constatat în mod oficial, prin lege, faptul că în statul Moldova populaţia vorbea limba română. În sprijinul acestei concluzii aducem şi menţiunea făcută de Eustratie logofătul la sfîrşitul preambulului: „După tocmala şi nevoinţa mării(i) sale domnului... am scos aceaste pravile şi le-am tălmăcit din scrisoare grecească pre limba românească ca să poată înţeleage toţi" (p. 38).

Domnitorul avea o poziție clară referitor la limba populației Moldovei. Încuviințînd în 1643 editarea **Cazaniei** lui Varlaam (publicată cu titlul **Carte românească de învățătură dumenecile preste an și la praznice împărătești și la svinți mari, cu, dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voevodul și domnul Țării Moldovei di multe scripturi tălmăcită, din limba slovenească pre limba românească),** V. Lupu în compartimentul introductiv **Cuvînt împreună cătră toată seminția romenească** scria: „...Dăruim și noi acest dar limbii românești carte pre limba românească...".

Așadar, din unghiul de vedere al jurisprudenței sînt legitime numai denumirile „limba română", „poporul român", „națiunea română".

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 102-106

Comunicare prezentată la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Pavel
BALMUŞ

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

În prezent, parcurgînd paginile mereu proaspete și vii ale cronicilor și tipăriturilor din Moldova de pînă la desprinderea arbitrară de la pieptu-i a Bucovinei și Basarabiei, te gîndești că mulți, dacă nu majoritatea dintre noi, nu observă că a susține cu îndărătnicie pretinsul „drept de existență" al noțiunilor „popor (chiar „norod"!) moldovenesc" și „limbă moldovenească" echivalează cu niște orientări anacronic-regionaliste, cu promovarea unor speculații mincinoase. Or, dacă ținem cont de faptul că, deja o jumătate de secol, a treia sau chiar a cincea parte dintr-o țară românească, în pofida a tot felul de dezmembrări (de la 1775, 1812, 1940 etc.), această „republicuță" (de „producție" sovietică) este impusă a trăi cu o altă inimă, cu un alt suflet și o altă respirație decît cele românești, mai revenindu-ne în memorie și cele scrise cu veacuri în urmă despre aproximativ aceleași lucruri, nu putem să nu recunoaștem că mai batem pasul pe loc (și... apa în piuă) și că susținem și revigorăm stagnarea de ordin filologic și politic.

Pe de altă parte, e suficient să citim cele afirmate răspicat de către cronicari și cărturari spre a ne da seama, de exemplu, de apropierea pînă la identitate a termenilor „muntean" și „moldovean", ambii echivalînd cu străvechiul „roman".

În legătură cu aceste atît de elementare adevăruri (noțiunile de „Moldova" și „moldovean" semnificînd... rîu, regiune din preajma unei albii de rîu, precum și trăitorul de pe malul acestei ape, „rîureanul" sau „văleanul", spre deosebire, bunăoară, de „Muntenia", „munteanul" de alături ori de pe... la munte, dintr-un... plai, ceva mai ridicat), ne-am încumeta, la rîndu-ne, să presupunem că aceste „înfrățite" denumiri, „porecle" pot fi considerate drept „moștenitoare" ale anticelor etnonime „get" (care, în armenește, înseamnă și... rîu, albie de rîu, vale, adîncitură) și „dac" (ceva ce se află și există lîngă munți, pe deal ori în preajma unui promontoriu).

Iar dacă e să ne plasăm mai aproape de realitățile zilelor noastre, am încerca să... reconsiderăm și balada („moldovenească"?) ***Miorița*** *drept operă general-românească, așa-zisul „spațiu mioritic" (L. Blaga) reprezentînd ca atare o fericită simbioză a ceea ce s-a numit și continuă să fie cunoscut ca „muntenesc" (deal) și „moldovenesc" (vale).*

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată, vin în cale,
Se cobor la vale...

„Să numim acest spaţiu-matrice, înalt şi indefinit ondulat şi înzestrat cu specificele accente ale unui anume sentiment al destinului: spaţiu mioritic”, propune Lucian Blaga...

I. VARLAAM (cca 1590-1657):

1. „LEASTVIŢA” („Scara”) lui Ioan Scărarul (1618)

Din *„Înainte cuvîntarea tălmăcitariului”*:

„...Iară acum pentru folosul neamului creştinesc, cui va vrea să cetească, din slovenie scoasă pre înţelesul a toată limba RUMĂNEASCĂ (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *P.B.*) de smeritul întru călugărie Varlaam, preot... întru mănăstirea ce se cheamă Săcul, ca de mult preţ sufletului de folos această carte...”

Reprodus din: Gh. Bogaci, **Pagini de istoriografie literară**, Chişinău, 1970, p. 11.

2. „CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ” sau „EVANGHELIE ÎNVĂŢĂTOARE”, 1643, şi nu doar „CAZANIE”!!!

a) *„Cuvînt împreună cătră toată semenţiia ROMÂNEASCĂ”*

„...Io Vasilie-voievod, cu darul lui Dumnedzău ţiitoriu şi biruitoriu şi domn a toată Ţara Moldovei, dar şi milă şi pace şi spăsenie a toată semenţiia ROMÂNEASCĂ, pretutinderea ce să află pravoslavnici întru această limbă...”

b) *„Cuvînt cătră cetitoriu”*

„... cu mult mai vîrtos limba noastră ROMÂNEASCĂ, ce n-are carte pre limba sa, cu (a)nevoe iaste a înţeleage cartea alţii limbi...”

Reprodus din: Varlaam, **Opere**, vol. I, Chişinău, 1991, p. 20, 22.

3. „CARTE CARE SĂ CHEAMĂ RĂSPUNS ÎMPOTRIVA „CATEHIZMUSULUI” CALVINESC”(1645)

Din *„Predoslovie”*:

„Varlaam, cu mila lui Dumnedzău mitropolitul Suceavei şi arhiepiscopul Ţărîi Moldovei, cătră creştinii de Ardeal: Credincioşi pravoslavnici şi adevăraţi fii svintei noastre beseareci apostoleşti, iubiţi creştini şi cu noi de un neam ROMÂN, pretutindirea tuturor ce se află în părţile Ardealului...

...Adusu-mi-au (logofătul şi cumnatul domnului Matei Basarab din Muntenia, Udrişte Năsturel – *P.B.)* şi o cărţulie mică în limba noastră ROMÂNEASCĂ tipărită...”

În *„OTVEATNIC”*:

„...Această cărţulie („Catehizmusul calvinesc” – *P.B.*) au ajuns şi la noi, la ROMÂNII din Ţara Moldovei şi din Ţara Românească...”

Reprodus din: Varlaam, **Opere**, Bucureşti, 1984, p. 185, 186, 190.

II. Grigore URECHE (cca 1590-1647):

„LEATOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI” (în paragraful *„Pentru Țara Ungurească de Jos și Ardealul de Sus vom să arătăm, fiindu-ne vecini de aproape și cum au avut și ei crăiie mare ca și leșii”*)

„...RUMÂNII, cîți să află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal, și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Rîm să trag...”

Reprodus din: Gr. Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, Chișinău, 1971, p. 128.

III. N. MILESCU-SPĂTARU (1636-1708):

„CARTE CU MULTE ÎNTREBĂRI foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spăt(aru) de pre limba grecească pre limba noastră proastă (simplă! – *P.B.*) RUMÂNEASCĂ”

„...Dumnedzău să zice pre limba grecească iară pe limba letenească *deus,* iară RUMÂNEȘTE să chiamă Dumnedzău, care nume iaste luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă RUMÂNEASCĂ luată de la letini...”

Reprodus din: Virgil Cândea, **Rațiunea dominantă,** Cluj-Napoca, 1979, p. 89.

IV. DOSOFTEI (1624-1693):

1. „PSALTIRE” (1673)

a) (Foia de titlu:) „PSALTIRE a svîntului proroc David. Pre limba RUMÂNEASCĂ...”

b) La sfîrșitul unui „Cuvînt către cititor”: „...A lui David svînt proroc și împărat *Psaltire,* tîlcuită RUMÂNEȘTE pre stihuri”.

Reprodus din: Dosoftei, **Opere poetice,** ediție de P. Balmuș, Chișinău, 1989, p. 229, 232.

2. „DOMNII ȚĂRII MOLDOVEI”

a) „...Descălecatu-au țara domnul Dragoș-vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de roda,
Cînd au adus într-însă ROMÂNEASCĂ limbă,
De bun neam și ferită de la calea strîmbă...”

b) Nota finală din cea de-a treia variantă (de la 1690?) a aceleiași cronici versificate:

„...Țara Moldovei și Ardealul, și Țara Muntenească, acest loc de pămînt să cheamă Misiia pînă la Dunăre. Aflat-am citind cum fiiul lui Constantin-împărat, Consta, au purces asupra vlahilor, adecă (a) RUMÂNILOR celor de pe Dunăre, să-i bată, căce să rocoșisă pre împărăție, și i-au potolit. Dintr-aceaea să vede că și mai de demult au lăcuit RUMÂNI într-aceaste țări. Dară pentru bișugul pămîntului zburdînd oamenii în păcate, s-au pustiit, precum ș-acmu pat aceaste părți...

Dară între Prut și-ntre Nistru lăcuia taifalii pre-atunci, de n-ar hi fost ș-aceia RUMÂNI, că pre-aceale vremi și RUMÂNII era războinici cu rușii, cu scythii, că era tot păgîni. Iară între Bolgariia și-ntre Machedoniia sînt RUMÂNI din rădăcina cea bătrînă, din carea s-au lățit alalți rumâni, de s-au răzlețit unii și pănă în Italiia, la Rîm. Și pentru năselnici ce era, era tot prin închisori. Și scoțîndu-i chesariui Rîmului la o treabă, slujiră bine și li-au dat un loc pustii ce să cheamă acmu Maramurăș. Dintr-acei rumâni a Maramurășului s-au descălecat Țara Moldovei, uitată de demult pustie, precum pănă nu demult purta cerc în cap moldovenii, cevluiț(i), ca și maramurișenii..."

Reprodus din: Dosoftei, **Opere,** vol. I, București, 1978, p. 4, 398.

3. STIHURI „PREDOSLOVI(E)I"

a) „Leatopisăț din grecie
Ce s-au scos pre ROMÂNIE,
Cu învățături prea bune
Și cu istorii depline..."

b) (... Această „Predoslovie" în versuri e reprodusă și în cronografele – manuscris tip Danovici din aceeași epocă, cronografe întocmite nu fără participarea activă și a lui Dosoftei. Unul dintre acestea e și acea „Strîngere noă", manuscris ce se păstrează la Biblioteca „V. G. Korolenko" din Harkov, variantă din al cărei început mai cităm:

„...Iară fiind istoriile acelea scrisă pre limba adîncă elinească și slovenească, de nu putea înțălege cei neînvățați, era lucru de nice un folos. Care istorii, cu vrerea lui Dumnedzău, îndemnîndu-să dumnealui răposat Pătrașco Danovici, ...pus-au nevoință de le-au prepus (transpus – *P.B.*) din grecie pre ROMÂNIE..."; „...Și să cheamă cartea aceasta Leatopisățu, întru care cineș va citi, multe istorii și lucruri de folos va afla. Și-i scrisă și prepusă această carte de pre limba grecească pre limba de înțăles ROMÂNEASCĂ de dumnealui răposat Pătrașco Danovici, ce-au fost odată supt vlastiia luminatei și blagocestivei domniei Moldovei logofăt al treilea și gramatic de scrisoare grecească...")

Reprodus din: Dosoftei, **Opere poetice...**, Chișinău, 1989, p. 222; Gh. Bogaci, **Pagini de istoriografie literară,** Chișinău, 1970, p. 16, 17.

V. MIRON COSTIN (1633-1691):

1. „STIHURI DE DESCĂLECATUL ȚĂRÎI"

(După „*Preadoslovie, adecă voroavă cătră cititoriul*" la **„LEATOPISEȚUL ȚĂRÎI MOLDOVEI"**)

„...Traian întîiu, împăratul, supuindu pre dahi,
Dragoș, apoi, în moldoveni premenind pre vlahi..."[1]

2. „CRONICA ȚĂRILOR MOLDOVEI ȘI MUNTENIEI" sau „Cronica polonă" (de la 1677)

a) „...Ca și noi, și muntenii se numesc RUMÂNI; ceea ce este același lucru ca romani. Și dintre ei sînt mulți în Țara Transilvaniei și peste tot ținutul Maramureșului și al Oltului, în munți, de asemenea un ținut al Țării Transilvaniei...”

b) *...Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean*

„Numele cel mai adevărat, de la primul descălecat prin Traian este RUMÂN sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînșii, și îndată după descălecat și după pustiire, cum s-a spus, și după al doilea descălecat, pînă astăzi, același nume este dat îndeobște și muntenilor, și moldovenilor, și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. RUMÂN este un nume schimbat în curgerea anilor din „roman”; și astăzi, cînd întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: „știi rumânește”, aproape ca „scis romanice”. Un alt nume ei înșiși nu au primit între dînșii niciodată...”

c) *...Despre limba moldovenească sau RUMÂNEASCĂ*

„Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage, este limba lui, care este adevărată latină, stricată, ca și italiana... Totuși, întreaga temelie a vorbirii și pînă astăzi se ține pe limba latină...”

3. „ISTORIE ÎN VERSURI POLONE DESPRE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ” sau „Poema polonă” (de la 1684)

a) Partea I. *De neamul moldovenilor*

Despre prima lui descălecare de către Traian

„...Atît aceștia, cît și ceilalți poartă numele vestit de RUMÂNI[2]. Deci nimeni să nu se îndoiască că se trag de la Roma...”

b) Partea a II-a. *De risipirea coloniilor lui Traian de către tătari și de locuința romanilor în munți*

„...Mergeau veseli la luptă romanii, acum prefăcuți în RUMÂNI, cu numele acesta mare astfel corupt. Ei își aminteau de Traian și de locurile glorificate prin numele său, precum și de virtuțile și calitățile lui antice...”

c) Partea a III-a. *Despre al doilea descălecat al Moldovei și Munteniei, după alungarea tătarilor*

„După o așa de mare înfrîngere în lupta de la Roman, hoardele tătare se retraseră (de) peste tot și, nemaifiind nici o piedică din partea acestora, se făcu pe urmele lor al doilea descălecat, întîi al Munteniei, curînd apoi și al Moldovei, aci prin voievodul Dragoș cu ai săi, dincolo – prin Negrul-voievod cu muntenii pedestri. De acum vor fi de o parte moldovenii, de alta – muntenii... în acest de al doilea descălecat cele două țări și-au schimbat numele de RUMÂNI, dar, trăgîndu-și originea de la Roma, nu pierdură cu totul acest nume. „RUMÂN” înseamnă „romanus”, și unul cînd întreabă pe celălalt despre limbă, zice pînă în ziua de azi: „Știi rumânește?”, ceea ce este aproape „Scis romanice?”, nu zice „moldovenește” (sau „muntenește”! – *P.B.*). Și numai acei care au trecut în aces-

te două țări și-au schimbat numele în „muntean” și „moldovean”, dar cei mai rămași pe loc, în Ardeal, au păstrat neschimbat numele cel vechi și se mîndresc și azi cu numele „RUMÂNI”...

Reprodus din: M. Costin, **Opere,** vol. I, București, 1965, p. 5, 219, 224, 231, 244, 254, 255.

4. „DE NEAMUL MOLDOVENILOR, DIN CE ȚARĂ AU IEȘIT STRĂMOȘII LOR”

a) *Predoslovie, adecă cuvîntare dintâi de descălecatul țării cel dintăi și a neamului Moldovenescu*

„...Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sîntu lăcuitorii țărîi noastre, Moldovei și Țărîi Muntenești și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată discălecați sîntu, de unde sîntu veniți strămoșii loru pre aceste locuri, supt ce nume au fostu întâi la discălecatul lor și de cîndu s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovan și muntean...”

b) Capul al șeaselea. *De numerile* (numele sau denumirile – *P.B.*) *neamului acestor țări și de port și de limba graiului, de unde au luat...*

„...Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărîlor acestora, numele vechiu și mai direptu ieste „rumân” adecă rîmlean, de la Roma. Acest nume de la discălicatul lor de la Traian, și cît au trăit până la pustiirea lor di pre aceste locuri și cît au trăitu în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin pană astăzi și încă mai bine muntenii decît moldovenii, că ei și acum zic și scriu țara sa „rumânească”, ca și românii cei din Ardeal.”

„...Măcară dară că și istorii, și la graiul și streinilor, și în-de-sine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobîndescu și alte nume(re), iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: RUMÂN. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: „Știi moldovenește?”, ce „Știi românește?”, adecă rîmlenește, puțin nu zicem „Sțis romănite?” pre limba latinească. Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte nume(re), iară cela din rădăcină nu să mută... Și așa ieste acestor țări și țărîi noastre, Moldovei, și Țărîi Muntenești numile cel direptu de moșie, ieste RUMÂN, cum să răspundu și acum toți aceia din țările ungurești lăcuitori și muntenii țara lor, și scriu și răspundu cu graiul: Țara Românească...”

Reprodus din: M. Costin, **Opere,** vol. II, București, 1965, p. 9-10, 44-45.

VI. DIMITRIE CANTEMIR

În comparație cu predecesorii, cu cărturarii conaționali sau cu unii umaniști de talie europeană în a căror operă fusese abordată și problema originii romane a poporului nostru, adică a românismului autohton al acestuia, Dimitrie Cantemir se înscrie pe o treaptă vădit superioară și serios susținută de surse istoriografice de veritabil caracter științific.

În primul rînd, el își depășește cu mult precursorii întemeietori ai cronologiei de expresie națională (Grigore Ureche, Miron Costin ș.a.) prin orizont și formație umanistă, prin apelarea repetată la numeroase surse provenind din istoriografia universală cu referințe frecvente la etnonimele „valah" –„voloh", „roman" – „român" ș.a.m.d., ajungînd la argumentata concluzie că Ardealul, Țara Românească și Moldova fac parte din același areal constituit istoric: Daco-Romania.

Prin urmare, marele nostru umanist duce mai departe gîndul lui Miron Costin (absorbit de vechimea și originea locuitorilor din Moldova), coborîndu-l în adîncimea veacurilor. D. Cantemir datează începuturile și vechimea (antichitatea) romano-moldo-vlahilor cu mult înaintea războaielor dintre Traian și Decebal. Pe parcurs, desigur, antrenat de expunerea tuturor războaielor purtate de Imperiul Roman cu popoarele învecinate, autorul lucrării de proporții ***Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*** *detectează pas cu pas – uneori emițînd ipoteze puțin demonstrabile – „urme" în favoarea teoriei sale despre apariția, încă de la acea vreme, a noțiunilor de „român", „românesc", „românească", denumiri sau etnonime care, de fapt, s-au impus mult mai tîrziu. Astfel încît istoricul sau, mai curînd, vreun copist-grămătic ce transcria, probabil sub dictarea autorului, versiunea românească a acestei opere (concepute inițial în latinește –* ***Historia Moldo-Vlachica****) confunda adeseori noțiunile: roman – român. De aici, evident, și exagerările ulterioare ale reprezentanților Școlii Ardelene, ale tuturor susținătorilor „curățeniei romane" a poporului nostru, a originii „strict romanice", a „nobleței de stirpe romană" ș.a.m.d.*

Pe de altă parte, ținînd cont de puținele tradiții istoriografice ale Moldovei cu privire la originile și începuturile vieții romanice pe aceste meleaguri (avem în vedere în primul rînd lucrările lui Miron Costin ***De neamul moldovenilor****, cronica de la 1677 și poemul său livresc din 1684), Dimitrie Cantemir folosește din plin argumente de ordin local și național. În concepția lui istoriografică constatăm o evoluție ascendentă în sensul apropierii sale de înțelegerea cît mai deplină a chestiunilor de principiu ce urmau a fi abordate exhaustiv în ultima și cea mai desfășurată operă a sa –* ***Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor****. Concludentă în acest sens e* ***Descrierea Moldovei****, întocmită cam în aceeași epocă, cu un caracter enciclopedic-universal, destinată publicului european, inclusiv unor cercuri de savanți ai vremii, operă care, fără îndoială, n-ar fi putut cuprinde toate problemele ce țin de istoria și specificul acestui neam, de limba, graiurile acestuia etc.*

De altfel, se presupune că, atunci cînd a purces la întocmirea acestei opere, D. Cantemir a scris primul capitol desfășurat, depășind ca volum proporțiile unui simplu capitol. Pe parcurs, dîndu-și seama de disproporție, a preferat să rezume în cîteva pagini acest capitol, restul materialului rămînînd a se păstra pînă în prezent sub formă de manuscris cu denumirea ***Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei****.*

Grație eforturilor depuse de filologul bucureștean Dan Slușanschi, întreg capitolul a fost reconstituit, tradus în românește și inclus în ediția ***Opere complete*** *(vol. IX,*

*t. I, București, 1983), ca, de altfel, și textul în întregime al lucrării latinești **Historia Moldo-Vlachica,** păstrate pînă nu demult în aceeași arhivă moscovită (ЦГАДА, fond 181) și inserate în amintita ediție.*

*Subliniem, de asemenea, faptul că de la **Descrierea Moldovei** pînă la **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor** D. Cantemir a parcurs un complex drum de percepere cît mai obiectivă a multor realități, la prima vedere elementare, poate tradiționale, dar greu sesizabile pentru un ochi neavizat.*

I. DESPRE NUMELE ANTICE ŞI DE ASTĂZI ALE MOLDOVEI

(variantă a cap. 1, partea I a ***Descrierii Moldovei***)

„...Așadar, întregul nostru neam românesc se vădește parcă a-și trage începutul din cetățeni romani – și se poate și dovedi <ca atare> – și păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă acest <neam> a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuși toți se cheamă cu același nume de ROMÂNI, disprețuind adică și dînd de-o parte numele de VALAHI, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureş, nu-și dau numele de VALAHI, ci de ROMÂNI (martori îmi sînt toți locuitorii tuturor națiilor din Transilvania). Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc UNGROVLAHI, iar noi, moldovenii, îi numim MUNTENI – căci au luat în stăpînire mai multe locuri muntoase) își dau și ei la fel numele de români, iar țării lor de ȚARA ROMÂNEASCĂ, adică în latinește: TERRA ROMANA. Noi, moldovenii, la fel ne spunem ROMÂNI, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), ci românească, astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: „SCIS MOLDAVICE?" („Știi moldovenește?"), ci „ȘTII ROMÂNEȘTE?" adică, <în latinește>: „SCIS ROMANICE?". Iar dacă aceste neamuri n-ar fi la obîrșia lor romani, cum, mă rog, ar fi putut să-și ia, prin minciună, și numele, și limba romanilor?..."

Reprodus din: D. Cantemir, **Opere complete,** IX, t. I, București, 1983, p. 63, 65. Traducere din latinește: Dan Slușanschi.

II. ISTORIA MOLDO-VLAHICĂ

Cartea a III-a. Capitolul 12

Despre despărțirea domniei românilor (care, sub Ioan Alexius, consta dintr-un singur trup) în două Principate, cel al Munteniei și cel al Moldovei.

„Cei care au deosebit domnia Valahiei în două Principate, anume cel al Moldovei și cel al Munteniei... și anume se spune că al Moldovei a fost Ioan Dragoş, iar al Munteniei – Ioan Radul; de la aceștia mai departe istoricii români au lăsat spre ținere de minte, după puterile lor, viețile principilor, faptele celor de un neam cu ei și alte lucruri petrecute în aceste Principate, păstrate la rîndul

cronologiei. Cît despre vremea <lor> însă, atît la scriitorii moldoveni, cît și la cei învecinați, pare a fi nu puțină dezbinare, pe care noi ne vom strădui, după puteri, să o îndreptăm întru adeverirea ei...

...Astfel, către anul 1274 am hotărît că domnia lui Ioan, a principelui românilor, a fost despărțită în cele două Principate de astăzi, adică cel al Moldovei și cel al Munteniei...

...Dar pentru că țelul nostru a fost ca, în această lucrare, să dezvăluim cronologic, după autorii cei vechi, pentru cei care cercetează istoria, vechimea romano-dacilor, vom încheia aici, adăugînd un capitol despre numele vechi și de astăzi ale Valahiei, iar într-o lucrare următoare ne vom apuca, cu ajutorul lui Dumnezeu, de descrierea Moldovei vechi și <a celei> noi..."

Capitolul 12 bis

Despre numele cele vechi și de astăzi ale Moldovei și ale Munteniei

„Scriitorii poloni au adeverit că întregul romanilor care locuiau în Dacia și în Mysia, prin repetatele năvăliri ale slavilor și ale bulgarilor, s-a preschimbat în <poporul> român, așa cum am mai însemnat noi și aiurea; și cu toate că Leunclavius (la nota 71) pretinde că valahii au fost astfel numiți de către germani, pare totuși mai întemeiată părerea polonilor, de vreme ce în limba slavă *voloh* nu înseamnă decît „italic" sau „roman". Dacă nu cumva ar prefera cineva ca și slavii să fi deprins de la germani că daco-romanii au fost numiți *vlahi,* fiindcă Leunclavius susține că sună la fel.

Chiar și rațiunea ne convinge că romanii din Dacia au fost numiți astfel întîia dată de către slavi, pentru că, pe cînd mai înainte neamurile de la miază-noapte auziseră doar de numele romanilor (pe care îi numeau pe limba lor *voloh),* după ce au dat năvală către hotarele Imperiului Roman de pe meleagurile lor cele înghețate și după ce le-a ieșit în cale Dacia, ca întîia provincie a Imperiului Roman (căci de acolo aveau ei să treacă Istrul), cu acest nume de *voloh* i-au întîmpinat ei prima dată pe romanii din Dacia. Oricum ar fi, slavii, fie pe limba lor proprie, fie împrumutîndu-se din cea a germanilor – altfel spus, autorii sînt de acord că în limba amînduror neamurilor *voloh* înseamnă ca atare „roman".

Astfel astăzi moldovenii, muntenii, valahii transalpini, mysienii, basarabenii și epiroții se numesc pe sine cu toții cu un nume cuprinzător, nu „vlahi", ci „români", iar limbii lor neaoșe îi spun „limba română"; iar dacă un moldovean, un muntean, un mysian ș.a.m.d. l-ar întreba pe un străin sau venetic dacă știe limba lor, l-ar întreba așa: *Știi românește?,* <adică>: *Scis romanice?*

Prin urmare, este vădit că, fie de la germani, fie de la poloni și de la restul neamului slav, întregul neam românesc se numește român, după stirpea din care se trage, iar după ținutul de unde au venit – „italic".

Iar neamul românesc și-a păstrat acest nume de obște pînă la despărțirea Principatului Moldovei și al Munteniei de restul neamului românilor; iar cînd

<anume> au fost despărțite aceste Principate, am spus-o în capitolul de mai înainte...”

Reprodus din: D. Cantemir, **Opere complete,** IX, tomul I, Bucureşti, 1983, p. 63, 65, 409, 411, 413, 415. Traducere din latineşte: Dan Sluşanschi.

III. HRONICUL VECHIMEI A ROMANO-MOLDO-VLAHILOR

Cartea a V-a. Capul IV

Dovedeaște-să, precum numele Dachiii bulgarii să-l fie schimbat și precum moldovanul și romanul, în limba lor, tot un nume au.

„Cu greșit’ a voroavei deprindere, „Non usu, sed abusu”, sau a romanilor într-însa lăcuitori într-alt nume nou s-au numit, că, precum cu bună dovadă sintem să arătăm, nu mutat numele, ce-ntr-altă limbă tălmăcit să fie, și tălmăcirea deciia să să fie ținut în loc de nume nou; iară amentrele în hirișiia sa și Dachia, și romanii din Dachia, precum dinceput s-au numit, tot așa și astăzi se număsc. Aflăm dară din hronicul slovenesc, precum cel vechiu a romanilor nume, la limba slovenească să fie chemat: волох, carea nume astăzi ni-l dau noaî, moldovenilor (și măcar că și muntenii tot supt acest nume să cuprind, însă mai pre urmă li-au zis multeni, de carea mai înnainte să va zice), că vrînd hronograful slovenesc să scrie, cum au gonit odînăoară romanii pe sloveni de la Dunăre, într-acesta chip scrie: „Волохом же нашедшим на Дунайский словены и сьедшим им в них и насилующим им, словене ж пришедше, седоша ови на Висле-реце, и прозвашася польанеи проч.” Așea aceastaș, cu aceasteași cuvinte, mărturisește și Leatopisețul rusesc cel mare, de pre care și pană astăzi cei ce vor să scrie hiriș slovenește, cînd ar vrea să scrie numele romanului și a moldovanului, într-alt chip să le zică nu poate, fără numai și cestuia, și celuia: *волох;* iară cînd ar vrea nu după limba slovenească, ce după cea latinească să scrie, atuncea *волох* numele hiriș rămîne a romanilor din Dachia, adică din Moldova; iară romanilor din Italia: римляне, de pe numele, adecă, al Romii. De unde decît zările soarelui mai luminos se vede, bolgarii, întîi de romanii din Dachia dînd, pre hiriș numele romanilor, în limba slovenească, lor știută, *volohi* i-au chemat, adecă români, și țara Dachiii, în carea romanii lăcuia: Волоская Земля, adecă țara sau pămîntul romanilor. Acestei socotele neclătite mărturii ne sint toate neamurile, a cărora limbă pre limba slovenească-maică să cunosc, precum sint: rușii, cazacii, leșii, bolgarii aceștia, slovenii (carii mai pre urmă și ei au vinit în părțiie Evropii), boemii, sirbii, bosnenii și alalte neamuri, carele vor mai fi, toate acestea, după cel vechiu și hireș nume al romanilor, în limba lor *volohi* ne zic și noaî, și romanilor din Italia, care neamuri deciia mari și vestite craii în Sarmația, în Misia (căci în Dachia noastră vreun niam de acestea să să fie stăvit, la vreun istoric, a videa nu ni s-au tîmplat), în Thrachia, în Dalmația, în Pannonia, în Illiria și în Bohemia au pus și au întemeiat (carele tuturor știute fiind, acmu aicea mai mult a le număra nu ne vom zăbăvi), și de la dînsele altele cu vreme deprinzindu-să, ca, cum în limba latinească și românească, nou nume ar fi primit, Dachiii Valahia și romanilor din Dachia, adică tuturor românilor, cu un nume de obște, *valahii,* li-au zis, iară amentrele numele acesta,

după tălmăcirea limbii slovenești căutîndu-să, nici mutat, nici schimbat iaste; căci *волох* iaste, precum am zis, *roman,* și Волоская земля – Țara romanilor, precum noi singuri și astăzi români ne zicem".

Capul V

Arată-să, precum numele Valahiiî, după aceste tîmplări, multă vreme, cu moldovenii, tuturor românilor de obște au fost.

„După schimbarea sau, mai adevărat, tălmăcirea numelui Dachiii în Volohia, multă vreme toate trei țările pomenite cu un nume s-au numit, pănă adecă cînd domnia dintr-una în doaî s-au despărțit, pre care vreme partea Valahiii cea mai mare, de pe apa Moldova numele a toată țara mutînd, s-au numit Moldova, singură Țara Românească cu numele Valahiii rămîind. Ce pentru adeverința acestuia lucru, a noastră socoteală într-o parte dînd, singure mărturiile gheografilor să aducem și, pentru noi, ei să grăiască. Scrie Iohan Bun din Gloverie-gheograful (preluînd): „Lăcuitorii, zice, acestor țări (adecă a Moldovei ș-a Munteniii, și a Ardealului) mai denainte au fost gheți, cărora, după socoteala lui Plinie, romanii le-au zis dachi. Iară după aceaea s-au despărțit Dachia aceasta într-alte nume(re) noaî. Deci, carea demult s-au fost chemînd Dachia din Mijloc, apoi s-au numit Transilvania, adecă cum zicem noi: Ardialul. Între aceasta și între Dunăre s-au zis Valahia Mică, adecă Țara Muntenească. Între Valahia Mică și între apa Prutului, așijderea între Prut și între Nistru, pînă la Marea Neagră, s-au chemat Valahia Mare, adecă Moldova." Așijderea, aceļaș gheograf, de Transilvania, cap. 9, zice: „Care țări acmu, cu deosăbite numere să chiamă: Valahia și Moldavia, în vremile mai vechi tot c-un nume, Valahia, să chema". Deci, noi mai mult cuvîntul nelungind, pentru acesta a Valahiii de obște nume, cu mărturia streinilor, pre cititoriu îndestulit să fie poftim, iară noi vom arăta pricina, cum streinii și megiașii de prin prejur și cînd au început pre acestea țări cu ale sale numere a le chema".

Reprodus din: D. Cantemir, **Operele princepelui...,** publicate de Academia Română, tomul VIII, **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,** ed. de Gr. G.Tocilescu, București, 1901, p. 303-305.

NOTE

[1] „Moldovenii mai(nai)nte de Dragoș-vodă să chema vlahi sau rumâni de la Rym..." (M. Costin).

[2] Glosă: „*Rumâni* se numesc și moldovenii, și muntenii" (M.C.).

„Limba Română", nr. 1, 1991, p. 23-28; nr. 3-4, 1991, p. 42-47

VII. CONGRESE.
CONFERINȚE.
SEMINARE

(rezoluții, declarații, proteste)

REZOLUȚIA

CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICO-PRACTICE INTERNAȚIONALE CU TEMA

„PROBLEME DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ”

În mai 1991 a avut loc la Cernăuți Conferința științifico-practică internațională cu tema „Probleme de limbă și literatură română în școala națională”.

Comunicările prezentate de cercetători științifici, profesori și conferențiari universitari din Iași, Suceava, București, Cernăuți și Chișinău în cadrul celor trei ședințe pe secții au avut ca obiect importante aspecte privind statutul și istoria limbii române, precum și procesul de studiere a limbii și literaturii naționale în școală.

Conferința a adoptat o rezoluție în care a consemnat principalele bilanțuri ale dezbaterilor de la Cernăuți și a propus un program de acțiuni în vederea implicării efective a școlii în procesul de renaștere a limbii române, a literaturii și culturii naționale în Republica Moldova, în Nordul Bucovinei și pe alte pămînturi vechi românești din Ucraina.

Conferința a pus la baza lucrărilor sale următorul principiu:

În procesul de renaștere a culturii naționale școala, de toate gradele, are un rol fundamental, iar dezvoltarea limbii naționale este condiția ei *sine qua non*.

Pentru ca școala să-și poată îndeplini acest rol în cele mai bune condiții și cu cele mai bune rezultate, din comunicările prezentate și din dezbateri s-au impus două exigențe:

1. Dezvoltarea și afirmarea unei poziții clare în problemele teoretice privind limba română, precum și în procesul de studiere a limbii naționale în școală;

2. Dezvoltarea unei unități funcționale la predarea limbii și literaturii române în toate școlile românești (din România, Republica Moldova sau din alte părți).

În legătură cu aceste exigențe Conferința propune un plan de acțiuni pentru viitor.

1. PROBLEMA LIMBII

a) Este în afara oricărei îndoieli că, indiferent unde ar locui, în România, în Republica Moldova, în Ucraina sau în alte părți, românii vorbesc cu toții una și aceeași limbă, „una singură” (M. Eminescu) – *limba română*.

De aceea, Conferinţa consideră lipsită de orice temei folosirea a doi termeni diferiţi pentru a numi această unică limbă; la fel cum limba germană, de exemplu, se numeşte limba germană, fie că se vorbeşte în Germania (azi unită, dar pînă ieri, Germania de Est şi Germania Federală), în Austria, în Elveţia, în Italia sau în alte părţi, tot aşa *limba română* trebuie să se numească română, indiferent de numele ţării în care trăiesc acum românii ce o întrebuinţează ca limbă de comunicare, limbă de cultură, limbă de stat.

b) Fără a urmări în niciun mod anularea varietăților regionale ale limbii române în diferite provincii, se impune cultivarea în școala națională a limbii române literare, întrebuințată oral și în scris, pe baza alfabetului latin și a ortografiei corespunzătoare.

2. PROBLEMA UNITĂȚII PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÎNT

a) Pentru a impulsiona renașterea limbii și a culturii naționale și pentru a dezvolta conștiința apartenenței la aceeași cultură și, în strînsă legătură cu aceasta, pentru a realiza un învățămînt unitar, studiul limbii și al literaturii române se va întemeia pe un plan de învățămînt unic și pe o programă unică, elaborată în timpul imediat următor, de un colectiv format din specialiști metodiști și profesori de limba și literatura română din România, Republica Moldova și Ucraina.

b) Se vor căuta soluțiile cele mai potrivite pentru asigurarea învățămîntului cu manuale de limba și literatura română unice pentru toate școlile românești din România, Republica Moldova și Ucraina.

c) Se va îmbogăți fondul de carte al bibliotecilor cu literatură română și cu carte științifică necesară studierii limbii, literaturii, culturii și istoriei românești.

3. PERFECȚIONAREA STUDIULUI LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE ÎN ȘCOLILE DIN UCRAINA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

a) Se vor întreprinde toate măsurile necesare pentru ca studiul limbii și literaturii române să ocupe (prin planul de învățămînt și prin programă) aceeași poziție ca și studiul limbii ucrainene ca limbă maternă.

b) Studiul limbii române va trebui susținut și întărit prin introducerea cursului de limba latină în școala națională.

c) Se vor organiza vizite și schimburi de experiență pentru profesorii și elevii de la școlile din Ucraina și Republica Moldova în România.

d) Pentru sprijinirea activităților Centrului științifico-metodic al profesorilor de limba și literatura română și al învățătorilor din școlile românești, se va constitui o Bibliotecă a Centrului (la Școala nr. 10 din Cernăuți) prin contribuția universităților, institutelor de cercetări, editurilor, școlilor din Iași, București, Suceava, Chișinău, Cernăuți etc.

e) Pentru aprofundarea și modernizarea învățămîntului limbii și literaturii române, se vor organiza întîlniri periodice de lucru în probleme speciale, la care vor participa specialiști din România.

* * *

Pentru a urmări îndeaproape și a veni cu soluții noi, care se vor impune pentru implicarea autentică a școlii în procesul de renaștere a limbii și a culturii naționale în regiunile locuite de români, vitregite de politică și istorie, Conferința se va organiza cu regularitate în fiecare an, în prima decadă a lunii mai.

Semnează:
Vladimir CIUBENKO, șeful Direcției Regionale a Învățămîntului Cernăuți,
Dumitru IRIMIA, prof. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Vasile ARVINTE, prof. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Alex. ANDRIESCU, prof. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Const. PARFENE, prof. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Elvira SOROHAN, conf. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Adrian TURCULEȚ, conf. dr., Univ. „Al. I. Cuza", Iași,
Matei CERCHEZ, dr., București,
Monica PLEȘCIUC, cercetător științific, București,
Lica MELNIC-ZALAKEVICIENE, președintele Societății Culturale a Românilor „Dacia" din Lituania,
Alexandru CRIȘAN, dr., București,
Adela ROGOJINARU, cercetător științific, București,
Roxana MIHAIL, cercetător literar, București,
George ENESCU, Ministerul Învățămîntului și Științei, București,
Nicolae MĂTCAȘ, prof., candidat în filologie, Ministrul Științei și Învățămîntului al Republicii Moldova, Chișinău,
Ion DUMENIUK, prof. interimar, candidat în filologie, Chișinău,
Anatol CIOBANU, prof. dr., Chișinău,
Maria HADÂRCĂ, Ministerul Științei și Învățămîntului, Chișinău,
Nicolae DABIJA, cercetător literar, scriitor, Chișinău,
Laura CĂPIȚA, cercetător științific, București,
Vlad PÂSLARU, candidat în pedagogie, Chișinău,
Alexandrina CERNOV, docent, candidat în filologie, Cernăuți,
Iordache MIHAIL, conf. dr., Suceava,
Dochița MANOLE, Direcția Regională a Învățămîntului Cernăuți,
un grup de profesori din județul Suceava,
un grup de profesori din regiunea Odesa,
un grup de profesori din Transcarpatia,
un grup de profesori din regiunea Cernăuți.

„Limba Română", nr. 2, 1991, p. 80-81

CONGRESUL AL IV-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI

(TIMIŞOARA, IULIE 1991)

În zilele de 4-6 iulie 1991 a avut loc la Timişoara *CONGRESUL AL IV-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI*, la care au participat oameni de litere din Republica Moldova și Cernăuți, din Banatul iugoslav, din Olanda, Germania, Franța. A fost reluată astfel tradiția congreselor filologice naționale din perioada interbelică: I-ul, la Bucureşti, în 1925 (președinte: Ovid Densusianu), al II-lea, la Cluj, în 1926 (președinte: Sextil Pușcariu) și al III-lea, la Cernăuți, în 1927 (raportor: Al. Procopovici).

Lucrările Congresului al IV-lea s-au desfăşurat în ședințe pe secții *(Gramatica, Vocabularul, Ortografia limbii române, Istoria limbii, Stilistica și poetica),* în cadrul cărora au fost prezentate circa 150 de comunicări.

Deși problema unității limbii române nu a figurat în mod special la Congres, ea a fost abordată în intervenția prof. dr. A. Ciobanu pe care l-au susținut cei prezenți în ședința plenară de încheiere a Congresului, în urma cărui fapt rezoluția Congresului al IV-lea al Filologilor Români a consemnat următoarele: „Congresul împuternicește Societatea de Științe Filologice să folosească toate mijloacele pentru ca *limba română, una și aceeași în România, Republica Moldova, Bucovina de Nord și alte regiuni cu populație românească* să cunoască o dezvoltare unitară, în măsură să asigure amplificarea tuturor funcțiilor sale, în condiții firești”.

APEL CĂTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Există în viața oricărui om un moment istoric de la care nu are dreptul să se sustragă. Pentru semnatarii acestor rînduri un asemenea moment este astăzi, cînd știm că vă aflați în fața necesității de a denumi limba de stat în Constituția Republicii Moldova. În numele științei filologice, pe care ne-am străduit și ne străduim să o slujim cu onestitate, considerăm că este de datoria noastră morală ca, în conformitate cu adevărul științific, la care sîntem convinși că și dumneavoastră țineți la fel de mult ca și noi, să vă solicităm respectuos de a consemna realitatea de necontestat că limba maternă a populației autohtone și majoritare din Republica Moldova nu este alta decît limba română, aceea prin care ne putem înțelege cu Domniile Voastre direct, fără traduceri și traducători.

Sîntem conștienți de faptul că atitudinea față de adevăr este mai complicată în politică decît în știință, dar avem ferma convingere că numai adevărul le permite și oamenilor politici să-și păstreze demnitatea în fața istoriei.

Vă rugăm să interpretați gestul nostru ca pe un act firesc de colaborare care se înscrie în sfera manifestărilor concrete ale uniunii spirituale dintre România și Republica Moldova.

Semnează specialiști și oameni de știință, dintre care menționăm:
acad. **Ion COTEANU**, director al Institutului de Lingvistică din București;
prof. dr. **Marian PAPAHAGI,** prorector al Universității din Cluj;
prof. dr., doc. **Emanuel VASILIU**, membru corespondent al Academiei, decanul Facultății de Litere a Universității din București;
prof. dr. **I. FISCHER,** decan al Facultății de Limbi Străine a Universității din București;
prof. dr. **Liviu PETRESCU**, decan al Facultății de Litere a Universității din Cluj;
prof. dr. **Dumitru IRIMIA,** decan al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Iași;
prof. dr. **Simion MIOC,** decan al Facultății de Filologie din Timișoara;
dr. **Ion MĂRII**, director al Institutului de Literatură și Istorie Literară, Cluj;
dr. **Dan MĂNUCĂ,** director al Institutului de Lingvistică, Literatură și Folclor „Al. Philippide", Iași;
dr. doc. **Andrei AVRAM,** cercetător științific, prof. la Institutul de Fonetică și Dialectologie din București;
dr. doc. **Marius SALA,** șef de sector la Institutul de Lingvistică din București;
dr. **Mioara AVRAM,** șef de sector la Institutul de Lingvistică din București;
dr. **Ion GHEȚIE**, cercetător științific, prof. la Institutul de Lingvistică din București;
prof. dr. **Gabriel ȚEPELEA**, București;
prof. dr. **Flora ȘUTEU**, Universitatea din Craiova;
conf. dr. **Valeria GUȚU-ROMALO**, București;
dr. **Laura VASILIU**, Institutul de Lingvistică, București;
dr. **Ioana VINTILĂ-RÂDULESCU,** Institutul de Lingvistică, București.

„Limba Română", nr. 2, 1991, p. 82-83

CONFERINȚA NAȚIONALĂ „LIMBA ROMÂNĂ AZI”

(IAȘI – CHIȘINĂU)

În perioada 28-30 august, la Iași și Chișinău, a avut loc Conferința națională de filologie cu tema „Limba română azi”, organizată de Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Societatea „Limba noastră cea română” din Republica Moldova și Societatea de Științe Filologice din România. E profund semnificativă desfășurarea acestei manifestări științifice de prestigiu în răstimpul dintre cele două sărbători naționale ale românilor din Moldova de Est: Ziua Independenței Republicii Moldova, 27 august, și Ziua Limbii Române, 31 august.

Circa 30 de profesori universitari și cercetători din Chișinău, Iași, București, Timișoara, Cernăuți, Ujgorod, Voivodina (Iugoslavia) și-au axat comunicările pe următoarele obiective majore: 1) starea limbii române pe ambele maluri ale Prutului, în celelalte regiuni ale României, pe alte meleaguri populate de români; 2) ce acțiuni trebuie să întreprindă profesorii, cercetătorii, ziariștii, oamenii de cultură ca „stăpîna noastră”, „însăși floarea sufletului etnic al României” (M. Eminescu) să renască aidoma mitologicei Phoenix, să-și vindece rănile pricinuite de ideologia comunistă, politica lingvistică pseudointernațională, lenea noastră intelectuală ajunsă de pomină, condițiile vitrege în care au fost siliți să-și ducă existența românii din Basarabia, Nordul Bucovinei, Banatul sîrbesc etc.

Referatele prezentate în cadrul celor trei ședințe de comunicări (două la Iași și una la Chișinău) au vizat diverse compartimente și aspecte deopotrivă de actuale ale limbii române moderne: *Ce limbă vorbim?* (Dumitru Irimia), *Limba literară și conștiința națională* (Ioan Oprea), *Aspectul vorbit al limbii române din Republica Moldova în perioada postbelică* (Anatol Ciobanu), *Politica lingvistică a U.R.S.S. și destinele limbilor naționale* (Ion Dumeniuk), *Formarea cuvintelor în limba română actuală* (Mioara Avram), *Toponimie și istorie* (Anatol Eremia), *Cifrul secret al limbajului politic românesc* (Flora Șuteu), *Normă și uz în limba română actuală* (Vasile Țâra), *Devierea de la normă ca factor stilistic* (Vitalie Marin), *Revalorificarea lexicului pasiv* (Ion Melniciuc), *Neologisme, barbarisme, xenisme* (Petru Zugun), *Termeni tehnici și neologisme în procesul comunicării* (Stelian Dumistrăcel), *Ideea de „a vorbi” în lexicul expresiv al limbii române* (George Rusnac), O *relicvă latină în graiurile din Transilvania* (Vasile Frățilă), *Elemente dialectale în limbajul artistic* (Mihail Purice), *Tradiție și inovație în graiurile din nord-estul Moldovei* (Ion Nuță), *Substantivul în graiuri: între derivare și împrumut* (Vladimir Zagaevschi), *Probleme ale ortoepiei românești* (Ion Florea), *Adaptarea ortoepică a numelor greco-latine* (Eugen Munteanu), *Greșeli*

de limbă în presa curentă (Dumitru Nica), *Limbajul emisiunilor radiofonice la postul de radio Chișinău* (Irina Condrea), *Construcții emfatice în titlul de ziar* (Maria Graur), *La doi ani de la adoptarea legii cu privire la limba de stat* (Alexei Palii), *Limba română în școlile din Chișinău* (Maria și Constantin Mărcușan), *Unele aspecte lexico-sintactice în procesul cultivării limbii române în Voivodina* (Ștefan Popa), *Limba română în școlile din regiunea Cernăuți* (Dochița Manole), *Limba română în Transcarpatia* (Ștefan Isac) ș.a.

Un viu interes au suscitat asistenței cele două dezbateri tematice: *Limba – barometru al culturii și civilizației unui popor. Starea actuală a limbii române* (în 28 august, la Iași, moderatori: Mioara Avram și Ștefan Munteanu) și *Unitatea limbii române* (în 30 august, la Chișinău, moderatori: Flora Șuteu și Stelian Dumistrăcel).

Materialele Conferinței marchează o nouă etapă în procesul de renaștere și integrare a lingvisticii și filologiei române, proces care va căpăta o amploare tot mai mare în viitorul apropiat ca urmare a contactelor mai strînse dintre oamenii de cultură din cele două state românești.

REZOLUȚIA CONFERINȚEI NAȚIONALE „LIMBA ROMÂNA AZI”

(IAŞI – CHIŞINĂU, AUGUST 1991)

Desfășurarea lucrărilor Conferinței a pus în lumină, încă o dată, prin comunicările prezentate și dezbateri, că politica de deznaționalizare în Basarabia, Nordul Bucovinei și în alte regiuni românești s-a întemeiat, între altele, și pe falsa teorie că ar exista două limbi romanice în această parte a Europei: limba română și limba moldovenească.

În legătură cu aceasta, Conferința consideră absolut necesar să afirme încă o dată adevărul axiomatic, demonstrat definitiv de știința limbii, cu argumentele lingvisticii generale, ale lingvisticii romanice și ale celei românești, că românii toți, indiferent unde ar locui, vorbesc una și aceeași limbă: limba română.

Idiom al unuia și aceluiași popor, poporul român, semn distinctiv al uneia și aceleiași națiuni, națiunea română, această unică limbă romanică vorbită azi în Sud-Estul Europei trebuie numită peste tot, și în Constituția Republicii Moldova, cu singurul glotonim îndreptățit: *limba română*.

Urmare a politicii de deznaționalizare, limba română a ajuns în Basarabia și în Nordul Bucovinei, precum și în alte regiuni, într-o stare de gravă degradare funcţională și structurală. Totodată, mai ales în legătură cu impunerea în toate domeniile vieții spirituale a unei ideologii comuniste totalitare, limba română a cunoscut în România un proces de alienare funcţională.

Pornind de la această situație, Conferința națională de filologie reafirmă principiul că învățămîntul de toate treptele trebuie să-și reia rolul fundamental în readucerea limbii în situația de a-și putea îndeplini în condiții socioculturale optime toate funcțiile sale, deopotrivă în România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei și în celelalte regiuni locuite de români. Acest principiu va putea fi pus în practică prin:

– asigurarea numărului necesar de locuri la şcolile cu predare în limba română;

– întemeierea învățămîntului preuniversitar pe programe unice de limba și literatura română;

– crearea posibilităților de folosire în România, Republica Moldova, Ucraina, în alte regiuni locuite de români a acelorași manuale de limba și literatura română;

– dezvoltarea de raporturi strînse între unitățile de învățămînt din România, Republica Moldova, Ucraina etc. prin schimbul de învățători, profesori, studenți, elevi, prin cursuri de reciclare etc.

Pentru a asigura dezvoltarea permanentă a limbii române în toate componentele sale funcționale, Conferința consideră necesar:

– continuarea și adîncirea raporturilor de colaborare științifică între cele două universități, între Societatea „Limba noastră cea română" din Republica Moldova și Societatea de Științe Filologice din România, precum și extinderea acestei colaborări la alte universități;

– stabilirea unor raporturi strînse de colaborare între revistele editate de Ministerul Științei și învățămîntului al Republicii Moldova, Societatea „Limba noastră cea română" și Societatea de Științe Filologice;

– statuarea Conferinței cu această temă ca formă de manifestare științifică organizată anual, cu un plan tematic bine precizat pentru viitoarele ediții.

Adoptată unanim

Chișinău, 30 august 1991

„Limba Română", nr. 3-4, 1991, p. 71-73

REZOLUȚIA CONFERINȚEI NAȚIONALE „LIMBA ROMÂNA AZI”

(EDIȚIA A II-A, IAŞI – CHIŞINĂU, AUGUST 1992)

Comunicările prezentate de specialiști din Chișinău, Iași, Cernăuți, București, Ploiești, Bălți, precum și dezbaterile pe marginea lor au condus la concluzia că trebuie reafirmată ideea cuprinsă deja

în rezoluțiile adoptate la Congresul al IV-lea al Filologilor Români de la Timișoara (iulie 1991), Conferința internațională de la Cernăuți (ediția I, mai 1991; ediția a II-a, mai 1992), Conferința națională de filologie Iași – Chișinău (ediția I, 28-31 august 1991),

în Apelul către Parlamentul Republicii Moldova semnat de reputați filologi din România (iulie 1991),

în Scrisoarea deschisă adresată dlui Mircea Snegur, Preşedinte al Republicii Moldova, de către specialiști, parlamentari, miniștri, oameni de cultură din Republică (ianuarie 1992):

„Limbă a unuia și aceluiași popor, *poporul român***,** semn distinctiv al uneia și aceleiași națiuni, *națiunea română***,** această unică limbă romanică vorbită în prezent în estul Europei trebuie numită peste tot cu singurul glotonim îndreptățit: *limba română*”.

În legătură cu aceasta se impun următoarele:

1. Constituția Republicii Moldova în curs de definitivare să consfințească etnonimul *români* și glotonimul *limba română***.**

2. Legislația în vigoare a limbilor să fie revăzută în sensul perfecționării ei pentru a asigura funcționarea deplină și reală a limbii române ca limbă oficială a Republicii Moldova și ocrotirea limbii și culturii naționalităților conlocuitoare.

3. În limbajele oficial-administrativ și tehnico-științific, se va recurge la terminologia și modelele sintactice ale limbii române actuale ca limbă de cultură, patrimoniu comun al românilor de pretutindeni, indiferent de formațiunile statale din care fac parte.

4. Stilul publicistic, audiovizual și scris să se emancipeze atît de influențele limbii ruse sau ale altor limbi contrare spiritului limbii române, cît și de elementele regionale, dialectale.

5. Cadrele didactice, lucrătorii din mass-media, din edituri și întreprinderi poligrafice, intelectualii din celelalte domenii să depună eforturi susținute în vederea cultivării limbii române moderne, a popularizării și propagării normelor ei literare.

6. Participanții la Conferință cer ca prezenta rezoluție să fie înaintată ca document în dosarul Comisiei pentru elaborarea noii Constituții a Republicii Moldova.

„Limba Română”, nr. 4 (8), 1992, p. 126

DECLARAȚIA CONGRESULUI II AL SOCIETĂȚII „LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ"

Congresul declară că în raioanele de est ale Republicii Moldova forțele totalitare au declanșat asupra băștinașilor acțiuni de genocid, de exterminare fizică și spirituală, de deznaționalizare.

S-au adoptat în mod arbitrar decizii brutale îndreptate împotriva limbii materne a băștinașilor și împotriva grafiei latine (cum s-a procedat și în 1938), se face totul pentru a-i reîntoarce pe moldovenii din Transnistria la limba pocită ce le-a fost impusă de forțele obscurantiste bolșevice, pentru a-i rupe definitiv de vatra strămoșească.

Sînt încălcate în mod barbar drepturile copiilor la învățătură. Elevii sînt siliți să învețe limba maternă, așa-zisă moldovenească, cu alfabet rusesc. Se organizează percheziționarea claselor și ghiozdanelor copiilor și li se confiscă manualele în grafie latină.

Cadrele didactice, părinții și copiii din Grigoriopol, Tiraspol, Rîbnița, Slobozia și din alte localități au întreprins acțiuni de rezistență și de protest, au inițiat greve întru apărarea dreptului tinerei generații de a se instrui în limba maternă pe baza grafiei latine.

Organele anticonstituționale din Tiraspol recurg la acțiuni teroriste de constrîngere și intimidare; sînt interceptate convorbirile telefonice după sistemul *enkavedist* din timpurile de tristă amintire.

Congresul face apel către toți oamenii de bună-credință din Republica Moldova să susțină pe toate căile lupta dreaptă a moldovenilor din Transnistria pentru păstrarea limbii și spiritualității lor. Cerem conducerii de vîrf a republicii să-i ia de urgență sub apărarea sa pe băștinașii din aceste raioane, să insiste asupra suspendării farsei judiciare inițiate contra deținuților politici din Transnistria, apelînd la organele internaționale din cadrul C.S.C.E., U.N.E.S.C.O. și O.N.U.

Consiliul Societății „Limba noastră cea română"

REZOLUȚIA CONGRESULUI II AL SOCIETĂȚII „LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ”

Participanții la Congresul II al Societății „Limba noastră cea română” sînt profund îngrijorați în legătură cu înrăutățirea situației social-politice din Republica Moldova, cu reactivizarea forțelor antidemocratice și proimperiale, cu declanșarea noului val de românofobie – toate acestea amenințînd mai mult ca oricînd mersul nostru înainte.

Pornind de la convingerea că o societate cu adevărat democratică nu poate fi principial construită pe ură și fobie (or, trebuie să constatăm cu regret că formațiunea statală în care trăim se clădește tocmai pe solul în care propaganda comunistă a aruncat decenii în șir semințele dușmăniei și aversiunii față de tot ce este românesc), considerăm că această românofobie (sinefobie, de fapt), reanimată acum tot mai insistent, nu fără concursul cercurilor diriguitoare – prin instigarea populației la un referendum nesăbuit, prin neînregistrarea bisericii noastre legale, prin diverse manifestări ce ne îndepărtează și mai mult de Patria-mamă, va duce în mod inevitabil la o mankurtizare și mai mare a românilor din stînga Prutului și, drept consecință, la grăbirea procesului de nimicire etnică a lor, la ratarea definitivă a șansei de a intra în Europa prin România.

După trei ani și jumătate de la adoptarea Legii cu privire la limba de stat, Congresul constată:

1. N-a fost elaborat nici pînă în prezent planul introducerii limbii române în toate sferele vieții politice, economice, culturale și sociale. Așa-numitul „Program complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova” (adoptat la sesiunea XIII din august 1989) și-a pierdut în mare parte valoarea, devenind o colecție de declarații și chemări lipsite de conținut real.

Însăși Legea cu privire la limba de stat, adoptată în cu totul alte circumstanțe istorice și social-politice, a devenit astăzi anacronică sub multe aspecte și necesită o reexaminare și o refacere substanțială.

2. Departamentul de Stat al Limbilor, creat cu mult greu la insistențele conducerii Societății „Limba noastră cea română”, este practic redus la tăcere, prin insuficienta susținere morală și financiară din partea Guvernului, dar și prin completarea nesatisfăcătoare cu specialiști. Nu desfășoară aproape nicio activitate comisiile pe baze obștești de la majoritatea executivelor locale și doar în cîteva raioane există inspectori responsabili de executarea legislației lingvistice, salarizați de la bugetele locale. Toate problemele legate de trecerea

la limba de stat și revenirea la grafia latină sînt de cele mai multe ori lăsate la cheremul instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor; chiar dacă pe alocuri se mai face ceva, eforturile puținelor persoane cu adevărat interesate sînt răzlețe, sporadice și nesistematizate.

3. În posturi de răspundere continuă să se afle persoane care nu numai că nu cunosc deloc limba română sau o cunosc cu aproximație, ci mai și manifestă o atitudine ostilă față de ea.

4. Sancțiunile prevăzute de legislația în vigoare pentru nerespectarea Legii cu privire la limba de stat sînt absolut nesatisfăcătoare și nu pot fi luate de nimeni în serios, iar mecanismul de aplicare a lor este extrem de greoi.

5. Lipsesc măsurile eficiente de pregătire organizată a lectorilor, referenților și traducătorilor de română, precum și a materialelor necesare pentru promovarea limbii oficiale în rîndurile populației (metodici, dicționare etc.), lucru de care profită diferite persoane particulare și întreprinderi, avînd scopuri dubioase și mercantile.

Toate acestea reflectă existența unei atmosfere puțin favorabile introducerii și asigurării funcționării limbii de stat. Nu e întîmplător faptul că, raportat la scara întregii republici, practic niciunul dintre articolele de bază ale Legii (articole care trebuiau să intre în vigoare la 2 octombrie 1990, 1 ianuarie 1991, 1 ianuarie 1993, altele urmînd să fie aplicate cu începere de la 1 ianuarie 1994, 1 ianuarie 1995, 1 ianuarie 1996) nu este respectat. Se simte pretutindeni indiferență și chiar împotrivire deschisă, iar conducătorii bine intenționați sînt total dezorientați atunci cînd se confruntă cu probleme ce nu țin de competența tor. Drept urmare limba oficială a republicii continuă să fie *de facto* limba rusă, iar surogatul „moldovenesc” atît de răspîndit în firme, reclame, formulare etc. este o adevărată rușine a culturii noastre, o totală sfidare a bunului-simț. Limba română n-a devenit nici măcar limbă de comunicare interetnică, așa cum prevede Legea.

Congresul constată de asemenea nerespectarea la toate nivelurile a Decretului Președintelui republicii „Despre unele măsuri pentru asigurarea executării legislației cu privire la limba de stat” din 21 septembrie 1992. Conducerea republicii nu ia nicio atitudine față de încălcarea flagrantă a drepturilor naționale ale românilor din nordul Bucovinei și sudul Basarabiei.

Continuă totodată negarea impertinentă a unor adevăruri incontestabile privind identitatea național-lingvistică a moldovenilor, se încearcă revenirea la aberațiile din compartimentul III al faimoaselor teze din noiembrie 1988.

Constatările de mai sus ne demonstrează că situația sociolingvistică și, ca efect, cea etnopolitică vor putea fi schimbate numai în cazul cînd organele de resort, în primul rînd Departamentul de Stat al Limbilor – în colaborare cu alte organisme și avînd susținerea nemijlocită a Guvernului – vor purcede la întocmirea și realizarea unui plan concret și amănunțit, a unui program real de transpunere în viață a legislației lingvistice. Acest program trebuie să urmărească, în linii

mari, două sarcini fundamentale: introducerea limbii române în toate sferele oficiale (fără a leza interesele național-lingvistice ale minorităților conlocuitoare) și asigurarea în permanență a unității limbii vorbite în Republica Moldova și România. Este necesar în acest scop un complex de măsuri de ordin conceptual, juridic, ideologic, organizatoric, tehnic, economico-financiar – lucru asupra căruia s-a insistat pentru prima oară încă la Congresul I al Societății noastre, desfășurat la 17 martie 1990.

Sîntem totodată conștienți de faptul că nici cel mai reușit program de redresare lingvistică nu va avea șanse de realizare atîta timp cît vom fi izolați de mediul social și lingvistic românesc și nu se va aplica o politică comună pe întreg teritoriul etnic al comunității românești.

Convinși de faptul că limba poate fi salvată numai prin revenirea noastră în albia firească a românismului, cît și de inevitabilitatea reunirii cu Țara, noi sîntem în același timp conștienți de faptul că forțarea acestui proces este nedorită, după cum inoportună și chiar condamnabilă ar fi tărăgănarea lui artificială. Iată de ce anunțăm aderarea noastră la Declarația Congresului Intelectualității din Republica Moldova și hotărîrea de a face tot ce ne stă în putință pentru a duce la bun sfîrșit lupta de eliberare și integrare națională.

30.01.1993

„Limba Română", nr. 1 (9), 1993, p. 43-45

CONFERINȚA NAȚIONALĂ „LIMBA ROMÂNĂ AZI”

(EDIȚIA A III-A, IAȘI – CHIȘINĂU, OCTOMBRIE 1993)

În zilele de 28-31 octombrie a.c. a avut loc tradiționala Conferință națională de filologie cu genericul „Limba română azi”, ediția a treia, având în obiectiv tema „Unitate lingvistică – unitate națională”.

Conferința, ce și-a desfășurat lucrările la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și la Universitatea de Stat din Moldova, a luat în dezbatere cele mai diverse probleme ale limbii române ce conduc spre ideea unității lingvistice și naționale a românilor de pretutindeni.

Conferința a întrunit peste 20 de savanți lingviști din Iași, București, Suceava, Chișinău, Cernăuți. La lucrările Conferinței a participat și ilustrul savant-lingvist, academicianul Eugeniu Coșeriu (Universitatea din Tübingen), căruia i s-a conferit titlul de Doctor honoris causa al Universității de Stat din Moldova.

Cu multă atenție a fost ascultată comunicarea prof. Anatol Ciobanu *Așa-zisul bilingvism moldo-rus ca factor distructiv al unității lingvo-naționale a românilor din Basarabia*. Unitatea lingvistică a fost argumentată cu prisos de dovezi în comunicările *A fare „a naște” („engendrer”)* (Șt. Giosu, Iași), *Limbile romanice și subdiviziunile teritoriale ale limbii române* (Vl. Zagaevschi, Chișinău), *Folclorul – expresie a unității lingvistice* (George Munteanu, București), *Unitatea de limbă, un adevăr care trebuie demonstrat?* (Alexei Palii, Chișinău), *Limba română și interferențele culturale din Nordul Bucovinei* (Dochița Manole, Cernăuți), *Rolul **Bibliei** de la București în evoluția limbii române literare* (Vasile Arvinte, Iași), *Limba română ca instrument de comunicare interetnică în unități plurilingve* (Stelian Dumistrăcel, Iași), *Imperativul unității limbii române astăzi* (Dumitru Irimia, Iași) etc.

Participanții la Conferință au lansat un APEL și au exprimat un PROTEST în legătură cu două probleme de importanță majoră pentru limba română.

APEL

Conferința națională de filologie română, ediția a III-a, cu tema *Unitate lingvistică – unitate națională*, Iași – Chișinău, 28-31 octombrie 1993, face apel către Academia Română și către Academia de Științe din Republica Moldova pentru ca – în conformitate cu adevărul istoric și cu denumirea dată limbii noastre pretutindeni – articolul 13 din Constituția Republicii Moldova să păstreze următoarea formulare: limba de stat a Republicii Moldova este *limba română*.

PROTEST

Conferința națională de filologie română, ediția a III-a, cu tema „Unitate lingvistică – unitate națională”, Iași – Chișinău, 28-31 octombrie 1993, protestează împotriva hotărârii Academiei Române, adoptată și de Academia de Științe a Republicii Moldova, referitoare la înlocuirea literei **î** (din **i**) cu **â** (din **a**), care aduce grave prejudicii unității scrierii limbii române.

„Limba Română”, nr. 3-4 (11-12), 1993, p. 61-62

DECLARAȚIA CONGRESULUI ACADEMIEI AMERICANO-ROMÂNE DE ŞTIINȚE ŞI ARTE

Limba ce se vorbește în Moldova de la est de Prut a fost dintotdeauna și este limba română, indiferent de faptul că prezintă unele particularități de natură regională. Asemenea particularități există practic în cadrul fiecărei limbi naționale, dar acest lucru nu afectează unitatea limbii poporului ce o vorbește, mai cu seamă atunci cînd pe baza ei s-a constituit o limbă de cultură (limbă literară), care în această calitate are tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise.

Limba vorbită pe toate teritoriile locuite de români este limba română și, în conformitate cu acest adevăr științific și istoric, este firesc ca aceeași denumire să fie oficializată în Constituția Republicii Moldova, pentru a pune capăt odată pentru totdeauna disensiunilor, dat fiind că opinia specialiștilor în această privință este și a fost întotdeauna unanimă.

Același lucru trebuie spus și în ceea ce privește denumirea poporului român din care face parte populația băștinașă a Republicii Moldova (deși locuitorii Moldovei se autodenumesc moldoveni, după cum locuitorii celorlalte regiuni, fiind tot români, se autodenumesc munteni, ardeleni, olteni, bănățeni ș.a.m.d.).

În conformitate cu principiile scrise în Statutele Academiei (organizație americană fără profit), care resping orice tip de discriminare de rasă, naționalitate, sex sau religie, în ședința de închidere a Congresului președinta A.R.A. a sprijinit inițiativa unui grup de participanți la Congres, reprezentînd organizația „Pro Basarabia", de a trimite tuturor asociațiilor democratice românești și străine o scrisoare deschisă prin care se condamnă abuzurile și încălcarea drepturilor omului la procesul asupra patrioților grupului Ilașcu de la Tiraspol.

Chișinău, 1993

„Limba Română", nr. 2 (14), 1994, p. 140

REZOLUȚIA CONGRESULUI AL V-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI

(IAŞI – CHIŞINĂU, 6-9 IUNIE 1994)

Congresul al V-lea al Filologilor Români, organizat de Societatea de Științe Filologice din România, în colaborare cu Filiala Iași a Societății, Universitatea „Al. I. Cuza", Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" din Iași, Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Chișinău, ale cărui lucrări s-au desfășurat la Iași și Chișinău,

pornind de la apelurile care i-au fost adresate (de Filiala Iași a Societății de Științe Filologice, Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza", Institutul de Filologie Română „Al. Philippide", Inspectoratul Școlar al regiunii Cernăuți, Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina etc.) și în urma dezbaterilor pe baza rapoartelor prezentate în cele două ședințe în plen (Iași și Chișinău) și a comunicărilor susținute, la Iași și Chișinău, în cele cinci secțiuni,

a aprobat, în unanimitate, următoarea *Rezoluție:*

I. Se va înainta Parlamentului Republicii Moldova *Apelul* prin care se afirmă necesitatea respectării adevărului științific privind istoria și esența limbii române: *Limba română este unica reprezentantă actuală a latinității orientale, oriunde ar fi întrebuințată ca limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare, își are fixată identitatea, definitiv, printr-o singură denumire* – limba română – *și are un singur alfabet în măsură să-i exprime esența și să-i asigure funcționarea în condiții optime – alfabetul latin.*

II. Se va cere abrogarea Hotărârii din 17 februarie 1993 a Academiei Române privind revenirea la *â* și *sunt* în ortografia limbii române, întrucât:

– nu are îndreptățire din niciun punct de vedere (științific, didactic, economic etc.),

– a fost adoptată împotriva poziției exprimate în mod clar și argumentate temeinic de institutele lingvistice ale Academiei Române, de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe din Republica Moldova, de facultățile de litere ale universităților din Țară, de oameni de știință și de cultură din Țară și din Republica Moldova, de conferințe ale Societății de Științe Filologice (naționale sau la nivel de filiale), de inspectorate școlare din țară și din regiunea Cernăuți.

Pentru pregătirea temeinică a unor eventuale modificări ortografice este absolut necesară constituirea de către Academia Română a unei comisii de specialiști.

Consiliul de conducere al Societății de Științe Filologice va înainta conducerii Academiei Române o *Moțiune* referitoare la această problemă.

III. Se va adresa forurilor conducătoare din România și Republica Moldova un *Memoriu* prin care se solicită sprijinul material și moral absolut necesar pentru ca revista „Limba Română" din Chișinău să nu-și înceteze apariția și să-și poată continua rolul fundamental pe care și l-a asumat în procesul de renaștere națională, inițiat în anul 1989.

Iași – Chișinău, iunie 1994

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 4

APEL CĂTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Stimate domnule Petru LUCINSCHI, Președinte al Parlamentului Republicii Moldova, Stimate domnule Dumitru MOȚPAN, Prim-vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, Președinte al P.D.A.M., Stimați parlamentari!

Congresul al V-lea al Filologilor Români, desfășurat între 6 și 9 iunie 1994 la Iași și Chișinău, la care au participat oameni de știință din România, Republica Moldova, Germania, Belgia, Ucraina, Franța, Olanda, consideră oportun să supună atenției Legislativului Republicii Moldova necesitatea adoptării unei poziții clare, întemeiate științific, în problema denumirii limbii oficiale (de stat) a Republicii Moldova.

Numeroase foruri științifice întrunite la Iași, Chișinău, București, Cernăuți, Timișoara, Tutzing (Germania), cu participarea unor renumiți specialiști din lingvistica actuală, au demonstrat cu argumente științifice că limba de stat în Republica Moldova este una și aceeași cu limba vorbită de către românii de pretutindeni și se numește LIMBA ROMÂNĂ, singura denumire recunoscută de știință, în concordanță cu istoria și esența ei.

Reafirmînd caracterul unitar al limbii (cu aceeași istorie și aceeași structură) vorbite în România, Republica Moldova, Ucraina, fosta Iugoslavie etc., Congresul al V-lea al Filologilor Români subliniază încă o dată că se impune respingerea în mod hotărît și definitiv a falsei teorii despre existența unei „limbi moldovenești» în afara românei. Limba română este unica reprezentantă a latinității orientale care funcționează în România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei, Transcarpatia, fosta Iugoslavie și în alte regiuni limitrofe.

Congresul al V-lea al Filologilor Români consideră că:

– în situația în care Parlamentul actual și-a asumat misiunea dificilă de a continua transformările democratice și procesul de renaștere națională, inițiate în anul 1989;

– în situația în care Republica Moldova își extinde contactele cu țările străine, unde se cunoaște adevărul despre istoria poporului din tînărul stat moldovenesc și a limbii lui;

– în situația în care Republica Moldova își croiește drum spre Consiliul Europei, pentru a se așeza în rîndul țărilor moderne, iar mandatul de încredere pentru includerea în acest organism este Constituția,

acum, cînd se definitivează textul Legii Fundamentale a țării, Parlamentul nu poate să ignore adevărul științific, unanim recunoscut, și trebuie să fixeze în Constituție, în spiritul respectării acestui adevăr, denumirea limbii de stat din Republica Moldova prin glotonimul *LIMBA ROMÂNĂ*.

Fixarea în Constituție a denumirii *limba română* va pune capăt unui capitol rușinos al ideologiei și practicii din fostul regim totalitar, în care Republica Moldova a fost implicată fără voie, va lichida pentru totdeauna o sursă periculoasă de tensionare a situației politice, excluzînd duplicitatea în interpretarea fenomenului lingvistic românesc, va permite românilor moldoveni să-și recapete siguranța și demnitatea de neam și oamenilor politici de la Chișinău să apară cu demnitate în fața adevărului științific și în fața istoriei.

Iași – Chișinău, iunie 1994

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 5

ŞEDINŢA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ŞI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ș.M. s-a întrunit într-o ședință lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialiști în domeniu, a directorilor de institute și a mai multor șefi de servicii de la Secția de Organizare. Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ș.M. la Hotărîrea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului *limba moldovenească* din 28 iulie 1994, pregătită de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvîntul său de deschidere președintele A.Ș.M., dl acad. Andrei Andrieș, a menționat că nu e nimic neobișnuit în faptul că Parlamentul Republicii Moldova s-a adresat Academiei, solicitîndu-i opinia competentă într-o problemă de știință. Și nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiștilor de la Institutul de Lingvistică și a unor prestigioase foruri științifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărîrea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată își găsește explicație în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului și a formula un răspuns competent, a menționat dl A. Andrieș, au fost convocați filologii-membri ai Academiei, care au elaborat și au prezentat Prezidiului A.Ș.M. spre discutare și aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secției de Științe Umanistice dl Silviu Berejan a făcut o retrospectivă a problemei, încadrînd-o în contextul larg al evoluției lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întîi, acad. S. Berejan a atras atenția celor prezenți asupra consecințelor nefaste pentru știința Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim *limba moldovenească* pus din nou în circulație de actualul Parlament. În felul acesta, lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puțin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri de mult depășită sub toate aspectele. Sîntem puși, a menționat raportorul, în situația de a demonstra, pentru a cîta oară, adevăruri științifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent și membrul titular al A.Ș.M. scriitorul Ion Druță. De aceea, a

precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esențelor, – cu atît mai mult cu cît toți membrii Prezidiului A.Ș.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar niște date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste".

Problema limbii a fost discutată în Republica Moldova la mai multe foruri speciale. Mai întîi de toate, a fost o conferință la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Șișmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova și în România. Mai tîrziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent s-a creat o anume situație în ceea ce privește denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur și simplu o etichetă". Or, lucrurile nu sînt atît de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simțite anumite presiuni, deschise și foarte agresive în ceea ce privește folosirea termenului de *limba română*, care este singurul termen admis pentru limba literară atît de la noi, cît și din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova și din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați. Sub aspectul ariei sale de răspîndire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească și cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de pînă la Carpați, dar și Bucovina, și Nordul Transilvaniei, și Maramureșul, și alte regiuni care merg pînă aproape de granița de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar și Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricît am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins particularitățile esențiale ale acestor graiuri, și, în primul rînd, ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în cîteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor pînă a ajuns să fie demonstrat și științific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor și subdialectelor din Nordul Dunării în primul rînd. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviștii, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm și de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe şi cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situaţia a avut posibilitatea să-şi satisfacă curiozitatea, chiar şi acei care nu sînt specialişti şi n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl S. Berejan, consider că toate cele întîmplate cu fixarea glotonimului *limba moldovenească* în Constituție încap bine între două maxime latinești. Prima: *Ignorantia non est argumentum*, pentru că asta o știau încă strămoșii noștri (dacă nu știi, nu știi, nimeni nu te învinuiește; dar nici argument neștiința nu poate fi). Și a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. Or, sîntem în fața faptului cînd se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreședintele A.Ș.M., acad. Haralambie Corbu, care a menționat că, dacă s-ar proceda la o abordare istorică mai profundă a problemei discutate, s-ar putea găsi situații analogice în secolul al XIX-lea și, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, cînd în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeași problemă, discuția susținîndu-se, firește, cu noi argumente și la alt nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii cînd mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin și se știe bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendința de a promova o limbă literară veritabilă, a menționat dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendință a intelectualității, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluția firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost rupți de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rînduri să depășească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situația actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuție un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sînt tocmai de așa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică și să corespundă adevărului științific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atît în 1932, cît și în 1952, a continuat domnul vicepreședinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuți drept clasici și ai literaturii moldovenești, au scris într-o singură limbă. Cu atît mai mult astăzi, cînd avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci și la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuții în problema unității limbii, precum și a denumirii ei. Există o singură limbă și denumirea ei adecvată este *limba română*. Dar faptul că o parte a populației din Republica Moldova se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înțelegere și toleranță. Însă toleranță nu în ceea ce privește principiile – în Constituție trebuie să fie fixată *limba română*, altfel putem nimeri iarăși într-o zonă foarte acută. Fixînd în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luînd cuvîntul în cadrul discuțiilor, dl acad. Vasile Anestiadi și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnaliști, precum și parlamentari, n-au conștientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una și aceeași și că denumirea ei adecvată este *limba română*, acest adevăr axiomatic trebuie să devină lege pentru toată lumea. Știința trebuie să fie respectată de orice regim politic și orice putere de stat trebuie să se înconjoare de consilieri inteligenți, care pledează numai și numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului științific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins cînd lucram ca profesor la Telenești în anii 1944, 1945, 1946 și cînd mi s-a indicat să predau *moldovenește,* nu *românește.*

Referindu-se la declarațiile mișcării „Pro Moldova", și anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vîrf a Academiei „să mediteze adînc" și să răspundă: „<...> Academia de Științe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit și se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați și mai puțin habilitați", oratorul a menționat că profesionalismul și probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova" lasă mult de dorit. Iar în ceea ce privește acuzațiile aduse lingviștilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea și marele curaj de care au dat dovadă lingviștii care au încercat și în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum cînd ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul științific, pe care noi, dacă sîntem oameni de știință și dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem și să-l promovăm, indiferent de conjunctura politică. Trebuie să conștientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul atît în știință, cît și în alte domenii de activitate. Să-l conștientizăm și să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi a propus ca Prezidiul A.Ș.M. să adreseze Președintelui Republicii Moldova următorul apel: „Ținînd cont de axiomele științifice cu privire la unitatea limbii române și la denumirea ei, axiome recunoscute atît pe plan național, cît și internațional, precum și de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Președinte al Republicii Moldova, în calitatea Dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați articolul 13 al Constituției Republicii Moldova pînă la legalizarea termenului *limba română* în Constituție".

Domnul acad. Sergiu Rădăuțanu s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingviști în răspunsul prezentat, menționînd că avem de-a face cu o singură limbă literară, care este *limba română*. Sînt de acord, a subliniat dl S. Rădăuțanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să știe ce vor preda. S-a creat o situație penibilă: generația care ieri a studiat și a susținut examenul la limba română astăzi nu mai știe ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau așa-zisa *limba moldovenească*. Și noi, și domnii din Parlament trebuie să înțelegem ce dificultate creăm școlii și învățămîntului în

general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenția față de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul față de limba română, pentru a aprofunda cunoștințele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul Ilie Untilă consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingviști este bine gîndită și reflectă întru totul adevărul. Și dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia Sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate și să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Ribbentrop-Molotov și a ocupației Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și a fost impusă oficial *limba moldovenească*. Acesta e adevărul și nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota *limba moldovenească*, pierzîndu-ne demnitatea, vom obține liniștea și pacea pe acest pămînt și liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambițiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost cîștigat în ultimii ani. Și noi, ca oameni cinstiți, trebuie să spunem care este realitatea și să nu ne ascundem de ea ca strutul care-și bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat *limba moldovenească* pe acest pămînt. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar pînă în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una și aceeași limbă. E cel puțin neserios să crezi că după o sută și cincizeci de ani de ocupație la noi s-a format o limbă nouă. Altceva e că peste Prut limba și-a continuat dezvoltarea ei firească, pe cînd la noi această dezvoltare a fost întrucîtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susține propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Președintelui Republicii Moldova un apel privind suspendarea articolului 13 al Constituției și a subliniat în mod special necesitatea de a conștientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferate astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de niște consecințe foarte grave atît pentru copii, elevi, cît și, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul școlar și lucrurile nu mai pot fi tărăgănate.

Academicianul Gheorghe Ghidirim s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor și a nepoților noștri cărora ministrul învățămîntului dl Gaugaș le-a promis un dicționar moldovenesc-românesc (sic!). Situația creată, a continuat Domnia Sa, se explică prin existența a două lucruri: conformismul și agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus,* adică „nu știm și nici nu vrem să știm". Iată aceasta e situația de la noi în momentul de față. Dar se cunoaște și altceva: în Evul Mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec regnum non est supra grammaticos.* Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică știința.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu se înțeleagă că aceasta e doar părerea lingviștilor, ci că, bazîndu-se pe opinia lingviștilor, Prezidiul A.Ș.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Și al doilea lucru, referitor

la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Președintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toți locuitorii, indiferent de opțiune politică, confesiune și așa mai departe. Menționez că, dacă nu vom face acest lucru, discuțiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învățămînt a început deja. De aceea rezolvarea problemei trebuie urgentată.

Dl academician Mihai Cimpoi a atras atenția asistenței asupra inutilității acestor discuții, deși, pe de altă parte, există și o utilitate: e vorba de comunitatea științifică internațională și trebuie să avem obrazul curat în fața acestei comunități. Academia noastră trebuie să spulbere speculațiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrînd că noi pledăm pentru adevărul științific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menționat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic și discuțiile în problema dată sînt absolut de prisos. Bineînțeles, Parlamentul ne poate provoca și la alte discuții „științifice", din moment ce se afirmă că cercul are 380°, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi și-a declarat adeziunea la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în „Literatura și Arta" și nu e cazul să le mai repete.

Dl academician Mihai Lupașcu a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rînduri în Parlament, în diferite comisii, discuțiile însă nu se purtau la nivel științific, ci pornindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu inițiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aș mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupașcu, că dacă luarea de cuvînt la radio a marelui scriitor acad. Ion Druță, precum și articolul Domniei Sale apărut în „Moldova Suverană" ar fi anticipat votarea Constituției, atunci faptul ar fi dus la limpezirea și înțelegerea multor lucruri. Cele întîmplate să ne fie de învățătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, și noi nu trebuie să așteptăm semnalul de sus: ia expuneți-vă părerea! Noi trebuie să acționăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competență și să demonstrăm astfel că fără știință astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată și în Parlament că ignorarea științei duce la distrugerea societății. Atitudinea mea ca deputat în Parlament față de această problemă a fost una și aceeași – termenii *limba moldovenească* și *limba română* sînt identici: ei denumesc una și aceeași realitate, una și aceeași limbă. În privința denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte de vină o poartă și oamenii de știință. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită *română* speculează presupusa lipsă de principialitate a specialiștilor. Ei ne întreabă: ieri spuneați una, iar astăzi spuneți alta, deci cînd ați spus, dlor savanți, adevărul? De aceea trebuie să fim principiali pînă la sfîrșit, așa cum sîntem astăzi, și să nu ne schimbăm opiniile odată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin și se duc, iar adevărul științific rămîne.

Acad. Dumitru Ghițu a subliniat în mod deosebit importanța A.Ș.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului și al Guvernului Republicii Moldova, deși se întîmplă, și nu rareori, ca Academia să rămînă în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de mare importanță și actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziții științifice, că Academia este templul unde sălășluiește adevărul și se caută adevărul. Aș vrea să se știe, a continuat dl acad. Ghițu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un șantaj ascuns, cînd se admite sau se lansează ideea că un membru sau altul al Prezidiului A.Ș.M. poate decide soarta limbii. Și dacă a venit vorba de șantaj în știință, să ne amintim de situația de nu demult a lingviștilor care erau forțați de C.C.-ul atotștiutor să pună în circulație idei străine științei. Și nu spuneam noi deseori: mulțumesc ție, Doamne, că nu sînt lingvist?

Bineînțeles, avem cu toții păcate, dar acum, cînd există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul și să rămînem cu conștiința curată – să nu ratăm această ocazie și să spunem lucrurilor pe nume, așa cum au procedat lingviștii în răspunsul propus spre discuție.

Acad. Vsevolod Moscalenco a atras atenția asupra oportunității sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acțiuni eficiente în vederea întreruperii acțiunii articolului 13 al Constituției pînă la legiferarea adevărului științific, adică existența unei singure limbi de cultură și de o parte, și de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă și în presă, a menționat Domnia Sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. Teodor Furdui s-a referit la necesitatea de a specifica în *Răspunsul* A.Ș.M. către Parlament că acesta reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiștilor în materie de limbă, dar argumentată și expusă de specialiști, de persoane competente.

La discuție au luat parte și alți membri ai Academiei.

Președintele A.Ș.M. acad. Andrei Andrieș a formulat o serie de precizări și sugestii.

Mai întîi, în ceea ce privește expresia „limba moldovenească este identică cu limba română”. Este o formulare greșită care camuflează ideea existenței a două limbi, a susținut Domnia Sa. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici, în Republica Moldova, o numesc și limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ținută academică, să fie expus, precum, de altfel, au și procedat lingviștii, în termeni științifici și susținut cu argumente științifice.

Știm cum au procedat parlamentarii, dar sîntem obligați să știm de ce au procedat așa și nu altfel, să fim în stare să dezvăluim și cauzele acestui comportament. Ar fi cel puțin neserios să credem că deputații au dorit să ne facă nouă

un rău. Se știe doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conștiință în multe privințe deformată și multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistență pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conștiința multor concetățeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de știință, a întregii intelectualități este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărurilor istorice și științifice.

În încheierea ședinței răspunsul prezentat de lingviști a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ș.M., prezenți la ședință: Andrei Andrieş, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupaşcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Şişcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati și Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:
Ion EȚCU, Tamara RĂILEANU

„Limba Română", nr. 4 (16), 1994, p. 4-10

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ŞI FOLOSIREA GLOTONIMULUI „LIMBA MOLDOVENEASCĂ"

(OPINIA SPECIALIȘTILOR-FILOLOGI AI ACADEMIEI, ACCEPTATĂ LA ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI A.Ș.M.)

În problema limbii literare și a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului *limba moldovenească*, știința lingvistică s-a pronunțat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naționale și internaționale ale lingviștilor. Au fost date publicității rezoluții și declarații speciale. S-au adresat apeluri directe și Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ține cont de adevărul științific, cunoscut și recunoscut de toți cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru și Academia de Științe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul *limba română* a fost moștenit din latină de la etnonimul *romanus* „care ține de Roma". După opinia lui V. Pîrvan, sub influența slavă, *a* înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci *romanus* în pronunțare populară a devenit *român*. Glotonimul *limba românească (română)* a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc și moldovenesc, păstrîndu-se aici și după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia și Moldova.

Deși în izvoarele istorice medievale se utiliza și termenul *limba moldovenească*, cărturarii și oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dîndu-și perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii..."; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească" (...) – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă „știi moldovenește?", ci „știi românește?" – Miron Costin).

La sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia și Transilvania, apare și se consolidează o limbă literară și o literatură clasică comună, numită deja oficial limba și literatura română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă și ceilalți, care au fost recunoscuți ca fiind ai noștri „luați" de dincolo de Prut cu tot cu

limbă, firește), scriitorii de mai tîrziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începînd cu Lupan, continuînd cu Druță și terminînd cu cei mai tineri), precum și oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de știință) au vorbit și au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populația autohtonă dintre Prut și Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia țaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare și statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundîndu-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic și denumirea *limba moldovenească*.

La aceasta au contribuit și factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei", țarismul declară *limba moldovenească* limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă, prin „Regulamentul organic", decretase *limba moldovenească* drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828 și 1834). Această situație însă a fost păstrată numai pînă în 1828, cînd limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulație abia la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX (iarăși în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluția politică a teritoriilor din stînga Prutului și a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formațiune politică cu anumite funcții formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea *limba moldovenească*, care se contrapunea net limbii române (deși în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o greșeală politică).

Deci contrapunerea care se făcea pînă nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situație la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea *limbii literare unice***,** de care ne folosim cu toții în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică *română*.

Denumirea *moldovenesc*, *moldovenească* o poartă *vorbirea populară orală* folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparație cu vorbirea din alte regiuni ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean, locuit de populația romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atît mai mult cu cît pe baza diferitor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba română*. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv ai varietății moldovenești, care nu are și nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă" moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuințat și mai întrebuințează încă, neterminologic, glotonimul *limba moldovenească*.

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Așadar, limba literară (și în primul rînd cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română. Aceasta o demonstrează orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova.

În acest spațiu permanent au fost promovate normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu). Nerespectarea acestor norme și acceptarea normelor *graiului* moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de *limbă* înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară și științifică), și în primul rînd la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor", „Luceafărul poeziei românești", și la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca și la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înșiși română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ș.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deși era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului *limba română*. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată și folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar și în noua Constituție, în documentele guvernamentale și administrative, în economie, inclusiv în industrie și, desigur, în știință, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista și prospera o societate modernă, civilizată și nu poate fi scrisă nicio lucrare științifică.

Convingerea noastră este aceea că articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmînd a fi formulat în felul următor: „LIMBA DE STAT(OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ".

„Limba Română", nr. 4 (16), 1994, p. 11-13

DECLARAȚIA DE PROTEST A ACADEMIEI AMERICANO-ROMÂNE

PRIVITOR LA INTRODUCEREA ÎN NOUA CONSTITUȚIE A REPUBLICII MOLDOVA A DENUMIRII DE „LIMBA MOLDOVENEASCĂ” PENTRU REALITATEA LINGVISTICĂ A VORBITORILOR DE LIMBA ROMÂNĂ DE LA EST DE PRUT

Aflăm cu surprindere că în noua Constituție a Republicii Moldova s-a introdus ca limbă de stat așa-numita „limbă moldovenească”. Așa cum am atras atenția personal domnului Președinte Mircea Snegur și cum s-a precizat în *Moțiunea* adoptată de participanții la congrese ale unor foruri științifice internaționale, ea ascunde o întoarcere la politica de deznaționalizare a populației românești din fosta Basarabie. Oricare ar fi considerentele economice care duc la integrarea Republicii Moldova în politica fostei Uniuni Sovietice, a vorbi de *limba moldovenească* este un nonsens, deoarece, așa cum știu foarte bine locuitorii acestei regiuni, denumirea aceasta nu are corespondent în realitatea lingvistică. La ora actuală, în Republica Moldova se vorbesc mai multe registre ale limbii române, și anume: 1) *graiul moldovenesc,* identic celui din regiunea de centru și cea de nord ale Moldovei din România, păstrat mai ales de vorbitorii din regiunile rurale; 2) *un registru identic limbii române standard din România,* vorbite cu un accent rusesc, mai mult sau mai puțin pronunțat, de intelectualii care au urmat licee și școli superioare în limba rusă; 3) *un registru foarte apropiat de limba română standard din România, pronunțată cu un ușor accent vecin cu fonetismul graiului moldovenesc.* Ce este, așadar, această „limbă moldovenească” dacă nu o invenție politică de tipul clișeelor limbajului de lemn, menită să pervertească lumea cognitivă normală a unei comunități lingvistice prin construirea unei reprezentări false a realității conform dorințelor conducătorilor.

Membrii Academiei Americano-Române, instituție americană care se conduce după principiile autonomiei academice și ale democrației occidentale, protestează cu vehemență împotriva acestor forme de întoarcere la formulele unei politici naționale care încalcă cele mai elementare drepturi ale unei națiuni, cu intenția clară de a lipsi populația românească din Republica Moldova de identitatea națională pe care i-o conferă caracteristicile sale etnice și lingvistice strămoșești.

Prof. dr. **Maria MANOLIU-MANEA,**
președinte al Academiei Americano-Române de Arte și Științe,
L. M. ARCADE, vicepreședinte,
prof. dr. **Peter GROSS**, secretar general

Davis, California, 6 august 1994

„Limba Română”, nr. 4 (16), 1994, p. 14

DECLARAȚIA CONSILIULUI UNIUNII SCRIITORILOR DIN MOLDOVA

În anii de la urmă a fost clarificat definitiv *adevărul* că limba noastră este română, noi facem parte din națiunea română și literatura creată dincoace de Prut este de asemenea română. După ce, timp de cîțiva ani, s-a revenit la studierea limbii și literaturii române, este absurd să-l denaturăm. Faptul că o seamă de conaționali de-ai noștri nu înțeleg just și adînc acest adevăr este o consecință a educației comuniste de odinioară, mai exact – a tăinuirii adevărului și a tendinței Rusiei țariste, apoi a imperiului sovietic de a ne deznaționaliza. Avem obligația sacră de a-i lumina, de a le explica adevărul adevărat, și nu de a merge orbește în urma acelei părți a conaționalilor care continuă să plătească tribut teoriei greșite a celor două limbi și literaturi – română și „moldovenească". Trăim într-un stat suveran și independent, pe care ni-l dorim și indivizibil – Republica Moldova, dar facem parte din națiunea română, sîntem români și vorbim limba română.

Reafirmăm acest adevăr și considerăm că în toate instituțiile de învățămînt trebuie să se studieze în continuare limba și literatura română. Susținem fără nicio rezervă pedagogii care și-au spus cuvîntul în această privință, precum și Declarația unui grup de autori de manuale de a nu accepta schimbarea denumirii manualelor alcătuite de ei în sensul dictat de majoritatea parlamentară prin fixarea în noua Constituție a glotonimului „limba moldovenească". Membrii Uniunii Scriitorilor, ale căror lucrări sînt prevăzute pentru studiere în școlile de toate gradele din republică, nu-și vor da consimțămîntul de a li se include operele în manuale în cazul cînd ministerul de ramură sau editurile le-ar reboteza „Limba (literatura) moldovenească".

Adoptată la ședința Consiliului din 10 octombrie 1994.

„Limba Română", nr. 4 (16), 1994, p. 15

ÎN APĂRAREA DREPTULUI LA ADEVĂR, LA PROPRIILE CONVINGERI ŞI LA PROFESIE

Alarmați de acțiunile represive întreprinse de organismele de conducere din republică asupra cadrelor didactice de istorie națională și de limba și literatura română din învățămîntul de toate gradele, la inițiativa corpului didactic al Universității de Stat din Moldova, pe 20 ianuarie 1995, s-au întrunit peste 400 de reprezentanți de la 32 de instituții de învățămînt, de știință și cultură din republică, pentru a căuta să elaboreze în comun o tactică și o strategie de apărare a drepturilor fundamentale ale omului: dreptul la profesie, dreptul la propriile convingeri și la libera lor exprimare, dreptul de a fi un mesager al adevărului (și nu al minciunii) în fața tinerei generații, dreptul copiilor și tineretului de a avea acces la adevărurile științifice etc. Profesorii universitari Pavel Parasca, Grigore Cincilei, Timofei Melnic, Ion Melniciuc, Vasile Gajos, Ion Gîscă, cercetătorul științific Vladimir Pîslaru, scriitorul Ion Ciocanu, profesorii Galina Caliniuc, Andrei Omelianov ș.a., așa cum i-au îndemnat membrii prezidiului adunării, profesorii universitari Anatol Ciobanu și Gheorghe Paladi, n-au lansat sloganuri sau apeluri de a tulbura ordinea publică, exprimîndu-și doar indignarea în legătură cu cererea legiuitorilor și a guvernanților de a revizui știința. A fost adoptată o Declarație de protest adresată conducerii republicii și creat un Comitet republican de apărare a drepturilor fundamentale ale omului în condițiile în care un partid de guvernămînt ține să-și impună pe toate căile ideologia sa, sfidînd principiile democratice și documentele de drept internațional. Reproducînd textul integral al sus-numitei Declarații, redacția revistei „Limba Română" își exprimă solidaritatea cu revendicările corpului didactic din republică și consideră că, atît timp cît Parlamentul n-a examinat judicios răspunsul oficial solicitat de la Academia de Științe și n-a adoptat o decizie respectivă, nimeni nu are dreptul să întreprindă niciun fel de măsuri de reprimare față de promotorii adevărului despre limba și istoria poporului.

DECLARAȚIE

Către Președintele Republicii Moldova
dl Mircea Snegur,
Președintele Parlamentului Republicii Moldova
dl Petru Lucinschi,
Prim-ministrul Republicii Moldova
dl Andrei Sangheli

În urma adoptării Constituției Republicii Moldova, care a legiferat falsul glotonim „limba moldovenească" drept denumire a limbii oficiale a statului, în uni-

tățile de învățămînt, cultură și știință de toate gradele s-a creat o situație deosebit de complicată. Să constatăm în primul rînd că introducerea respectivului glotonim în uz prin aplicarea forței, intimidare și izolaționism cultural – acțiuni declanșate după 27 august 1994 de către organele puterii de stat împotriva cadrelor didactice și a oamenilor de știință filologi și istorici – o considerăm nedemocratică, contradictorie literei și spiritului Constituției (articolele 1 (3), 2 (2), 5 (1), 10 (2), 31 (1), 33 (3), 35 (2), 35 (3), 35 (6)), Declarației universale a drepturilor omului (articolul 26), Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (articolul 13 (1)), Declarației privind drepturile copilului (principiul 17), Convenției cu privire la drepturile copilului (articolul 28.3; articolul 29. 1), Convenției privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului (articolul 1.1.b; articolul 3.a; articolul 4.d; articolul 5.1.c), Recomandărilor UNESCO privind statutul cadrelor didactice (articolele 61-67); Recomandărilor UNESCO privind educația în spiritul înțelegerii internaționale, al colaborării și păcii și educația pentru respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale (articolul 7), Declarației privind dreptul uman la libertate în educație (punctele 2,3,5), Memorandumului privind rolul educației în procesul integrării europene (Partea II; Partea III, punctele 2, 3; Partea IV, punctele 1, 3, 4; Partea V, punctele 1, 2, 3), precum și Concepția dezvoltării învățămîntului în Republica Moldova (Compartimentele: „Principiile de bază ale învățămîntului", „Obiective educaționale", „Strategiile dezvoltării învățămîntului", „Conținutul învățămîntului"), aprobată de Parlament.

De-a lungul secolelor în învățămînt s-a stabilit principiul didactic fundamental, cu valoare universală, al instruirii în baza adevărului științific. Elevii, studenții, cadrele didactice au siguranță nestrămutată că adevărul științific se află la baza tuturor activităților umane și a organizării vieții sociale, iar organele puterii de stat insistă asupra unui neadevăr pentru denumirea limbii literare și a etniei populației majoritare. Nu putem accepta postura de „proroci mincinoși", căci aceasta ne-ar duce neamul și pe noi înșine la „grabnica pieire", ar instaura în procesul de învățămînt prejudicioasele principii ale falsului și mistificării, ar aduce traume morale copiilor și în genere tineretului studios. Deci, nu învățămîntul, știința, cultura, comunicarea publică trebuie să se conformeze articolului 13 (1), antiștiințific și antinațional, din Constituție, ci articolul însuși s-ar cere redactat și revotat în Parlament în conformitate cu temeiurile științifice și cu idealurile noastre de renaștere național-spirituală.

Adevărul științific, experiența proprie și cea mondială ne arată că soluționarea problemelor învățămîntului trebuie să țină cont de realitățile formate. În învățămîntul de toate gradele s-au încetățenit termenii „limba română", „literatura română", „istoria românilor". Cei angajați în sfera învățămîntului înglobează mai bine de o treime din populație. La aceștia se mai adaugă și părinții celor care învață, iar ei constituie cel puțin încă o treime din populație.

Timp de 6 ani elevii și studenții studiază limba, literatura și istoria din manuale editate la Chișinău sau București, care au în titlu, în concept și conținut termenii „limba română", „literatura română", „istoria românilor". Articolul 13 (1) din Constituție și factorii de decizie se opun acestei realități, privîndu-i pe toți cei

care învață de dreptul la învățătură în baza adevărului științific, iar pe cadrele didactice și pe cercetători – filologi și istorici – de dreptul la profesie. În plus, atacarea acestor termeni conduce la cheltuieli suplimentare colosale pentru editarea literaturii didactice și metodice, la pulverizarea potențialului științific și didactic în activități inutile și inoportune, deci la slăbirea potențialului intelectual al societății, iar în ultimă analiză – la îngrădirea dreptului de creație științifică.

Acțiunile indicate periclitează activitatea normală a Ministerului Învățămîntului, acesta fiind pus în situația de a face opoziție cu intelectualitatea pedagogică, din cultură și știință, pe care o patronează. Criza social-economică face și mai grea situația acestui minister, unicul acreditat să asigure viitor potențialului intelectual și spiritual al societății.

Actele internaționale la care am făcut referință arată că în Republica Moldova, prin acțiunile de presing asupra învățămîntului și științei filologice și istorice, sînt încălcate drepturile omului și ale copilului. Or, asigurarea acestor drepturi pe calea abolirii adevărului științific cu privire la denumirea limbii oficiale a statului și a etniei populației majoritare este, evident, imposibilă.

Considerăm absurdă afirmația că utilizarea etnonimului „român" și a glotonimului „românească" ar submina statalitatea Republicii Moldova. Dimpotrivă, statul nostru își va consolida independența pe măsura acordării cetățenilor săi a celor mai largi drepturi democratice, care să stimuleze dezvoltarea liberă a fiecărui cetățean, inclusiv prin învățămînt.

Învățămîntul și știința trebuie să fie libere în acțiunile lor de culturalizare a maselor. Situația sociolingvistică din învățămînt, știință și cultură nu este în contradicție cu situația sociolingvistică a celorlalte categorii de populație, ce o depășește calitativ. Acesta e un fenomen inerent mișcării popoarelor către noi valori ale civilizației. Organele puterii de stat sînt obligate să sprijine pe toate căile, inclusiv pe cale legislativă, eforturile acestei părți a populației care perseverează pentru un nivel avansat de cultură al întregii societăți. În dezacord cu aceste adevăruri axiomatice, care au devenit norme pentru reglementarea învățămîntului în țările care semnează acordurile internaționale indicate mai sus, statul nostru încurajează conștiința sociolingvistică și istorică subdezvoltată, care a fost cultivată insistent de ideologia imperialistă, rusă și sovietică, și o oprimă pe cea avansată, reprezentată de oamenii de știință, de cultură și artă, de toate cadrele didactice în școli și universități. Este firesc ca românii din Republica Moldova să afirme că vorbesc „moldovenește", această convingere fiindu-le formată în condițiile de asuprire națională și socială. Dar tot atît de nefirească și discriminatorie față de cetățenii săi este atitudinea statului care legiferează învățămîntul în „limba moldovenească" – subdialect al limbii române literare.

În această ordine de idei, excluderea din uzul curent, didactic, științific și oficial a termenilor „limba română", „literatura română", „istoria românilor" egalează cu renunțarea la diferite manifestări, cu precădere, festive, sau libertatea în educație, instruire, știință, cultură și comunicare, prilejuiește condamnarea românilor moldoveni la subdezvoltare intelectuală și spirituală prin limitarea contextului cultural impus de o terminologie inadecvată – acțiuni care contribuie ireversibil și la subminarea independenței Republicii Moldova.

În baza celor arătate mai sus noi PROTESTĂM CATEGORIC împotriva politicii educaţionale şi profesionale prejudicioase şi CEREM:

1. Oprirea imediată a acţiunilor discriminatorii faţă de elevi, studenţi, cadrele didactice din şcoli şi universităţi, savanţi, filologi, istorici, pedagogi, a căror onestitate şi ale căror convingeri ştiinţifice nu le permit să promoveze în procesul de învăţămînt neadevărul ştiinţific legiferat de articolul 13 (1) al Constituţiei.

2. Instituirea unui moratoriu cu privire la utilizarea glotonimului „limba moldovenească" pentru întreg articolul 13 (1), nu numai pentru partea a doua a acestuia, acordîndu-li-se astfel românilor moldoveni aceleaşi drepturi constituţionale ca şi cetăţenilor alolingvi, pentru care atestarea privind cunoaşterea limbii oficiale a statului a fost amînată.

3. Menţinerea în şcoli şi universităţi, în toate instituţiile şi domeniile publice, în titlurile de programe, manuale, în denumirile disciplinelor şi cursurilor, ale catedrelor şcolare şi universitare, în temele de cercetare ştiinţifică, la olimpiade, concursuri etc. a glotonimului „limba română", recunoscut de toţi specialiştii noştri de prestigiu şi forurile lingvistice mondiale drept unica denominaţie ştiinţifică a limbii române literare, a termenilor „literatura română" şi „istoria românilor".

4. Asigurarea dreptului cadrelor didactice de a-şi alege manuale pentru predarea cursurilor şcolare şi universitare, indiferent dacă acestea sînt editate la Chişinău sau peste hotare; ridicarea interdicţiei sacrilegice de editare şi reeditare a manualelor elaborate de specialiştii din Moldova.

5. Luarea de măsuri urgente pentru stoparea campaniei de dezinformare a populaţiei privitor la limbă, istorie, cultură şi conştiinţă naţională; a campaniei de defăimare a oamenilor de cultură şi ştiinţă care promovează un alt punct de vedere decît cel oficial; stabilirea unei competiţii sănătoase şi democratice de idei prin acordarea posibilităţilor egale de a-şi expune punctul de vedere la audiovizualul de stat tuturor oamenilor de ştiinţă şi cultură.

Nesatisfacerea revendicărilor expuse mai sus ne va acorda în mod automat dreptul de a declanşa alte măsuri de protecţie socioculturală, inclusiv greva generală a cadrelor didactice din şcoli şi universităţi.

Apelăm către forţele democratice ale societăţii să ne sprijine prin acţiuni legale şi masive în vederea reinstaurării în drepturile sale a adevărului ştiinţific şi a libertăţii în educaţie.

Adoptată la Adunarea reprezentanţilor instituţiilor de învăţămînt mediu şi superior, de ştiinţă şi de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995.

„Limba Română", nr. 2 (20), 1995, p. 4-8

GLASUL TINERETULUI STUDIOS

Revendicările greviștilor studenților, elevilor și profesorilor de la instituțiile de învățămînt din Republica Moldova, participanți la Greva Generală declanșată la 18 martie 1995 ca reacție de protest față de încercările de a impune în sistemul de învățămînt falsul științific și istoric, precum și față de politica socială antipopulară a conducerii republicii

În numele părinților, buneilor, copiilor, fraților și surorilor noastre, în numele sutelor de mii de țărani, muncitori, intelectuali din întreaga republică care s-au solidarizat cu revendicările noastre și continuă să adere la Greva Generală,

CEREM:

1. Pentru a asigura stabilitatea socială și continuitatea instruirii tinerei generații în spiritul adevărului științific și istoric, indiferent de conjunctura politică, pentru a exclude pe viitor impunerea ideologiei forțelor politice guvernatoare în sistemul de învățămînt, Președintele Republicii Moldova să inițieze revizuirea Constituției, iar Parlamentul să adopte pînă la 31 martie 1995 următorul proiect de lege:

Proiect

LEGEA cu privire la modificarea unor articole din Constituția Republicii Moldova

În textul Constituției Republicii Moldova se introduc următoarele modificări:

Articolul 1. Preambulul se omite.

Articolul 2. Articolul 13 se expune în următoarea redacție:

„Articolul 13. Limba oficială

(1) În Republica Moldova limba oficială este limba română.

(2) Modul de funcționare a limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova se stabilește prin lege organică."

2. PARLAMENTUL Republicii Moldova să adopte, pînă la 31 martie 1995, modificări la articolele 12 și 13 ale Codului funciar care ar permite împroprietărirea tuturor categoriilor sociale de la sate cu cota de pămînt și garantarea dreptului la proprietate individuală asupra pămîntului.

Aprobate la ședința Comitetului de grevă din 21 martie 1995, revăzute și modificate la 27 martie 1995 în urma eșuării negocierilor cu Comisia guvernamentală, votate în unanimitate la 28 martie de către participanții la manifestația de protest din Piața Marii Adunări Naționale.

„Limba Română", nr. 3 (21), 1995, p. 12-13

„LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE”

Mesajul dlui Mircea SNEGUR, Preşedintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995

Domnule Preşedinte al Parlamentului, doamnelor și domnilor deputaţi, onorată asistenţă, stimaţi compatrioţi,

Sîntem martorii unor transformări fundamentale ale vieţii noastre, firească evoluţie care, începînd cu 27 august anul trecut, este reglementată de către Legea Supremă a Societăţii și a Statului – Constituţia Republicii Moldova.

Acest răstimp, deși încărcat de greutăţile și încercările bine cunoscute, a demonstrat, o dată în plus, că opţiunea fermă și clară a poporului ţării noastre este năzuinţa lui de a edifica un stat de drept, în care pacea civică, democraţia, demnitatea omului, drepturile și libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii, dreptatea, pluralismul politic sînt considerate valori supreme. Voinţa comună de a realiza acest sacru deziderat se bucură de sprijinul comunităţilor europeană și mondială. Faptul ca atare ne insuflă încredere și optimism, dar ne și obligă, totodată, ca în această perioadă dificilă să dăm dovadă de corectitudine și răbdare, de cumpătare, calm și raţiune.

Un astfel de comportament este necesar permanent, dar mai ales acum, în preajma examinării de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a cererii Republicii Moldova de admitere în acest organism, acum, cînd avem șansa reală de a ne include cît mai curînd și mai activ în circuitul valorilor umane și materiale ale ţărilor continentului european, în vastul lor proces de colaborare și integrare.

Fără doar și poate, frumoasa și dorita perspectivă ne îndeamnă să privim evoluţia de pînă acum a reformelor democratice la noi prin prisma exigenţelor și scării de valori ale democraţiei. Utilizînd aceste principii vizavi de recentele evenimente de la Chișinău, am spune următoarele.

Greva, declanșată în luna martie curent de către tineretul studios și corpul didactic ca formă de apărare a intereselor profesionale, este o acţiune prevăzută de articolul 45 al Constituţiei cu titlul „Dreptul la grevă”.

De fapt, prin această manifestare pașnică în viaţa noastră cotidiană și-a anunţat prezenţa încă un element propriu societăţii democratice. Cu regret, însă, greva dată nu poate servi drept exemplu, drept dovadă concludentă că în Republica

Moldova segmentele vieții democratice se statornicesc prin respectarea strictă a legii. Fiind organizată de una dintre cele mai dotate părți a societății (profesori și studenți), dar cu încălcarea legislației în vigoare, ea s-a transformat, de la bun început, mai mult într-o acțiune politică, astfel încît mitingurile greviștilor au servit drept tribună preelectorală unor cunoscute personalități politice.

După cum se știe, aceste deformări au fost constatate și comentate în zilele cu pricina și de către dl Miguel Angel Martinez, Președintele Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, care se afla în vizită la Chișinău.

Domnilor deputați,

Sînt bine cunoscute discuțiile, polemica, dar și diversele speculații, ce au loc de mai bine de un an în jurul denumirii limbii oficiale de stat, mai exact – pe marginea articolului 13 al Constituției țării.

Evident, grevele studenților, liceenilor și profesorilor doar au atras atenția, o dată în plus, asupra existenței problemei legate de denumirea limbii în articolul 13. Pînă la aceasta a fost hotărîrea Parlamentului din 28 iulie 1994, prin care, cu o zi înainte de adoptarea Constituției, s-a solicitat opinia Academiei de Științe a Moldovei privind folosirea glotonimului „limba moldovenească". Apoi a urmat decizia Prezidiului Academiei de Științe, din 9 septembrie 1994, prin care s-a propus modificarea alineatului întîi din articolul 13 al Constituției în redacția „Limba de stat (oficială) este limba română". În perioada dată s-au desfășurat simpozioane, conferințe științifice, în cadrul cărora au fost adoptate decizii similare unanime referitoare la denumirea limbii oficiale în Constituția țării. Mai mult ca atît, în virtutea bine cunoscutelor premise, problema denumirii limbii de stat în Republica Moldova se internaționalizează.

Se naște deci fireasca întrebare: cînd și de ce a apărut această problemă în societate?

Este bine știut faptul că doar cîțiva ani în urmă noțiunea de limbă română era folosită drept singura ce denumea limba noastră în circuitul cotidian: acte oficiale ale Parlamentului, Președinției, Guvernului, documente și formulare ale ministerelor, departamentelor, organizațiilor și întreprinderilor, fără a mai pomeni de învățămînt, literatură, presă, audiovizual. Aceeași formulă a figurat drept denumire a limbii de stat în primul proiect de Constituție a republicii, elaborat de o comisie autoritară, în fruntea căreia am avut ocazia și onoarea să mă aflu. Nu-mi amintesc să fi fost cineva care a pus la îndoială sau a contestat acest lucru...

Cum să nu ne mire, să nu ne pună în garda faptul că atunci, poate în perioada cea mai complicată din viața social-politică a republicii, cînd conștiința majorității populației mai era dominată masiv de ideologia vechiului regim, se manifesta totuși înțelegere și chiar unitate în problema dată, iar astăzi, în al patrulea an de afirmare a țării noastre ca stat independent, ne-am pomenit că denumirea limbii de stat (oficială) în Constituție este mărul discordiei în societate?

De unde a apărut acest rău al confruntării încrîncenate între grupuri, partide și chiar pături sociale, care s-au situat pe pozițiile separării și contradicțiilor caracteristice fracțiunilor Parlamentului precedent?

Cînd s-a produs această îndepărtare între oamenii care și în ’89, și în ’90, și în ’91 erau frămîntați de aceleași probleme majore ale societății, erau solidari în apărarea intereselor supreme ale poporului?

Din diversele răspunsuri cunoscute care s-au dat la aceste întrebări aș alege unul care mi se pare mai aproape de adevăr. El aparține deputatului Alexandru Moșanu și este formulat într-un amplu interviu publicat în cotidianul „Adevărul" din 17 februarie 1993. Iată conținutul acestui răspuns (citez): „Cei care au spus „Unirea – acum!" ne-au făcut rău, pentru că, dimpotrivă, acest lucru a avut un efect invers... A radicalizat și a îndepărtat o parte din oameni".

Dacă acesta este un adevăr, atunci de ce ne-am teme să spunem lucrurilor pe nume și să răspundem la întrebările ce apar imediat după această afirmație: cine sînt cei care ne-au făcut rău? care este efectul invers? cine de cine a fost îndepărtat, cine și din ce cauză s-a radicalizat?

Un evident efect invers l-a constituit scindarea categorică a fostului Parlament în legătură cu lansarea lozincii unirii, care în decembrie 1991 a avut drept urmare constituirea „Consiliului Național al Unirii" cu participarea mai multor deputați de la Chișinău, scindare care a stopat procesul de elaborare și adoptare a cadrului legislativ și, pînă la urmă, a condus la alegerile anticipate ale noului Parlament.

Pe de altă parte, a fost format grupul celor 136 de deputați din fracțiunile parlamentare „Viața Satului", „Conciliere" și „Deputații independenți", care a cerut confirmarea prin votul întregului popor a independenței declarate doar de Parlament.

Timpul a arătat că, atunci, cei 136 de deputați au avut perfectă dreptate, dar, fiind blocați de Prezidiul fostului Parlament, n-au reușit să-și vadă realizată inițiativa. Sondajul sociologic „La sfat cu poporul", din 6 martie anul trecut, a demonstrat cu prisosință că un referendum pentru confirmarea actului de declarare a independenței i-ar fi lipsit pe liderii separatismului din estul țării de principala lor armă ideologică sperietoare, ar fi condus la evitarea escaladării conflictului armat impus în primăvara – vara anului 1992, ar fi exclus, bineînțeles, și amplificarea celorlalte efecte inverse ale sus-pomenitei lozinci.

Aceasta, însă, nu a avut să se întîmple. S-a scindat nu numai fostul Parlament S-a divizat însăși societatea. Lozinca unirii, care, de fapt, nu a fost altceva decît o provocație politică, i-a făcut, din păcate, să alunece pe poziții extreme chiar și pe renumiți savanți și oameni de creație, unii dintre ei fiind aduși pînă la situația de a se dezice public de o parte din teritoriul republicii – raioanele din stînga Nistrului.

A urmat apoi o puternică campanie propagandistică de intimidare, discreditare și batjocorire a ceea ce-i este propriu moldoveanului: numele pe care îl

poartă, țara în care astăzi trăiește, felul în care vorbește. Cum numai n-au fost numiți moldovenii, cu cine numai nu au fost comparați! „Moldoban", „moldoivan", „animal care nu poate ieși din cușcă", „turmă", „bobor moldovenesc", care trăiește în „țarc de 4 milioane", în „două stîni și trei județe", „Moldoivania", „aberație istorică", „țară a bîlbîiților", a „alcoolicilor", a „spînilor", „stătuleț independento-suverano-moldovano-moldovenesc", „copil mort" – acestea sînt doar cîteva „perle" din vocabularul cunoscuților pretinși părinți ai națiunii. Oare nu tocmai acestea sînt semnele nu numai ale pericolului, ci ale înseși autonimicirii noastre, despre care ne avertiza maestrul Ion Druță?

Iată în ce constau rădăcinile revoltei firești a moldovenilor, revoltă care nu s-a lăsat așteptată mult atunci cînd li s-a lezat demnitatea de om, cînd au fost jigniți fără nici un temei. Ea, revolta firească, s-a amplificat zi cu zi, căpătînd amploare deosebită în campania preelectorală pentru desemnarea noului Parlament, astfel ca, pînă la urmă, prin intermediul deputaților, să-și găsească expresie în articolul 13 al Constituției.

Este lesne de înțeles că noțiunea de „limbă moldovenească" din acest articol ține nu atît de un temei științific, cît de unul politic, fiind, dacă vreți, o replică hotărîtă la campania de înjosire și discreditare a moldovenilor.

Aș dori să închei acest capitol cu ceea ce am spus și un an în urmă: multe, prea multe sînt jertfele aduse de strămoșii noștri pe altarul firavei noastre libertăți, ca să nu însușim și de această dată lecțiile istoriei. Să ne lăsăm, oare, atît de ușor striviți de roata istoriei numai pentru faptul că unii vor s-o învîrtă mai repede, iar alții – s-o oprească? Sau poate e timpul să ne suflecăm mînecile ca să așezăm cu grijă și sîrguință piatră cu piatră la temelia casei Binelui și Prosperității noastre, lăsîndu-i în plata Domnului pe cei care nu au altă meserie decît să dea năvală de a-și scrie numele pe ele?

Domnilor deputați,

Seria de consultări pe care am inițiat-o cu reprezentanții învățămîntului public și ai Academiei de Științe (pedagogi, șefii direcțiilor de învățămînt din raioane, orașe și municipii, profesori universitari, specialiști ai Ministerului Învățămîntului, academicieni) a demonstrat clar că realizarea practică a prevederilor articolului 13 al Constituției ce ține de denumirea limbii oficiale de stat nu poate avea loc fără modificările de rigoare, pe care le propune știința lingvistică.

Este limpede că cei aproape 80 de mii de pedagogi și profesori, care activează în întregul sistem de învățămînt din țară, au cunoștințele și convingerile lor privitoare la denumirea limbii și, firește, pozițiile date nu sînt și nu pot fi altele decît cele exprimate în cadrul numeroaselor simpozioane, conferințe științifice ce au avut loc în ultimul an la această temă. Mai mult ca atît, în susținerea actualei formulări a denumirii limbii de stat în articolul 13 al Constituției în ultimii ani nu a avut loc nicio conferință, niciun simpozion științific al specialiștilor în materie.

Felul nostru de a vorbi, de a scrie, ca și orice altă activitate umană, este obiectul cercetărilor științifice, mai precis – al științei lingvistice. Aceste cercetări se fac nu numai în Moldova, nu numai pe continentul nostru.

Știința lingvistică a demonstrat demult că noi, moldovenii, avem felul nostru de a vorbi, avem propria vorbire populară, care este grai moldovenesc. El reprezintă secțiunea aceluiași sistem de graiuri din stînga și din dreapta Prutului și face parte din subdialectul moldovenesc al dialectului dacoromân.

Știința lingvistică dovedește că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una din varietățile întregului glotic care are un singur nume generic – „limba română". Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scrise. Acestea sînt noțiuni bine cunoscute în întreaga lume și ar fi o mare eroare dacă nu ar fi și la noi însușite în școli, licee, instituții, universități, academii.

Deci, păstrîndu-ne coloritul, originalitatea, specificul, accentul și frumusețea graiului nostru moldovenesc, purificîndu-l și îmbogățindu-l, noi, folosind imensul tezaur al vocabularului limbii și literaturii române, nu avem decît să învățăm a vorbi și a scrie o limbă cultă, literară care se numește limba română.

Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul său să nu cunoască mai multe ca el? Oare, făcînd atîtea, din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnilor deputați, să răsfoiți textele stenogramelor cu alocuțiunile dumneavoastră de acum patru-cinci ani. Vă asigur, veți descoperi cu plăcere că noi toți, cu greu, dar totuși, din an în an, învățăm a vorbi și a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întîmpla doar datorită evoluției spre bine a mediului lingvistic în viața noastră cotidiană și nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române, inclusiv cu ajutorul dicționarelor de limbă română pentru diverse domenii, care sînt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist.

Putem noi, oare, să ne imaginăm că multitudinea de lucrări, miile de dicționare pot fi retipărite și numite așa cum prevede articolul 13 din Constituție? Ce ne facem cu miile de manuale de limbă romană tipărite deja, a căror utilizare este stopată de același articol 13? Cum vom edita manualele avînd pe copertă titlul „Limba moldovenească", dacă cunoscuții autori ai acestora nu doresc să le semneze?

Se vehiculează ideea cum că schimbînd denumirea limbii de stat în actuala Constituție pierdem statul, pierdem republica, independența... Nu este adevărat. Denumirea limbii oficiale, se știe, nu este obligatorie și pentru numele statului, poporului. În peste 50 de țări ale lumii limba oficială, limba vorbită este engleza, în peste 20 – spaniola, în circa 30 – franceza.

Domnilor deputați,

Acestea fiind spuse, înaintez Parlamentului republicii următoarele propuneri:

P r i m a . În conformitate cu articolele 73 și 141 ale Constituției Republicii Moldova, Vă prezint spre examinare și aprobare următorul proiect de lege:

LEGE
privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova

Parlamentul adoptă prezenta Lege.

Art. 1. – Alineatul (1) al art. 13 din Constituția Republicii Moldova se modifică și va avea următorul conținut:
„(1) Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Art. 2. – Alineatele (1) și (2) din articolul 118 se vor da într-o nouă redacție:
„(1) Procedura juridică se desfășoară în limba română.
(2) Persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba română au dreptul de a lua cunoștință de toate actele și lucrările dosarului, de a vorbi în instanță prin interpret"

Art 3. – Prezenta Lege intră în vigoare la data publicării.

Președintele Parlamentului Republicii Moldova

A d o u a p r o p u n e r e , întrucît se preconizează ca Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite să fie perfecționată, consider rațional ca proiectul de lege ce se elaborează în acest scop să includă definițiile și reglementările respective despre noțiunea, folosirea și ocrotirea graiului moldovenesc ca parte indispensabilă a limbii române.

Anume despre ocrotirea graiului moldovenesc, și nu despre existența a două limbi am vorbit mai bine de un an în urmă în cadrul Congresului „Casa noastră – Republica Moldova", dar, din păcate, n-am fost auzit și n-am fost înțeles. Iată de ce îmi permit să citez din acel discurs:

„Poporul nostru vrea să trăim cu frații români în bună înțelegere, așa cum le șade bine neamurilor. El vrea cu farmecul graiului său să vorbim aceeași limbă, cu propria voce și melodie a fluierului său să cîntăm aceeași doină, cu frumusețea hainei sale să dansăm aceeași horă, cu învățătura istoriei drepte a neamului său de moldovean să citim aceeași carte. Astfel să ne păstrăm reciproc originalitatea și nu cu sfială, dar cu demnitate, fără a risipi nimic din ce-i este propriu, din ce este etern moldovenesc să fim și de acum înainte ca frații și la bine, și la rău, astfel ca să putem munci cu spor ogorul său, să putem îngriji cu sîrguință casa sa".

Domnilor deputați,

Dacă recunoaștem că Academia de Științe a Moldovei este cel mai prestigios for științific al țării, care realizează și coordonează politica științifică în do-

meniul cercetărilor fundamentale, dacă ne-am angajat să respectăm drepturile și libertățile omului consfințite și apărate prin Legea Supremă a Societății și a Statului – Constituția, care prin alineatul (1) al articolului 33 stabilește că libertatea creației artistice și științifice este garantată și creația nu este supusă cenzurii;

dacă tindem spre o participare activă la procesul de integrare și colaborare europeană și dorim, prin aceasta, să fim recunoscuți și înțeleși de către forurile științifice internaționale de pe continent și din întreaga lume;

dacă vrem să demonstrăm lumii că posedăm maturitatea civică și politică necesară pentru a ne soluționa pașnic una dintre cele mai sensibile și delicate probleme ale societății,

Vă îndemn să susțineți și să votați proiectul de lege prezentat. Prin acest vot să trecem împreună răscrucea blestemată, vorba lui Ion Druță, spre care am fost împinși pînă acum, să o trecem cu bărbăție și demnitate pentru ca, după cum mai spunea maestrul, energia umană a întregului neam să nu se mai ducă pe vînt.

Vă invit să ascultăm și sfatul unui alt pămîntean al nostru, unul dintre cei mai iluștri savanți lingviști contemporani din lume, profesorul Eugeniu Coșeriu, originar din Mihăileni, Rîșcani, cunoscător în profunzime al principalelor limbi moderne și clasice, profesor de Limba română, Lingvistică generală, indoeuropeană, romanică, spaniolă în mai mult de 30 de universități, membru de prestigiu, președinte al diverselor societăți lingvistice, membru al diferitor academii (inclusiv din Chișinău) și instituții academice din Europa, Asia și America, Doctor honoris causa a 17 universități din lume, inclusiv al Universității de Stat din Moldova.

Referindu-se la problema legată de denumirea limbii în Constituția țării noastre în cadrul celui de-al cincilea Congres al Filologilor Români, ce a avut loc în iunie trecut la Iași și Chișinău, Eugeniu Coșeriu a spus: „Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și ocară în fața istoriei".

Este nu numai un sfat pentru Parlamentul nostru. E și o lecție de comportament, de respect a unui savant față de parlamentari. Sînt sigur că dacă ultrapatrioții de pe la noi însușeau și urmau această lecție, nu avea loc nici confuzia legată de articolul 13.

Domnilor deputați, onorată asistență, stimați concetățeni,

Am convingerea că, la fel ca și mine, dumneavoastră, întreaga societate dorim ca astăzi, odată cu prezentarea proiectului de lege pentru operarea unor

modificări în Constituție, să punem capăt confruntărilor fără niciun sens pe marginea temei date, să întoarcem această regretabilă filă din istoria noastră și să o facem onest, fără alai și manifestări zgomotoase.

În situația noastră concretă nu vor exista nici învingători, nici învinși. Adevărul este că noi toți, în loc să facem cel mai simplu și important lucru – să învățăm a vorbi și a scrie corect, am pierdut amar de vreme pentru ca să dovedim unul altuia ceea ce, de fapt, nu are nevoie de dovadă.

Sîntem în frumoasele și înălțătoarele Sărbători ale Învierii, ale Sfintelor Paști. Domnul să ne ajute să fim la înălțimea exigențelor ce ni le dictează viața pentru prosperarea țării și a noastră a tuturor.

Dorindu-vă sărbători fericite, Vă mulțumesc pentru atenție și înmînez Președintelui Parlamentului mesajul și documentele respective în problema abordată.

„Limba Română", nr. 3 (21), 1995, p. 45-51

REZOLUȚIA CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE „LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE”

Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe, de catedrele de specialitate de la instituțiile de învățămînt superior din republică, de uniunile de creație și de redacția revistei „Limba Română”, ale cărei lucrări s-au desfășurat la Chișinău în zilele de 20 și 21 iulie 1995, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova și sub auspiciile Academiei de Științe a Republicii Moldova, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, filozofi, juriști, a cadrelor didactice din învățămînt, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici din Republica Moldova, a unor lingviști din Ucraina și din Federația Rusă, în urma dezbaterii raportului acad. Nicolae Corlăteanu „Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate” și a comunicărilor prezentate, a aprobat în unanimitate următoarea Rezoluție:

1. Susținem mesajul dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în care se face propunerea de a modifica articolele 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, fixîndu-se denumirea corectă a limbii noastre – limba română. Pentru denumirea adecvată a limbii noastre literare s-a pronunțat ferm opinia științifică din republică (Institutul de Lingvistică, Institutul de Istorie și Teorie Literară, Prezidiul Academiei de Științe, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățămînt superior, învățătorii și profesorii, uniunile de creație etc.), precum și cea internațională (Congresul al IV-lea de la Timișoara – 1991 și al V-lea de la Iași și Chișinău – 1994 ale Filologilor Români, Conferințele științifico-practice internaționale din 1991, 1992 de la Cernăuți, Conferințele naționale de filologie de la Iași – Chișinău – 1992 și 1993, Conferința științifică „Limba română și varietățile ei locale” de la București – 1994, ultimele congrese ale Academiei Americano-Române de Arte și Științe, Colocviul internațional de românistică de la Tutzing, Germania, din 1993 ș.a.).

2. Respingem acțiunile reprobabile ale unor forțe politice și ale organelor lor de presă în vederea organizării unui referendum într-o problemă care ține în exclusivitate de competența științei, forțe care induc în eroare electoratul și reprezentanții lui în Parlament și care, prin antrenarea întregului popor în discuții interminabile privind statutul limbii de cultură și denumirea ei, urmăresc scopul de a confrunta diverse categorii ale populației din republică, atrăgîndu-le în conflicte neîntemeiate, sustrăgîndu-le atenția de la problemele social-politice nesoluționate pînă în prezent și subminînd astfel independența statului.

3. Ne adresăm către forțele sănătoase ale societății, către toți cei cărora nu le sînt indiferente destinele neamului – oameni de știință și de creație, cadre didactice, medicale și inginerești, muncitori și țărani, oameni politici și oameni de afaceri etc. – să sprijine inițiativa legislativă a Președintelui Republicii Moldova în problema denumirii corecte a limbii oficiale a statului, expediind pe adresa Parlamentului, direct sau prin mass-media, scrisori și telegrame de solidarizare și să protesteze contra tentativelor de a falsifica adevărul istoric și științific, fâcîndu-ne, astfel, de rîs în fața opiniei publice din Țară și de peste hotare.

4. Acum, cînd Republica Moldova a devenit membru plenipotențiar al Consiliului Europei, ale cărui lucrări se traduc și în limba română și ai cărui membri cunosc foarte bine adevărul științific despre noi, despre limba și istoria noastră, noi, participanții la Conferința „Limba română este numele corect al limbii noastre", ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-și revadă punctul de vedere și să repare eroarea comisă și să fixeze în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română. În virtutea faptului că pe parcursul întregii istorii moldovenii au conștientizat că sînt parte componentă a poporului român, a considera oportună predarea cursului „Istoria românilor" în instituțiile de învățămînt din Republica Moldova alături de cursul „Limba și literatura română".

5. A propune domnului Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, ca, în caz de neglijare de către unele fracțiuni parlamentare a adevărului științific și istoric privind limba și istoria noastră, să dizolve actualul Parlament, iar mijloacele financiare destinate aberantului referendum în problema denumirii limbii să fie folosite pentru organizarea alegerilor unui nou legislativ, pentru plata la timp a pensiilor și acordarea de ajutoare cetățenilor aflați la limita sărăciei.

Chișinău, 21 iulie 1995

DECLARAȚIA COMITETULUI DE ORGANIZARE A CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE „LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE"

În legătură cu încercarea unor organe de informare în masă și a unor lideri politici de a cîștiga capital politic ca urmare a interpretării tendențioase a scopului, sarcinilor și concluziilor Conferinței științifice „Limba română este numele corect al limbii noastre" (Chișinău, 20-21 iulie 1995), Comitetul de organizare a sus-numitei conferințe se vede obligat să declare următoarele:

1. Ideea desfășurării unei asemenea conferințe în prezența parlamentarilor a apărut cu mult înainte de inițiativa legislativă a Președintelui Mircea Snegur. Deși lumea științifică din republică și de pe glob și-a expus univoc și în repetate rînduri punctul de vedere privind esența și numele corect al limbii noastre, am considerat că o discuție sinceră, deschisă, pe viu, cu toate argumentele pe față atît din partea specialiștilor, cît și a oponenților politici, ar fi mai mult decît necesară în condițiile în care fatidicul articol 13 a provocat o tensiune generală în rîndurile maselor largi, culminînd cu greva din primăvara acestui an a elevilor, studenților și cadrelor didactice. Mesajul Președintelui Republicii a reconfirmat utilitatea unei asemenea dispute și în acest sens oamenii de știință, ca și toată intelectualitatea republicii, nu pot să nu susțină inițiativa dlui Mircea Snegur, care vizează restabilirea adevărului privind numele corect al limbii noastre. Conducerea Parlamentului, cu mult înainte de declanșarea procesului dezbinatoriu în rîndurile agrarienilor, acceptase ca acest for științific de recapitulare și generalizare a discuției privind denumirea limbii oficiale a statului nostru să aibă loc sub egida legislativului. Din acest motiv respingem categoric vehicularea opiniei potrivit căreia convocarea conferinței ar fi avut drept subtext consolidarea poziției politice a Președintelui republicii.

2. Nici Comitetul de organizare a Conferinței și nici participanții la această întrunire nu poartă răspundere pentru sciziunea ce s-a produs în fracțiunea majoritară a Parlamentului, iar decizia de a boicota conferința, adoptată de Parlament în preziua inaugurării acesteia, s-a făcut la sugestia celor care nu doresc să accepte adevărul despre limba și istoria noastră. Sperăm că electoratul va înțelege cît de sincer îi apără parlamentarii interesele, de vreme ce respectivii au dat bir cu fugiții, întorcînd spatele unor reputați, dar modești slujitori ai științei. Oricum, savanții și-au făcut onest datoria față de popor și față de propria lor conștiință, reafirmînd și de la această înaltă tribună, în temeiul unor argumente de netăgăduit, că „pe parcursul întregii istorii moldovenii au conștientizat că sînt parte componentă a poporului român" și că limba lor maternă e româna.

3. Punctul 5 din rezoluția Conferinței, neprevăzut în proiectul inițial, a fost adoptat la propunerea academicianului V. Anestiadi, ca o reacție firească a oamenilor de știință la desconsiderarea sfidătoare a adevărului științific și la neglijarea ostentativă a realității sociolingvistice defavorabile moldovenilor de către deputații fracțiunilor majoritare. Or, se știe, revizuirea legislației lingvistice și amînarea termenului de atestare a gradului de cunoaștere a limbii de stat, lichidarea Departamentului de Stat al Limbilor, impunerea glotonimului „limba moldovenească" au prejudiciat serios extinderea ariei de funcționare a limbii oficiale. Credem că, dacă actualii deputați nu vor să audă glasul științei, exponenții acesteia, ca parte integrantă a electoratului, au tot dreptul moral și cetățenesc de a cere încetarea împuternicirilor legislatorilor, care, speculînd ideologia unui moldovenism primitiv, perpetuează o atmosferă tensionată în societate. Sabotarea permanentă a adevărului științific, atragerea întregii populații, inclusiv prin organizarea de referendumuri, în discuții interminabile și inutile despre limbă și istorie, promovarea pe această cale a unor stări conflictuale în colective, grupuri sociale și chiar familii sînt temeiuri mult mai serioase pentru dizolvarea Parlamentului decît invocarea unor prevederi formal juridice menite să asigure respectarea oarbă a unei legi strîmb alcătuite și apărarea onoarei unui legislativ pe cale de a se compromite definitiv.

Chișinău, 7 august 1995

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 6-7

REZOLUȚIA CONFERINȚEI NAȚIONALE „LIMBA ROMÂNĂ AZI”

(EDIȚIA A IV-A, IAȘI – CHIȘINĂU, 6-9 OCTOMBRIE 1995)

Conferința națională de filologie „Limba română azi” (ed. a IV-a) s-a desfășurat în două etape: 6-7 octombrie 1995, la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, și 8-9 octombrie 1995, la Universitatea de Stat din Moldova cu 43 de comunicări în care s-au luat în dezbatere personalitatea și opera lui Grigore Ureche (patru secole de la naștere), probleme de sociolingvistică (legislația lingvistică din Republica Moldova după șase ani de la adoptare), de lingvistică aplicată (norma literară și uzul la toate nivelurile limbii), de lexicografie și dialectologie, de ortografie și ortoepie, de teorie a limbii (controverse în jurul numeralului, articolului, infinitivului imperatival), precum și de stilistică funcțională a limbii române.

Lucrările Conferinței au luat sfîrșit prin adoptarea în unanimitate a următoarei Rezoluții:

1. Conferința națională de filologie „Limba română azi” (ediția a IV-a, Iași – Chișinău, 6-9 octombrie 1995) afirmă încă o dată necesitatea respectării adevărului științific, devenit de multă vreme o axiomă a lingvisticii romanice:

Limba română, singura limbă neolatină de tip oriental, cea mai unitară ca sistem și structură dintre limbile neolatine, este una și aceeași limbă și dincolo de diferențele locale, indiferent de statele și regiunile în care este întrebuințată ca limbă națională: limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare interetnică.

În baza acestui adevăr axiomatic, singura denumire îndreptățită, impusă de însăși esența ei romanică, este glotonimul *limba română*. Termenul *moldovenească*, întrebuințat în mod nejustificat în sintagma „limba moldovenească”, denumește numai o variantă dialectală a limbii române, în serie cu alte sintagme similare de același nivel: graiul muntenesc, graiul bănățean, graiul maramureșean etc.

Participanții la Conferință dau o înaltă apreciere hotărîrii de a se face demersurile necesare pentru ca afirmarea constituțională a identității limbii române, prin glotonimul folosit, să se întemeieze pe adevărul științific și își exprimă încrederea că toate forțele politice se vor solidariza cerînd ca art. 13 din Constituția Republicii Moldova să primească formularea susținută și prin recenta inițiativă a Președintelui Republicii Moldova dl Mircea Snegur: **Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română.**

Conferința națională de filologie sprijină ferm Rezoluția Conferinței științifice „Limba română este numele corect al limbii noastre” organizate de A.Ș.M., ca-

tedrele de specialitate de la instituțiile de învățămînt superior din republică, la solicitarea Parlamentului, în zilele de 20-21 iulie 1995, în care a fost susținută inițiativa Președintelui Republicii Moldova privind reformularea și revotarea în Parlament a art. 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova în următoarea variantă, argumentată științific: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Pe baza principiului care guvernează orice știință, potrivit căruia adevărurile axiomatice nu pot face obiectul unor acțiuni proprii vieții politice, de tip referendum, Conferința solicită tuturor forțelor înscrise în procesul de dezvoltare democratică a societății să respingă cu toată fermitatea tendința unor forțe extremiste de a impune organizarea unui referendum privind denumirea limbii naționale. Un astfel de act politic nu numai că ar fi incompatibil cu modul de existență a adevărului științific, ci și ar acutiza o stare de tensiune în interiorul societății, confruntată și așa de probleme grave.

2. Conferința a luat act, cu îngrijorare, de obstacolele care cu tot mai multă tenacitate se ridică împotriva întrebuințării limbii române și a scrierii cu alfabet latin în școala națională din Transnistria, precum și în celelalte domenii ale vieții social-politice, culturale, științifice. În legătură cu această situație, adresăm un *Apel* ferm către Guvernul Moldovei să ia toate măsurile care se impun și care-i revin prin lege pentru apărarea limbii române și a scrierii ei cu grafie latină și în această parte a Republicii Moldova.

3. Din comunicările prezentate și din dezbaterile pe marginea lor s-a relevat ideea că cele mai numeroase greșeli de întrebuințare a limbii române se întîlnesc în presă, la radio și televiziune, în dezbateri parlamentare. Conferința consideră absolut necesar ca mijloacele de comunicare în masă să-și asume rolul fundamental care le revine în respectarea esenței specifice a limbii române ca limbă de cultură în dezvoltarea expresivității și a creativității acesteia.

4. Participanții la Conferință apreciază consecințele pozitive, pe multiple planuri, ale celorlalte ediții și susțin ideea instituționalizării ei, cu același mod de desfășurare, la Iași și la Chișinău, în fiecare toamnă, ca una din principalele căi de realizare concretă a procesului de integrare a activității profesorilor, cercetătorilor științifici, studenților în viața științifică și academică, în spiritualitatea românească.

5. Comitetul de organizare al Conferinței va da publicității prezenta rezoluție.

„Limba Română", nr. 6 (24), 1995, p. 18-19

DECLARAȚIA CONSILIULUI UNIUNII SCRIITORILOR DIN MOLDOVA

Am urmărit cu profundă indignare farsa politică ce s-a desfășurat în Parlamentul Moldovei în ziua de 9 februarie 1996. Această ședință, dominată de ambițiile politice și analfabetismul total al adepților așa-zisei „limbi moldovenești", rămîne o pagină rușinoasă în istoria poporului nostru.

După respingerea inițiativei legislative a Președintelui Mircea Snegur de a fixa în Constituție limba română ca limbă oficială ne va fi incomod să intrăm în dialog cu lumea civilizată, care știe ce limbă vorbim, și vom încerca mereu un sentiment de vină în fața copiilor noștri, care știu prea bine adevărul științific și istoric.

N-a fost numai o respingere a acestui adevăr; a fost și o dovadă în plus a monstruoasei coaliții a deputaților agrarieni și socialiști-interfrontiști ce promovează un „moldovenism" primitiv și agresiv, ducînd o politică de deznaționalizare pusă în slujba neoimperialismului rus.

S-a declarat, în fond, un război intelectualității noastre – conștiința neamului – care face tot ce-i stă în puteri pentru luminarea lui spirituală. Or, se știe că nimeni în istorie n-a cîștigat lupta cu intelectualii. Unii vorbitori, contaminați nu numai de românofobie, ci și de antimoldovenism total, de felul lui Vasile Stati, Valeriu Senic, Aurel Cepoi, au profanat memoria lui Nicolae Iorga, Alexei Mateevici, Ion Vatamanu. De ce să cităm din autorul **Limbii noastre** trecînd sub tăcere categorica lui spusă din **Cuvîntarea la Congresul I al învățătorilor moldoveni din Basarabia**: „Da, sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. (...) N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut".

Că numele corect al limbii noastre este limba română ne-au spus-o și continuă să ne-o spună Academia noastră, savanții romaniști din întreaga lume, inclusiv cei din fosta Uniune Sovietică.

Marele lingvist al epoci noastre Eugeniu Coșeriu, originar din Mihăileni, Bălți, a afirmat în mod categoric la Congresul al V-lea al Filologilor Români din 4-9 iunie 1994: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural".

Ce mai este de adăugat la această memorabilă spusă a lingvistului de talie mondială, născut pe meleagurile noastre basarabene?

Poate doar faptul că prin strategia politică cripto-comunistă antinațională ei vor să ne arunce nu numai în sărăcie, frig și foame, ci și în totală ignoranță, lipsindu-ne de valorile noastre spirituale, de accesul la marii clasici români: Eminescu, Creangă, Alecsandri, Coșbuc, Blaga, Goga.

Declarăm cu toată fermitatea încă o dată că nu vom colabora cu textele noastre la elaborarea falselor manuale „Limba și literatura moldovenească".

Asemeni lui Jordano Bruno, care a preferat să ardă în flăcări de dragul adevărului științific, și noi, scriitorii, în problema limbii române, susținem decizia Academiei de Științe a Republicii Moldova și declarăm ferm că nu ne vom supune aberantei decizii a Parlamentului din 9 februarie 1996.

Limba română este denumirea corectă a limbii noastre.

Susținem întru totul inițiativa Președintelui domnului Mircea Snegur în ce privește modificarea articolului 13 din Constituție și cerem dizolvarea Parlamentului.

„Limba Română", 1996, nr. 1, p. 23

DECLARAȚIA COLECTIVULUI INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI DE ŞTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

Călăuziți de dorința sinceră de a feri Parlamentul Republicii Moldova de riscul de a se acoperi de ridicol și ocară în fața întregii lumi civilizate și a istoriei, cum a scris într-unul din studiile sale conaționalul nostru, marele patriot basarabean, lingvistul cu renume mondial Eugeniu Coşeriu, noi, reprezentanții științei lingvistice de la Academia de Științe a Republicii Moldova, de acum după prima votare a articolului 13 din Constituție, ne-am considerat obligați să facem tot posibilul pentru a pune, în perioada de elaborare a Constituției, la dispoziția parlamentarilor noștri cît mai multe materiale de explicare a lucrurilor. Tocmai în acest scop Legislativului Republicii Moldova i-au fost adresate mai multe declarații, apeluri și rezoluții în care se demonstra cu lux de argumente necesitatea imperioasă de a fixa în Legea Fundamentală a Republicii anume denumirea corectă a limbii noastre de stat – *limba română*, ca unicul mijloc de comunicare cultă, plămădit și sublimat în decurs de secole, capabil să reprezinte un stat civilizat la sfîrșitul secolului XX.

Răspunzînd la adresarea Parlamentului către conducerea Academiei de Științe, Institutul de Lingvistică a organizat și o Conferință științifică cu genericul „Limba română este numele corect al limbii noastre", ce și-a ținut lucrările în chiar incinta Parlamentului (la 20 iulie '95), antrenînd, afară de specialiști locali în materie de limbă, de istorie, de filozofie și de jurisprudență, doi romaniști notorii din fosta U.R.S.S.: prof. dr. Rajmund Piotrowski de la Universitatea Pedagogică „A. I. Herzen" din Sankt Petersburg și prof. dr. Stanislav Semcinski de la Universitatea Națională „Taras Șevcenko" din Kiev.

Eforturile noastre s-au dovedit a fi zadarnice: ceea ce a înțeles perfect o mare parte a poporului nostru și, în primul rînd, partea lui cea mai conștientă, adică intelectualitatea și (după cum au demonstrat-o evenimentele din primăvara anului trecut) tineretul studios, au refuzat să înțeleagă deputații agrosocialiști și interfrontiști, respingînd, în ședința Parlamentului din 9 februarie a.c., inițiativa legislativă a Preşedintelui republicii Mircea Snegur cu privire la modificarea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova. În felul acesta în Constituție a rămas fixat și după a doua votare același neadevăr revoltător privind numele limbii oficiale, de stat, nume impropriu promovat de un grup de deputați.

Este lucru știut că în parlamente se face și trebuie să se facă politică, iar în instituțiile academice – știință, dar ignorarea ostentativă a științei de către legis-

latorii de la Chișinău într-o problemă ce nu s-a pus niciodată la vot în niciun parlament din lume depășește prin iraționalitate orice limite.

De aceea, în numele științei deideologizate pe care o reprezentăm, ne exprimăm nedumerirea și indignarea în legătură cu modul cum este tratată știința în parlamentul nostru și declarăm încă o dată sus și tare că există un singur adevăr științific care spune că numele corect al limbii noastre de cultură este limba română, și acest adevăr noi îl vom susține și în continuare. Răspunderea pentru nerespectarea lui să revină celor ce n-au manifestat dorința de a apleca urechea la glasul rațiunii.

Declarația a fost aprobată la adunarea colectivului din 20 februarie 1996.

„Limba Română", nr. 1 (25), 1996, p. 24

DECLARAȚIA ADUNĂRII GENERALE ANUALE A ACADEMIEI DE ŞTIINȚE A MOLDOVEI

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărîrea Prezidiului A.Ș.M. din 9.09.'94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.

Prezenta Declarație urmează a fi dată publicității.

28.02.96

„Limba Română", nr. 2 (26), 1996

VIII. TESTAMENT PENTRU URMAȘI

Alexandru HÎJDEU

EPISTOLĂ CĂTRE ROMÂNI

Cu dragoste frăţească, fraţi Români, mă bucur că v-aţi unit, şi înalţ ruga mea către Domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat şi a păstrat Muntenia şi Moldova în mijlocul tuturor cataclismelor, al tuturor prefacerilor şi nimicirilor ce de atîtea ori au schimbat faţa Europei, atunci cînd statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiască Dumnezeu vouă, şi viitoarelor vlăstare ale voastre acele zile senine de fericire şi slavă, de care s-au bucurat strămoşii voştri sub scutul celor de către Dumnezeu aşezaţi şi de Dumnezeu înălţaţi Domnitori Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sînt scumpe şi pline de însemnare viitoarele destine ale României unite, patria-mumă; primiţi aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sînt trup din acelaşi trup şi os din aceleaşi oase, din care sînteţi plămădiţi voi, şi în vinele mele curge acelaşi sînge românesc carie curge în vinele voastre.

Isus, fiul lui Sirah a zis: „Este vreme de a tăcea şi e vreme de a vorbi". Cînd întîmplările vremurilor şterseră chiar numele Românilor dintre ale celelaltor noroade ce aveau dreptul de a alcătui cîte un stat, Românii tăcură, şi mult timp au tăcut ei, şi tăcerea lor lungă a fost adîncă. Dar acea tăcere n-a fost deloc semnul că au pierdut la Români simţămîntul naţional şi cugetarea naţională: dimpotrivă, în mijlocul tăcerii nu numai se păstrau, ci încă se dezvoltau, creşteau şi se întăreau simţul românesc şi gîndirea românească. Şi cînd duhul veacului a arătat neapărata nevoie de a recunoaşte pe Români de popor avînd dreptul de a forma un stat prin sine stătător, cînd acest popor a cerut în sistema politică a Europei să i se dea locul pe care nimeni altul nu-l poate cotropi şi care loc, de va rămânea gol, va împiedica integritatea organică a acelei sisteme, – atunci a sunat ceasul pentru Români de a vorbi şi ei au zis cuvîntul lor în Divanurile ad-hoc, au rostit ceea ce pînă atunci păstrau în tăcere: cugetul poporului român, simţămîntul lor naţional, în auzul şi în vileagul tuturora.

Originalul acestei frumoase epistole se află în mîinile noastre. Epistola a fost trimisă în 1858, împreună cu o scrisoare personală a veneratului Alexandru Hîjdeu (1811-1872 – n. red.) către fiul său Bogdan Hasdeu, care părăsise deja Basarabia şi se stabilise la Iaşi. Bogdan Hasdeu n-a crezut oportun de a o tipări, temîndu-se de a face rău prin aceasta părintelui său, rămas în Basarabia. Temerile domnului Bogdan Hasdeu erau cît se poate de întemeiate, căci epistola, deşi anonimă, desigur, că ar fi fost recunoscută de guvernul rus ca opera lui Alexandru Hîjdeu, căci un alt patriot de această valoare în Basarabia întreagă nu există; recunoscînd dar ***ex ungue leonem*** *condeiul lui Alexandru Hîjdeu, guvernul rus ar fi luat imediat dispoziţiuni de a depărta pe acest mare patriot de la hotarele patriei-mume.*

Zamfir ARBORE

Anexa lui Arbore – 764, Basarabia în secolul XIX, Bucureşti, 1898, p. 760-763.

Ce mai rămîne acuma de făcut? Isus, fiul lui Sirah n-a adaos că, precum este vreme de a tăcea și este vreme de a vorbi, asemenea este vreme de a vorbi și este vreme de a lucra. Deci, frați Români, pentru voi a sunat ora de acțiune. Acuma, cînd Europa, pentru a dezlega marea problemă privitoare la integrațiunea sistemei politice, voiește să afle mai întîi dorințele voastre, dorințele poporului, care are dreptul de a fi un stat prin sine stătător, sînteți datori de a dovedi că dorințele rostite în Divanurile ad-hoc nu sînt niște visuri nerealizabile sau niște fantome imposibile, niște teorii abstracte plăsmuite de imaginațiunea deputaților celor împuterniciți de a spune dorul națiunii. Din contra, sînteți datori a dovedi că acesta este rezultatul și ultimatul cugetării naționale și simțămîntului vostru național, este programa realității, întemeiată pe elementele poporale ale istoriei Românilor, pe logica acelor fapte în care pururea s-a răsfrînt viața națiunii române. Sînteți datori a dovedi înaintea Europei că Românii au nu numai dreptul, dar și capacitatea pentru autonomie, pentru cîrmuirea prin sineși.

Așa dară, frați Români, numai mînă în mînă, toți împreună, frățește să vă apucați de lucru. Problema care vă incumbă la momentul de față este o problemă măreață și grea: măreață – pentru că de chipul vostru de a lucra la dezlegarea ei atîrnă soarta viitoare a țării voastre și a națiunii voastre: grea – pentru că prin modul cum o veți dezlega sînteți datori a lega viitorul, nu meșteșugit, ci firește, cu trecutul națiunii române, sînteți datori a lupta în contra acelor oportuniști care, nesocotind trecutul și neîngrijindu-se de viitor, se încearcă a izola momentul de față pentru satisfacerea unor interese egoiste personale.

Pentru a ieși biruitori din această luptă, adică pentru a păstra actualului moment valoarea sa adevărată și importanța firească ca moment național, sînteți datori, frați Români, a vă pătrunde adînc de ideea că Tractatul de la Paris, care a recunoscut poporului român dreptul de a forma un stat, nu v-a dat prin aceasta niscaiva drepturi noi, ci numai și numai a asigurat drepturile voastre cele vechi, seculare, astfel că de azi înainte, fie prin arbitrar, fie prin siluire, ele nu pot să fie știrbite, jignite, micșorate sau călcate. Mai sînteți datori a vă încredința pe deplin că Constituțiunea cea proiectată de către convențiunea din Paris ca bază a organizațiunii Românilor într-o singură națiune cu dreptul de a forma din sine un stat nu trebuie să devină pentru voi un fel de stîlpi ai lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sînteți și nu puteți fi despoiați de dreptul cel divin al omenirii de a păși înainte pe calea progresului.

Aprofundați, frați Români, datinile Istoriei Române, mai cu seamă ale tuturor protectoratelor din trecut, și veți afla că strămoșii voștri niciodată n-au primit și n-au recunoscut jugul străin: în epocile critice, Românii cereau protecțiunea pentru sine tocmai din partea acestui stat învecinat care era cel mai primejdios pentru neatîrnarea lor și avea dorința de a-i nimici și de a desființa individualitatea lor națională. Acesta a fost în adevăr un minunat instinct sădit în ei de Dumnezeu, prin care, după cum ne arată relațiunile lor diplomatice ba cu Ungaria, ba cu Polonia, ba cu Turcia și așa mai departe, Românii se puneau sub protecțiunea anume a aceluia care se încerca de a-i robi. Printr-o astfel de unire externă și suzeranitate nominală, ei au știut să salveze acea autonomie internă a țării, care singură garantează pentru popor o libertate reală. Minunat a fost acest instinct, cu ajutorul căruia, simțind tendința statului celui protector de a călca capitulațiunile cele încheiate, Românii știau imediat a se pune sub protecția unui alt stat, formînd prin aceasta o rivalitate între ambele state și bucurîndu-se de acea rivalitate pentru a salva drepturile naționale.

Lucrînd astfel, veți avea în vedere că un popor e puternic nu prin fortărețele sale și prin armată, ci prin fraternitatea civică, unanimitate, lipsa în fiecare cetățean de porniri egoiste, toți fiind cuprinși de același cuget național și de același simț național. Un popor puternic printr-o asemenea solidaritate, niciodată nu va pieri și niciodată nu-și va pierde pămîntul său, pentru că naționalitatea lui este o scînteie zăcînd nevăzută în cremene, unde din întîmplări vremelnice poate să zacă mult timp, dar cînd duhul veacului va pregăti iasca și va lovi cu oțelul, scînteia se va aprinde. Poporul nu e ca un burete ce se îmbibă de umezeală, ci este o mare care aruncă din sînul său afară pe mal tot ce nu asimilează.

Pentru ca arena pentru activitatea voastră să fie proprie, e necesar să curățiți pămîntul țării de dușmanii poporului, și anume de dușmanii cei din lăuntru, care sînt mai primejdioși decît dușmanii din afară. În momentul de față dușmanii poporului român în țara românească sînt așa-zișii candidați la domnie, care își recrutează partizani cu ajutorul aurului, banchetelor, balurilor, promisiunilor de slujbe și de alte bunuri, intrigînd unul contra altuia, ba chiar tatăl contra fiului și fiul contra părintelui său, – iar toți împreună intrighează în contra gloriei și liniștii patriei. Acești oameni lucrează după aceeași metodă după care altădată lucrau mizerabilii greci din Fanar, dar Fanarioții cu toată lipsa de cinste, totuși erau mai cinstiți decît acești Români, căci acei din Fanar, pentru a dobîndi scaunul Moldovei și al Valahiei, cumpărau și mituiau puterea străină care uzurpase dreptul de a numi domnitori, și apoi ei lucrau contra unui neam străin, pe cînd ceștia ai noștri cumpără, ademenesc și corump pe frații lor și conspiră contra patriei lor proprii. Singur faptul că acești oameni înrolează partide personale dovedesc deja că ei sînt nedemni de a fi Domni.

Nu partidele, adică nu cîte o haită de slugi purtînd aceeași livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu, ci îl arată acea voce în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezeu nu e dintre aceia care înșiși își pun candidatura la scaunul domnesc, Domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se gîndește la ea, ci cu resemnare primește povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; și din momentul alegerii sale el se consideră ca mort pentru sine și pentru ai săi, pentru inamici și cunoscuții săi, mort pentru amicii săi, inamici și răuvoitori; el se transformă într-un nou om, care jertfește pe sine cu toate ale sale personale pentru binele obștesc și binele patriei. Să dea Domnul Dumnezeu, frați Români, ca sfînta cunună a puterii supreme, cununa lui Radu și Dragoș să nu încununeze fruntea unui fur de cele sfinte. Amin!

Multe mai sînt despre care aș vrea să vă scriu, dragii mei frați Români, dar vreți voi oare să primiți epistolele mele? Oricum, fiți încredințați că sînt al vostru – un frate Român. Ce vă pasă de numele meu personal? În momentul de față, în afacerea comună a României, e destul să știți că sînt un frate Român a cărui soartă este de a îndura adevărul cel însuflețit al cuvintelor poetului persan: „A trăi fărde tine și afară de tine, – o, patria mea scumpă! – se poate; dar o asemenea viață e mai groaznică decît de a muri mii de ori și iară a învia pentru o clipă!”.

„Limba Română”, nr. 1-2 (37-38), 1998, p. 37-39

Constantin **LIMBA**
STERE **LITERARĂ**

Nu cred că mai e vreo țară, în care discuțiile despre limba literară să aibă atîta însemnătate și să intereseze așa de mult pe oamenii culți ca la noi.

Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru a o face cum trebuie? Aste două întrebări s-au pus de o mie de ori și se poate zice că, pînă acuma, nu s-a dat încă răspuns care să împace pe toți.

Greutatea vine de la felul cum s-a dezvoltat la noi limba literară și literatura. Am avut și noi o limbă care se vorbea încă din veacul al XV-lea atît în Moldova, cît și în Muntenia și [în] Transilvania. Era limba nobilimei și a clerului. Țăranii, pe unde vorbeau alt dialect decît clasele stăpînitoare, tot priveau ca mai aleasă limba boierilor și a bisericii. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea se tipăresc cărți bisericești tot în limba claselor domnitoare, singurele care știau carte. Tot în această limbă se tipăresc în veacul [al] XVII-lea și al XVIII-lea cărțile bisericești din Muntenia și Moldova. Cronicarii o întrebuințează în scrierile lor și cele întîi scrieri ale istoricilor din Transilvania se scriu în aceeași limbă. S-ar fi părut deci lucrul cel mai firesc ca din contopirea limbei culte din veacurile trecute cu vorba vie a poporului să se formeze limba literară și să se îmbogățească formîndu-și cuvinte nouă pentru ideile cîștigate cu progresul culturei.

Dar în mersul firesc al istoriei limbei noastre s-au întîmplat, ca și în istoria politică, multe întreruperi și tulburări din pricina înrîuririlor din afară. Pătura cultă a fost pururea gata a se da după placul stăpînilor: în Transilvania s-a maghiarizat și catolicit, aiurea vorbea slavonește, grecește, nemțește, rusește, după modă și după stăpîni. Acest fapt al păturei culte a trebuit să se răsfrîngă foarte trist asupra limbei literare. Limba română a fost aproape de tot părăsită de boierime; o vorbeau numai țăranii și tîrgoveții români, o întrebuințau cronicarii, se scriau în ea actele, se cetea în bisericele sărace, dar nu se îmbogățea prin idei și deci și cuvinte nou cîștigate.

După căderea fanarioților, un boier român, Constantin Radovici Golescu, după ce face o călătorie în străinătate, vine în țară și voiește să arăte observațiile sale despre străinătate spre a aduce un folos țării și, cu tot patriotismul său arzătoriu, el n-a putut să scrie aceste amintiri în limba română, nu găsea cuvinte și a fost nevoit să le scrie grecește și apoi să le traducă cu multă strădanie în limba românească!..

Nici cu căderea fanarioților limba și literatura noastră n-a putut începe o evoluție firească și neîntreruptă: ea a trebuit să încerce lovituri grele sub părintescul protectorat al Rusiei prin năvălirea a tot felul de rusisme.

Patrioții, fii de boieri în cea mai mare parte, erau și ei crescuți după moda fanarioților, adecă pe lîngă grecește învățaseră și franțuzește. Limba românească literară, păstrată în cărțile bisericești și în cronicari, nu le pre era cunoscută bine. Cu toate sfaturile înțelepte date de Eliade Rădulescu, nu s-a lucrat la dezvoltarea limbei păstrate din moși-strămoși, ci au început a împestrița biata limbă și a o schimosi cu vorbe luate din franțuzește, din italienește și din latinește. Ba însuși Eliade i-a întrecut pe toți pe calea aceasta.

Odată ce lupta, pe care o duceau în România Apusul și Răsăritul – societatea burgheză și feudală – se sfîrși cu înfrîngerea Răsăritului, la noi, împreună cu aparențele unui stat liber și independent, împreună cu această revoluție, politică și socială, s-a produs o revoluție în limbă și literatură după același calapod. După ce limba literară veche, întrebuințată timp de veacuri, a fost părăsită de „pătura cultă" – boierimea, limba pe care o vorbea poporul nostru pe atunci și cea cetită în biserică n-a putut satisface tuturor cerințelor vieței celei noi, comoarele intelectuale ale Apusului ieșeau din cadrele înguste ale unei limbi vorbite numai de oamenii inculți. Însă masele muncitoare ale poporului și în sfera intelectuală și culturală, ca și în cea politică, au rămas străine cu totul de aceste „revoluțiuni" cari au fost făcute de „Europa" cu sprijinul și pentru o minoritate prea neînsemnată.

Această minoritate, abuzînd de poziția sa politică pentru propria-i îmbogățire, a gîndit tot numai la îmbogățirea ei și în sfera intelectuală, întocmai ca și în cea economică, neavînd nici un interes ca să-și bată capul și cu cerințele claselor muncitoare.

Asta ne și explică caracterul, care a fost dat de-atunci încoace limbei noastre literare. În timp ce gîndirea noastră se îmbogățea cu noțiuni noi, crescute pe baza vieței sociale și intelectuale, bogate și variate, a Europei, limba noastră nu se îmbogățea cu aceasta, deoarece noi împreună cu noțiunile luam din Europa și cuvintele corespunzătoare, străine limbei noastre. Aceasta se făcea cu atît mai lesne, cu cît și scriitorii, cari au lucrat pe ogorul literaturii noi, ca și cetitorii – pătura cultă – știau cu toții limbile străine, și, mai ales limba franceză – erau crescuți în mare parte în străinătate – și introducerea oricărui cuvînt strein nu zăpăcea pe nimene, el era pe dată înțeles de toți. Mai mult, pentru dînșii era mai ușor să ia, pentru o noțiune mai înaltă, mai abstractă, un cuvînt străin decît să găsească chipul de a arăta această noțiune în limba vorbită de popor.

Astfeliu, ca și în sfera politică și socială, se făcu tot mai mare dezbinarea, înstrăinarea între păturile privilegiate și cele oropsite – cînd pentru cele dintăi se întocmeau constituții din ce în ce mai liberale, iar cele din urmă cădeau sub despotismul nemilos al suprefecților și al notarilor – tot așa și în privința intelectuală s-au format, se poate zice, două națiuni, cari vorbesc, fără exagerare, două dialecte cu totul deosebite, cari gîndesc și simțesc cu totul alt feliu și mai nu se pot înțelege între ele.

Această stare de lucruri; desigur, e anormală și – aicea – se naște întrebarea pusă la început: *cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru ca să fie cum trebuie?*

Am început și am sfîrșit articolul din numărul precedent[1] cu întrebarea: *cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru ca să fie cum trebuie?*

Pentru ca să răspundem la această întrebare nu trebuie să scăpăm din vedere următoarele:

1. Noi nu ne putem lipsi de toate bogățiile unei cugetări și unei simțiri dezvoltate în cursul istorei dureroase a omenirii de pînă acum.

2. Limba vorbită acum de poporul nostru, deși frumoasă și puternică în sine, n-are mijloace de a arăta toate nuanțele de sentimente, toate subtilitățile de gîndire ale unei culturi superioare, pe care poporul nostru nu o are.

Deci cuvinte și construcții noi cari să corespundă acestor cerinți, create de condițiile noi ale vieții sociale și intelectuale, erau și sînt de neînlăturat. Se poate discuta numai despre chipul cum trebuie să creăm sau să introducem aceste cuvinte și construcțiuni noi. Se pot închipui două mijloace pentru aceasta: cel mai ușor a fost urmat de scriitorii și de creatorii limbei moderne literare de pînă acuma – pentru noțiunile noi se introduc, pur și simplu, cuvinte străine. Al doilea chip e mult mai greu: trebuie ca, plecînd de la limba vorbită de popor, *să creezi* cuvinte noi din rădăcinile în ființă, potrivit *spiritului* și *legilor* limbei românești.

Însă acest al doilea chip nu numai că e greu, ci se poate dovedi chiar că era cu neputință în împrejurările, în cari s-a creat pînă acuma limba literară. O limbă *nu se face,* ea *se naște* și *crește* de la sine, fiecare cuvînt din ea trebuie să fie rupt din pieptul unei mame, care își bocește copilul, trebuie să se verse în lacrimile unei fete care-și plînge iubitul, să închege ura luptătorului, păsurile plugariului, hohotul de rîs și hohotul de plîns, zîmbetul și încruntarea frunței unui popor, ce crește și propășește. O limbă *artificială,* fie creatorii ei chiar niște genii, nu va fi primită de nici un popor – popoarele nu *învață* limbele, ci le *trăiesc* și le *crează.*

Dacă este așa, și așa este, cum s-a putut forma o limbă literară adevărat românească, dacă pînă acuma masele poporului n-au cules nici una din roadele civilizației și culturei create de omenire pînă acuma? Dacă literații noștri, în împrejurările de pînă acuma, s-ar apuca sa creeze o limbă „potrivită spiritului și legilor limbei românești", închipuiți-vă ce fel de limbă ar fi aceasta. Desigur, nici n-ar mirosi măcar o limbă *a poporului* român, ea ar fi un feliu de volapük românesc. Deci pînă acuma n-a fost cum să nu se introducă cuvinte străine, pe cari cel puțin un popor în lume le-a vorbit și le-a trăit.

Însă dacă, pînă la un punct, a fost neapărat să se introducă cuvinte străine în limba noastră literară, nu se poate, pe de o parte, tăgădui că această tendință a fost adesea exagerată și că s-au introdus cuvinte fără să fie nevoie, ne [în] locuind chiar pe cele cu adevărat românești, vorbite de popor, iar pe de alta, credem că a venit vremea de a începe o lucrare serioasă spre a purifica treptat limba noastră literară, apropiind-o de graiul poporului, și nici un fel nu ne mai este îngăduit să mai introducem și de acuma înainte cuvinte nouă pe lîngă cele introduse. Și aceasta pentru următoarele pricini:

1. Limba literară, cum e scrisă acuma, poate să arate toate nuanțele de sentiment și toate subtilitățile cugetării, deci nu mai poate să fie necesitatea imperativă, cu care au avut ce se lupta generațiile de mai înainte.

2. Tocmai acuma se poate vedea un început de deșteptare a poporului muncitor, care voiește să guste și el din dulceața unei vieți mai bune și mai pline din punct de vedere intelectual și moral.

Faptul cel dintăiu ne dă putința ca să mai primim cuvinte nouă străine: iar al doilea ne învață că, *dacă nu voim să rămînem străini de interesele și năzuințele valurilor mereu crescătoare ale muncitorimei deșteptate,* să ne punem pe lucru ca, treptat, treptat, să alungăm și acele cuvinte străine, cari au fost introduse pănă acum.

3. Și această purificare a limbei literare nu va fi un rezultat al născocirilor dibace ale unei pături subțiri de oameni culți și literați, ci a unei încruciri îndelungate a înrîuririlor culturale din sus în jos și din jos în sus, un rezultat al lucrării împreună pe terenul social, cultural și intelectual a maselor muncitoare, dintr-o parte, și a păturei culte poporaniste, în înțelesul cel mai larg și mai nobil al cuvîntului, dintr-alta. Numai astfel se va putea crea treptat, prin o evoluție firească și înceată, o limbă literară, care să poată îmbrățișa întregul material cultural și intelectual al omenirii, fiind în același timp *potrivită cu legile* și *spiritul limbei romanești,* fără ca să fie un singur volapük. Și sfîrșitul acestei evoluții va fi cînd masele muncitoare vor fi un factor mulțămitoriu în jocul puterilor sociale și politice, cînd muncitorimea va învinge toate piedicile dezvoltării sale sociale și culturale. Cuvintele și construcțiile străine se vor părăsi cu atîta mai răpede, cu cît oamenii culți și literați vor sta mai curînd față cu un „public" mai numeros ieșit din rărunchii poporului, care nu știe și nu poate înțelege limba păsărească, pe care o vorbim și o scriem noi acuma; însă poate avea și – pe zi ce merge – va avea mai multă nevoie de o limbă, pentru a arăta toate bogățiile vieții sale sufletești.

Atunci întrebarea „Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut ca să fie ea cum trebuie" va fi dezlegată definitiv. Iar noi, literații de zi, trebuie să pregătim de pe acuma, pe cît ne e cu putință, țăranul pentru clădirea măreață a limbei literare a poporului român deșteptat și emancipat.

NOTE

[1] „Evenimentul literar", anul I, nr. 10 din 21 februarie 1894. – *Red.*

„Evenimentul literar", anul I, nr. 11 din 27 februarie 1894

Constantin Stere, *În viață, în literatură*. Cartea a cincea,
Chişinău, Editura Hyperion, 1991

Alexei MATEEVICI

„...SĂ-I LUMINĂM PE TOȚI CU LUMINA DREAPTĂ”

(DIN CUVÎNTAREA ROSTITĂ DE ALEXEI MATEEVICI LA PRIMUL CONGRES AL ÎNVĂȚĂTORILOR MOLDOVENI DIN BASARABIA. 25 MAI 1917)

...Ca unul care viu cu toată dragostea mea în mijlocul d-voastră cred că pot să-mi îngăduiesc de a vă da unele sfaturi frățești. Mai întîi de toate să știți că: Unde-i unul nu-i putere, / La nevoi și la durere. / Unde-s doi puterea crește, / Și dușmanul nu sporește.

Fără unire nu vom putea dobîndi nimic. Deci să avem un gînd, o inimă, un ideal!

Al doilea sfat e acesta. Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mîhnire am văzut astăzi că între d-voastră nu toți sînt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei bine, dacă ați luat asupra d-voastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățămîntul e fără rost. Da, sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. (Aplauze) Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi! (Aplauze) Asta nu înseamnează separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc tot români.

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel sîntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că sîntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să li-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă.

Al treilea sfat pe care vi-l dau este: să stați cu mare putere la straja intereselor naționale. Să trăim bine și cu străinii, dar să nu trădăm interesele noastre, căci altfel vom cădea pentru totdeauna. Dacă vom fi slabi în lupta pentru viață, vom fi înghițiți de cei mai tari. Să nu ne alipim la partide străine, cari nu luptă pentru neamul nostru și să nu luptăm pentru interesele de clasă, ci pentru cele de obște, naționale.

Și, în sfîrșit, sfatul cel din urmă al meu e: să nu uităm norodul, țărănimea care a suferit atîta pînă acum! Să-l luminăm, să mergem mînă în mînă cu el, căci fără noi el nu poate face nimic, după cum nici noi nu putem face nimic fără el. Să-l îndreptăm pe calea adevărului, cu fapte, iar nu cu vorbe. Mîntuirea țărănimii e în noi, și a noastră în ea.

Rog pe bunul Dumnezeu și sînt încredințat că El ne va trimite ajutorul Său cel preaputernic pentru izbîndirea lucrului obștesc. El ne va trimite fericirea neamului și a d-voastră.

„Limba Română”, nr. 2-3 (92-93), 2003, p. 5

Eugeniu
COŞERIU

POLITICI LINGVISTICE

1. NATURA POLITICĂ A LIMBAJULUI

Voi vorbi în primul rînd despre natura politică a limbajului, natură determinată de alteritatea omului, de această dimensiune fundamentală a omului, ființă ce trăiește împreună cu alții. Cel ce a pus mai întîi această problemă în termeni care sînt pînă astăzi actuali a fost, se înțelege, tatăl nostru spiritual, Aristotel. Chiar la începutul tratatului despre știința societății, *Politica*, Aristotel semnalează faptul că omul este cel mai politic dintre ființele gregare, dintre ființele care trăiesc în comunități, iar aceasta pentru că, pe cînd celelalte ființe care trăiesc în comunități au *voce*, omul dispune de *limbaj*. Omul are, în afară de *voce*, și *logos*. *Vocea* poate exprima durerea, suferința sau plăcerea, pe cînd prin *logos*, spune Aristotel, se exprimă binele și răul, dreptatea și nedreptatea și, întîi de toate, *logosul* permite aceste distincții; așadar *logosul* se dovedește baza conștiinței sau manifestarea conștiinței morale a omului. Acest *logos* înseamnă *limbaj*. S-a spus recent că abia Heidegger ar fi constatat că termenul *logos* are în textul lui Aristotel această semnificație.

În realitate, s-a știut întotdeauna că e vorba de *limbaj*, iar aceasta pentru că există o opoziție între *voce*, faptul exclusiv material, de care dispun și alte ființe, și *logos*. Omul are și această *voce*, care îi permite să-și exprime suferința și plăcerea, însă dispune și de *logos*. Într-o veche traducere a lui Aristotel în spaniolă, *logos* e tradus pur și simplu prin *don della palabra*, adică *darul cuvîntului*. Aceasta este ceea ce-l deosebește pe om de celelalte ființe gregare. Îl deosebește prin faptul că exprimă conștiința și, prin aceasta, omul este ființa cea mai politică, politică și socială în același timp. Aristotel consideră că tocmai capacitatea omului de a distinge între ce e drept și ce e nedrept, între ceea ce e bine și ceea ce e rău reprezintă baza comunităților umane, baza cetății, adică a statului și a familiei. Este foarte interesant că Aristotel înțelege limbajul ca manifestare a acestei naturi, politice, a omului. Această trăsătură comună pe care o prezintă oamenii nu e un fapt social sau un fapt politic, ci, dimpotrivă, este baza societății, adică este motivul întrunirii într-o societate cu adevărat umană. De altfel, această idee este prezentă și acolo unde se manifestă intuițiile originare ale omului, anume în limbi, în mai multe limbi. Și se înțelege că baza comunității este limbajul și, mai mult, este limbajul deja determinat ca limbă, ca o anumită limbă a unei anumite comunități istorice.

În foarte multe limbi se înțelege că limba pe care o vorbește o anumită comunitate este *limba prin excelență*, este *limbajul natural* al omului, și cei care nu vorbesc această limbă sînt ori muți, ori necuvîntători, ori bîlbîiți. Sînt barbari.

Asta înseamnă de fapt *barbaros* în greacă. S-a spus, de altfel, că aceasta este o etimologie populară, însă și etimologiile populare au un anumit sens și se înțeleg într-un anumit fel. S-a spus că și numele pe care slavii l-au dat germanilor, adică *nemțî*, ar însemna „muții", și astăzi într-adevăr a ajuns să coincidă cu cuvîntul care înseamnă „mut". E o etimologie populară, probabil. Însă faptul semnificativ și simptomatic este că s-a ajuns la această identitate, deși etimologia e, probabil, alta (vine, probabil, de la numele unui trib celtic – *nemetoi*). S-a ajuns, așadar, să fie considerați muți față de ceilalți pentru că nu vorbeau o limbă slavă.

În mai multe limbi, cei care vorbesc o anumită limbă sînt *oamenii*, pe cînd ceilalți sînt *neoamenii*, sînt cei care nu sînt oameni. De exemplu, în limbile bantu, *bantu* înseamnă pur și simplu „oamenii"; adică noi, cei care vorbim această limbă, sîntem genul uman, speța umană, iar ceilalți sînt neoamenii. E vorba, cum vedeți, chiar de limbă, de limbaj determinat deja ca limbă, o anumită limbă. De altfel, aceeași intuiție, aceeași identitate între limbaj și o anumită limbă o găsim și în foarte multe limbi, unde nu se face nicio deosebire între limbaj și limbă, fiindcă limbajul se prezintă întotdeauna ca limbă prin această alteritate a omului, care privește o anumită comunitate cu tradițiile ei istorice și care se prezintă cu o dimensiune actuală către ceilalți vorbitori ai aceleiași limbi și cu o dimensiune istorică, solidaritatea cu trecutul. Aceasta este alteritatea lingvistică, manifestată tocmai prin faptul că limbajul se prezintă întotdeauna ca limbă.

Mult mai tîrziu după Aristotel, Sfîntul Toma reia ideea în alt context și insistă asupra faptului că limbajul arată această alteritate a omului. Vorbind numai de faptul că limbajul se prezintă ca exterior, sub formă fonică, poate fi auzit și înțeles de alții, Sfîntul Toma spune: *dacă omul ar fi o ființă solitară, atunci i-ar ajunge pur și simplu impresiile psihice în conștiință și nu ar avea nevoie să le exteriorizeze.* Și continuă: *dat fiind că omul este o ființă politică și socială, a fost necesar ca toate aceste intuiții sau concepții ale unui individ să se arate în exterior, deci să fie cunoscute, să fie făcute cunoscute altora, ceea ce se întîmplă prin voce*, deci tocmai prin acest limbaj, care se adresează altuia, iar aceasta tocmai pentru ca oamenii să poată conviețui.

În același sens, mult mai tîrziu, marele filozof american John Dewey observă că intersubiectivitatea conținuturilor lingvistice face ca limbajul să fie obiectiv. Limbajul are o dimensiune obiectivă, numește anumite lucruri, însă le numește în sens obiectiv numai fiindcă e în același timp și originar, și intersubiectiv, adică fiindcă prezintă această dimensiune a alterității. Filozoful american consideră că limbajul are într-adevăr o dimensiune obiectivă, dar mai întîi are o dimensiune intersubiectivă, adică mai întîi se stabilește o comunicare cu alții prin limbaj și numai prin aceasta arată ceva care este comun vorbitorilor.

Încă mai profund, probabil, a văzut lucrurile Heidegger, care spune că cei care vorbesc unii cu alții au deja ceva în comun, iar ceea ce au în comun se manifestă în faptul că vorbesc unii cu alții. Cum vedeți, e vorba de același termen *politikón* al lui Aristotel, care conținea deja amîndouă ideile, adică faptul politic și faptul social ca fundament al acestor societăți umane, al acestei conviețuiri în familii și apoi în

stat. Nu mai citez alți gînditori care au vorbit despre același lucru, poate numai o frază, care îmi place foarte mult, a lui Merleau-Ponty, care spune: *Lorsque je parle ou que je comprends, je sens la présence d'autrui en moi-même* („Cînd vorbesc sau cînd înțeleg simt prezența altuia în mine însumi, în conștiința mea”).

Limbajul este deci această deschidere spre alții, spre alte conștiințe. Altfel, conștiințele sînt închise, sînt monadice. Nu există un mod de a trece direct de la o conștiință la o altă conștiință. Putem trece numai prin limbaj și tocmai prin limbaj realizat deja ca limbă, deoarece limbajul, ca toate activitățile pe care le numim culturale (sau pe care le numim pur și simplu cultură), este o activitate de creație, și, în realitate, numai individul creează. Ceea ce se creează însă prin această dimensiune a alterității e adoptat de ceilalți și devine tradiție. Și tocmai prin faptul limbajului, tradiția este extrem de puternică, mult mai puternică decît toate celelalte activități culturale, de exemplu, mai puternică decît prin artă sau prin știință. Iar ceea ce se creează în limbaj se creează deja printr-o limbă. Unii lingviști au înțeles, în mod greșit, că limba, în acest sens, ca fapt social, se impune vorbitorilor, dar în realitate limba nu se impune vorbitorilor și nu distruge, nu suprimă creativitatea limbajului. Omul dispune de limbă și limba este condiția libertății sale istorice. Prin limbă, omul își manifestă tocmai identitatea sa istorică, și, cînd vorbește altă limbă, își asumă, cel puțin provizoriu, o altă identitate, identitatea istorică a celui cu care vorbește. A te exprima, așadar, într-o limbă nu înseamnă a nu fi liber, ci înseamnă a fi tu însuți, adică a fi cine ești ca individ istoric.

Poate nimeni n-a exprimat acest lucru mai bine decît filozoful italian Giovanni Gentile prin cartea sa *Sommario di pedagogia*. După ce vorbește tocmai despre libertatea limbajului și de limbaj ca activitate de creație, susține că tocmai această libertate în mod concret nu se poate realiza, deoarece fiecare individ care vorbește are o istorie îndărătul său și înlăuntrul său, cu alte cuvinte, fiecare individ reprezintă această istorie. Aceasta nu înseamnă că limba se impune vorbitorului, ci că fiecare individ care adoptă limba tradiției este și el o parte a acestei tradiții. Mergînd mai departe pe aceeași idee, cel care adoptă o limbă și se recunoaște ca membru al unei comunități se recunoaște pe sine însuși ca individ.

Actul de a vorbi implică mai multe alterități în cercuri concentrice. Există și o alteritate negativă, care desparte, opunînd o anumită identitate istorică altei (altor) identități istorice.

Limba creează și se re-creează permanent; prin creativitate, limba se diferențiază și de aici a apărut necesitatea de a se stabili o *limbă comună*, pe deasupra diferențelor, comună pentru toată comunitatea istorică. La rîndul ei, această *limbă comună* se diferențiază fie pentru că nu a putut elimina toate particularitățile locale, fie pentru că au apărut în ea inovații. De aceea este nevoie să se realizeze o *limbă standard,* o *limbă exemplară*.

Dialectul care a stat la baza limbii comune se schimbă, el devine altceva în urma unei „lupte”. Iată de ce vom spune că nu simplul grai muntean stă la baza limbii române literare; acesta devine tradiție, primește influențe din alte graiuri și ajunge

să fie limba comună a tuturor românilor. **Biblia de la București** *eu o numesc* moldo-valahă, *la întocmirea ei contribuind nu numai graiul muntean, ci și cel moldovean, iar dintre versiunile* **Regulamentului organic** *mult mai aproape de limba română comună e cea moldovenească. Contribuția tradiției moldovenești la constituirea a ceea ce numim astăzi* limbă română exemplară *nu poate fi ignorată.*

2. POLITICA LINGVISTICĂ. „LIMBA MOLDOVENEASCĂ" – O FANTOMĂ LINGVISTICĂ

Statele plurilingve sînt aglomerări de colectivități etnice și lingvistice mai mult sau mai puțin diferite. Între aceste colectivități există relații de colaborare, dar și relații conflictuale, relații care se reflectă și în planul lingvistic. În privința relațiilor dintre limba proprie, a colectivității căreia individul îi aparține istoric, și o altă limbă, mai ales în cazul limbilor majoritare și al limbilor minoritare, se pot distinge trei atitudini.

Prima este cea pe care o numesc *naționalismul sănătos*, care înseamnă să îți asumi limba ta pentru tine și pentru comunitatea ta fără a impune această limbă și altora; minoritățile pot să aibă școli în limba lor, să comunice în limba lor, să-și dezvolte cultura proprie.

A doua atitudine aș numi-o *șovinismul lingvistic*, al celor care vor să impună limba majoritară și minorităților.

În sfîrșit, cea de a treia este *colonialismul sau imperialismul lingvistic*, al celor care vor să impună limba lor majorităților cucerite.

Singura atitudine rezonabilă este *naționalismul sănătos*.

De-a lungul istoriei s-au manifestat toate cele trei atitudini, în ultimele secole șovinismul lingvistic și imperialismul lingvistic luînd înfățișări dintre cele mai diverse. Comunismul, ca doctrină, era într-adevăr internaționalist și nu s-a pretins, în realitate, deznaționalizarea. Dimpotrivă, lingvistul Marr – cu toate greșelile sale de concepție despre care nu vorbim aici – voia să afirme toate limbile naționale și a creat chiar alfabete pentru foarte multe limbi, nu pe baza celui chirilic, ci bazate în general pe alfabetul latin. Limbii române folosite în republica autonomă de la est de Nistru i se recunoștea atunci identitatea, în scris folosindu-se și alfabetul latin. Apoi a început reacțiunea. A fost chiar și o reacțiune împotriva doctrinei lingvistice a lui Marr, din cauză că nu a făcut politică în faptul lingvistic, mai exact, nu a făcut politică lingvistică rusească. Dimpotrivă, Marr, care era un comunist foarte naiv, credea într-adevăr într-un fel de comunism internaționalist, supernaționalist și își închipuia că limba finală a comunismului internațional va fi o altă limbă, o limbă nouă, care nu va fi – spunea el – nici rusa (spunînd „nici rusa" înseamnă că înțelegea că tocmai rusa va deveni această limbă!), nici engleza, nici germana.

Or, ce s-a produs în comunismul sovietic a fost o reacțiune împotriva internaționalismului din partea imperialismului rus. S-a afirmat de aceea că în politica generală și, prin urmare, în politica culturală-lingvistică, imperialismul rusesc și comunismul sovietic au devenit imperialism sovietic. Această reacțiune s-a manifestat în sensul cel mai evident în cazul așa-numitei doctrine a *bilingvismului armonios*, ceea ce însemna ca toată lumea să știe limba comunismului, limba imperiului, adică rusește, și, în afară de asta, să fie și bilingvi.

Ce s-a întîmplat cu această doctrină cu totul absurdă? Se înțelege că rusofonii din toate regiunile ocupate cu populație majoritară nerusă înțelegeau că nu trebuie să învețe ei limba locală, deci adoptau o atitudine colonialistă, curentă și în alte cazuri, fiindcă ei vorbeau deja limba imperiului, limba generală a comunismului. Așadar, cei ce trebuia să fie bilingvi și să accepte „bilingvismul armonios" erau, se înțelege, localnicii, adică cei care erau majoritari în fiecare regiune. Niciodată rusofonii nu s-au gîndit că și ei, trăind în aceste regiuni, ar trebui să fie bilingvi. Și rezultatul a fost că foarte mulți rusofoni, veniți de mult sau veniți de curînd, pur și simplu n-au învățat, de exemplu, limba română și nici alte limbi din alte țări ocupate.

Au rezistat foarte puține țări, din punct de vedere lingvistic. Au rezistat admirabil Georgia și Armenia; au rezistat, de asemenea, Țările Baltice, care și-au păstrat limba, deși acolo imigrația rusească a fost mai numeroasă decît în Republica Moldova. Îmi permit să amintesc aici o întîmplare petrecută într-o universitate georgiană. Aveam de ținut o conferință – care era tradusă în rusește –, și bătrînul Cicobava, un profesor de lingvistică de acolo, mi-a spus că într-o universitate georgiană pot vorbi în georgiană sau în orice altă limbă, dar nu rusește. Fără îndoială, așa ceva nu s-a întîmplat niciodată, și nu s-ar fi putut întîmpla, din nefericire, în Republica Moldova: să se spună că asta e o universitate românească și că aici se vorbește românește, iar dacă nu știți limba română, vorbiți altă limbă, dar nu limba imperiului! Și Cicobava nu era deloc anticomunist și nu era nici dușman al rușilor. Deci se înțelegea că la acea universitate se vorbește limba națională și se afirmă astfel identitatea culturală și identitatea tradițiilor culturale ale Georgiei. Pe cîtă vreme în Republica Moldova, pînă și numele Georgiei a fost adoptat în forma rusească: se spune *Gruzia* și *gruzin*, pe cînd în limba română s-a spus întotdeauna *Georgia* și *georgian*.

Cazul limbii române de dincolo de Prut e mult mai grav decît al celorlalte limbi din țările foste sovietice (țările ocupate de sovietici). Aceasta pentru că acolo s-a afirmat numai doctrina absurdă a „bilingvismului armonios", pe cînd în Republica Moldova s-a făcut și altceva: s-a pretins că această limbă nu e aceeași limbă cu limba română și deci nici cultura nu este aceeași cu cultura românească. Prin urmare, ar fi vorba de altă cultură. Am povestit de multe ori și am să amintesc și aici că pînă și pe Sadoveanu (cînd a fost la Chișinău) au încercat să-l traducă în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi răspuns cu rostirea lui moldavă: „Auzi, mișăii, sî mă traducî pi mini în limba me!". Acest lucru s-a întîmplat numai în două țări: în Republica Moldova și în Tadjikistan. S-a creat, așadar, o fantomă în lingvistică: s-a pretins că e o altă limbă și o altă cultură, iar această cultură în-

cepe cu regimul sovietic. Aceasta s-a întîmplat în cele două ţări amintite, unde s-a pretins să se construiască o limbă locală, alta decît româna sau persana. Această fază a imperialismului lingvistic a fost cea mai gravă.

Ulterior s-a înţeles, cel puţin anumiţi lingvişti au înţeles, că nu se poate susţine această aberaţie şi chiar unii politicieni au admis că cel mult se poate spune că e aceeaşi limbă, doar că are două nume diferite. Se numeşte limbă moldovenească şi / sau limbă română, însă limba este aceeaşi. Cînd am vorbit la Chişinău împotriva acestei idei, cineva mi-a spus că doar sînt atîtea limbi care au două nume, prin urmare, de ce nu ar fi posibil acest lucru şi pentru limba vorbită în Republica Moldova? Faptul nu e adevărat sau nu e adevărat în acest sens. Nu există limbi care să aibă două nume. Cînd au două nume, aceste nume se aplică la toată limba. Sau un nume care se aplică unei anumite variante a limbii. De exemplu, cînd spaniolul Hervás (care scria şi italieneşte) spunea *la lengua moldava o valaca*, el înţelegea aceeaşi limbă, care în întregime putea fi numită sau moldovenească, sau valahă. Şi tot aşa, Cantemir. În cazurile în care există, într-adevăr, două nume, se numesc variante ale unei limbi: cînd se spune *catalană, valenciană*, se înţelege norma, limba exemplară din Cataluca, Valencia, care nu este cu totul identică şi are chiar alt sistem fonologic, deşi în fond este aceeaşi limbă. Cînd se spune *limba sîrbă* sau *croată*, se înţelege că e vorba de *limba comună sîrbo-croată*, în forma ei *sîrbă*, adică în forma *štókavo*, şi că *limba croată* este aceeaşi limbă *štókavo*, însă în forma ei *ijékavo*. Şi se mai înţelege că dialectele *kájkavo* şi *čákavo* sînt *dialecte croate*, nu *sîrbe*, deci nici într-un sens nu se aplică exact la aceeaşi limbă.

De aceea faptul de a menţine două nume duce la situaţii cu totul absurde. În statisticile ucrainene – de exemplu, o statistică pe care am găsit-o într-o revistă germană – se spunea că în Ucraina locuiesc 180 000 de români şi 550 000 de moldoveni. Iese deci din discuţie faptul că ei s-ar fi identificat prin limbă. Cînd am fost în regiunea Cernăuţi am auzit că cei de la Boian vorbesc româneşte, vorbesc limba română şi sînt, prin urmare, români, iar cei de la Noua Suliţă vorbesc moldoveneşte şi sînt moldoveni. Iar ei vorbesc la fel! Iată cum două nume diferite pentru aceeaşi limbă înseamnă dezbinarea, despărţirea comunităţii lingvistice.

Ultima formă pe care vreau să o amintesc este doctrina, în fond determinată tot politic, cel puţin în mod subteran, care admite identitatea limbii române cu limba moldovenească, eventual cu două nume diferite. Spunem în acest caz că e acelaşi lucru, însă această doctrină nu admite identitatea celorlalte dialecte cu limba română: deci istroromâna, meglenoromâna, aromâna ar fi alte limbi. Este părerea unui lingvist, de altfel serios şi de bună credinţă, însă mai mult sau mai puţin influenţat de această ideologie, anume domnul Gabinschi de la Chişinău. Acesta pretinde să stabilească diferenţa între dialect şi limbă pe baza a trei criterii interne şi a unui criteriu extern. Primul criteriu ar fi posibilitatea de a traduce un text la acelaşi nivel stilistic dintr-o limbă în cealaltă. Dacă aceste idiomuri permit această traducere, atunci se poate spune că sînt două limbi diferite, două limbi autonome. Cînd ajunge la limbile fără literatură, unde nu se poate traduce

la toate nivelurile, atunci trebuie să renunțe la acest criteriu și spune: „Da, dacă ar avea literatură, ar fi altfel!”. Deci înțelege prin limbă un idiom care este diferențiat la mai multe niveluri lingvistice. Al doilea criteriu este posibilitatea de a realiza dicționare bilingve, și dă exemplu un posibil dicționar aromân-român. Al treilea criteriu privește inexistența textelor identice într-un stil neutru, adică un text care nu poate fi deosebit ca fiind tradus dintr-o limbă în cealaltă.

Singurul criteriu extern este așa-zisul criteriu al subordonării, care a fost aplicat și în România de Alexandru Graur și Ion Coteanu cu aceeași bază teoretică greșită: aceste limbi nu depind de limba comună, de limba română comună (dacă e vorba de dialectele limbii române), căci nu sînt subordonate acestei limbi. Așa înțelegînd lucrurile, Gabinschi îi critică pe români, care pretind că aceste dialecte sînt dialecte ale limbii române. El susține că românii, deși au dreptate cînd neagă existența limbii moldovenești, nu recunosc ceea ce ne spune lingvistica generală cu privire la limbă și dialect.

Domnul Gabinschi face aici două greșeli foarte grave din punct de vedere teoretic și afirmă în același timp două neadevăruri, probabil, într-un mod cu totul nevinovat. Și anume, afirmă că lingvistica generală pretinde operarea cu aceste criterii pentru a distinge între limbă și dialect. Nu știe că nicio lingvistică generală n-a pretins astfel de criterii pentru a face această distincție. Aceasta e numai concepția domnului Gabinschi, nicidecum concepția lingvisticii generale, care ne spune cu totul altceva cînd e vorba de limbă și dialect.

Lingvistica generală ne spune că există trei tipuri de criterii, dintre care unul singur este admis și de vorbitori, anume *criteriul înțelegerii reciproce*. Acest criteriu ar putea fi explicat simplu astfel: dacă îl înțeleg pe celălalt, dar înțeleg că nu e de aici, atuncea vorbim graiuri diferite; dacă îl înțeleg cu o anumită greutate, dar înțeleg sensul unui discurs al lui în întregime, vorbim două dialecte; dacă nu îl înțeleg deloc, vorbim limbi cu totul diferite. De multe ori nu se aplică însă acest criteriu, fiindcă există limbi între care înțelegerea reciprocă este perfectă, de exemplu între limbile scandinave, în general, și, dimpotrivă, există dialecte între care înțelegerea nu e deloc posibilă: de exemplu, între siciliană și piemonteză nu este niciun fel de înțelegere reciprocă, deși sînt dialecte ale limbii italiene.

Al doilea criteriu susținut, de exemplu, de marele lingvist francez Antoine Meillet, este cel al *conștiinței vorbitorilor*, cu alte cuvinte, ce cred vorbitorii. Într-un sens are dreptate, însă conștiința vorbitorilor este conștiința vorbitorilor ca atare: cînd pur și simplu înțeleg și vorbesc într-un anumit fel și se înțeleg între ei, înțeleg că vorbesc aceeași limbă, deci numai în activitatea lingvistică își manifestă această conștiință. Însă conștiința poate fi modificată, poate fi alterată și vorbitorul care spune ce crede nu doar arată conștiința lui de vorbitor, ci devine lingvist. Și, ca lingvist, poate fi un lingvist foarte prost, care nu înțelege. Concret, atunci cînd mă adresez eu cuiva în Basarabia în limba mea, română, moldovenească, acesta mă înțelege perfect; apoi spune că el nu vorbește românește, ci numai moldovenește și atunci el devine lingvist. Aceasta pentru că, în

realitate, el m-a înțeles foarte bine, a înțeles ce am cerut, însă spune că el românește nu înțelege, el știe numai moldovenește (asta în afara faptului că putem ajunge pînă la conștiința bolnavă a anumitor intelectuali, la acest masochism lingvistic, la această autodistrugere a propriei identități istorice).

Deci singurul criteriu care funcționează în toate cazurile cunoscute este *existența unei limbi comune*. Acolo unde există o limbă comună, pe deasupra diferențelor dialectale, atunci toate formele care seamănă mai mult cu această limbă comună decît cu orice altă limbă, împreună cu limba comună, care și ea este un dialect, este un mod de a vorbi unul cu altul – asta înseamnă *dialect* în grecește –, sînt atribuite aceleiași limbi istorice. Deci nu e vorba de limbi care se aseamănă sau nu se aseamănă, ci de o anumită limbă comună. Dacă galiciana, pentru că nu există o limbă galiciană comună, seamănă mai mult cu limba comună portugheză decît cu orice altă limbă romanică, se spune că este un dialect al acestei limbi istorice, galiciana portugheză. Dacă în Spania s-ar fi afirmat o singură limbă comună, am vorbi de un dialect catalan, de un dialect castilian, de un dialect aragonez și, poate, de un dialect galician. Deci e vorba de o atribuire a acestor dialecte aceleiași limbi istorice.

Aceasta este ceea ce spune lingvistica generală: cînd nu există limbă comună, atunci se aplică celelalte criterii, însă depinde de cei ce le aplică. De aceea numărul limbilor lumii variază de la un autor la altul, fiindcă unii se bazează pe conștiința vorbitorilor (vorbind aceeași limbă), alții încearcă să măsoare asemănările interne ș.a.m.d.

Care sînt greșelile? Care este cealaltă afirmație neadevărată? Domnul Gabinschi a inversat aici ordinea părerilor și a tezelor. În realitate, mai întîi s-a susținut existența unei limbi moldovenești și apoi s-a susținut că celelalte dialecte românești nu sînt dialecte ale limbii române, ci sînt limbi independente. Fiindcă, se înțelege, dacă se despărțea un grai ca graiul moldovenesc de dincolo de Prut (care la mine acasă este exact ca aici la Suceava), atunci se despărțeau și lingviștii, în cazul acesta neserioși, ca domnul Graur și domnul Coteanu. Ei au susținut tocmai existența unei limbi moldovenești și atunci, cu atît mai mult, trebuia să separe celelalte dialecte, care sînt mult mai departe de limba dacoromână decît graiul moldovenesc de dincolo de Prut.

Care sînt greșelile pe care le face domnul Gabinschi și le-au făcut și alți autori? Cum spuneam, teza lingviștilor serioși, români și din străinătate, a fost totdeauna că aceste dialecte sud-dunărene sînt dialecte ale aceleiași limbi. Însă ale cărei limbi? În realitate, greșeala gravă este că se pretinde să se compare două sisteme lingvistice pentru a stabili care este raportul dintre ele. Or, acest raport nu se poate stabili prin compararea a două idiomuri înrudite, fiindcă fiecare sistem lingvistic este și un dialect și o limbă. Fiecare sistem lingvistic considerat în sine este o limbă. Dacă vrem să delimităm numai graiul de la Suceava, fără să-l introducem într-o categorie superioară, îi spunem *limba de la Suceava* și putem să spunem și *limba studenților de la Suceava* ș.a.m.d.

Cu alte cuvinte, orice sistem considerat în sine este și limbă, și dialect. *Limba comună* este tot așa: este o limbă și este un dialect, adică o modalitate de a vorbi unii cu alții. De altfel, cum am mai precizat, în grecește, unde s-a născut termenul *diálektos*, se spunea *koiné diálektos*, adică „dialectul comun, limba comună"; *koiné* era tot un *diálektos* sau o *diálektos* (pentru că în greacă era feminin), era *dialect*. Comparația se face nu la acest nivel, între două limbi, ci se face cu o *limbă istorică* ce prezintă mai multe varietăți. Se înțelege deci că aceste dialecte nu sînt dialecte ale dacoromânei. Dimpotrivă, și dacoromâna este un dialect al limbii române. La fel sînt dialectele din sudul Dunării: se atribuie limbii române istorice și nu dialectului dacoromân. În concepția eronată amintită mai sus, lipsește această noțiune, *limbă istorică*, limbă care are un nume, care s-a constituit istoricește și care, într-adevăr, prezintă această varietate. Cînd atribuim limbii române un dialect din sudul Dunării, nu-l atribuim dacoromânei, ci îl atribuim limbii române istorice (dacoromâna este și ea un dialect al acestei limbi istorice). Greșeala foarte gravă care se face din punct de vedere teoretic este că se consideră raportul dintre dacoromână și aromână, de exemplu, iar nu raportul dintre limba istorică și o varietate a acesteia. Ceea ce se demonstrează prin acest fapt este ceea ce știm toți, că macedoromâna nu este un dialect al dacoromânei. Se înțelege că nu e. E altfel.

A doua greșeală foarte gravă la Gabinschi (pe care au făcut-o și Coteanu și Graur) este această idee a subordonării. Adică se susține că criteriul subordonării este cel care ne spune dacă un idiom este limbă sau dialect: dialectul aromân nu este subordonat limbii române comune, limbii dacoromâne. Criteriul subordonării este un criteriu foarte bun, însă nu este vorba despre subordonarea unui dialect față de alt dialect. Nu subordonăm aromâna dialectului dacoromân și nu spunem că este altă limbă fiindcă nu e subordonată dacoromânei. O subordonăm limbii istorice, căreia și dacoromâna i se subordonează deopotrivă.

Nu s-a înțeles într-o parte a lingvisticii acest fapt: că limba istorică nu este un sistem, ci este o colecție de sisteme, este altceva decît un anumit sistem lingvistic. Cînd ne întrebăm cîte limbi se vorbesc în lume, cîte dialecte prezintă o singură limbă ș.a.m.d., trebuie să avem în vedere tocmai această noțiune de *limbă istorică*, adică o limbă care prezintă varietăți dialectale, varietăți de niveluri ș.a.m.d.

Aceasta este și sperăm să fie și ultima fază a politizării lingvisticii cu privire la limba moldovenească și la limba română în general și reprezintă și ultima zvîcnire pretins teoretică.

„Limba Română", nr. 10 (88), 2002, p. 139-145

Conferință susținută de Profesor Doctor Eugeniu Coșeriu
la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului,
ediția a VI-a, Suceava, 20 octombrie 2001

Nicolae CORLĂTEANU

LAS VOUĂ MOŞTENIRE...

După vremea faptelor, a căutărilor și a efortului creator, vine în viața omului o vreme a liniștii, a retrospecției și a spovedaniei: port în sufletul meu experiența amăruie a peste șaptezeci de ani de muncă științifică și pedagogică și voi să mă adresez – foștilor elevi și studenți, celor care cunosc lucrările și activitatea mea, tineretului studios, tuturor oamenilor de bună credință – cu vorbele înțeleptului strămoș Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum*, adică „Mai mult decît am făcut, n-am putut să fac".

Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrîns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească", deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi", sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Astăzi timpurile s-au mai schimbat, trec anii... și eu îmi amintesc tot mai des de versurile mîntuitoare ale lui Ienăchiță Văcărescu:

„Las vouă moștenire

Creșterea limbii românești

Și-a patriei cinstire".

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățămînt, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni, cei din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.).

Sînt la o vîrstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sînt recunoscător destinului că am ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali beneficiază, în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (de art. 13 al Constituției) limbă „moldovenească", ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime

în chip civilizat această opțiune strategică, creînd premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi.

Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decît oricînd în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sînt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei”! Numai astfel vom redobîndi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – *limba română* este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbînda limbii române și a neamului românesc!

Dixi et salvavi animam meam!

„Limba Română”, nr. 4 (118), 2005, p. 5-6

Silviu BEREJAN

UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Realitatea glotică din actuala Republică Moldova, după cum au demonstrat cu probe concludente toți specialiștii imparțiali din lume, atît din Vest, cît și din Est, nu este decît un tip de vorbire dialectală română, ce funcționează pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), avînd particularități ce n-au intrat toate în limba comună a tuturor românilor. Cît despre limba de cultură (adică limba română exemplară), ea a fost și este utilizată, cu intermitențe de mică importanță, și în Republica Moldova de la apariția acesteia ca stat aparte (al doilea stat românesc).

Limba de cultură a acestui stat a fost și este în prezent româna, aceeași pentru tot spațiul românesc carpato-danubian, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală și indiferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) și oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Este bine cunoscut doar – și cele spuse mai sus confirmă acest lucru – că diferențele dialectale din limbile istorice nu afectează unitatea funcțională a limbii poporului care o vorbește, mai cu seamă cînd pe baza varietăților locale (dialectale) ale aceleiași limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corp de scrieri de mare valoare anume în această calitate a sa de limbă exemplară.

În Republica Moldova însă la trăsăturile dialectale comune cu Moldova de peste Prut s-au adăugat alte particularități, apărute în timpul îndelungatei perioade de dominație rusească, veche și sovietică, ce a durat mai bine de un secol și jumătate. E vorba de numeroasele alterații ale vorbirii populare, în special în lexic și sintaxă, care au generat o degradare calitativă a acesteia (de fapt, nu vorbirea ca atare a degradat, ci a scăzut simțitor gradul general de cunoaștere a limbii) și una funcțională (s-au redus considerabil sferele de utilizare a limbii naționale în societate). Din fericire, ele n-au modificat în mod radical și esența ei.

Deformările ce au îndepărtat vorbirea din Republica Moldova de baza sa comună românească se explică ușor sub raport lingvistic, ele fiind urmarea logică a deosebit de puternicei și masivei influențe a limbii ruse, culte și vorbite, oficiale și populare.

În urma acestei influențe, în conștiința moldovenilor ziși „bilingvi” din Republica Moldova (termenul „bilingvi” se cuvine a fi luat între ghilimele, deoarece

în realitate majoritatea populației din Republica Moldova – în afară de o pătură foarte subțire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una dintre cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) s-au amestecat două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase și a limbii ruse dominante în societatea sovietică (și de aceea prestigioase și în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, cînd moldovenii basarabeni se întrețin cu vorbitori nu numai de aceeași limbă din România, ci chiar de același grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut, care n-au suportat influența rusă și n-au încorporat-o în vorbirea lor cotidiană, „bilingvii" din Republica Moldova au un sentiment curios: cu toate că îi înțeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o „limbă amestecată", o „Mischsprache") au impresia că primii folosesc un „alt tip de vorbire", în comparație cu propria lor vorbire, ce „diferă" de vorbirea moldovenilor din România, care sînt monolingvi și nu înțeleg întotdeauna „inovațiile" rusificatoare ale „bilingvilor" basarabeni. Prin acest sindrom se explică și ezitările celor din Republica Moldova, cînd trebuie să-și numească propria vorbire limba română.

În realitate, după cum am menționat și mai sus, limba normată, cultivată, ce se folosește acum, dar se folosea și pînă la 1990 (cînd era numită încă moldovenească), a fost și rămîne limba română, căci influențele ruse nu erau nici anterior acceptate (în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă permanentă cu aceste influențe nedorite, deși în teorie influența rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

În general, toate publicațiile din Republica Moldova au fost scrise în limba română literară, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferele de cultură din republică.

Lingviștii din alte țări (care puteau vorbi deschis și puteau numi lucrurile pe nume, adică așa cum sînt – principiul obiectivității lui E. Coșeriu) au considerat întotdeauna în recenziile și avizurile lor că lucrările lingvistice, editate atît în Republica Moldova, cît și anterior în R.S.S.M., sînt lucrări consacrate limbii române, deși practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma „limba moldovenească" (fără de care studiul respectiv n-avea șansa să fie publicat).

Pentru a denumi „moldovenească" limba de cultură a statului, condus în prezent de partidul comunist, ar trebui acceptate în întregime particularitățile dialectale moldovenești, dintre care multe sînt cunoscute și în alte zone românești, dar în Moldova istorică ele sînt preponderente și constituie aici specificul glotic al regiunii. Printre aceste particularități:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca:

– palatalizarea labialelor și a dentalelor (*chept*, *ghini, șir, jin, n'el, n'imi, n'icî;* cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic);*

– utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*maržinî, curži;* cf. literarele *margine, curge*); a lui *ș* în loc de *č* (*chișior, fași;* cf. literarele *picior, face*) și a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr*, *dzîși;* cf. literarele *zer, zice*);

– dentalizarea lui *m* (*aninosă, can;* cf. literarele *miroase, cam*);

– modificarea lui *a* și *e* finale în *î* (*casî, fețî;* cf. literarele *casă, fețe*) și a lui *e* final în *i* (*feti, iuti;* cf. literarele *fete, iute*);

– contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sarî, porné;* cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) și multe altele.

Pentru Republica Moldova se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte și expresii întregi, utilizate curent de populația băștinașă (în urma „bilingvismului general inevitabil"), cum ar fi *curtcî, sumcî, rul', zajîgalcî, vîcliucești svetu, îi zacrîto la obed, s-o uvolnit di la sclad șî amu-i prodaveațî* etc.; cf. cuvintele și expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продавщица;*

c) construcțiile calchiate și deformările de tot felul: *sî prin'ești nu bini* (cf. *nu iese bine;* rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema;* rus. *рассмотрел проблему*), *prin'esc hotărîri* (cf. *primesc, adoptă hotărîri;* rus. *принимают решение*), *a doilea întrebari* (cf. *a doua întrebare, chestiune;* rus. *второй вопрос*) și *a doilea variant* (cf. *a doua variantă;* rus. *второй вариант*), *eu îs încredințat* (cf. *sînt sigur;* rus. *я уверен*), *îi tăt* (cf. *este gata, s-a terminat*; rus. *всё), sî șibî* (cf. *să fie;* rus. *было бы*), *nu și* (cf. *ei ce;* rus. *ну что*), inclusiv în onomastica națională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru, Ordelean* în loc de *Ardeleanu, Munțian* în loc de *Munteanu, Sprînsean* în loc de *Sprînceană, Rața* în loc de *Rață, Gamorar'* în loc de *Hămuraru, Ghincul* în loc de *Hîncu, Ciora* în loc de *Cioară, Iordatii* în loc de *Iordache,* care se întîlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularități ridicate la rang de normă literară a unei „noi culturi", care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească și de o „altă limbă literară", dar numai cu condiția că ar exista reprezentanți ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O „nouă cultură", curat „moldovenească", care ar fi apărut într-o „altă limbă literară", separat și în opoziție cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat și mai sus, în Republica Moldova nu s-a constituit.

Deci varietatea din Moldova a limbii române istorice n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească (cel puțin așa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat, deși nici aceasta n-a pretins vreodată că este o entitate deosebită în comparație cu limba română comună).

Cît privește limba exemplară, în care se vorbește și, în special, se scrie și astăzi în Republica Moldova în toate sferele oficiale, ea este limba română funcțională ca în întreaga țară și nu reflectă nicidecum specificul varietății locale a graiului de pe teritoriul republicii, deoarece la formarea acesteia au contribuit, după cum bine se știe, toate varietățile ei regionale.

De aici concluzia absolut firească: cine pune astăzi încă problema așa-zisei „limbi moldovenești" persevereaza în eroarea sau utopia despre care a vorbit mereu în ultimii zece ani și ceva regretatul nostru compatriot și conațional Eugeniu Coșeriu și despre care a ținut să ne amintească chiar și înainte de a pleca dintre noi.

„Limba Română", nr. 6-10 (96-100), 2003, p. 109-112

Grigore VIERU

LIMBA ROMÂNĂ, OASTEA NOASTRĂ NAȚIONALĂ

TESTAMENT

Stimate domnule președinte al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Gheorghe Duca!

Onorat Consiliu suprem pentru știință!

Stimate domnule președinte al Academiei Române, Eugen Simion!

Stimați colegi academicieni!

Iubiți frați!

O tulburătoare parabolă biblică, pe care o desprindem din comoara înțelepciunii regelui Solomon, sună astfel: „…atunci au venit două femei desfrînate la rege și au stat înaintea lui. Și a zis una dintre femei: „Rogu-mă, domnul meu, noi trăim într-o casă; și eu am născut la ea, în casa aceea. A treia zi după ce am născut eu, a născut și această femeie și eram împreună și nu era nimeni străin cu noi în casă, afară de amîndouă. Însă noaptea a murit fiul acestei femei, căci a adormit peste el. Și s-a sculat ea pe la miezul nopții și mi-a luat pe fiul meu de lîngă mine, cînd eu, roaba ta, dormeam, și l-a pus la pieptul ei, iar pe fiul ei cel mort l-a pus la pieptul meu. Dimineața cînd m-am sculat ca să-mi alăptez fiul, iată, el era mort; iar cînd m-am uitat la el mai bine dimineața, acesta nu era fiul meu, pe care-l născusem". Iar cealaltă femeie a zis: „Ba nu, fiul meu e viu, iar fiul tău e mort!". Iar aceasta îi zicea: „Ba nu, fiul tău este mort și al meu este viu!".

(…) Apoi a zis Solomon: „Dați-mi o sabie", și i s-a adus regelui o sabie. Și a zis regele: „Tăiați copilul cel viu în două și dați o jumătate din el uneia și o jumătate din el celeilalte!".

Și a răspuns femeia al cărui fiu era viu regelui – căci i se rupea inima de milă pentru fiul ei: „Rogu-mă, domnul meu, dați-i ei acest prunc viu și nu-l omorîți!". Iar cealaltă a zis: „Ca să nu fie nici al meu, nici al ei, tăiați-l!". Și regele a zis (arătînd spre prima femeie): „Dați-i acesteia copilul cel viu, căci aceasta este mama lui!".

Conotația acestei geniale metafore biblice pare să izvorască din tragismul Limbii Române de pe teritoriul Republicii Moldova. Ca și în Sfînta Scriptură, la noi, în Basarabia, copilul viu, care este Limba Română, fusese furat tot pe întuneric. Și tot el, care este aceeași Limbă Română, murise nu pentru că Basarabia adormise peste el, ci pentru că peste ființa lui se lăsase giganticul trup

---

Discurs de recepție rostit de poet la 29 august 2007 cu ocazia conferirii titlului Doctor honoris causa de către Academia de Științe a Republicii Moldova. Variantă extinsă pentru ziar și revistă.

țarist. Singura neasemănare între pilda biblică și dramaticele noastre realități lingvistice este aceea că și România, și Basarabia n-au născut în desfrînare cei doi copii, care, de fapt, era și este unul singur și se numește Limba Română. „Tot ce este frumos poartă ponos!”, zicea Anton Pann. Cu alte cuvinte, tot ce este frumos poartă în sine sămînța suferinței și a jertfei. Exemplul cel mai potrivit în această privință îl reprezintă Brâncoveanu, Eminescu, Avram Iancu, Iorga…

Din păcate, în strivitorul întuneric țarist ce acoperise Basarabia lipsea un Solomon al nostru. Țarul nu putea fi Solomon. De altfel, el însuși tăiase în două miraculoasa ființă, care, din vrerea și mila Lui Dumnezeu, se numește Limba Română. Tot țarul a dat istoricei noastre Limbi un alt nume: „limba moldovenească”. Cred că nu este cazul să explicăm de ce s-a recurs la acest criminal procedeu. Motivul este arhicunoscut.

Noul nume al Limbii Române în Basarabia de sub ocupația țaristă, apoi de sub cea sovietică jignește un popor ce a trudit la zidirea Limbii noastre istorice, dar și memoria celor care, prin har și jertfă, au remodelat-o, dîndu-i o desăvîrșire deplină, așezînd-o în rîndul celor mai civilizate limbi ale lumii. Să amintim numele doar a câtorva ctitori: Varlaam, Dosoftei, Neculce, Miron Costin, Cantemir, Eminescu, Alecsandri, Creangă, B.-P. Hasdeu, Alecu Russo, Sadoveanu, Coșbuc, Arghezi, Blaga, Bacovia, Goga, Rebreanu, Cezar Petrescu, Călinescu, Perpessicius, Preda, Eugen Barbu, Zaharia Stancu, Ștefan Bănulescu, Labiș, Stănescu, Sorescu, Ioan Alexandru, ca să ne referim numai la clasicii plecați la strămoși.

Aceeași jignire apărătorii falsului glotonim o aduc și savanților străini, care, prin competența și cinstea lor, știu mai bine decît cățelușii noștri „teoreticieni”cum se numește corect Limba lăsată nouă moștenire.

Se pune fireasca și logica întrebare: cum și de unde s-a iscat în Basarabia o altă Limbă decît cea Română?! Au declarat oare cîndva Stamati, Donici, Stere, Mateevici că scrisul lor este altul decît cel românesc?! Ați găsit undeva niște mărturisiri în care Eminescu, Alecsandri, Creangă, B.-P. Hasdeu, Alecu Russo, Sadoveanu, Bacovia vorbesc de *limba moldovenească?*

Este adevărat că există un *grai moldovenesc*, care mi-e atît de drag, așa cum există unul transilvănean, muntenesc, bănățean sau oltenesc. Dar Limba este una singură, și ea se numește *Română*. Să lăsăm mai bine să vorbească ctitorii și șlefuitorii Limbii Române, care sînt marii cărturari, scriitori clasici și moderni, lingviștii notorii: „...Descălecatu-au țara domnul Dragoș-vodă, / Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă, / Cînd au adus într-însa ROMÂNEASCĂ limbă, / De bun neam și ferită de calea strîmtă...” (Dosoftei, 1642-1693); „...măcară că ne răspundem acum moldoveni; iară nu întrebăm: «știi moldovenește»? ce «știi românește»?” (Miron Costin, 1633-1691); „...moldovenii, ardelenii și muntenii alcătuiesc un popor întreg și aceeași limbă” (Alecu Russo, 1819-1859); „...simplul fapt că noi, românii, cîți ne aflăm pe pămînt, vorbim o singură limbă, „una singură”, ca nealte popoare și aceasta în oceane de popoare străine ce ne înconjoară, e dovadă destulă că așa voim să fim și nu altfel” (Eminescu, 1850-1889); „Cugetarea românească / Are portul românesc. / Nu lăsați dar s-o ciuntească / Cei ce limba ne-o pocesc” (Bog-

dan-Petriceicu Hasdeu, 1838-1907); „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași ca cea de peste Prut" (Alexei Mateevici, 1888-1917); „Pe vremea aceea, în școlile din Basarabia, nu numai că dispăruse predarea limbii românești, dar nu era iertată elevilor întrebuințarea limbii materne nici chiar între ei" (Constantin Stere, 1865-1936); „Teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci cînd e de bună-credință, o iluzie și o greșeală, cel puțin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credință, e o fraudă științifică" (Eugeniu Coșeriu, 1921-2002); „Adevărul e că nu sînt două limbi identice cu numiri diferite, ci o singură limbă de cultură și că ea are o singură denumire – LIMBA ROMÂNĂ" (Silviu Berejan, 1927-2007). Să cităm și afirmațiile unui clasic în viață care este Ion Druță (n. 1928) inserate în eseul Domniei Sale **Răscrucea celor proști**: „Cum o numim pînă la urmă? Firește, limba română. După ce am călătorit prin mai multe imperii, ne folosim de limba fiartă și cizelată de frații de peste Prut în cazanele naționale". Iată ce zice un alt scriitor, academician, Mihai Cimpoi, atins și el, ca și Druță, de aripa geniului: „Limba română este rostirea esențială a ființei poporului nostru, din care putem deduce modul său de a gîndi, de a simți și de a exista *în* și *întru* istorie" (Mihai Cimpoi, n. 1942); „Cetatea care ne-a ținut mereu trează conștiința de apartenență la un neam eroic, bimilenar, cetatea care ne-a făcut să rezistăm în fața tuturor puhoaielor nivelatoare, din orice parte ar fi pornit spre noi, a fost limba noastră – cetate de neînvins a românului" (Nicolae Mătcaș, n. 1940); „Se fac referiri la argumente, dar argumentele se iau din diferite sfere, și ele, formal, parcă permit să tragem concluzii de diferită natură. Însă, pînă la urmă, formula și concluzia definitivă trebuie să fie una – cea care se bazează pe tradiția istorică, cea care se sprijină pe argumentul științific. De aceea, denumirea limbii literare, a limbii în care au scris toți clasicii noștri, toți oamenii de cultură a fost și rămîne una: limba română" (Haralambie Corbu, n. 1930); „Limba fiecărei etnii este creația sa cea mai profundă, cea mai semnificativă, cea mai bogată și cea mai dăruită de harul frumuseții și al binelui" (Valeriu Rusu, n. 1935); „Există o singură limbă vorbită de la Nistru pînă la Tisa și pînă hăt peste Nistru – Limba cea Maternă care e Români" (Ion Dumeniuk, 1936-1992); „Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnabil în faptul că cineva folosește expresiile «vorbire moldovenească», «a vorbi moldovenește», căci ele corespund unei realități incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a fi și de a vorbi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială (...) trebuie folosit doar termenul *limbă română*" (Ion Ețcu, n. 1935; Alexandru Dîrul, n. 1929); „Cuvintele, ca tot ce e viu, au nevoie de mediul favorabil de viață, exprimînd o stare spirituală, o gîndire" (Ion Vatamanu, 1937-1993).

Va rămîne în istoria națională și aderarea la Limba Română a primului președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur: „Este lesne de înțeles că noțiunea de «limbă moldovenească» din acest articol (art. 13 al Constituției Republicii Moldova– *n.n.*) ține nu atît de un temei științific, cît de unul politic (…) Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scriere".

Am vizionat spectacolul *Oltea* montat la Teatrul Național „Mihai Eminescu" din Chișinău și la Teatrul Național „Vasile Alecsandri" din Bălți după piesa lui Andrei Strâmbeanu cu același nume, piesă care, după mine, va intra în Fon-

dul de aur al dramaturgiei românești. Mă întreb în ce limbă vorbea mama lui Ștefan cel Mare, Oltea, care olteancă era, cu tatăl lui, moldovean, trăgîndu-se din viță ardelenească: oltenește, moldovenește, ardelenește?! Mi-e jenă să mai discut acest subiect (al limbii moldovenești), clar și pentru un copil din clasele primare. Știu că harul pe care mi l-a dăruit Dumnezeu este atît cît îl am. Dar limba și literatura română, și nu cea „moldovenească", mi-au dat totul. Am răsărit ca poet din frumusețea, bogăția și tainele Limbii Române, căreia îi voi rămîne îndatorat pînă la capătul vieții.

Prima victimă în șirul de jertfe în lupta pentru Limba Română a fost poetul Nicolai Costenco. Numai pentru faptul că, în 1940, a declarat că nu există nicio diferență între limba moldovenească și cea română fusese condamnat la 25 de ani de surghiun siberian. Dîndu-și duhul Stalin, poetul a îndurat urgiile infernului numai 15 ani din cei 25.

Teroarea împotriva limbii noastre a continuat multă vreme după moartea lui Stalin. Prin anii '70 ai secolului trecut, una dintre cele mai bune profesoare de limba și literatura „moldovenească", Elena Vasilache, de la Școala-Internat din Chișinău, umilită și scuipată în suflet, a fost transferată la o școală auxiliară pentru „păcatul" că elevii îi adresaseră la 8 Martie o felicitare scrisă cu caractere latine. O altă eminentă profesoară, doamna Popescu de la o școală din Poșta Veche, avusese tot prin acei ani o frumoasă idee: profesorii care făceau greșeli de limbă în exprimare erau obligați să arunce într-o pușculiță specială, aflată în cancelaria școlii, cîte 10 copeici. Aprobaseră cu toții această idee. Jocul a mers bine și cu folos pînă oficialitățile au sancționat profesoara pentru nevinovata idee.

Regretatul actor Gheorghe Siminel fusese scos din pîine pentru „vina" de a-și exprima cu litere latine admirația pentru Georgia într-un caiet de impresii. A rămas multă vreme muritor de foame.

Gheorghe Cincilei, director al Muzeului de Literatură de pe lîngă Uniunea Scriitorilor a fost pedepsit pentru „păcatul" de a completa fondurile Muzeului cu literatură de dincolo de Prut.

Acestea nu erau cazuri izolate. Am alcătuit un volum masiv adunîndu-le la un loc pe toate. Cităm un fragment din consistentele *Note pentru un portret* intitulate „Omul potrivit la locul potrivit" de Alexandru Bantoș, în care strălucitul publicist desenează chipul spiritual al unuia dintre cei mai de seamă lingviști români, Silviu Berejan, care în curînd va păși pragul celui de-al nouălea deceniu de viață. Să ne trăiți, maestre! „În R.S.S.M., în special după cunoscutele evenimente din 1968, sînt interzise sau trecute la fondurile secrete speciale ale bibliotecilor cărțile românești, inclusiv sau mai ales cele din domeniul lingvisticii, dicționarele explicative sau bilingve (ruso-românești), editate la București. La Universitatea de Stat din Moldova, de exemplu, studenții puteau consulta cărți românești doar cu permisiunea conducerii facultăților și chiar a rectoratului [...]. În căminele instituțiilor de învățămînt, în redacțiile mass-media, în special ale Radioteleviziunii de la Chișinău, principală și foarte influentă mașină ideologică, se organizau periodic razii avînd drept scop depistarea «diversioniștilor antisovietici», adică a posesorilor de carte românească, și, ulterior, pedepsirea celor care citeau sau scriau cu alfabet latin. Studenții «prinși în flagrant delict» erau, de regulă, exmatriculați, jurnaliștii și funcționarii concediați. Cu toții fiind calificați «naționaliști», intrau

în vizorul K.G.B-ului. Cu sau fără motiv, persoanele «cu vederi românești» aveau viitorul compromis (așa s-a întîmplat cu G.R., student la universitate, care, surprins că la ore conspecta în română, a fost exmatriculat, fapt ce i-a marcat întregul destin). Calificativul de naționalist român putea fi atribuit oricui, indiferent de apartenența etnică. Semnificativ în acest sens este cazul evreilor M.M. și S.Ș. din secția de traduceri a redacției Actualități a Radioteleviziunii, cărora li s-a aplicat marca de «naționalist român», pentru că în urma unui control s-a stabilit că utilizau «clandestin» dicționare... românești. De asemenea, jurnaliștii erau avertizați permanent că vor fi pedepsiți, inclusiv disponibilizați, dacă vor folosi în texte sau emisiuni cuvinte românești, în categoria acestora intrînd neologismele, sinonimele, precum și cuvinte din lexicul românesc al limbajelor de specialitate, dîndu-se preferință, evident, echivalentelor «moldovenești», de fapt, calchierilor după limba rusă incluse cu forța în uzul cotidian".

„Ziarul «Moldova Suverană» publică o variantă a Legislației lingvistice în redacția Institutului de Lingvistică, în care se preciza că numele corect al limbii noastre este româna, fapt ce a condus la demiterea redactorului-șef, Tudor Țopa, urmată de o «rebeliune» a ziariștilor de la Casa Presei, care obțin repunerea în funcție a «nedisciplinatului» șef" (LR, nr. 7-9, 2007, p. 93).

În rîndul dureroaselor consemnări de mai sus se înscrie perfect următorul exemplu: Nicolae Dabija, Vasile Romanciuc, Aurelian Silvestru, Ion Vicol fuseseră exmatriculați de la facultate din același motiv de „naționalism" și nu au fost singurii tineri care au avut de suferit.

Un mare curaj bărbătesc a demonstrat generația lui Andrei Lupan, readucînd în spațiul basarabean, în 1956, o parte din clasicii literaturii române – Eminescu, Alecsandri, Creangă, B.-P. Hasdeu, Cantemir, Alecu Russo, Negruzzi, Stamati, Alexandru Donici, pe care generația din care fac parte i-a cunoscut abia la facultate. Prin acest gest național, generația Lupan se spală de păcatele ideologice. Mai tinerii scriitori de azi, dar și unii mai vîrstnici se tot împiedică de Lupan. Or, dacă activau și ei în aceleași condiții draconice, cu siguranță că se alegeau cu aceleași păcate.

Un coleg de generație afirmă că eu l-am „secerat" pe Lupan la Adunarea Generală a Scriitorilor din 1987 în luarea mea de cuvînt. Chiar așa?! Iată adevărul, iată ce am spus la acea adunare: „Andrei Pavlovici, mi-a întunecat adolescența piesa dumitale **Lumina**. Acum întunecă și adolescența copiilor mei. Scoateți, vă rog, din manuale această lucrare, scoateți și versificările dogmatice și puneți în locul lor poemele dumitale frumoase și curate, că aveți de unde alege". Să se cheme oare asta „secerare"?!

Un pamflet plin de vervă satirică publicase Vasile Coroban pe la sfîrșitul anilor '50 ai secolului trecut în săptămînalul „Cultura" (redactor-șef Petrea Cruceniuc). Distinsul critic îl ironiza pe pseudosavantul lingvist care se numea Borșci. Pamfletul era semnat *Zamă*. Vasile Coroban fusese, bineînțeles, luat la ochi, dar, în spatele lui Petrea Cruceniuc, scăpase de neplăceri sau chiar de surghiun. Dar sărmanul Ion Vasilenco! După ce îndrăznise prin anii de dezmăț totalitar sovietic să aducă în mijlocul nostru numele lui Constantin Stere, a fost nevoit să se arunce sub roțile trenului, unde și-a găsit moartea!

O minunată şcoală de Limbă Română au fost superbele traduceri din literatura universală semnate de Igor Creţu, Alexandru Cosmescu şi Aureliu Busuioc, toţi cu veche şi serioasă şcoală românească din perioada interbelică.

De o covîrşitoare importanţă nu numai artistică, ci şi documentară au fost romanele scrise pe teme istorice **Biserica Albă** (1975-1981, 1986-1981) de Ion Druţă şi **Sînge pe zăpadă** (1985) de Vladimir Beşleagă, primul roman din trilogia despre Miron Costin. În acelaşi plan istoric se înscriu şi piesele **Doina** (1968) şi **Horia** (1973) semnate de acelaşi Ion Druţă, apoi **Ioan-Vodă cel Cumplit** aparţinînd lui Dumitru Matcovschi.

O satiră vehementă este piesa lui Aureliu Busuioc **Radu Ştefan Întîiul şi Ultimul** adresată falsificatorilor istoriei noastre, piesă care a fost montată la Teatrul pentru Tineret „Luceafărul" în regia eminentului regizor Ion Ungureanu. S-a jucat o singură dată, pentru că fusese interzisă de autorităţi din start. Vorbim şi de istorie, deoarece ea este strîns legată de soarta Limbii Române.

Lumea la Chişinău descoperea arta dramatică prin Teatrul „Luceafărul", aflat atunci sub oblăduirea lui Ion Ungureanu. Frecventam „Luceafărul" şi de dragul Limbii Române, pe care o cultiva în mijlocul actorilor tineri acelaşi Ungureanu. Mulţi ani la rînd, în vremuri de îngheţ totalitar, ne-am încălzit visele la flacăra spectacolului **Eminescu** de la Teatrul „Puşkin" (azi „Mihai Eminescu"), spectacol regizat de actorul Valeriu Cupcea, tot el jucînd rolul poetului nepereche.

În aceleaşi vremuri tinerii basarabeni îşi încălzeau inima în respiraţia curată a cenaclului „Flacăra", al cărui ctitor era Adrian Păunescu. Atunci, la emisiunile radio ale cenaclului, auzeam pentru prima oară **Doina** lui Eminescu.

La toate acestea, la greutatea valorii naţionale se adaugă şi frumuseţea filmului artistic *Se caută un paznic* după **Ivan Turbincă** de Creangă (scenarişti şi regizori Vlad Ioviţă şi Gheorghe Vodă), telefilmul dedicat lui Eminescu de Emil Loteanu şi cele două documentare dedicate şi ele lui Eminescu şi Creangă de Anatol Codru.

În 1988, cînd încă nu se prăbuşise imperiul sovietic, apăruseră trei istorice studii: **Veşmîntul fiinţei noastre** de Valentin Mîndîcanu, publicat în revista „Nistru" (redactor-şef Dumitru Matcovschi), **O limbă maternă – un alfabet** de doctorul habilitat în istorie Ion Buga, studiu inserat în săptămînalul „Învăţămîntul public" (redactor-şef regretatul Anton Grăjdieru) şi **Devaluări parţiale în istoria limbii** de Constantin Tănase şi Vasile Bahnaru, lucrare publicată în revista „Nistru". O pagină de aur în istoria marii bătălii este Frontul Popular. Un model de carte a istoriei noastre, scrisă pe înţelesul copiilor, este manualul **În căutarea identităţii** de Nicolae Dabija – o lucrare fundamentală şi atractivă pentru lumea elevilor. Model de Limba Română sînt poeziile pentru cei mici ale lui Liviu Deleanu, prozele pentru copii ale lui Spiridon Vangheli, poveştile moldoveneşti în prelucrarea lui Grigore Botezatu, frumoasa carte **Greutatea limbii materne** de Agnesa Roşca. Elevii din clasele superioare şi studenţimea au primit în dar două manuale de importanţă naţională: **Literatura română pentru clasa a XII-a**, autori Mihai Cimpoi şi Constantin Şchiopu, şi **Literatura română pentru şcoala universitară şi preuniversitară**, autor de bază Mihail Dolgan.

Jertfă stau la temelia luptei noastre pentru Limba Română și grafia latină Doina și Ion Aldea-Teodorovici, care au scris cu sîngele lor pe fața cerului numele Limbii Materne și al grafiei latine. A murit, în chip misterios, Gheorghe Ghimpu, un om de o frumusețe sufletească rară, inimos luptător pentru eliberarea națională, care făcuse ani grei de pușcărie alături de Alexandru Usatiuc, Valeriu Graur, Alexandru Șoltoianu.

Podul de Flori, ironizat de unii care se hrănesc viața întreagă din ironii balcanice, a fost un pod de aur pe care, pentru prima oară după război, românii de pe ambele maluri ale Prutului s-au reîntîlnit și s-au bucurat vorbind într-o limbă comună și intonînd cîntece comune. Podul fusese aprobat de Petru Lucinschi. Este un adevăr istoric și nu-l putem ocoli. Asta dincolo de pretențiile noastre față de greșelile și chiar față de păcatele domnului Petru Lucinschi. Tot dînsul propusese mai tîrziu ca, alături de glotonimul *limba moldovenească*, să fixăm între paranteze la art. 13 din Constituție *limba română* ca limbă de stat. Ne-am grăbit atunci să rîdem ca proștii de acele paranteze – azi ne-ar fi prins bine.

Lucrurile bune nu trebuie uitate chiar dacă le-au săvîrșit unii oameni de stat care au, după cum spuneam, și greșeli, și păcate. Nu trebuie să uităm, bunăoară, afirmația istorică a ex-președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur, rostită în vremuri încă destul de complicate, precum că numele corect al limbii noastre este *Limba Română*.

Să revenim la *Podul de Flori*. Îmi amintesc de o întîmplare nemaipomenită. În calitatea mea de deputat al poporului din U.R.S.S. vorbisem cu autoritățile din raion să se întindă un pod plutitor (ponton) între satul meu și Miorcanii lui Ion Pilat, sat aflat pe malul drept al Prutului. N-au reușit să-l facă. Lumea din sat și din împrejurimi aflase de Pod și venise cît frunză și iarbă la Pererita mea. Tot atîta lume și în satul de pe celălalt mal. Rudele se strigau pe nume de pe ambele maluri. La un moment dat românii din partea dreaptă a Prutului s-au aruncat îmbrăcați în apă, înotînd spre noi. Gestul l-au imitat consătenii mei, înotînd și ei îmbrăcați către malul opus. De fapt, nu înotau, ci mergeau, pentru că Prutul era foarte scăzut. Cînta muzica și pe un mal, și pe altul. La mijlocul rîului care ne despărțise amar de vreme se încinse o horă. Lacrimi de bucurie se amestecaseră cu apele Prutului. Așa ceva cred că nu s-a mai întîmplat pe fața pămîntului.

Îmi amintesc și de o întîmplare cu totul nostimă, dar plină de duioșie, legată de același eveniment istoric. La Pod, în satul meu, venise și un medic din Chișinău cu băiețelul său care să fi avut vreo patru anișori și căruia tatăl său îi promisese încă la Chișinău că va vedea români. Cei de pe malul drept erau uzi leoarcă. Oamenii din Pererita mea aduseseră în fugă haine uscate pentru oaspeții doriți. Se vorbea într-o limbă comună – în română. După două-trei păhăruțe de țuică începuseră să cînte – intonau aceleași cîntece comune. La vîrsta cînd încă nu era atins de minciunile noastre lingvistice, băiețelul medicului întrebase cu o naivitate cuceritoare pe tatăl său: „Tată, mi-ai promis să-mi arăți români. Care-s ei?...".

Din cauza aceleiași dragoste pentru Limba și pentru istoria neamului fuseseră aruncați în temnița bolșevică transnistriană Ilie Ilașcu, Andrei Ivanțoc, Tudor Popa, Alexandru Leșco. Se știe că la baza bătăliei pentru eliberarea națională a stat și vrerea noastră pentru descătușarea Limbii și a scrisului latin. Ce vor

fi însemnat oare istoricele cuvinte rostite în cușca de fier ale lui Ilie Ilașcu „Vă iubesc, popor român” dacă nu aceeași dorință de a-și vedea libere Limba Română, scrisul latin și istoria neamului?!

Toate aceste victime și suferințe se uniseră într-un singur șuvoi spiritual, care începuse să rupă zăgazul antinațional.

Pe la sfîrșitul anilor 1980, apare în ilegalitate, la Riga, primul nostru ziar cu caractere latine, „Glasul”, fondat de Ion Druță, redactor-șef Leonida Lari. Săptămînalul „Literatura și Arta” (redactor-șef Nicolae Dabija) publică primele texte cu litere latine. Poți oare să uiți așa ceva?!

E un noroc că în elucidarea problemelor de limbă și istorie, alături de scriitori, s-au aflat și se află mereu cei mai distinși istorici. Un noroc avusese Parlamentul Moldovei și cel unional de personalități scriitoricești ca Mihai Cimpoi, Vladimir Beșleagă, Ion Druță, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, Lidia Istrati, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi, Valeriu Matei, Mihai Poiată-Ștefan, Andrei Strâmbeanu, Constantin Tănase, Andrei Vartic, Ion Vatamanu, la fel – de preoții Petru Buburuz și Ioan Ciuntu, de medicii Eugen Popușoi, Pavel Gusac, ambii stinși din viață, Gheorghe Ghidirim, Timotei Moșneaga, Ion Prisăcaru, Victor Uncuță, Anton Spânu, Ion Reniță, Valeriu Javerdan – în total peste 20 de medici.

Paznici de nădejde la curățenia Limbii noastre sînt scriitorii Valentin Mândâcanu, Ion Ciocanu, Ion Melniciuc, Valentin Guțu. Neuitat este regretatul Boris Cotlear. Un remarcabil lingvist, dar și strălucit publicist este Vlad Pohilă, care s-a ascuns în adîncul unei modestii rar întîlnite la noi. S-a pierdut în politică un subtil îngrijitor al Limbii Române, Dinu Mihail.

Un rol important în apropierea Limbii noastre de oficializarea ei ca limbă de stat l-a jucat Comisia interparlamentară a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru studierea istoriei și dezvoltării limbii moldovenești, avîndu-l ca președinte pe Alexandru Mocanu, Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M., iar ca locțiitor pe Haralambie Corbu, academician, secretar al Secției de Științe Sociale a A.Ș.M. Membri – Andrei Lupan, Silviu Berejan, Ion Borșevici, Anatol Eremia, Anatol Ciobanu, Mihai Ciobanu, Nicolae Dabija și, cu îngăduința dumneavoastră, Grigore Vieru.

În momentele de răscruce a dat dovadă de mult curaj și demnitate Academia noastră. Citām Declarația ei:

„Declarația Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei”. Citām: **„Adunarea Generală Anuală (din 28.02.96 – n.n.) a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărîrea Prezidiului A.Ș.M. din 9.09.'94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este *Limba Română*”.** Sărut mîna tuturor academicienilor și specialiștilor filologi care au semnat o asemenea declarație. Ea îmi adîncise mîndria că fac parte și eu din neamul care vorbește și scrie românește.

Greul cel mare căzuse însă pe umerii Institutului de Lingvistică, al cărui director era unul dintre cei mai de seamă savanți lingviști, Silviu Berejan, care a împlinit recent 80 de ani. Primiți, vă rog, floarea inimii tuturor intelectualilor noștri, maestre. Alăturăm aceste cuvinte pe care le meritați din plin mesajului

venit din partea doctorului și profesorului universitar Dan Mănucă, director al Institutului de Filologie „Al. Philippide" din Iași, ce vă consideră „model de demnitate națională". Silviu Berejan de-a lungul întregii vieți „și-a urmărit mereu obiectivul științific în ciuda numeroaselor obstacole materiale și politice, încadrînd cercetările sale în contextul sociocultural al țării sale frămîntate" (Klaus Bochmann), și, „avîndu-i alături pe colegii de Institut Ion Ețcu, Alexandru Dîrul, Vasile Pavel, Anatol Eremia, Nicolae Raievschi, Maria Cosniceanu ș.a., pe academicienii-filologi Nicolae Corlăteanu, Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu, Anatol Ciobanu, Nicolae Bilețchi, pe titularii A.Ș.M. reprezentînd alte domenii, între care Andrei Andrieș, președintele A.Ș.M., Vasile Anestiade, Dumitru Ghițiu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu, a reușit să dea expresie argumentată unui concept științific ce înnobilează imaginea Academiei noastre. «*Post-factum*, va concluziona academicianul, parlamentul a găsit de cuviință să solicite și părerea Academiei în această privință. Drept răspuns, a urmat declarația Institutului de Lingvistică, apoi cea a Prezidiului A.Ș.M., prin care s-a pus punctul pe „i". Sub aspect legal, lucrurile au rămas în continuare neschimbate, deși, în fapt, întoarcerea înapoi a devenit imposibilă»" (citat după Alexandru Bantoș, **Omul potrivit la locul și la timpul potrivit**, „Limba Română", nr. 7-9, 2007, p. 95).

Un rol important în rezolvarea unor probleme naționale avusese în parlament domnul profesor doctor Ion Borșevici, șeful Cancelariei prezidențiale, deși, cu modestie, dînsul declara că, pur și simplu, este acolo un om de porăială. Dincolo de greșelile forului parlamentar, fără îndoială că avusesem atunci cel mai serios și cel mai inteligent parlament, al cărui președinte era Alexandru Moșanu, iar vicepreședinte Ion Hadârcă. Dar și cel mai operativ și luminat guvern, avîndu-l ca premier pe Mircea Druc, ca ministru al Învățămîntului pe Nicolae Mătcaș, ca ministru al Culturii și Cultelor pe Ion Ungureanu, ca ministru al Apărării pe Ion Costaș. Totodată, aduc adînci mulțumiri Academiei Române, în special ex-președintelui Academiei, Eugen Simion, care împreună cu savanții lingviști de dincolo de Prut ne-au dat o mînă de ajutor în limpezirea unor dificile și controversate probleme legate de numele autentic al limbii noastre. Din păcate, partizanii „limbii moldovenești" nu au mai fost și nu sînt limpeziți... Poate că vor fi... Dar numai atunci cînd li se va porunci oficial.

S-au aplecat mereu și se apleacă asupra literaturii basarabene lingviștii din București, Iași, Cluj, la fel scriitorii Adrian Păunescu și Victor Crăciun din București, Theodor Codreanu din Huși, Adrian Dinu Rachieru din Timișoara, Viorel Dinescu din Galați, Tudor Nedelcea din Craiova. Aceleași mulțumiri trebuie să le aducem și savanților ruși, a căror opinie privind numele corect al Limbii noastre era greu de respins și sub aspect științific, și în plan politic. Ne face plăcere să cităm numele și afirmațiile cîtorva dintre ei, afirmații cu totul în dezacord cu poziția unor falși lingviști și istorici de la noi: „Numai pentru faptul că I. V. Stalin amintește de „limba moldovenească", a apărut problema limbii moldovenești de sine stătătoare, deși majoritatea lingviștilor consideraseră pînă acum că românii și moldovenii vorbesc aceeași limbă". Aceste afirmații le făcea reputatul lingvist rus Ruben Budagov (1910-2001) încă în 1957. Răspicate, clare, întemeiate pe studiul științific sînt și afirmațiile unuia dintre cei mai autoritari lingviști din

Federația Rusă, Rajmund Piotrowski (n. 1922): „...Ocrotirea și susținerea limbii române în Basarabia presupune aplicarea, utilizarea ei intensă în toate domeniile de activitate, dar mai întîi la nivel statal și administrativ". Iată și opinia unui alt celebru savant din Rusia, Serghei Kapița, născut în 1930: „...Academicianul Piotrowski, un mare romanist și un foarte bun prieten al familiei noastre, a tot vorbit despre situația lingvistică din Basarabia, inclusiv despre felul acesta al multor intelectuali, iscat din rațiuni de circumspecție politică, desigur, de a ocoli numele ei cel adevărat. Dar ea este limba română și n-ai ce-i face (...). Eu, fiind departe de locurile de baștină ale străbunicilor mei, țin la această limbă tocmai din acest sentiment de demnitate care include pentru un intelectual și datoria de a cunoaște și de a vorbi limba mamei care i-a dat viață și l-a crescut". Profunda noastră recunoștință acestor mari savanți ruși de viță nobilă.

Nu am confundat niciodată politica imperială țaristă și sovietică cu marea cultură rusă: cu Tolstoi, Dostoievski, Gogol, Pușkin, Lermontov, Ceaikovski, Esenin, Pasternak, Ahmatova, Țvetaeva, Bulgakov, Soljenițin…, cu nobilimea rusă în general…

Am citit de curînd o zguduitoare carte documentară intitulată **Cît costă un om**, apărută sub îngrijirea lui Valeriu Pasat, doctor în științe istorice, academician, în care o rusoaică basarabeană de viță nobilă, Evrosinia Kersnovskaia, își povestește viața tragică trăită în GULAG, fiind urmărită și umilită și după ieșirea din infern, dar continuînd să-și trăiască restul vieții cu aceeași demnitate umană. Mărturisesc că, după lectura unor lucrări semnate de Soljenițin, nimic mai tulburător nu am citit despre crimele din GULAG. Iată că au avut de suferi și rușii în cea mai „fericită" țară din perioada stalinistă, țară care era împînzită de închisori, de GULAG-uri, de spitale de psihiatrie unde erau aruncați oameni nevinovați și oameni sănătoși. Suferințelor noastre însă li se adaugă cele ale Limbii, ale istoriei neamului și ale credinței strămoșești – comori falsificate ori șterse în general de pe fața pămîntului.

Cu totul neașteptat este și faptul că jalnicii „patrioți" și argați ai inventatei limbi moldovenești au cenzurat și falsificat nu numai pe cronicarii, pe clasicii literaturii române, pe marii lingviști și istorici, dar și pe „dumnezeul" religiei comuniste, Karl Marx. Or, iată ce zice creatorul ideologiei comuniste, care, teoretic, pare creştinească, dar, aplicată în viața de toate zilele, a devenit contrariul ei și și-a dat duhul odată cu imperiul sovietic: „Limba română, zice Marx, e un fel de italiană orientală. Băștinașii din Moldo-Valahia se numesc ei înșiși români; vecinii lor îi denumesc vlahi sau valahi".

„Există oare o limbă moldovenească?!", se întreba mirat reputatul romanist din Germania Klaus Heitmann, lucru pentru care a fost batjocorit pe vremuri de presa totalitară din R.S.S.M., ca și regretatul Michael Bruchis din Israel, care ne cunoștea profund istoria și-o apăra.

Slujitorii falsului glotonim *limba moldovenească* ne pot replica: „Să vedem ce zice poporul". După ce i s-a băgat în cap, amar de vreme, ideea că vorbim o altă limbă decît cea română, e clar ce poate zice poporul, mai exact o parte a poporului. Savanții ihtiologi ruși au făcut un experiment interesant. Cităm dintr-o publicație rezultatele experimentului: „...studiind, vreme de cîțiva ani, comportamentul crapilor din bazinele crescătoriilor și făcînd diverse experiențe de laborator, ei au remarcat că peștii – în principal crapii – crescuți în *captivitate*

(subl. n.) sînt mult mai uşor de prins decît cei crescuţi în libertate. Spre deosebire de aceștia din urmă, crapii de crescătorie înoată mai aproape de suprafață, se deplasează în cîrduri, se împotrivesc curenţilor de apă și constituie astfel o pradă uşoară chiar și pentru pescarii mai puţin experimentaţi".

Crescuţi în *nelibertate*, o bună parte a oamenilor noştri, mai ales cei vîrstnici, plutesc în cîrduri la suprafaţa Limbii Române și a istoriei neamului, prinzînd grabnic și orbește momeala.

Sîntem învinuiţi de către aceiași „patrioţi" ai „limbii moldovenești" că, pentru opinia noastră, opusă fanteziei lor, primim de la străini, în special, de peste Prut, premii și granturi. Să fi primit oare niște granturi și Marx, Budagov, Piotrowski, Kapița, Mateevici, Coşeriu, Druță pentru aceleași convingeri științifice?! Să primească oare granturi și Nicolae Corlăteanu acolo, în ceruri, pentru istoricul său **Testament**, despre care vom vorbi mai jos?!

Un proaspăt „erou" al zilelor noastre afirma nu demult că sînt „penibile" pomelnicele mele. Adevărul e că pomelnicele mele sînt istorie. Îi promit respectivului „erou" că-l voi introduce și pe el într-un pomelnic special – în unul de lepădături.

Sînt cu totul caraghioși unii inchizitori care aduc mucegăite acuzații lingviștilor, scriitorilor noştri: „Parcă mai ieri îi ziceaţi *limba moldovenească,* iar azi aţi rebotezat-o *limba română*. Cînd aţi fost sinceri: ieri sau azi?!". Îi întrebăm și noi: „De ce și-a intitulat Mateevici *Limba noastră* celebrul său poem, iar nu *Limba română*? Credeți că dacă-i spunea direct pe nume, putea oare să vadă lumina tiparului, să fie inclus în manuale și, mai ales, să devină Imn de Stat?!". Domnilor inchizitori, dacă nu sînteți sinceri față de voi, atunci jucați rolul sincerității măcar față de Mateevici!

Chiar patriarhul științei lingvistice din Republica Moldova, Nicolae Corlăteanu, om de bun-simţ, fusese nevoit pe vremuri să aibă opţiuni „moldovenești" în privința limbii noastre. Nu cu mult înainte de moarte, acel bun-simț i-a dictat un cutremurător **Testament**, lăsat posterității, pe care-l cităm aproape integral: „...Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrîns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească", deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!), și Țara, și limba, și istoria întregului nostru neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi", sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le menţin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățămînt, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Republicii Moldova, una singură, și se numește ***Limba Română,*** aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni, cei din Banatul Sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.).

Sînt la o vîrstă înaintată și mulţumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sînt recunoscător destinului că am ajuns a fi

contemporan ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali *beneficiază* (subl. n.), în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (art. 13 al Constituției) limba „moldovenească", ci în **limba literară română,** limbă aptă să exprime în chip civilizat această opțiune strategică, creînd premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi".

Credem în sinceritatea desculpării regretatului nostru savant și mai credem că mîine-poimîine Limba Română va fi repusă oficial în drepturile ei. Înfocații apărători de azi ai „limbii moldovenești" nu vor putea scrie un asemenea, iar dacă-l vor și scrie, nimeni nu va crede în el, pentru că numai rău au făcut nefericitului nostru pămînt în niște vremuri totuși nesiberiene...

Am citit, nu demult, în ziarul bucureștean „7 plus", din 28 iulie a.c., o informație despre un caz real, cu totul neobișnuit, din Canada. În urma unei neînțelegeri cu regina, un roi de albine a evadat din stup, luîndu-și zborul într-o direcție necunoscută.

Prisăcarul a anunțat poliția despre dispariția roiului, iar slujitorii ordinii publice au purces în căutarea fugarelor aurii. Fericiți oamenii care trăiesc într-o țară în care poliția caută nu criminali, ci un roi de albine! Mă întreb cine și cum va întoarce înapoi roiul de moldoveni împrăștiați prin Canada, Italia, Franța, Spania, Grecia, Portugalia, America?! Am vizitat în ultimii ani majoritatea acestor țări. Am stat de vorbă cu moldovenii de acolo, mulți cîștigînd bine, este adevărat, dar muncind pe rupte, despărțiți de familie, de copii, de baștină. Mulți dintre ei, mai ales cei tineri, nu mai vor să revină acasă. Iată că azi nu mai sîntem deportați în Siberii de gheață – sîntem aruncați în țări bogate, de unde mulți nu mai vor să se întoarcă acasă.

Mă puteți întreba ce legătură are Limba Română cu moldovenii pierduți în furnicarul global. Are, și încă una foarte strînsă!

Dacă vom fi nevoiți să părăsim pămîntul natal cu același ritm, peste vreo 50 de ani s-ar putea să nu se mai vorbească românește pe la noi. Or, tocmai Limba și religia au ținut vie ființa noastră națională de-a lungul veacurilor. Gîndindu-mă la asta, am uneori clipe de prăbușire sufletească. Mă ridic însă. Altfel, n-aș mai putea scrie. Știu că Limba Română la noi nu este altceva decît o candelă plăpîndă. Dar marele Shakespeare zicea: „Nu este destul întuneric în tot universul ca să stingă lumina unei plăpînde candele".

Am spus-o de nenumărate ori: sîrma ghimpată din fundul grădinii noastre mi-a zgîriat și îmi zgîrie inima. O suport însă, cu îngăduință știind că, aidoma Zidului Berlinului, va cădea și ea atunci cînd vor dori organismele internaționale, marile puteri și, bineînțeles, atunci cînd va voi poporul să o dărîme. Oare nu este destul de clar că, în parametrii acestor împrejurări, nu mă ating de statalitatea Republicii Moldova?! Zidul însă, dintre noi și Limba Română, trebuie să cadă azi. Nu am nicio îndoială că va cădea în curînd. Lacrimi așteaptă la rînd, așteaptă la coadă, să strălucească de bucurie în ochii noștri în acea măreață zi, cînd vom fi și noi în rînd cu lumea, cu alte cuvinte, în Europa. Nu poți intra în Europa cu minciuna și granița în spate.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

AUTORI

Pavel BALMUȘ, cercetător științific, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Alexandru BANTOȘ, publicist, editor, director al Casei Limbii Române, redactor-șef al revistei „Limba Română", membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova

Eugen BELTECHI, prof. dr., Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu", Cluj

Silviu BEREJAN (30 iulie 1927, Bălăbănești, Criuleni – 10 noiembrie 2007, Chișinău), lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., dr. hab. în filologie, prof. univ., Republica Moldova

Gheorghe BOBÂNĂ, dr. hab., cercetător științific coordonator, Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept al A.Ș.M.

Grigore BRÂNCUȘ, prof. dr., Universitatea din București

Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU, prof. dr., membru corespondent al Academiei Române, București

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova

Anatol CIOBANU, dr. hab., prof. univ., membru corespondent al A.Ș.M., șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova

Nicolae CORLĂTEANU (14 mai 1915, Caracui, Lăpușna – 21 octombrie 2005, Chișinău), academician, cercetător științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., prof. univ., Republica Moldova.

Eugeniu COȘERIU (27 iulie 1921, Mihăileni, Bălți – 7 septembrie 2002, Tübingen, Germania), lingvist, dr. în litere și filozofie, prof. univ., Universitatea din Tübingen, Doctor honoris causa a peste 30 de universități din lume.

Alexandru DÎRUL, lingvist, cercetător științific dr., Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Anatol EREMIA, lingvist, dr. hab. în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Ion EȚCU, prof. univ., dr. hab. în filologie, ex-director-adjunct al Institutului de Lingvistică al A.Ș.M.

Dumitru GRAMA, dr. hab. în drept, cercetător științific superior, Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept al A.Ș.M.

Alexandru HÎJDEU (30 noiembrie 1811, Mișiurineț-Kremeneț, Ucraina – 9 noiembrie 1872, Hotin), cărturar și scriitor

Dumitru IRIMIA, lingvist, prof. dr., Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Vitalie MARIN, dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Alexei MATEEVICI (16 martie 1888, Căinari, jud. Tighina – 13 august 1917, Chișinău), poet, publicist, traducător

Nicolae MĂTCAȘ, dr. în filologie, prof. univ., ex-ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova

Vasile MELNIC (15 septembrie 1934, com. Bulboci, jud. Soroca – 28 noiembrie 2004, Chișinău), dr. hab. în filologie, conf., Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițeanu" din Chișinău

Gheorghe MOLDOVEANU, conf. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare", Suceava

Ștefan MUNTEANU, prof. dr., Universitatea din Timișoara

Alexandru NICULESCU, lingvist, prof. dr., Italia

Ioan OPREA, lingvist, prof. dr., Institutul de Filologie Română „Al. Philippide", Iași

Pavel PARASCA, prof. univ., dr. hab. în istorie, Chișinău

Vasile PAVEL, lingvist, prof. dr., Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă", Chișinău, cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Rajmund PIOTROWSKI, prof. dr., academician al A.Ș. din Rusia, șeful Sectorului de Lingvistică Aplicată de la Universitatea Pedagogică „A. I. Herzen", conducătorul Grupului Internațional „Statistica vorbirii", Sankt Petersburg

Nicolae SARAMANDU, dr., director-adjunct al Institutului de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române

Stanislav SEMCINSKI (1931, Belolissia, reg. Odessa – 2001, Kiev), prof. dr., membru de onoare al A.Ș.M., prof. dr., Universitatea „Taras Șevcenko", Kiev

Constantin STERE (8 noiembrie 1865, Ciripcău / 1 iunie 1865, Horodiște, jud. Soroca – 26 iunie 1936, Bucov, jud. Prahova, România), prozator, moralist, publicist, artizan al Unirii din 1918, fondator, împreună cu G. Ibrăileanu, P. Bujor, M. Sadoveanu, al revistei „Viața românească". Deputat în Sfatul Țării și în Parlamentul României

Adrian TURCULEȚ, lingvist, prof. dr., Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Gabriel ȚEPELEA, prof. univ., membru de onoare al Academiei Române

Grigore VIERU, poet, membru de onoare al Academiei Române, Doctor honoris causa al A.Ș.M.